

KNJIŽNICE IN KNJIŽNIČARSKO DELO

KNJIŽNICE IN KNJIŽNIČARSKO DELO

SPISAL

AVGUST PIRJEVEC

1940

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU

DVANAJSTA KNJIGA ZNANSTVENE KNJIŽNICE

285769

N 22 / 1975

Prvo poglavje

Zgodovinski pregled.

Knjižnice imenujemo tudi biblioteke; to tujo besedo nam je razložil v sedmem stoletju sevillski škof Izidor: »Bibliotheca a Graeco nomen accepit, ab eo, quod ibi recondantur libri. Nam βιβλίωv librorum, ὀθήκη repositio interpretatur.« Biblioteka je dobila ime iz grščine, ker se v njej knjige hranijo. »Theke« pomeni shramba, »biblion« knjig — torej je biblioteka shramba knjig.

Za koga in čemu hranimo knjige? Hranili so jih in hranimo jih tudi danes za sedanost in bodočnost. Knjige hranimo za bodoče rodove kot vedno žive priče tega, kar človek ustvarja in kar je v preteklosti ustvaril, hranimo jih kot temelje in vrelce vsega bodočega umskega stvarjanja, hranimo jih za sodobnike, da jih berejo, da si bogatijo svoje znanje, da se umsko in duševno izobrazujejo in končno tudi, da se razvedrijo. Biblioteke hranijo torej knjige zato, da se rabijo. To je preprosta skrivnost, ki nam jo odkriva tuja beseda »biblioteka«, in zato ne potrebujemo nobene druge učene ali prisiljene definicije.

Morda bi še omenili, da je znameniti filozof G. W. Leibniz imenoval knjižnice »zakladnice človeškega duha«, a to ni nova definicija knjižnice, to je le označba njihove vsebine. Bistveno je le dvoje, da biblioteke knjige hranijo, in da prihajajo v biblioteke ljudje, ki te knjige rabijo. Kako se knjige hranijo in kako je treba te shrambe urediti, da morejo ljudje do knjig in knjige med ljudi, to nas uči nauk o knjižnicah ali bibliotekah. Tiste pa, ki to delo opravljajo, ki po teh shrambah gospodarijo, jih urejajo in ljudem vrata do knjig odpirajo, imenujemo knjižničarje ali bibliotekarje.

A še nekaj nas uči stara grška beseda biblioteka, namreč to, da niso knjižnice šele nova ustanova, da so jih marveč morali poznati že stari narodi, ker so imeli zanje posebno besedo.

1. Knjižnice starega veka.

Dva Ptolemejca slovita kot ustanovitelja največje knjižnice starega veka. Ptolemej I. Soter (umrl okrog 284 pr. Kr.) in njegov sin Ptolemej II. Filadelf (284—246) sta ustvarila znamenito knjižnico v Aleksandriji, ki bi naj hranila vso grško književnost, in je imela po starih cenitvah 200.000 ali tudi do 700.000 knjig, to je rokopisnih svitkov, ki so jih hranili v prostorih kraljeve palače. Večji del knjižnice, Bruheion, je bil uničen že 47 pr. Kr., ko je Cezar zavzel Aleksandrijo, drugi, manjši del, Serapeion, pa mnogo pozneje, 391 ali 641 po Kr.

Helenistična biblioteka Ptolemejcev pač ni mogla biti prva knjižnica starega veka sploh. Ves načrt — popolna zbirka helenske književnosti, smotreni prostori, katalogi (»pinakes«) — nam priča, da je moral poznati stari vek podobne naprave že pred Ptolemejem I.

Vzorci za ustanovo Ptolemejev lahko iščemo že v Egiptu, v deželi, od koder so dobivali antični narodi »papir«; to je egiptovski papyrus, smilju podobna rastlina, ki postane do 3 m visoka in raste po močvirjih ob Nilu. Nje stržen so rezali v tenke trakove, jih stisnili, zlimali, pogladili in nanje pisali. Hranili so jih v obliki svitka. Papirusi so bili 6—7 m dolgi, svitki pa 5 cm debeli. Starejši papirusi niso imeli naslova, pozneje so ga pripisali ob koncu spisa, ki pa ni bil viden, če so bili papirusi zviti in ležali drug zraven drugega. Zato so pritrčili ob gornjem robu papirusa etiketo, ki je označila spis. Grki so imenovali to etiketo *sillybos*, Rimljani *titulus* ali *index*. Svitke so hranili v lesenih ali kamenitih posodah, ki so jih Grki imenovali *bibliothēke*, Rimljani pa *capsa* ali *scrinium*. Stari Egipčani so mnogo pisali, imeli so obširno leposlovno in znanstveno književnost, imeli urejene arhive in urade, v templjih tudi manjše knjižnice z bogoslužno književnostjo. Vse to je moglo vplivati na Ptolemeja Soterja.

A že pred helensko-aleksandrinsko dobo so imeli stari narodi neke našim in aleksandrinski knjižnici podobne ustanove. Ustvarila jih je babilonsko-asirska kultura, v začetku zopet le kot zbirke bogoslužnih pripomočkov pri templjih. Najstarejšo asirsko-babilonsko »knjižnico«, to je shrambo lončenih ploščic, so izkopali v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v Nippuru. Našli so nad 4000 tablic, na katerih so pogodbe, himne, pisma, dokumenti iz 7. do 4. stoletja in

več kot 2500 odlomkov literarnih tekstov iz 3. tisočletja pr. Kr. Najbolj znana in najbolj imenitna knjižnica asirsko-babilonske kulture nosi ime kralja Assurbanipala (668—628), ki se je hvalil, da zna brati kamne iz vesoljnega potopa. Izkopali so jo sredi minulega stoletja v Niniva; obsegala je uradne spise, pisma, verske tekste, zgodovinske beležke in dela iz raznih znanstvenih panog. Assurbanipal je velel sistematično zbirati asirsko-babilonsko književnost, izdal je točna navodila, knjižnico so upravljali posebni uradniki, uredili so jo po strokah in sestavili so kataloge.

Vse navedene in druge knjižnice iz predkrščanske dobe, iz Egipta, iz daljne Mezopotamije imajo neke podobnosti in skupnosti. Največje in najpomembnejše knjižnice so ustanovili vselej pomembni in izobraženi vladarji, ustanovili so jih po nekem načrtu, bile so univerzalne, služile so državnim, verskim in znanstvenim interesom, stale so v bližini templjev ali kraljeve palače, notranjo organizacijo so vodili uradniki, rabili so kataloge in značke.

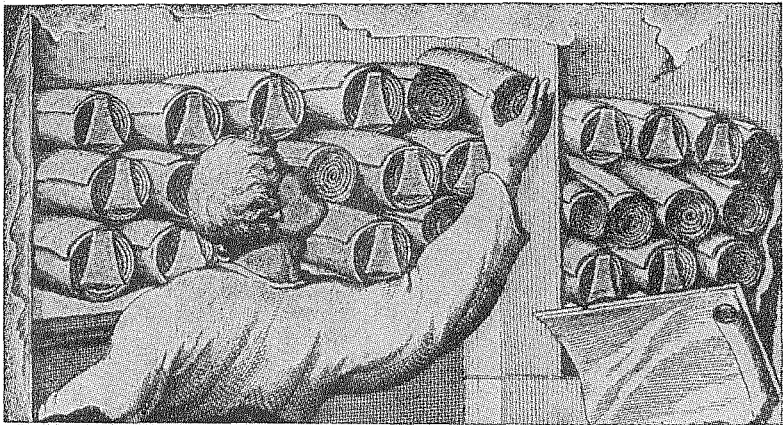
Grčija sama, ki nam je dala za knjižnice ime, jih še v svoji klasični dobi ni imela. Ko je živel Periklej, so imeli sicer že razvito knjigotrštvo, a šele med 5. in 4. stoletjem, ko se je razvila grška znanost na temeljih, ki sta jih položila Platon (427—347) in Aristotel (384—322), beremo o zasebnih knjižnicah znanstvenikov in književnikov. Med prvimi se imenuje zasebna Aristotelova knjižnica, šele pozneje v helenistični dobi so imeli tudi javne knjižnice. Na razvoj knjižničarstva je morala močno vplivati Platonova in Aristotelova znanstvena metoda, s katero sta zbudila matematično naravoslovni, odnosno filološko kritični in literarno zgodovinski študij. Ko se je grška kultura razširila v nove pokrajine, ko so Aleksandrovi nasledniki začeli gojiti grško kulturo, grško znanstvo in literaturo, je tudi oživela potreba po spisih grških vzornikov. Šola Muzejon, ki jo je ustanovil prvi Ptolemej v Aleksandriji, je kajpak potrebovala spise grških mislecev in piscev, ki so jih kopirali, prodajali in — hranili. Tako je umljivo, da je nastala prva velika knjižnica klasične dobe v Aleksandriji in ne v Atenah ali v ožji Grčiji.

Aleksandrijsko knjižnico so upravljali znanstveniki, ki so hkrati vzgajali mlade prince. Med njimi se imenuje Zenodot iz Efeza (umrl nekako 260 pr. Kr.), ki je knjižnico začel urejevati, Eratosten, ki ga štejemo med utemeljitelje kronologije in matematične geografije,

končno Kalimah, ki je bil morda le podrejen uradnik, a je ustvaril s svojimi »pinkes« prve knjižne kataloge, ločil prozaiste od pesnikov, jih delil v posamezne skupine, označil dela z naslovi, začetnimi besedami in številom vrstic ter tako ustvaril bibliotečni ali bibliotekarski pripomoček, ki ga danes imenujemo bibliografijo.

Rimljani so pričeli graditi svoje knjižničarstvo z ropom. Rimski vojskovodji Emilij Pavel, Sula in Lukul so prinesli v Rim razen drugih dragocenosti tudi grške knjižnice, kar je zbudilo v bogatih rimskih družinah knjigoljubstvo ali bibliofilijo. Veliko knjižnico je imel n. pr. Ciceron, njegov prijatelj Atik je bil največji rimski založnik in je konkuriral aleksandrijskim knjigotržcem. Polagoma je postala bibliofilija modna potreba ali razvada rimskih bogatašev, ki so imeli učene sužnje za prepisovanje, ali pa so kupovali knjige pri knjigotržcih. Nekateri Rimljani so imeli 30.000 do 40.000 svitkov. L. Anej Seneka se je norčeval in jih vprašal, čemu imajo tako veliko število knjig in knjižnic, ko bodo mogli vse svoje življenje prečitati samo naslove. Trdil je, da imajo knjige le na videz in za okras golih sten, da jih ne rabijo za študij, ampak kot obeske v jedilnicah.

Že Cezar je nameraval ustanoviti v Rimu javno knjižnico, da bi dal političnemu imperiju tudi sijaj in sloves kulturnega in literarnega imperija. A šele po njegovi

Sl. 1. Iz rimske knjižnice.

(Po: G. A. E. Bogeng, Die großen Bibliophilen II, sl. 3.)

smrti je ustanovil prvo javno knjižnico *Aziniy Pollion* na *Aventinu* (39 pr. Kr.). *Av gust* je ustanovil dve knjižnici na *Palatinu* in v portiku svoje sestre *Oktavije*. Največja rimska knjižnica je bila *Trajanova Ulpia*, ki je imela grški in latinski oddelek ter bila hkrati arhiv za važnejše državne dokumente. V 4. stoletju so imeli v Rimu baje že 28 javnih knjižnic. Upravljali so jih znanstveniki, pozneje so ločili med upravnimi uradniki in znanstvenimi vodji. Med uradništvom je bilo tudi mnogo sužnjev. V ostali Italiji in v provincah so imela tudi vsa večja mesta knjižnice. V *Atenah* jo je ustanovil *Hadrijan*, imeli so knjižnico v *Efezu* (107 po Kr.) in v *Timgadu* v Afriki. Izmed privatnih knjižnic se je ohranilo 1800 zoglenelih svitkov v *Herkulanu*. V rimskem imperiju skoraj ni bilo večjega mesta brez javne knjižnice. A ko se je bližal imperiju zaton, so bile knjižnice celo v starem Rimu samo še navidezne ustanove brez življenja in koristi.

Bibliotečne stavbe starega veka so stale sredi mesta v bližini templjev ali so bile s templjem združene. O stavbi v *Aleksandriji* nimamo sledov. Kot vzorčna stavba antičnih bibliotek se smatra knjižnica v *Pergamu*, ki jo je ustanovil *Eumenes II.* (197—58). Znani sta nam tudi bibliotečni stavbi v *Efezu* (107 po Kr.) in v *Timgadu* (3. stoletje po Kr.). O 28 rimskih knjižnicah pa ni več sledov. *Pergamska knjižnica* je stala zraven templja boginje *Atene Polije*, imela je dvonadstropno stebriščno dvorano *stoa*, ki je služila za študij in branje, ter še štiri prostore. V največjem prostoru je stal kip boginje *Atene*; to je bila pač reprezentacijska dvorana, kjer so hranili tudi kipe in slike znamenitih književnikov in znanstvenikov. Ostali trije prostori so bili manjši, v njih so hranili rokopise (svitke) v odprtih lesenih omarah, ki so jih včasih postavili v zidne vdolbine. Svitke so ovili okrog palic in pritrčili spredaj s čitek z naslovom. Tudi v privatnih knjižnicah v Rimu in *Herkulanu* so hranili svitke v odprtih štelajah iz dragocenega lesa. Štelaze so bile le tako visoke, da se je mogla brez težave doseči tudi najvišja vrsta. Na steni so visele slike (medaljoni) znamenitih pisateljev. Svitki so bili obrobjeni s škrlatom, tla mnogokrat pokrita z zelenkastimi marmornimi ploščami, strop pozlačen. — Antična biblioteka je bila torej trodelna: *stoa*, reprezentacijski prostor in *magacini*.

2. Začetki krščanskih knjižnic.

V četrtem stoletju, ki tvori prehod iz starega v srednji vek, se je sesul rimski imperij ob prihodu mladih in svežih narodov. Kulturno življenje je nazadovalo, prenehale so stare antične šole, število izobražencev se je krčilo, širil se je analfabetizem in tudi knjižnice so propadle. Mnoge knjižne zaklade so brez dvoma uničili roparski pohodi Germanov po Italiji in rimskih provincah.

Še prej se je pojavilo krščanstvo, ki je zmagalo na razvalinah antične poganske kulture. Hkrati se je izvršila v dobi od 3. do 5. stoletja pomembna sprememba, ki je dala tudi knjižničarstvu nove naloge. Egipčanski papirus so nadomestili s pergamentom; svitki iz papirusa so se umaknili kodeksom iz pergamenta, ki so bili trajnejši in predvsem bolj praktični za pisanje in čitanje. Zraven grške in rimske literature se je pojavila krščanska književnost in pri cerkvah so dobile knjige skromno zavetišče — bibliothecae sacrae — ki se pa nikakor ne morejo primerjati z javnimi knjižnicami rimske dobe.

V Cezareji v Palestini je imel cerkveni oče P a m - fil (umrl 309) knjižnico, ki jo je še sto let pozneje hvalil Hijeronim. V Egiptu, kjer so živeli menihi že v 2. stoletju, so našli v samostanskih knjižnicah koptske in grške rokopise iz 5. stoletja. Osnove novih krščanskih knjižnih zbirk so tvorile biblijske knjige, liturgični in eksegetični spisi. Ko se je razvila krščanska apologetika, so dobile knjižnice nov prirastek teoloških in polemičnih spisov. Rabili so tudi grško in latinsko posvetno književnost, da so se naučili jezikov, in tako so nastali pergamentni kodeksi s prepisi antične književnosti iz papirusovih svitkov.

• Začetki so bili dokaj skromni, tako da je zadoščala omara ali omarica, ki so jo postavili v zakristijo, za vso knjižno zbirko posamezne cerkve ali samostana, in zato tudi ne more biti govora o kakih stavbnih potrebah najstarejših krščanskih knjižnic.

Ob zatonu Rima je bil vzhodnorimski imperij še vedno neodvisen in je mogel čuvati in gojiti antično kulturo. Cesar Konstantin Veliki (323—337) je ustvaril kulturno središče v C a r i g r a d u, kjer so se križale prvine antičnega in krščanskega sveta. Ustanovil je visoko šolo in knjižnico, ki je hranila antične spise, a v še večjem obsegu krščansko književnost, saj je država pod Konstantinom pri-

znala krščanstvo in mu dala prednost pred poganstvom. Konštantinovi nasledniki so množili knjižne zaklade, Julijan Apostata je ustanovil še posebno knjižnico za nekrščansko književnost. Leta 476 je Konštantinova ustanova pogorela, o njeni naslednici vemo le malo; verjetno je, da je preživela še križarske vojne, morda so jo oplenili še Turki leta 1453.

Konštantinova akademija, kjer so študirali in tudi prepisovali grške klasike, je postala hkrati vzorec za številne bizantinske samostane, ki so še v srednjem veku gojili grško znanstvo. Najbolj znamenit je bil samostan *Studio*n v Carigradu, kateremu je napisal opat *Theodor* (umrl 826), reformator bizantinskega meništvaja, pravila za študij, za rokopisno delavnico in za knjižnico. Na Sveti gori Atosu, najvzhodnejšem pramenu polotoka Halkidike v Egejskem morju, je nastala velika meniška naselbina, kjer štejejo še danes 21 samostanov z nekako 4000 menihi. Ti samostani so bili dolga stoletja središče in nekaka centralna rokopisna delavnica ter knjižnica pravoslavnih Slovanov. V samostanih ob vznožju gore *Sinaj* so našli najpomembnejše starocerkvenoslovanske glagolske spomenike: *codex zo-graphensis*, *codex marianus*, *psalterium sinaïticum*, *euchologium sinaïticum* ter najstarejši popolni grški rokopis starega testamenta iz 4. stoletja, *codex sinaïticus*, ki je danes v Londonu.

Po zatonu vzhodnorimskega imperija, po dolgih vojnih pohodih so pač tudi ta središča stare slovanske kulture hitro propadala. Grški znanstvenik *Spiridion Lambros*, ki je leta 1880 s podporo grške vlade in s patriarhovim priporočilom obiskal 20 samostanov Svete gore, je v nekaj mesecih katalogiziral 5766 grških rokopisov. Našel pa ni nobenih rokopisov iz stare klasične književnosti. Knjižnice in rokopisne zbirke so bile skrajno zanemarjene, mnogo dragocenih rokopisov so menihi že v prejšnjih stoletjih prodali ali z njimi kurili in jih rabili za zavijanje. Vedeli so prav natančno, koliko živine ima njih samostan, a skoraj nihče ni vedel, koliko in katere rokopise hrani knjižnica.

3. Srednjeveške samostanske knjižnice.

Na zapadu so imeli v Rimu na *Lateranu* papeži knjižnico ali arhiv, za katerega so zbirali rokopise že v petem stoletju. *M. Avrelij Cassiodor* je ustanovil v

južni Italiji samostan *Vivarium*, kjer je bila v petdesetih letih šestega stoletja prva omembe vredna samostanska knjižnica. Delu menihov je dal znanstvene namene in cilje, skrbel je tudi za prepise antičnih rokopisov in pazil na njih pravilnost. Izmed vseh menihov so se najbolj odlikovali benediktinci. Sv. Benedikt sam, ki je ustanovil leta 528 znameniti samostan *Monte Cassino* v Italiji, je zapovedal bratom, da morajo ob prostem času brati. V drugi polovici šestega stoletja so se benediktinci razširili tudi po ostali Evropi in so začeli prepisovati grške in rimske klasike ter so tako ustvarili mednarodno literarno povezanost z antično kulturo.

Pozneje so se irski in anglosaški menihi odlikovali kot dobri poznavalci grščine, ki so skrbno pazili na umetno izdelavo rokopisov. Njih misijonarji so ustanovili vrsto samostanov na evropski celini, ki so zasloveli kot žarišče knjižne kulture; med drugimi *Luxeuil*, prvi samostan v Galiji, ki je bil več kot sto let središče francoskega kulturnega dela, *St. Gallen* in *Fulda*, ki sta imela pozneje znamenite knjižnice, *Corbie* v Pikardiji in *Bobbio* v Italiji.

Karel Veliki, ki je hotel obnoviti politično moč in kulturni sijaj starega rimskega imperija, je zavedno skrbel za povzdigo in poglobitev vere in za izobrazbo duhovščine, ki naj bi bila vzgojiteljica ljudstva. Vabil je tuje znanstvenike, imel pisce in naročil filološko pravilne prepise antične književnosti. Za njegove reforme in za vso karolinško renesanso je značilno, da se je naslonila na antično kulturo in skrbela za izobraževalne organizacije, to je za samostanske šole in samostanske knjižnice, kjer se je gojilo pisemstvo. Tako je postala knjižnica polagoma bistven del vsakega samostana, da je veljal rek *claustrum sine armario quasi castrum sine armamentario* — samostan brez knjig je kakor grad brez orožarne. Po karolinški renesansi je bila knjižnica, četudi v še tako majhnem obsegu, potrebna vsakemu samostanu.

Od devetega do trinajstega stoletja poznamo samo samostanske knjižnice. Znameniti samostani, kjer so pisali in slikali kodekse, so bili n. pr. v *Fuldi*, kjer so imeli po katalogu, ki ga je sestavil knjižničar *Reginbert* (umrl 846), približno 415 zvezkov, katalog samostana *St. Gallen* je naštel 362 števil, samostan *St. Emmeram* pri *Regensburgu* je imel ob koncu desetega sto-

Sl. 2. Srednjeveška samostanska pisarnica.

(Iz Ostromirovega evangelija. Izd. A. Vostokova. St. Peterburg 1843, list 87)

letja že 513 zvezkov. V Italiji je zaslovela knjižnica samostana Monte Cassino, v Franciji Cluny s 600 zvezki. V Parizu je imela neka pobožna kongregacija v 12. stoletju v pravilih tudi navodila o dolžnostih knjižničarja.

Knjižnic srednjega veka ne moremo primerjati z bogatimi zakladi v Aleksandriji in starem Rimu. Razlikovale so se po obsegu, vsebini in namenu. Samostanske knjižnice so imele največ po nekaj sto zvezkov verskih in liturgičnih spisov. Spisi iz antične književnosti so jim služili v prvi vrsti samo za učenje grščine in latinščine. Knjižnice so množili s prepisovanjem. Novo ustanovljeni samostani so dobili od ustanovitelja odnosno od matičnega samostana najpotrebnejše liturgične pripomočke. Od drugih samostanov so si potem izposojali rokopise in jih prepisovali ter poslikali z miniaturnami. Stvaritelji samostanskih knjižnic so bili torej menihi prepisovalci, njih delavnica — scriptorium — je ozko povezana s knjižnico samo. Scriptorium in armarium, knjižno shrambo, je mnogokrat vodil opat sam. Njegova izobrazba in razgledanost v cerkveni in antični književnosti je dajala tudi delu menihov piscev glavno smer.

Srednjeveške samostanske knjižnice niso bile javne. Nastale so iz verskih potreb in nagibov, ki so vplivali več stoletij. Le polagoma in posamez se kažejo tudi znanstveni interesi. Namenjene so bile samo menihom, meniški vzgoji in pobožnosti. Laikom izven samostanov niso bile dostopne, saj jih tudi niso mogli rabiti, dokler se ni razširilo znanje branja in pisanja tudi izven samostanskih zidov. Redki laiki, morebiti bogati dobrotniki samostana, ki so dobili rokopis na posodo, so morali zastaviti primerno vrednost, *m e m o r i a l e*, večinoma pač drug enakovreden rokopis.

Knjige so hranili v zakristiji ali kaki kapeli. Če je bila knjižnica večja, so ji odkazali tudi druge prostore. Omare za knjige so lahko postavili v križni hodnik, kjer so služila okna kot celice za branje in študij. Samostan v St. Gallenu je imel za knjižnico posebno poslopje, ki je bilo po velikosti in napravi podobno zakristiji. Stalo je na vzhodni strani prezbiterija in imelo dve nadstropji; v spodnjem delu je bila delavnica menihov piscev, v zgornjem delu knjižnica (načrt iz leta 820). A takih posebnih stavb za knjižnice je bilo prav malo, na Sveti gori je imel posebno stavbo za knjižnico samostan *R o s s i k o n*. Velike bibliotečne prostore so dobili samostani šele v 15. stoletju kot nadzidek ali

prizidek; bili so dolgi ozki prostori, ki so imeli na obeh straneh okna. A še ob koncu srednjega veka in celo še v 16. in 17. stoletju ni najti enotnih ali načrtnih smeri v arhitekturi samostanskih knjižnic.

Večje samostanske knjižnice so imele tudi kataloge, ki imajo vsi zelo podobno stvarno razdelitev. Na prvem mestu stoji sveto pismo, sledijo spisi cerkvenih očetov, nato cerkvena in končno posvetna književnost.

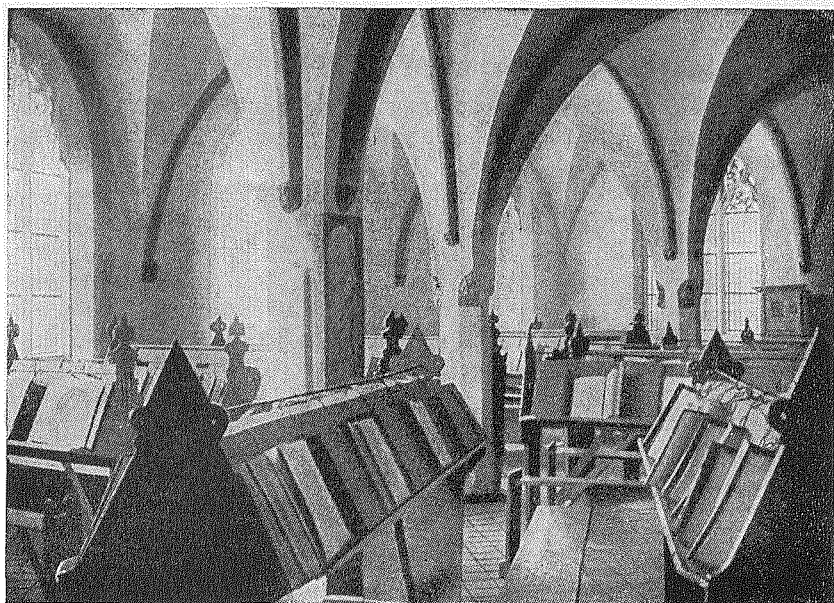
4. Pozni srednji vek.

V poznem srednjem veku, v 12. do 14. stoletju, so se pojavili zraven cerkve in samostanov novi nositelji kulture: knezi, plemiči, vitezi in meščani. Nastalo je novo, posvetno plemiško pesništvo, in zabavna književnost. Pozneje so sledili meščani in obrtniki večjih mest, znanje branja in pisanja se je polagoma širilo. Kulturnemu delu, ki so ga v prejšnji dobi opravljali benediktinci, se pridružijo zdaj trije novi redovi: karmeliti, in zlasti redova frančiškano v in dominikance v. Ob koncu 14. stoletja so sestavili angleški frančiškani katalog rokopisov 160 angleških frančiškanskih samostanov. Ta seznam, *Registrum librorum Angliae*, je prvi poskus skupnega ali centralnega kataloga za določen teritorij in za večjo skupino knjižnic ter priča o njih sistematičnem znanstvenem delu.

Frančiškani in zlasti dominikanci so odločilno vplivali na postanek univerz, ki so bile v začetku tesno povezane s cerkvenimi institucijami. V Parizu je ustanovil duhovnik Robert de Sorbona v 13. stoletju prvi kolegij, današnjo pariško Sorbono; v Padovi in Bologni je zaslovel študij rimskega prava. Kolegiji so imeli tudi svoje knjižnice, ki so se razlikovale po vsebini in obsegu, največje knjižnice so imeli v Parizu. Kolegijske knjižnice so začetnice in predhodnice naših univerzitetnih knjižnic. Nova znanstvena organizacija je vplivala tudi na sestavo in upravo samostanskih knjižnic, vsaj onih, ki so služile kot kolegijske knjižnice. Odslej ni šlo več toliko za lepoto in bogate okraske rokopisov, ampak za njih vsebinsko pomembnost. Ker je bilo tudi vedno več čitateljev, so se pojavili novi problemi glede bibliotečnih prostorov, ureditve, signatur, katalogov in izposojanja. Za vse to je moral skrbeti knjižničar, *librarius*, kateremu je na-

pisal peti general benediktincev, Humbert de Romanis, v drugi polovici 13. stoletja potrebna navodila in pravila.

Kolegijske knjižnice se razlikujejo v marsičem od samostanskih knjižnic. V kolegijskih knjižnicah so ležale knjige na pultih in so bile pripete z verigami, libri catenati. Manj važne in dragocene knjige so morda tudi

Sl. 3. Stara samostanska knjižnica v Zutphenu na Nizozemskem s pulti in libri catenati. (Po: A. Hessel, Geschichte der Bibliotheken, 1925, sl. 4.)

izposojali. Sistem pultov je zahteval tudi novo arhitekturo knjižnic, ki so dobile obliko dolgih pravokotnih sob ali dvoran, v katere so postavili po dve vrsti pultov z vmesnim hodnikom. Sistem pultov so polagoma prevzele tudi druge samostanske knjižnice, ki so pa v tej dobi deloma nazadovale in celo propadale, kakor toži n. pr. Boccaccio o knjižnici samostana Monte Cassino. Zlasti je pojemala kvaliteta rokopisov, ker so najemali plačane prepisovalce in je bilo vedno manj menihov piscev, ki bi za sam božji lon preseдали dolge mesece in leta pri prepisovanju in slikanju roko-

pisov. Drugi samostani so še dalje gojili staro tradicijo in ustvarili zlasti lepe mašne knjige.

Knjižnice srednjega veka ne kažejo proti staremu veku nobenega napredka, kar se tiče njih namena in funkcije. V starem veku so imeli knjižnice, ki so bile javne in za katere je skrbela država. Takih knjižnic niso poznali v srednjem veku. Šele humanizem je zopet osvobodil knjigo in prevzel iz antike misel javne knjižnice, ki bodi vir pouka in izobrazbe.

5. Od humanizma do baroka.

Humanizem je zapustil izhojena pota srednjega veka in se vrnil v antiko. Ustanovitelj italijanskega humanizma je bil Francesco Petrarca, ki je iskal, kupoval in si dal prepisovati dela antičnih piscev, ki jih je vneto prebiral. Cenil je lepo zunanost knjige, a še bolj važna mu je bila pravilnost besedila. Knjige so mu bile žive prijateljice, ki nas zabavajo, se z nami pogovarjajo, nam svetujejo in nas z živim ter tesnim prijateljstvom povežejo. Obsodil je nepotrebno kopičenje knjig in ustvaril za privatno knjižnico nov ideal, ki velja še danes. Poznal je bibliotečne naprave antike in zapustil svojo knjižnico cerkvi sv. Marka v Benetkah, da bi jo Benečani tako oskrbovali, da bi postala enakovredna antičnim javnim knjižnicam. Njegova želja pa se ni izpolnila.

Še bolj žalostna je bila usoda, ki je zadela najbogatejšo angleško knjižnico 14. stoletja. Angleški škof in zaupnik kralja Edvarda III., Richard de Bury, je nabral veliko zbirko rokopisov, ki jih je namenil oxfordski univerzi. Ko je pa umrl, se je njegova zbirka razgubila, oziroma prodala na dražbi. Danes poznamo samo dva rokopisa, ki sta bila nekoč v knjižnici najbolj pomembnega knjigoljubca, o katerem je sodil sam Petrarca, da nima nihče več knjig kot on. V spisu Philobiblon je podal de Bury izpoved strastnega zbiralca knjig, grajal bralce, ki ne znajo s knjigami ravnati, in napisal slavospev knjigam, »ki nas razveselijo, kadar se nam sreča smehlja, nas tolažijo, kadar nas tarejo nezgode, nas učijo brez šibe in palice, brez opominov in jeze«.

Znanstvo in književnost so gojili v humanistični dobi bogati cerkveni in posvetni knezi. Iz njih knjižnih zbirk so polagoma nastale javne knjižnice. Med najbolj vnetimi zbiratelji in ljubitelji knjig se imenujejo Niccolò dei

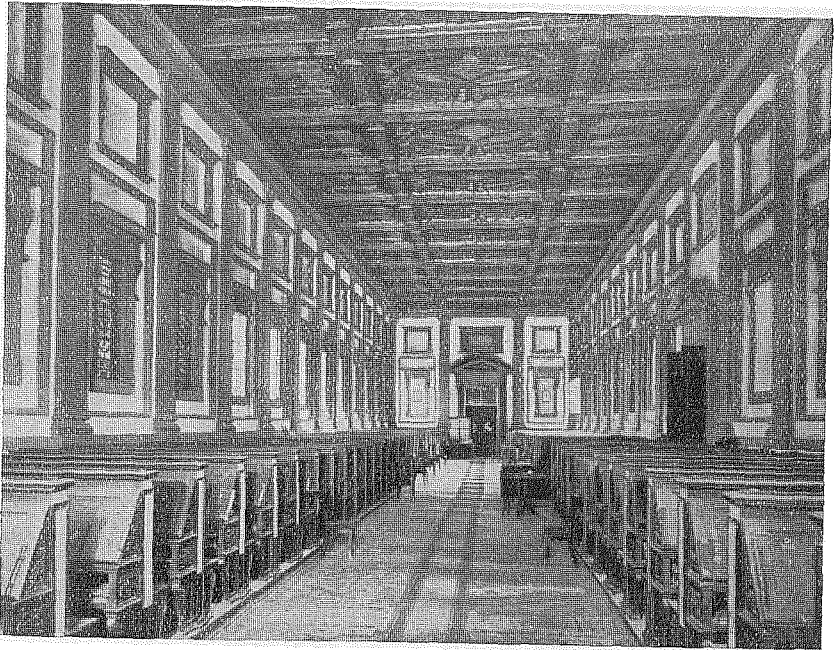
Niccoli, Cosimo di Medici, Enej Silvij, poznejši papež Pij II., papežev tajnik Poggio Bracciolini in mnogi drugi, ki so pošiljali svoje zaupnike in nakupovalce v Grčijo, Carigrad in drugam, od koder so prinašali redke in dragocene rokopise.

Iz zbirk bogatih plemičev so nastale prve javne knjižnice krščanske dobe. Leta 1441 je uresničil Cosimo di Medici Petrarcovo idejo in ustanovil pri samostanu sv. Marka v Firenzi znamenito biblioteco Marziano. Njegov nečak Lorenzo il Magnifico je ustanovil biblioteco Laurenziano, za katero so sezidali leta 1524 po načrtih Michelangela krasno knjižno dvorano. Od leta 1808 sta knjižnici združeni kot biblioteca Mediceo-Laurenziana. V Benetkah so dobili javno knjižnico Marciano, ki jo je ustanovil kardinal Bessarion (1468), v Ceseni je slovela biblioteca Malatestiana, ustanova Domenica Malateste. V Pešti je slovela knjižnica »kralja Matjaža«, ogrskega kralja Matije Korvina (1458—1490), ki je imela baje 50.000 zvezkov, kar je seveda močno pretirana cenitev. Po njegovi smrti se je razgubila po vsej Evropi. Korvin je imel posebne pisce v Pešti in Firenzi ter posebne nakupovalce. Danes hranijo po raznih knjižnicah Evrope samo še 125 korvinov, ki imajo značilno vezavo z islamsko-orientalskimi vzorci in podobo vrana (»corvus«).

Tommaso Parentucelli, ki je sestavil katalog Marciane, je pozneje kot papež Nikolaj V. ustanovil novo papeževo knjižnico, ki je štela 1100 kodeksov. To je morda najvišje število, ki so ga dosegle tedanje knjižnice, ako izvzamemo Korvinovo. Njegov naslednik, Sikst V., je dvignil število že na 3500 zvezkov in je oskrbel knjižnici, ki je bila deloma tudi javna, nove, lepe prostore v Vatikanu.

Arhitektonsko in po opremi se renesančna knjižnica ne razlikuje mnogo od knjižnice poznega srednjega veka. Tudi v renesančni knjižnici prevladujejo pulti in knjižne omare. Po potrebi so se povečale dimenzije knjižnih dvoran. Za Marziano je uredil Michelozzo po naročilu Cosima di Medici 45 m dolgo in 10 m široko dvorano, ki sta jo jonski stebrišči delili v tri ladje. V vsaki stranski ladji je stalo 32 pultov. To je bila vzorčna stavba za italijanske renesančne knjižnice, za Malatestiano, za Mediceo-Laurenziano in druge. Malatestiana je ohranila prvotno obliko in opremo do danes. V desni in levi ladji stoji po 29 pultov, ki si sle-

dijo kakor klopi v cerkvi. Pulti so 3,10 m dolgi in 1,28 m visoki. Vsak pult ima poševno naslonjalo, ki preide neposredno v vrhno ploščo naslednjega pulta. Vrhnja plošča pulta je nagnjena, pod njo je vodoraven prečen predal, kjer so ležali kodeksi, ki so bili z verigami pripeti. Palice za obroče verižic so bile pritrjene pod poševno ploščo pulta. Najlepšo renesančno knjižnico je ustvaril Michelangelo

Sl. 4. Biblioteca Laurenziana, Firenze. Po načrtih Michelangela.
(Po: G. A. E. Bogeng, Die großen Bibliophilen II, sl. 21.)

za Mediceo-Laurenziano, ki je bila dograjena šele leta 1571, torej v času, ko so se že množile tiskane knjige. Zato je morala Michelangelova knjižna dvorana veljati že kot zastarela, kar seveda ne more zmanjšati njene umetniške vrednosti in pomembnosti. Dvorana nima stebrišča in je 47,50 m dolga ter 11 m široka. Desno in levo od vmesnega hodnika stoji po 44 bogato rezljanih pultov.

Gutenbergova iznajdba tiska okrog l. 1445 je močno vplivala na razvoj knjižničarstva. Prenehalo je

sožitje rokopisnih delavnic in knjižnic. V starem in srednjem veku vse tja do humanizma so bile rokopisne delavnice in knjižnice tesno povezane, zlasti pa v samostanih, kjer sta bili delavnica in knjižnica dolgo časa tudi v istem prostoru. Knjižna produkcija se je po Gutenbergovi iznajdbi pomnožila, rokopise je zamenjala tiskana knjiga, ki si je pa le polagoma krčila pot v knjižnice. Redki ljubitelji so celo odklanjali tiskane knjige in še dalje zbirali samo rokopise. Tudi cena prvih tiskanih knjig je bila zelo visoka, ker je bila njih naklada zelo nizka. Gutenbergova 42 vrstična biblija n. pr. je izšla približno samo v sto izvodih.

Krvavi verski, politični in socialni boji, ki so spremljali reformacijo, so knjižnicam mnogo škodovali; na drugi strani pa je reformacija razvoj knjižnic pospešila, saj je zabičil Martin Luther vsem svetovalcem nemških pokrajin, naj ne štedijo s trudom in denarjem in naj ustanovljajo dobre knjižnice, zlasti v velikih mestih, ki to zmorejo. Tudi kmečki upori po vsej srednji Evropi in vojne Hugenotov na Francoskem so uničile mnoge samostanske knjižnice. Kljub zmedi in bedi časa so vendarle ostale mnoge stare knjižne zbirke nepoškodovane in so tvorile podlago novim knjižnicam deželnih knezov in vladarjev, mestnim in univerzitetnim knjižnicam. Sekularizacija samostanov v protestantskih deželah je rešila mnoge rokopisne zaklade, ki so menjali samo svojega gospodarja in tvorili dragoceno pomnožitev že obstoječih ali podlago novo ustanovljenih posvetnih knjižnic. Mestne knjižnice v Augsburgu, Frankfurtu, Lübecku, Hamburgu, Nürnbergu itd. so nastale iz knjižnic sekulariziranih samostanov. Univerzitetna knjižnica v Leipzigu je bila leta 1543 ustanovljena iz zbirk saksonskih samostanskih knjižnic, in tudi druge univerzitetne ali deželne knjižnice so bile deležne zakladov iz samostanov svojega okoliša, tako n. pr. Heidelberg, Tübingen, Wolfenbüttel in druge.

Novi prirastki iz samostanskih zbirk in vedno večje množice tiskanih knjig so poglobile in razširile pomen in veljavo knjižnic za javno življenje. »Mnogi ljudje berejo posvetne knjige« in »vse ljudstvo hoče zdaj čitati in pisati«, beremo v knjigah zadnjih desetletij 15. stoletja. Kolegijske knjižnice so postale knjižnice za vso univerzo. Tudi knjižnice bogatih deželnih knezov, ki so bile v prejšnjem stoletju bolj privatne zbirke, dobivajo vedno česče značaj deželnih javnih knjižnic. Ker so se knjižni zakladi mnogo

hitreje množili kakor v dobi rokopisov, je bilo treba skrbeti za nov način shranjevanja in s tem hkrati za novo arhitektonsko rešitev bibliotečnega prostora.

Pulti niso mogli več zadoščati prirastku knjig, zato so jih hranili v posebnih predalih pod pulti in nad njimi. Tako je postala polagoma knjižnica, ki je bila prej hkrati čitalnica, knjižno skladišče. Iz teh pultov s štelažami, v katerih so stale knjige pokončno, so se razvile prave štelaže odnosno knjižne omare, ki so jih postavili ob stenah. V Angliji so še dolgo ohranili stari način, to je, da so tudi štelaže in omare postavljali počez in ne ob stene. Ko so pa morali štelaže podaljšati do pod stropa, so pričeli zidati vmesne galerije za lažji dostop h knjigam. Ker so štelaže in knjižne omare postavili ob stene, so dobili v sredini knjižnice ali knjižne dvorane prazen prostor, ki so ga napolnili z dragocenostmi in vsakovrstnimi muzejskimi kuriozitetami in raritetami, z atlanti, globusi, zbirkami starih novcev itd. Zmes knjižnice in muzeja, natrpanost knjižnične dvorane s čudežnimi redkostmi je značilna za vse baročne knjižnice.

Baročno knjižnico so ustanovili bogati vladarji, knezi in višje plemstvo. Njeno zunanost smo pravkar označili; knjige so hranili v velikih dvorinah, kar pa je moglo tudi le začasno rešiti vprašanje, kako se smotrno hranijo in postavijo knjige. Mnoge baročne knjižnice niso nastale iz globljih motivov, večkrat je odločalo golo baročno razkošje, gizdavost ali želja, postaviti se pred drugimi. Na drugi strani pa je moralo baš to bahavo kopičenje knjig prej ali slej sprožiti vse bibliotečne probleme, zraven smotrnosti shranjevanja tudi vprašanje katalogizacije in javne rabe.

Prva znamenita baročna bibliotečna stavba je bila knjižna dvorana, ki jo je Filip II. velel zidati v Eskorialu pri Madridu (1567). Velika dvorana, ob stenah težke odprte omare, sredi dvorane mize, na njih globusi in druge znamenitosti. V Italiji so rabili še v 16. stoletju pulte. Kakor vemo, jih je imela Laurenziana, ki pa tvori vendar že prehod h knjižni dvorani, ker nima vmesnega stebrišča. Po vzorcu Eskoriala je zidal papež Sikst V. novo vatikansko knjižnico, in milanska Ambrosiana, ki jo je ustanovil nadškof Federigo Borromeo (1609) kot znanstven zavod, na katerem je delalo 16 učenjakov in ki je bila odprta vsem raziskovalcem, že kaže tipično baročno knjižno dvorano brez stebrov, z galerijo in visokim obokanim stropom.

V Franciji je začel Franc I. leta 1518 zbirati v gradu Fontainebleau rokopise in knjige ter je leta 1537 — prvič v bibliotečni zgodovini — ukazal obvezno pošiljanje dolžnostnih izvodov svoji kraljevi knjižnici. Iz njegove Bibliothèque du Roi se je razvila današnja Bibliothèque nationale v Parizu. Bibliothèque du Roi ni bila javna. V tem oziru jo je prehitela knjižnica, ki jo je ustanovil v Parizu leta 1643 kardinal Mazarin. Vodil jo je znameniti knjižničar Gabriel Naudé, ki je napisal že več let poprej prvo navodilo za knjižničarje: *Advis pour dresser une bibliothèque* (1627). Njegove smerice že kažejo stremljenje, naj nudi knjižnica splošne koristi, naj bo pomembna po splošni vsebini, dostopna brez posebnih formalnosti in pregledno urejena. Mazarinova knjižnica je štela okrog 40.000 zvezkov, vse knjige so bile vezane v dragocen marokin in označene s kardinalovim zlatim grbom. Že leta 1645 je bila ta knjižnica en dan na teden odprta občinstvu.

V Angliji je zaslovela Bodleiana, ki jo je uredil Th. Bodley (umrl 1612) iz stare uničene univerzitetne knjižnice v Oxfordu. Bila je prva javna knjižnica na Angleškem in v poletnem času odprta dopoldne in popoldne. Izrečno je izključila izposojanje izven knjižnice. Kakor Bodleiana je imela tudi zasebna knjižnica angleškega kralja pravico do dolžnostnih izvodov.

Razen že navedenih je nastala v tej dobi dolga vrsta znanstvenih, kraljevih, deželnih in univerzitetnih knjižnic: Marburg, Königsberg, Jena, Utrecht, Leiden, Amsterdam, Uppsala, Kjöbenhavn, Helsingfors, Jagellonska knjižnica v Krakovu, Vilno, v Ameriki Cambridge itd.

Akoprav so se knjižnice množile in je raslo število njihovih knjig, še ne moremo zaslediti smotrne notranje ureditve, ki naj bi odgovarjala resničnim nalogam knjižnic. Nekatero knjižnice so bile tudi javne, a javna uporaba močno omejena v prvi vrsti na prijatelje plemičev in mecenov, ki so knjižnico ustanovili, na znamenite učenjake, ki so se mogli izkazati s kakim priporočilom. O redni dotaciji knjižnic, rednem nakupovanju novih knjig in smotrnem izpopolnjevanju starih vrzeli še skoraj ni sledu. Knjižne zaklade so množili s priložnostnimi darovi in nakupi, ponekod z dolžnostnimi izvodi. Ves razvoj knjižnice in njena javna uporaba je bila odvisna od ozkosrčnosti ali

širokogrudnosti ustanovitelja in njegovih naslednikov, dacija in prirastek odvisen od uvidevnosti gospodarja, seveda tudi od tega, ali je znal knjižničar zanimati svojega deželnega kneza za usodo in potrebe knjižnice. A takih knjižničarjev je bilo le malo.

5. Začetki moderne knjižnice.

Ob prehodu iz 17. v 18. stoletje je znameniti filozof *Gottfried Wilhelm Leibniz* (1646—1716), knjižničar kraljeve javne knjižnice v Hannoveru in vojvodske knjižnice v *Wolfenbüttlu*, teoretično slutil pot moderne znanstvene knjižnice. Bolj jasno in odločno kot drugi je formuliral naloge in potrebe knjižnic. Dopovedoval je svojim deželnim knezom in njih ministrom, da je treba knjižnice dopolniti z novimi dobrimi knjigami, da potrebujejo vedno nove hrane kakor ogenj in življenje, da koristijo justični administraciji, naukom Cerkve in dobre uprave proti vsakovrstnim zmotam in barbarskemu početju ter da služijo istemu namenu kakor cerkve in šole, ki imajo v knjižnicah svoje neme učitelje. Utemeljeval je tedaj pomembnost knjižnic iz potreb človeške družbe in države in je postavil naslednje zahteve: knjižnica naj bo zakladnica človeškega duha in naj obsega vse originalne misli, ki so bile kdaj izrečene in napisane; ne gre za število zvezkov, njih obseg in njih redkost; knjižnice potrebujejo redne denarne prispevke, da morejo kupiti vse nove za znanstvo pomembne knjige. Knjižnice naj nudijo vsem obiskovalcem svobodoljuben dostop do njih zakladov s pomočjo skrbno izdelanih katalogov, ki so urejeni po piscih, po letu izida in po strokah; naj bodo po možnosti dolgo odprte, pozimi jih je treba razsvetliti in greti, izposojanje bodi svobodoljubno. Polagoma se je Leibnizu posrečilo, da je dobil za svoje knjižnice redne letne prispevke, a to je bilo tedaj še izjema. — Leibnizovi nazori niso prodrli v javnost, ker niso izšli v tisku. Poznal je tudi samo državopolitični in znanstveni pomen knjižnic. Njih socialnopedagoške naloge in njih pomen za splošno izobrazbo je nekako ob istem času mnogo bolje označil danski univerzitetni knjižničar *Th. Bartholin* (*De libris legendis*, 1676).

V 18. stoletju, v dobi prosvetljenega absolutizma, so uspevale in se množile predvsem knjižnice vladarjev in knezov. Pariška *Bibliothèque royale* je bila ob koncu sto-

letja najbogatejša knjižnica sveta in je pol stoletja za Mazarinovo knjižnico postala javna »za vse znanstvenike vseh narodov« (1735), a je bila odprta samo ob torkih in petkih dopoldne. V Londonu so ustanovili v letih 1753—1759 *British Museum*, britanski muzej. Njegove osnove so tvorile zasebne knjižnice in muzejske zbirke ter knjižnica kralja Jurija II. *British Museum* je bil usmerjen v naravoslovje in je bil v začetku bolj muzej kakor knjižnica. Do 19. stoletja so ga množili skoraj izključno z darovi, dolžnostnimi izvodi in zamenjavami. Stalnih dohodkov ni imel in knjižni nakupi so bili zelo redki.

V Nemčiji so se v tej dobi lepo razvijale zopet nekatere samostanske knjižnice. Zlasti pa so imeli v katoliških pokrajinah, v Južni Nemčiji in v Avstriji več lepih baročnih samostanskih knjižnic. Sicer pa so tvorile središče še vedno knjižnice vladarjev, deželnih knezov in bogatih plemičev. Zaslovela je kraljeva knjižnica v Berlinu, ki je bila sedem ur na dan odprta, vojvodska knjižnica v Wolfenbüttlu, dvorna knjižnica v Dresdenu, zlasti pa univerzitetna knjižnica v Göttingenu, ki se je prva med knjižnicami ravnala po Leibnizovem programu. Imela je zadostno letno dotacijo, nakupovala novo znanstveno književnost, sistematično iskala knjige na dražbah in po katalogih ter bila v zvezi z Göttinger gelehrte Anzeigen, kjer so kritično razpravljali o vseh novostih knjižnice. Bila je vsak dan odprta in je knjige tudi izposojala. Imela je vzorne kataloge, alfabetičen katalog vseh knjig in realni katalog. Že nekako leta 1790 so uvedli v knjižnici posebne signature za postavljanje knjig, zabeležili signature v katalogih in tako omogočili redno poslovanje. Herder, Goethe in Humboldt so hvalili göttingško univerzitetno knjižnico in sodobniki so sodili, da je le ona omogočila znanstvene uspehe göttingških profesorjev.

Na splošno pa se kljub Leibnizu in göttingški knjižnici še vedno niso zavedali nalog in pomena knjižnic, zlasti ne, kar se tiče njih pravega namena za javnost, in še leta 1811 je tožil knjižničar Friedrich Adolf Ebert, ki je poglobil in razširil Leibnizove teorije o knjižnicah, da so akademske biblioteke večinoma samo prazne in prašne dvorane, ki jih nihče ne obiše, in v katerih se nahaja knjižničar nekoliko ur na teden, ker mu tako velewa uradna dolžnost, zato da je ves ta čas sam.

Na Dunaju so združili knjižnice peterih razpuščenih jezuitskih samostanov v novo univerzitetno knjižnico (1775), staro univerzitetno knjižnico iz leta 1384 so že dvajset let poprej združili z dunajsko Hofbibliothek (dvorno knjižnico). Dunajsko dvorno knjižnico je bil ustanovil cesar Ferdinand I. nekako leta 1526, hranili so jo v samostanu pri minoritih, ob koncu 16. stoletja je imela 9000 zvezkov in 1600 rokopisov, od leta 1621 je dobivala dolžnostne izvode. V letih 1722—1726 je dobila po načrtih Fischerja von Erlacha nove prostore, ki spadajo med najbolj znamenite baročne bibliotečne stavbe.

Tudi po drugih državah so se knjižnice v tej dobi množile. V Rusiji so ustanovili leta 1728 knjižnico carske ruske akademije v St. Peterburgu (Leningradu), ki je dobivala dolžnostne izvode in šteje danes štiri milijone zvezkov, Moskva je dobila leta 1756 univerzitetno knjižnico; Praga leta 1773 univerzitetno in Madrid l. 1716 nacionalno kot središčno državno knjižnico.

Francoska revolucija, Napoleonove vojne in reakcija (1789—1850) so kakor vsi drugi pomembni zgodovinski dogodki močno vplivali na razvoj knjižnic, izoblikovali nove tipe in vzbudili nove organizacijske probleme. Kakor je že poprej v Nemčiji reformacija izdatno spremenila posestne razmere knjižnih zbirk, tako je zdaj francoska revolucija odločno posegla med samostanske in plemiške knjižnice. Novembra 1789 so proglasili cerkvena posestva in samostanske knjižnice kot javno lastnino in tri leta pozneje so konfiscirali privatne knjižnice onih plemičev, ki so emigrirali. Tako je prišlo v javno last ogromno knjig, ki so jih zbirali v dépôts littéraires; v samem Parizu so imeli devet takih shramb, iz katerih so delili knjige distriktnim bibliotekam in pariški Bibliothèque Nationale, kakor so prekrstili prejšnjo Bibliothèque Royale, ki je postala in se razvijala po revoluciji kot centralna narodna knjižnica Francije. Dragocene knjižne zaklade je prinesel v Pariz Napoleon iz nizozemskih, nemških, avstrijskih in italijanskih knjižnic, ki so jih pa po Napoleonovem padcu vsaj deloma vrnil prejšnjim lastnikom.

V Nemčiji so se izmenjali posestniki knjižnih zbirk že z razpustom jezuitskega reda (1773) in od leta 1803, ko so vzeli velikemu številu mest, kneževin, samostanov in

opatij razne privilegije. Sekularizacija samostanov na Bavarskem, Badenskem in Würtemberškem je dala knjižnicam lepe prirastke, zlasti pa bogate rokopisne zbirke. Monakovska knjižnica n. pr. je dobila knjige in rokopise 150 samostanskih knjižnic, samih rokopisov je bilo nad 3300. — Na drugi strani pa so v Nemčiji hkrati ukinili vrsto univerz in ustanov, ki niso bile življenja zmožne; njih knjižnice so deloma porazdelili, deloma preselili v celoti ali jih tudi pustili na prvotnem mestu, kjer so se iz njih v teku časa razvile mestne knjižnice (Trier, Mainz, Erfurt).

Vse te spremembe, nepričakovani izredno bogati prirastki, ki jih stare, krasne baročne knjižne dvorane niso mogle več hraniti v svojih prostorih, so sprožili vrsto novih bibliotečnih problemov. Vedno bolj se je širilo spoznanje, da so knjižnice javne ustanove, namenjene javni koristi, da jih je z rednimi sredstvi dopolnjevati in urediti tako, da postanejo javnosti dostopne. Treba je bilo nove knjižne zaklade urediti, to je katalogizirati, postaviti in jim dati primerne prostore. A za to delo je še manjkalo izkušnje, teoretične poglobitve in primernih bibliotekarjev. V Nemčiji so sicer Friedrich Adolf Ebert (1791—1831), Martin Schrettinger (umrl 1851), Robert Mohl (vodja univerzitetne knjižnice v Tübingenu 1836—1844) in Wilhelm Humboldt (1767—1835) teoretično in praktično krčili pot novi moderni knjižnici in ustvarili posamezne vzorne zavode, a pri drugih knjižnicah so razmere iz prejšnje dobe, zlasti pa pomanjkanje poklicnih knjižničarjev, še dolgo časa onemogočale pravilno ureditev knjižnic in takšno usmeritev njih dela, ki bi bila javnosti koristna.

Med prvimi knjižnicami, ki je ob prehodu iz prve v drugo polovico 19. stoletja izvršila pomembne novosti, je bila knjižnica Britanskega muzeja (British Museum Library) v Londonu. Antonio Panizzi, po rodu Italijan, ji je dal nalogo narodne knjižnice za vso Anglijo, ki naj bi hranila vse domače in najvažnejše tuje knjige. Opustil je že začeto sistematično katalogizacijo za poznejši čas in sestavil pravila za alfabetično katalogizacijo, ki so veljala po vsem anglosaksonskem svetu. Zlasti globoko pa je zaoral Panizzi s prezidavo in dozidavo poslopja za knjižnico. V vsej ostali Evropi so še vedno imeli stare galerije in dvorane, Panizzi je ločil čitalnico, ogromno dvorano

s kupolo, od magacinov, v katere je postavil štelaze s premakljivimi predali. Tako je dal vzorec za vse poznejše bibliotečne stavbe, ki so še danes zgrajene po istem principu, namreč ločitev čitalnice od upravnih prostorov in magacinov, v katerih so postavljene štelaze počez, ne samo ob stenah, da zavzamejo čim manj prostora in da hranijo čim več knjig.

Sistem magacinov so poznali deloma že pred Panizzijem. Knjižnica sirotišnice v Halle je imela že leta 1727 poseben magacin s štelazami, ki so bile postavljene povprek, in leta 1816 je Leopold Della Santa v posebnem spisu podal nove teoretične smeri in načrt za bibliotečne stavbe. Čitalnico je postavil Della Santa v središče stavbe, okrog nje so razvrščeni upravni prostori za knjižničarja in njegove pomočnike, za kataloge, arhiv in dragocene knjige. Tretji del tvorijo zaporedni, po višini, širini in globini popolnoma enaki magacini. Vendar je Panizzijeva zasluga, da je teoretične načrte praktično rešil. Premer Panizzijeve čitalnice znaša 42 m, kupola je 32 m visoka, v čitalnici je 364 sedežev za bralce. Magacini so zgrajeni iz železa in imajo višinsko razsvetljava. Štelaze so 2,44 m visoke, da je mogoče doseči najvišje knjige z nizkim podstavkom in so postale nepotrebne visoke lestve, ki so bile tedaj splošno in potrebno zlo vsake knjižnice. Predali so bili premakljivi.

Po Panizzijevem vzorcu so gradili tudi za druge knjižnice čitalnice s kupolo in prevzeli sistem magacinov in štelaze s premakljivimi predali. Najprej so zgradili čitalnico s kupolo in višinsko razsvetljava za narodno knjižnico v Parizu (1868 dograjena, 344 sedežev), pozneje v Washingtonu, kjer ima kongresna knjižnica osmerokotno čitalnico (1897), kupolo imata tudi čitalnici Kolumbijske univerzitetne knjižnice v New Yorku in kraljeve knjižnice v Berlinu. Polagoma so opustili kupole in pričeli zidati čitalnice z ravnim stropom in z višinsko ali stransko razsvetljava. Na najnovejše stavbe je zlasti vplivala čitalnica Public Library v New Yorku (dograjena l. 1912), ki ima 15 m visok raven strop in 800 sedežev.

V Parizu ima središčni magacin pet nadstropij, ki so po 2,30 m visoka, 42 m dolga in 28 m široka. Ker so imeli magacini samo višinsko razsvetljava, so morali zgraditi 6 m širok vmesni hodnik in mrežaste stropne. Medosje Panizzi-

jevih štelaž je znašalo 2,44 m, v Parizu celo 3 m, pri knjižnici v Rostocku so znižali višino že na 2,27 m in medosje na 2 m. Kmalu so Panizzijeve magacine in štelaže tehnično izdatno izboljšali. Z zgradbo magacinov, ki so imeli stransko razsvetljavo, so postali predvsem nepotrebni mrežasti stropi; odslej so gradili magacine, ki so bili tako visoki kot štelaže same. Izdatno je izboljšal štelaže N e m e c R o b e r t L i p m a n , ki je izdelal železne štelaže s predali, ki se dajo z enim samim prijemom zvišati ali znižati z vsemi knjigami vred. To so bile najvažnejše tehnične pridobitve in izkušnje, ki so omogočile, da se gradijo knjižnice, ki morejo sprejeti in hraniti ogromno knjižno produkcijo novejšee dobe.

Drugo poglavje

Znanstvena razčlenjenost moderne knjižnice.

Zgodovinskim in političnim dogodkom, ki so v prejšnjih dobah ustvarili zbirke velikih knjižnih zakladov v posameznih bibliotekah, se je pridružil v novejši dobi gospodarski razvoj, ki je bistveno spremenil lice, namen in delo starih knjižnic. Industrializacija in kapitalizacija Amerike, Anglije in vse zapadne Evrope sta ustvarili bogato in izobraženo meščanstvo. Višji življenjski standard je bil mnogo bolj kot v prejšnjih časih odvisen od dovršenega višjega ali strokovnega študija. Razvoj tehnike, naravoslovnih ved in poglobitev znanstvenih metod sta izdatno razširila ozki krog starih univerz. Na drugi strani pa so industrijska podjetja in tovarne ustvarile velika mesta in hkrati globoke socialne razlike med posameznimi stanovi. Na postanek in razvoj določene vrste knjižnic je vplivala tudi državna centralistična miselnost, drugod zopet interesi dežel in pokrajin ter končno tudi narodnostna ideja.

Iz teh osnov, ki smo jih označili le na kratko, so se razvile moderne knjižnice, ki tvorijo tri velike skupine: splošno znanstvene, strokovne in javne ljudske knjižnice.

1. Znanstvene knjižnice in njih naloge.

Splošne znanstvene knjižnice, h katerim prištevamo univerzitetne, velike mestne in deželne ter narodne (nacionalne) knjižnice, so se po večini razvile iz starejših knjižnic, ki so se prilagodile modernemu razvoju in uravnale svoje delo po novih potrebah. Strokovne ali specialne knjižnice imajo le deloma zgodovinsko osnovo, večinoma so nastale v novejšem času zaradi diferenciranosti znanstvenih panog, iz potreb modernih specialnih znanstev in velike industrije ter zaradi nujne decentralizacije preobremenjenih velikih znanstvenih knjižnic. Javne ljudske knjižnice so se rodile iz socialnih tendenc in potreb najširših ljudskih plasti.

Znanstvene knjižnice naj služijo znanstvenemu delu. Zato morajo hraniti za sedanjost in bodočnost vse, kar je ustvarila preteklost, in hraniti za bodočnost vse, kar ustvarja sedanjost. Njih naloga je torej dvojna: arhivalna in študijska.

Arhivalno nalogo vršijo znanstvene knjižnice s tem, da hranijo knjižne zaklade, izročilo človeškega dela in uma, da jih zbirajo kot vire stvarne in umske zgodovine. Svojo študijsko ali znanstveno nalogo pa s tem, da služijo sedanjosti, svojim današnjim obiskovalcem, ki so časovno, krajevno, po zanimanju in potrebah diferencirani, ter jim omogočijo na podlagi ohranjenega gradiva vsestransko dopolnitev in izgraditev znanja in spoznanja. S tem, da vršijo arhivalno nalogo tudi glede sodobnega ustvarjanja človeškega uma, da hranijo sodobne tiske, služijo hkrati bodočnosti v obsegu, ki ga dopuščajo druge naloge, krajevne prilike in sredstva.

Znanstvene knjižnice se omejujejo v prvi vrsti na znanstveno in študijsko delo, torej na delo, ki ga vrši le majhen odstotek ljudi in celo le manjši del obiskovalcev znanstvenih knjižnic. A vendar je njih realno delo, zbiranje knjig, neomejeno, naj gre za zbiranje starih knjižnih zakladov ali sodobnega tiska. Tudi ogromna množina sodobnega tiska zahteva v znanstveni knjižnici svoj prostor in da se hrani kot priča današnjega umskega dela človeštva. Zabavna književnost, leposlovje, časniki, koledarji itd., torej tudi tiski, ki jih zunanji svet sproti bere, konsumira in zavrže, morajo biti v znanstveni knjižnici ohranjeni zraven najbolj tehtne moderne znanstvene knjige. Poročila raznih družb in društev, zadrug, denarnih zavodov, gledališki programi, katalogi javnih razstav in ves drobiž, ki ga skoraj nihče ne hrani, mnogokrat niti izdajatelji ali založniki ne, lahko postane čez nekaj let važno gradivo za narodnega gospodarja, družboslovca in zgodovinarja. Pod vidikom bodočnosti ne razlikuje znanstvena knjižnica med pomembnimi, manj pomembnimi in brezpomembnimi tiski; za njo je ves tisk arhivski objekt, ki ga je treba zbirati in po možnosti hraniti v popolnem obsegu.

Rekli smo sicer »v popolnem obsegu«, vendar se zavedamo, da je to nemogoče, da ni in da nikdar ne bo na svetu knjižnice, ki bi bila popolna. Popolnosti tudi največja knjižnica ne pozna in ne more nikdar doseči. Vsaka knjižnica je vedno, odkar in dokler živi, nepopolna, nedovršena

in nedograjena; tudi največje knjižnice sveta, ki imajo že skoraj do pet milijonov zvezkov, so le ogromen torzo in popolnost je utopija. Zato bi bilo nesmiselno, če bi si postavili pri kateri koli na novo ustanovljeni knjižnici za nalogo, da bodi popolna zbirka vsega sodobnega in bodočega tiska.

Mnogo lažje se bomo bližali idealu popolnosti, če se že od kraja omejimo na neke dosegljive cilje, če damo tej ali oni knjižnici posamezne znanstvene in teritorialne naloge.

Velike znanstvene knjižnice se tega že dolgo zavedajo. Univerzitetne knjižnice n. pr. ne morejo več enakomerno služiti vsem specialnim znanostim, če dobivajo še tako bogata sredstva. Njih delo morajo dopolniti seminarске, institutske in fakultetne knjižnice, ki jih ima danes že vsaka univerza. Te knjižnice so kajpak nastale v novejšem času. Prvotno so služile profesorjem samo kot pripomoček pri pouku in le polgoma so se razvile v pomembne specialne znanstvene knjižnice. Ogromna knjižna produkcija bo prisilila tudi specialne znanstvene knjižnice k nekakim omejitvam. Zlasti bo treba v bodočnosti razdeliti delo med univerzitetnimi in seminarскими ter fakultetnimi knjižnicami. Danes smo šele na prvi stopnji dogovora, da se namreč draga in velika dela ne kupujejo v dveh izvodih in da spadajo tako imenovana »bibliotečna dela«, kot n. pr. velike enciklopedije, slovarji, na dolga leta namenjene zbirke in serije v glavne knjižnice in ne v institutske. Na drugi stopnji sporazuma bodo skušali rešiti vprašanje skupnih katalogov ali centralnega kataloga. V tretji dobi bo že aktualno vprašanje izčiščenja in razredčenja knjižnih zakladov specialnih knjižnic, ki bodo tedaj že tonile v ogromni množini zastarele, neporabljive, brezpomembne, »mrtve« literature, to je one literature, ki je nihče več ne rabi in ki se bo tudi v velikih znanstvenih knjižnicah kopičila in sprožila prej ali slej vprašanje, ali, kje in kako naj se hrani in magacinira, da ne bo delala ovire živi književnosti.

Fakultetne (medicinske, tehnične, juridične), seminarске in institutske knjižnice tvorijo le en del specialnih knjižnic. Druga velika skupina je nastala izven univerz. Mnogokrat so nastale iz zapuščine knjigoljubca ali znanstvenika, ki je zbiral samo knjige določene stroke, iz knjižnic posameznih društev, ki so imela ozko omejene znanstvene interese, n. pr. samo za heraldiko ali samo za

zgodovino posamezne dobe ali posamezne pokrajine. Tretja skupina specialnih knjižnic je nastala pri velikih upravnih enotah, pri ministrstvih, parlamentih, pri poklicnih in strokovnih organizacijah. Prvotno so imele te knjižnice samo priročne knjige, ki so bile potrebne za uradovanje in so le polagoma rastle v bogate strokovne knjižnice.

Pomembne specialne knjižnice so se pojavile že v drugi polovici minulega stoletja in so se v dvajsetem stoletju, zlasti pa še po vojni, izdatno širile in množile.

2. Narodne knjižnice in njih naloge.

Narodne ali nacionalne knjižnice spadajo kakor univerzitetne knjižnice med starejše ustanove. Prvotno so rabili naziv »narodna« knjižnica (*bibliothèque nationale*) kot nasprotje »kraljevi« knjižnici (*bibliothèque du roi*); novi naziv »narodna«, ki je nastal ob revoluciji, je pomenil le to, da je knjižnica javna last, ne več samo lastnina kralja ali privilegiranih stanov. Danes rabimo ta naziv še v drugem pomenu.

Narodne knjižnice se razlikujejo od drugih znanstvenih knjižnic v tem, da imajo neko teritorialno nalogo, ki je druge znanstvene knjižnice vsaj redno nimajo. Narodne knjižnice morajo zbirati vso knjižno produkcijo svojega teritorija, ki lahko obsega vso državo (centralne, državne, narodne knjižnice), ali samo posamezne pokrajine in dežele (deželne knjižnice, *bibliotheca patria*). V narodne knjižnice so se razvile one knjižnice, ki so dobile že v prejšnjih časih pravico do dolžnostnih ali obveznih izvodov svojega ozemlja. Ker je zelo težko in zamudno, za veliko ozemlje pa naravnost nemogoče, sproti zasledovati in zbirati v s e tiske, so oblasti s posebnimi naredbami ali zakoni določile, da morajo tiskarji pošiljati po en izvod vsakega tiska pristojni knjižnici.

Zbirati in hraniti tiske svojega teritorija je le prva naloga narodnih knjižnic, ki zahteva nujno dopolnitev, namreč zbirati vse, kar se drugod piše in tiska o njih ozemlju, o narodih in narodu, ki na tem ozemlju živi, in tudi vse, kar so pisali in tiskali rojaki, ki so bili na tem ozemlju rojeni. Narodna knjižnica bo zbirala tudi vse, kar je v kakršni koli zvezi s preteklostjo svojega ozemlja, iskala in hranila bo zbirke domačih knjigoljubcev in smotrno izpopolnjevala svoje starejše knjižne in rokopisne zbirke

vedno pod vidikom svojih teritorialnih nalog. Po nalogah, ki jih narodne knjižnice vršijo, bi jih smeli šteti med specialne knjižnice. A že to, da so večinoma stare ustanove, jim daje v razvrstitvi knjižnic posebno mesto.

V praksi se kajpak ne ločijo splošno znanstvene, univerzitetne in narodne knjižnice tako ostro, meje in značilne oblike so pogostoma zabrisane. Knjižnice niso namreč teoretične tvorbe, temveč živi organizmi, ki se prilagodijo in ravnaajo po potrebah, ki jih imata čas in kraj, kjer knjižnica deluje. Tako se lahko zgodi, da mora stara bibliotheca patria ali sploh teritorialna knjižnica vršiti tudi funkcije univerzitetne knjižnice, ako se v njenem kraju ustanovi univerza. Nasprotno so postale in postanejo na novo ustanovljene univerzitetne knjižnice v mnogih slučajih narodne knjižnice za ono ozemlje, na katerem univerza v prvi vrsti deluje. K temu sili univerzitetne knjižnice to, da se gojijo nacionalni predmeti (domača zgodovina, književnost, jezik itd.) v večjem obsegu kot drugi predmeti, ker so bolj tesno povezani z zemljo in prebivalstvom. Seveda dopuščajo posebne gospodarske prilike ali posebna geografska lega, da se druge znanstvene discipline dvignejo nad nacionalne skupine, kar bo dalo tudi knjižnicam posebne naloge in poseben značaj.

Največje centralne narodne knjižnice imajo one države, ki so imele centralistično upravo. V drugih državah, kjer so veljali partikularni ali regionalni interesi, bomo našli zraven centralne narodne knjižnice vrsto manjših deželnih, pokrajinskih ali tudi mestnih knjižnic, ki so mnogokrat pomagale ustvariti v manjših krajih središča bogatega znanstvenega ali kulturnega dela.

3. Pregled evropskega knjižničarstva.

V srednji Evropi, zlasti v Nemčiji in na ozemlju nekdanje Avstrije, kjer se je v posameznih deželah in pokrajinah razvila neka posebna krajevna miselnost, ki je z vnemo gojila domovinsko čustvovanje, podžigajoč ga z domovinoznanstvom, to je s študijem ožje domače zgodovine, njenih posebnosti, domače govorice, narodnega pesništva, narodne noše, običajev itd., najdemo tudi močno difrencirano knjižničarstvo. V nemških in avstrijskih pokrajinah so cvetele krajevne narodne knjižnice (bibliotheca patria), naj so že bile hkrati univerzitetne ali samo deželne,

študijske ali licejske knjižnice, poslednje v tesni zvezi s starimi liceji. V Nemčiji so se jim pridružile še bogate mestne knjižnice.

Pokrajinske tendence so bile v Nemčiji tako močne, da niso imeli do najnovejšega časa centralne narodne knjižnice, ki bi sistematično zbirala ves nemški tisk. Zanimivo je, da so sami založniki leta 1848 darovali frankfurtskemu parlamentu 45.000 knjig, ki naj bi tvorile podlago za središčno narodno knjižnico. Pozneje so hoteli kralj. knjižnico v Berlinu, ki je danes največja knjižnica Nemčije in ima nad dva in pol milijona knjig, preurediti v centralno nacionalno knjižnico, a založniki so se uprli uvedbi dolžnostnih izvodov. Šele med svetovno vojno so otvorili v središču nemškega knjigotrštva, v Leipzigu, Deutsche Bücherei, ki ima nalogo, zbirati ves nemški tisk od leta 1913 dalje, naj izide v Nemčiji ali izven nje, ter tudi vse spise o Nemčiji.

V Franciji je knjižničarstvo centralizirano, označuje ga kopičenje velikih knjižnic v Parizu in primeroma manjše število res velikih in pomembnih univerzitetnih in mestnih knjižnic v provinci. Uradovanje je v vseh knjižnicah enotno in ministrske naredbe določajo vse podrobnosti bibliotečne službe. Središčna knjižnica Francije je že večkrat omenjena Bibliothèque Nationale v Parizu, ki ima štiri in pol milijona knjig ter 125.000 rokopisov.

Angleško knjižničarstvo se močno razlikuje od francoskega. Državna uprava pusti kulturnim ustanovam možnost svobodnega in avtonomnega razvoja. Značilno je za Anglijo, da je vsa država prepletena z javnimi knjižnicami (public library), ki jih Francija skoraj ne pozna. Tudi velike znanstvene knjižnice nimajo enotno urejene uprave in ne enotnih predpisov. Večina velikih znanstvenih knjižnic ne izposoja knjig na dom in so torej prezenčne knjižnice. Središčna angleška knjižnica je že omenjena British Museum Library, ki dobiva tudi dolžnostne izvode in šteje danes štiri milijone knjig, 54.000 rokopisov in 2400 papirusov. Irska ima svojo narodno knjižnico v Dublinu (National Library of Ireland), Wales v Aberystwythu in Škotska v Edinburghu.

Italija ima sedem narodnih knjižnic, a le dve vršita funkcije narodne knjižnice v našem smislu, da zbirata namreč vse tiske Italije in vso literaturo o apeninskem polotoku. To sta knjižnici v Florenci in Rimu.

V Rusiji je revolucija temeljito spremenila lice starih carskih knjižnic. Nastale so povsem nove tvorbe, propagandne knjižnice v vseh organizacijah stranke, v armadi, pri mladinskih organizacijah, v tovarnah, na kmetih itd. Prejšnje stare knjižnice niso dobile samo novih imen, ampak tudi novo organizacijo in ogromne knjižne zaklade, ki izvirajo pač, kakor v francoski revoluciji, iz privatnih knjižnic carske družine, velikih knezov, plemičev in samostanov. Danes sta največji knjižnici sveta državna knjižnica v Leningradu s 4,833.000 zvezki in Leninova knjižnica v Moskvi, prejšnja knjižnica Rjumančovega muzeja, s 4,800.000 zvezki. Leninova knjižnica v Moskvi vrši funkcije narodne biblioteke in ima poseben znanstveni oddelek za knjižničarstvo.

V množici znanstvenih knjižnic lahko razlikujemo tri glavne tipe: narodne knjižnice, ki zbirajo in hranijo (arhivalna naloga) pismenstvo svojega ozemlja, splošno znanstvene knjižnice, ki služijo znanstvenemu delu in študiju na visokih šolah, univerzah, akademijah itd., ter končno strokovne ali specialne znanstvene knjižnice, ki gojijo samo eno znanstveno panogo. Arhivalni in znanstveni nameni nalagajo tem knjižnicam neke omejitve, poseben način notranjega dela in ureditve ter posebne ozire pri izposojevanju. Najbolj vidne postanejo te naloge in omejitve, če si ogle-
damo socialno razčlenjenost današnjega knjižničarstva.

Tretje poglavje

Socialna razčlemba modernih knjižnic.

Težišče socialne funkcije vsake knjižnice je javnost. Javnost smo označili kot bistveni znak vsake knjižnice, ne glede na to, ali je namenjena samo ozkemu krogu znanstvenikov ali vsemu ljudstvu. Knjižnim zbirkam, ki niso javnosti ali vsaj ožjemu krogu interesentov dostopne, smemo odreči naziv knjižnice. Socialne funkcije knjižnice bomo sodili po obsegu, v katerem je knjižnica javnosti dostopna, katerim posameznim skupinam, stanovom in poklicem je namenjena, kakšni so pogoji, ki jih knjižnica stavi svojim čitateljem, obiskovalcem in izposojevalcem in kakšno vzgojno, izobraževalno ali znanstveno poslanstvo hoče vršiti na svojem ozemlju.

1. Razlika med znanstvenimi in socialnimi knjižnicami.

Znanstvene knjižnice, o katerih smo govorili v prejšnjem poglavju, so na splošno širokim ljudskim plastem nedostopne ali vsaj teže dostopne in jim tudi po večini ne morejo nuditi berila, ki ga ljudstvo išče. Stena, ki loči znanstvene knjižnice od širokih ljudskih plasti, je njihova arhivalna naloga, da hranijo namreč knjige sedanjosti za znanstveni študij sedanjosti in bodočnosti, in njihov namen, da služijo produktivnemu znanstvu. Pri izposojevanju se ravnaajo znanstvene knjižnice po principu, da je vsaka knjiga osebnost zase in da jo je treba po možnosti ohraniti v oni sodobni obliki, katero sta ji dala tiskar in založnik. Zato znanstvene knjižnice ne izposojajo starejših in redkih knjig, tudi ne leposlovja, ki ima največ bralcev med ljudstvom. Naj navedemo kot primer Ivana Cankarja knjige, njegove prvotiske, ne zbranega dela. Danes so Cankarjevi prvotiski že redki, po knjigarnah jih ni več dobiti. Znanstvena knjižnica, recimo v našem primeru ona knjižnica, ki ima nalogo hraniti vse slovenske tiske tudi za bodočnost, mora skrbeti, da ohrani vse te knjige v primerni obliki. To

bi bilo nemogoče, če bi knjige redno izposojali, danes temu, jutri onemu, ker bi se knjige tako razcefrale, da bi jih ne mogli več hraniti.

Ker je znanstveni knjižnici vsaka knjiga osebnost zase, zato je njena socialna funkcija omejena in potrebuje nujno dopolnila.

Znanstvene knjižnice je možno dopolniti v dveh smereh. Prva pot bi bila, da določimo neki del knjižnice kot znanstveni in arhivalni oddelek, da določimo po en izvod vsake knjige, ki bo verjetno imela mnogo čitateljev, za arhivalni oddelek, in da damo drugi in tretji izvod občinstvu na razpolago. Bolje se je izkazala druga pot, da ustanovimo namreč nove knjižnice, ki vršijo samo socialno nalogo in to v polnem obsegu. Zanje ni posamezna knjiga več osebnost zase, temveč objekt, ki gre iz roke v roko; po številu raztrganih izvodov, ki jih je treba nadomestiti z novimi, bomo naravnost sodili, ali vrši socialna knjižnica svoje naloge pravilno.

To nalogo, dati na razpolago knjige brez omejitve, brez ozira na njih usodo in zadovoljiti potrebe najširših plasti naroda po razvedrilu, umski, strokovni in splošni izobrazbi, pouku in vednosti, vršijo splošne javne, javne ljudske, društvene in vse druge, kakor koli že politično ali svetovnonazorsko opredeljene knjižnice, ki jih lahko vse združimo z označbo socialne knjižnice. Za vso Evropo je značilno, da so se razvile najprej znanstvene knjižnice, ki so nastale na starih zgodovinskih temeljih, in šele, ko so znanstvene knjižnice dosegle že primeroma visoko stopnjo, so bile ustanovljene prve socialne knjižnice. Njih prva in klasična domovina je anglosaksonski svet.

2. Ameriške javne knjižnice.

Velike ameriške knjižnice so nastale šele v drugi tretjini 17. stoletja pri »collegeih«, ki so naša višja srednja in visoka šola. Te knjižnice in poznejše univerzitetne knjižnice 19. stoletja se v bistvu ne razlikujejo od evropskih znanstvenih knjižnic. Zraven njih pa se je prej kot v Evropi razvil poseben tip splošne javne knjižnice, »Public Library«, že v drugi tretjini 18. stoletja. Nastale so med kolonisti najprej kot društvene knjižnice »Subscription libraries« ali »Society libraries«, ki so jih vzdrževali s članskimi prispevki. Prvo tako knjižnico je ustanovil Benjamin

Franklin leta 1731 v Filadelfiji. Kmalu se je začela javnost zanimati za društvene knjižnice, ki so izposojevale knjige tudi nečlanom, in leta 1798 je država Massachusetts izdala prvi bibliotečni zakon, s katerim je dovolila, da sme družba sedmih ali več oseb ustanoviti bibliotečno društvo, društveno knjižnico in si kupiti zemljišče za stavbo. V začetku 19. stoletja so dobile juridične, teološke in šolske knjižnice zakonito podlago in od leta 1849 dalje so izšli v posameznih državah bibliotečni zakoni, s katerimi so dobile mestne občine pravico, da so določile posebne doklade na davke v korist knjižnicam. Tako je n. pr. dovolila država Massachusetts en dolar na tisoč dolarjev davka, in redni letni davek četrť dolarja. Pozneje so te dajatve zvišali, občine so dobile pravico, da smejo same določiti višino davka za knjižnice, katerim so nakazali tudi razne policijske dajatve, n. pr. davek za pse in druge. Že 1890 je ista država ustanovila petčlansko bibliotečno komisijo, ki ima nalogo pospeševati ustanavljanje knjižnic, svetovati pri izberu knjig, katalogizaciji, pri stavbah itd. ter podpirati tudi z denarjem novo ustanovljene knjižnice.

Zakaj so bila ameriška tla tako ugodna za razvoj splošnih javnih knjižnic, je razumljivo iz kolonizacijskega značaja novega sveta, ki tudi ni poznal in ni imel tradicije srednjeveških samostanskih in knežjih knjižnic. Kolonisti, ki so živeli sami zase, so kmalu potrebovali pouka za kolonizacijsko delo, za novo politično in gospodarsko organizacijo. V oddaljenih in samotnih naselbinah pa je morala biti živa potreba po razvedrilu in razgledu po svetu. Tudi vprašanje novih priseljencev, ki so množili odstotek tujih narodov, problem njih asimilacije je do neke mere pospešil razvoj knjižničarstva. Še danes imajo velike knjižnice za čitatelje tujih narodov knjige v njihovem jeziku in posebne, zanje napisane knjige, iz katerih se lahko naučijo tudi z malim znanjem angleščine najvažnejših stvari, ki jih vsak Amerikanec potrebuje. Tako so postale ameriške javne knjižnice, ki so rasle neposredno iz življenjskih potreb ljudstva, izrazite izobraževalne ustanove, one so prav tako važne kot šole in so mnogo bolj kot naše ljudske knjižnice usmerjene tudi strokovno in znanstveno ter povezane z realnim gospodarskim, političnim in kulturnim življenjem Amerike.

Ameriške knjižnice so v začetku knjige samo izposojevale, šele pozneje so uredili čitalnice in kažejo tudi pri tem

razvoju nasprotno sliko evropskih knjižnic. Danes ima normalna ameriška javna knjižnica dva oddelka: prezenčno knjižnico s čitalnico, kjer se knjige čitajo, in izposojevalnico. Izposojevalnice posojajo knjige brezplačno in imajo v posameznih mestnih delih svoje podružnice. Za periferijo velikih mest skrbijo potovalne knjižnice, ki gredo v šole, cerkve, nedeljske šole, stanovanjske kolonije, tovarne, društva, državne in občinske urade, policijske stražnice, bolnice, jetnišnice in počitniške kolonije. Mnoge knjižnice dovolijo strankam prost dostop h knjižnim policam (open acces), kjer so knjige postavljene po strokah in si jih lahko čitatelj ogleda ter si sam izbere, kar potrebuje. Nekatere knjižnice imajo posebne posvetovalne oddelke, ki ne svetujejo morda samo pri izberi knjig, temveč dajejo pismene, ustne ali telefonske nasvete in odgovore v vseh mogočih stvareh. V posebnih dvoranh prirejajo ob zgodovinskih ali drugih pomembnih prilikah, ki vzbudijo zanimanje javnosti, knjižne razstave. Ne manjka tudi predavalnic; mladinski oddelki, mladinske knjižnice in predavalnice za otroke skrbijo, da se že mladina privadi poti v knjižnico.

Redka naseljenost nekaterih severnoameriških držav, posamezni kolonisti in naselbine, ki so bile daleč stran od glavnih prometnih žil, so že kmalu sprožile vprašanje in organizacijo potovalnih knjižnic. Njih naloga je, da spravijo knjige hitro v manjše in najbolj oddaljene kraje, dokler se tudi tam ne ustanovi redna knjižnica. V nekaterih državah zadošča, da se javi za potovalno knjižnico deset oseb, ki so nad šestnajst let stare.

Ameriške javne knjižnice se v marsičem razlikujejo od naših ljudskih knjižnic. Občine in država skrbijo zanje s posebno bibliotečno zakonodajo, z denarnimi prispevki in organizacijskimi navodili. Knjižnice same se smotrno trudijo privabiti čim večje množice in nuditi vsem plastem naroda primerno berilo in potrebno pomoč. Namenjene so delavcu in tovarniškemu ravnatelju, novemu priseljencu težaku, ki angleščine še ne razume, prav tako kot inženirju in znanstvenemu delavcu. Mnogo bolj kot v Evropi je ameriška public library organsko povezana z vsem kulturnim, političnim in gospodarskim življenjem. Kdor je dovršil potrebne osnovne ali višje in strokovne šole, je nujno navezan na knjižnico, da si more v hitrem tempu gospodarskega in tehničnega razvoja svoje znanje sproti izpopolnjevati in si ohraniti svoj standard. Samoizobrazba, poznanje vseh

novih tehničnih naprav, študij gospodarskih prilik, znanje javnih in upravnih ustanov in potov, vse to je za Amerikanca potrebno in nujno; temu služijo javne knjižnice, ki nadaljujejo in izpopolnjujejo šolsko izobrazbo ter jo sproti dvigajo na sodobno višino. Tako je postala javna knjižnica sestavni del javnega življenja in izobraževalnega sistema.

Tega se javne knjižnice tudi zavedajo, po tem principu so urejene, vabijo, vzgajajo in izobražujejo svoje obiskovalce, ki jih knjižnice same poiščejo s tem, da ustanovijo po možnosti mnogo podružnic. Public library v New Yorku (3,470.000 zvezkov) ima čitalnico za 1700 bralcev, 48 podružnic in 400 izposojevalnic, Brooklyn (1,080.000 zvezkov) ima 35 podružnic, Boston (1,570.000 zvezkov) jih ima 30 itd. — Druga vez med občinstvom in knjižnico so katalogi. Pri njih sestavi se v Ameriki zlasti ozirajo na potrebe občinstva, za katero so napisani tudi številni vodniki ali navodila, kako je rabiti knjižnico in kataloge. Novi nakupi so postavljeni v bližini vhoda, da jih more vsak videti. Velike knjižnice izdajajo mesečna poročila. Važne so bibliografije o posameznih skupinah, aktualnih problemih, o znamenitih pisateljih ali pomembnih javnih delavcih, ki izidejo, kadar je javnost zanje najbolj dovzetna, torej ob jubilejih ali sicer pomembnih dnevih. Public library newyorškega predmestja Newark je izdala n. pr. 40 tiskanih seznamov o knjigah, ki obravnavajo razne obrti.

Uspeh javne knjižnice je mnogokrat odvisen od tega, koliko časa in kdaj so knjižnice odprte. Čitalnice so običajno odprte ves dan od devete ure zjutraj do devete ali desete ure zvečer, izposojevalnice do sedme ali osme ure zvečer. Prost dostop (open acces) obiskovalcev do knjižnih polic se je v Združenih državah že izdatno razširil in je pokazal prav dobre uspehe. Reklama in propaganda v časnikih skrbi, da ne pojemlje zanimanje med občinstvom.

Posebna skrb ameriških javnih knjižnic velja mladini, ki so ji namenjeni posebni oddelki javnih knjižnic. Mladinski oddelki so vase zaključene in samostojne knjižne zbirke, ki vsebujejo leposlovno, poučno in strokovno književnost od slikanice do slovarjev in enciklopedičnih del. Zelo pomembno je sodelovanje javnih knjižnic s šolskimi knjižnicami, katerim pošiljajo kot potovalne knjižnice večje število knjig za pol leta ali za celo leto. Šolski pouk, kako se ravna s knjigami in kako se rabijo knjižnice, ki začne ponekod že v prvem, drugod v tretjem razredu, jamči, da

bo našla mladina po končanem šolanju v vedno večjem številu pot v javne knjižnice, da jih bo znala ceniti in rabiti za svojo nadaljnjo splošno in strokovno izobrazbo, in da bodo javne knjižnice vedno bolj tesno povezane z vsem narodom kot središča za vse njegove duševne interese in materialne potrebe.

3. Angleške javne knjižnice.

Skoraj hkrati kot v Ameriki se je tudi v Angliji začelo gibanje za nov tip javnih knjižnic, ki ga je z uspehom vodil E. Edwards. Pomagal mu je izkušen parlamentarec W. Ewart, ki je dosegel, da so leta 1849 ustanovili v parlamentu odsek za proučevanje javnih knjižnic. Že leto pozneje je bil sprejet Ewartov zakon, ki je določil, da smejo občine, ki imajo več kot 10.000 prebivalcev, na vsak funt občinskega davka naložiti pol pennyja doklade za knjižnice. Pozneje so opustili omejitev na število prebivalcev in zvišali doklado na en penny. Prve knjižnice, ki so tudi še danes pomembne, so ustanovili v Norwichu (1850), Manchesteru (danes 670.000 zvezkov), Birminghamu (750.000 zvezkov) in Liverpoolu (533.000 zvezkov).

Vendar niso angleške public libraries postale za javno življenje tako pomembne kot ameriške, ker je imela Anglija tedaj že druge bogate znanstvene knjižnice in zgodovinsko tradicijo, česar Amerika vsaj v tem obsegu ni poznala. Tako je tudi razumljivo, da so bile prve in največje public libraries ustanovljene v trgovskih in industrijskih pokrajinskih mestih in ne v Londonu ali v drugih krajih, kjer so že imeli bogate znanstvene knjižnice. — Vredno je še omeniti, da so Angleži proslavili l. 1887 jubilej kraljice Viktorije s tem, da so ustanovili vrsto javnih knjižnic.

Po vojni so se angleške javne knjižnice močno spremenile; iz prejšnjih zbirk poljudnoznanstvenih in leposlovnih knjig so se razvile knjižnice, ki se zavedajo novih nalog. Sprememba socialne strukture, novi duševni in materialni interesi, potreba povojnega človeka, da reši nove gospodarske in politične probleme, so izdatno razširili krog čitateljev in obiskovalcev javnih knjižnic, kjer iščejo vedno širše plasti odgovorov in rešitev ugank povojne politične in gospodarske problematike. Teh novih nalog se angleške javne knjižnice zavedajo in se zato približujejo povezanosti ameriških javnih knjižnic z realnim življenjem in potrebami ljudstva.

Angleške javne knjižnice imajo podobne oddelke kakor ameriške. Prezenčna knjižnica (reference library) ima bogata informativna slovarska dela, enciklopedije, učne knjige, zbirke o lokalni zgodovini, o industriji in gospodarstvu vobče, uradne državne in občinske publikacije, adresarje, zemljevide in dr.. V tem oddelku so vse knjige dostopne brez posebnih formalnosti. Za znanstveno delo so namenjeni posebni študijski prostori (reading room), kjer se dobijo tudi sproti vse posamezne številke časopisov, časnikov, zbornikov in dnevnikov, ki jih pozneje, ko je letnik popoln, uvrstijo v prvi oddelek. Tretji del je izposojevalnica (lending library). Seveda zahteva ta delitev, da morajo posamezna dela kupovati po dvoje; leposlovje postavljajo samo v izposojevalnico. Po ameriškem vzorcu so urejeni oddelki za otroke in mladoletnike.

Omeniti moramo še en oddelek ameriških in angleških knjižnic, ki jih srednja Evropa še ne pozna, to je gospodarski, ali bolje povedano, trgovski oddelek, the business man's library v Ameriki, commercial library v Angliji. Ti oddelki so samostojne knjižne zbirke, nameščene v trgovskem ali industrijskem središču velikih mest, ki naj služijo trgovskemu obratovanju in v pomoč vsakemu, ki potrebuje kakršne koli informacije za prodajo svojih izdelkov ali pridelkov. V Ameriki so ustanovili prvo tako podružnico v letu pred svetovno vojno, v Angliji sredi vojne, leta 1916, v Glasgowu; po vojni se je njih število hitro množilo. V Angliji ima zdaj že nad 50 knjižnic komercialne oddelke (v Ljubljani pa je še danes knjižnica Zbornice za trgovino, obrt in industrijo neurejena in nedostopna). Razen adresarjev domačih in tujih mest, dežel in držav obsegajo vso potrebno gospodarsko, delavsko in finančno literaturo, gospodarske časnike in časopise, tržna poročila iz vseh krajev sveta, oficijelne objave trgovskih, obrtnih in industrijskih organizacij in uradov in vobče vse, kar more podjetniku in trgovcu služiti v hitro informacijo ali tudi za študij. — Mnogo tega pa je mogoče ustvariti samo z bogato književnostjo, zlasti z bogato strokovno literaturo.

4. Nemške ljudske knjižnice.

V Nemčiji sta ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja H. Stephani in Fr. L. Jahn teoretično utemeljevala potrebo javnih knjižnic. Sledil jima je K. Preusker, ki

je zahteval, naj bi stare znanstvene in mestne knjižnice skrbele za širjenje splošne izobrazbe, zlasti naj bi skrbele za obrtnike, ki tvorijo večino mestnega prebivalstva, in za mladino. Širile naj bi med ljudstvom dobro literaturo in izposojevale knjige brezplačno (1839). Novo pobudo je dal zgodovinar F. R. R a u m e r, ki je spoznal v Ameriki sistem javnih knjižnic in ustanovil v Berlinu društvo za znanstvena predavanja, ki je dalo mestu Berlinu svoje prihranke, iz katerih so ustanovili štiri ljudske knjižnice (1850). — Med prvimi, ki so spoznali pomembnost ljudskih knjižnic, so bili katoliki. Že l. 1844 so ustanovili društvo sv. Karla Boromejskega, ki je skrbelo za domače knjižnice in ustanovilo mnogo društvenih knjižnic. Tudi društvo za ljudsko prosveto je delovalo že od leta 1871, a pravega uspeha ni bilo, ker je imelo društveno delovanje preveč karitativne in premalo socialne miselnosti. Šele bolj podrobno proučevanje ameriških javnih knjižnic je dalo v devetdesetih letih minulega stoletja nemškemu javnemu knjižničarstvu večji razmah.

C. N ö r r e n b e r g v Nemčiji in E. R e y e r v Avstriji sta se zavedno ravnala po ameriškem vzorcu. Končno je leta 1899 Comenijeva družba označila v okrožnici vsem mestnim občinam temelje sodobne javne knjižnice: »Knjižnice naj vodijo znanstveno izobraženi poklicni knjižničarji. Breztendenčna izbera knjig za vse plasti naroda. Centralna uprava, zadostni prostori in primerno ugodna lega knjižnice. Vsaka knjižnica naj ima izposojevalnico in čitalnico. Knjižnice morajo biti odprte vsak dan in dostopne brez nepotrebnih formalnosti.«

Razen omenjenih društev, posameznih velikih podjetij — Zeiss v Jeni (1895) in Krupp v Essenu (1899) — skrbijo za javne ljudske knjižnice v prvi vrsti mestne občine. Za vzdrževanje prispevajo tudi društva, nekoliko državne oblasti, ki se pa na splošno omejujejo na upravno delo, to je, da skrbijo za poklicno izobrazbo knjižničarjev in ustanovitev posvetovalnic za knjižnice in delo v knjižnicah. Iz narodnopolitičnih vzrokov je država zlasti podpirala knjižničarstvo v obmejnih krajih (Grenzbüchereidienst), katere je prepredla z dobro organiziranimi potovalnimi in stalnimi knjižnicami v malih mestih, trgih in vaseh, ki so služile v prvi vrsti okrepitvi nemštva.

Četrto poglavje

Delo v znanstveni knjižnici.

O notranjem delu v knjižnicah, ki ga vršijo njihovi uradniki, ve javnost na splošno zelo malo. Naziranje, da knjižničarji ves dan samo knjige berejo, in upravna praksa, ki je nastavljala v knjižnicah ljudi, ki so za drugo službo bili manj sposobni, vesplošno mnenje pa, da ni treba za knjižničarski poklic niti posebnega znanja niti truda, je samo priča, kako globoke sledove so zapustile bibliotečne razmere minulih stoletij. Upoštevati moramo tudi, da se koristi knjižnic ne dajo fiskalno ugotoviti, da knjižnice samo denar trosijo, ga ne obrestujejo in nimajo nobenih vidnih in neposrednih dohodkov, kakor n. pr. železnica, pošta, telegraf, telefon, davkarija, gledališče itd. Še na slabšem so kot muzeji in umetniške galerije, ki nudijo vsaj nekaj za oko in občudovanje, ki pobirajo vstopnino in jih je vsaj mogoče navesti kot vabo v propagandnih tiskih za tujski promet.

1. Stari in novi knjižničar.

Razvoj knjižničarskega dela in službe ne more biti drugačen kot razvoj knjižnic samih; vsaka doba je imela takšne knjižničarje, kakršne je imela knjižnice. V starih knjižnicah, ki so knjige hranile in zaklepale, je bil tudi knjižničar samo »kustos«, cerber, ki je zarenčal nad neljubim gostom. Ves srednji vek ni poznal poklicnih knjižničarjev in jih tudi ni potreboval. Šele v novem veku in v 18. stoletju, ko so knjižne zbirke posameznih knezov in vladarjev vedno bolj bogatele, so se pojavili tudi prvi poklicni knjižničarji, ki so pa morali hkrati vršiti še druge službe na knežjem dvoru kot vzgojitelji mladih princev, kot dvorni zgodovinarji itd. Najbolj prosvetljeni knezi so namenili bibliotečno službo znamenitim učenjakom, pesnikom in pisateljem, da so se mogli brez skrbi za vsakdanji kruh posvetiti svojemu delu. Tako je pojmoval svojo službo še

G. E. Lessing, tako tudi še brata Jakob in Wilhelm Grimm, ki sta bila nejevoljna, če ju je motil nadležen obiskovalec pri njunem zasebnem delu. Bibliotečna služba kot sinekura ali nagrada za literarno delo je razvoj pravega knjižničarstva ovirala, utrla pot naziranju, da v knjižnicah ni nikakega dela, in straši še danes po glavah ambicioznih književnikov in mladih znanstvenikov.

Ko so se pomembni knjižničarji že zavedali, da je treba usmeriti notranje delo knjižnice v korist javnosti, se borili za redno in zadostno dotacijo, polagali temelje za pravilno katalogizacijo in vso sistematiko, so prihajali na vodilna mesta še vedno ljudje, ki niso imeli za bibliotečno delo potrebnega znanja in smisla. Univerzitetnim knjižnicam so dali tudi posebne komisije, vzeli so bibliotekarjem samim vso odgovornost in s tem najkrepkejšo pobudo za iniciativno delo v korist knjižnice. Skoraj do konca 19. stoletja je veljala bibliotečna služba kot stranski poklic, kot nekaj, česar se ni treba učiti in kar zmore vsak, ki je dovolj učen ali čudaški. Univerzitetne knjižnice so upravljali splošno še v drugi polovici 19. stoletja univerzitetni profesorji ob prostih urah in za posebno nagrado z mlajšimi pomočniki, katerim so dali hkrati nalogo ali nasvet, naj se znanstveno udejstvujejo in habilitirajo na univerzi; tako je bila izročena usoda knjižnic vedno se menjajočemu uradništvu in tipičnim outsiderjem. Mnogi izmed teh knjižničarjev so se vrinili v bibliotečno službo z namenom, da se bodo okoristili s knjižnimi zakladi za svoje znanstveno delo, za knjižnico samo pa so skrbeli le prav malo, ali pa so jo sploh prepustili oskrbi nižjega uradništva.

Te razmere so onemogočile kontinuiteto uradništva in hkrati smotrno urejevanje, kontinuiteto notranjega dela, ki je potrebna, če hoče vršiti knjižnica svoje funkcije. Bolj kot so naraščale v novi dobi knjižne shrambe, toliko bolj se je pojavila potreba, da bodi knjižnica javnosti dostopna. Tega cilja pa ni bilo mogoče doseči brez dobro premišljenega načrta in smotrne notranje ureditve, za kar je bilo zopet potrebno stalno in v bibliotečni službi šolano uradništvo.

Ureditev velikih modernih knjižnic je problem zase. Idilične razmere starih časov, ko so postavili knjige po strokah v posamezne omare ali tudi alfabetično, tako da so jih mogli najti brez katalogov, so za vedno minile. Ogromna knjižna produkcija zahteva danes vse drugačno

delo in ravnanje s knjigami, drugačno ureditev knjižnice, ki jo je nemogoče izvršiti brez strokovnega znanja, brez kontinuitete uradništva, to je brez poklicnih bibliotekarjev, in brez primerjanja in študija raznih sistemov.

Misel o samostojnosti bibliotekarskega poklica se je pojavila v 19. stoletju. Ves nadaljnji razvoj knjižničarstva je dokazal njeno upravičenost in življenjsko silo. Kjer koli se je ta princip kršil iz nestrokovnih ozirov, se je knjižnica zadela v živo in se je poklicni etos omajal, ker je dobil s tem, da se je dala prednost outsiderstvu, pečat manjvrednosti. Ni na svetu zavedne poklicne skupine, ki bi se omalovaževanju upravičeno ne uprla. Najbolj preprosto poslovno delo potrebuje stalne kritike in teoretične preskušnje, ki se ne opirata samo na zdrav človeški razum, ampak tudi na primerjalno znanje drugih sličnih in enakih zavodov v tu- in inozemstvu, ako noče odreveneti ali toniti v nevarnostih dragega ter nesmotrnega eksperimentiranja (G. Leyh), ki je stalni spremljevalec vsega bibliotečnega dela outsiderja, ki si domišlja, da sme kot mojster voditi zavod, v katerem bi smel kvečjemu začeti z delom vajenca.

Delo poklicnega knjižničarja se ravna po osnovi, da služi knjižnica javnosti, in mora biti usmerjeno tako, da omogoča in lajša porabo knjig, ki jih knjižnica hrani. Razni sezname, katalogi itd. so po svojem bistvu samo ključ in vodnik h knjižnim zakladom. Tudi pri novih nakupih mora bibliotekar gledati na to, kaj potrebuje knjižnica in njeni obiskovalci, kako bo zajel ob skromnih sredstvih vsaj tiste najvažnejše nove publikacije, ki dajo pravilno sliko sodobnega znanstvenega in umetniškega ustvarjanja. Le ona knjižnica, ki so jo bibliotekarji ob vsakem času smotrno in kritično množili z novimi nakupi, bo verna slika vsake dobe, njenih literarnih, umetniških in znanstvenih smeri. V kolikor se zrcali v knjižnih zakladih verna in neizkrivljena slika preteklosti, po tem bomo sodili delo starih knjižničarjev, ali so svojo nalogo umeli in pravilno rešili. ali so znali iz tedanje knjižne produkcije izbrati to, kar je še danes tudi nam potrebno kot vir in podlaga nadaljnjega dela. Po istih smernicah bo sodila prihodnost o našem delu. Vsak knjižničar služi ob svojem času sodobni javnosti in bodočnosti. Hkrati mora paziti na morebitne specialne naloge nove knjižnice, na njen zgodovinski razvoj, na njene stare zaklade, ki jih mora po možnosti in potrebi odpirati in dopolnjevati. Stari del knjižnice mora ostati

vedno svež, kar zahteva njegovo izgraditev v dveh smereh: z iskanjem manjkajočih starih tiskov, ki naj izpolnijo vrzeli, in z nakupom novih publikacij, ki omogočajo šele študij in rabo starih zbirk. Le tako bo mogel knjižničar posredno oploditi delo svojih obiskovalcev in ustvariti vedno nove možnosti znanstvenemu in kulturnemu razvoju onega teritorija, kateremu knjižnica po svoji legi in namenu služi. Tankosluh bibliotekar mora vedeti, kaj potrebujejo znanstveni in kulturni delavci njegovega ozemlja, da ostane njih delo na sodobni višini; on bo mogel presoditi, za katere morebitne specialne znanstvene naloge more služiti njegova knjižnica, v koliko so te naloge povezane s knjižnico samo in njenim ozemljem.

2. Znanstvena knjižnica kot javen zavod.

Naša formulacija bibliotekarskega dela je razširila pojem o javnosti knjižnic. Ni samo biblioteka namenjena javnosti, tudi knjižničar sam služi posredno in neposredno samo njej, njenim koristim in potrebam. Zato mora svoje teoretično in praktično delo urediti tako, da odpre svoje knjižne zaklade čim bolj na široko in globoko.

Obiskovalci znanstvenih, univerzitetnih in narodnih knjižnic že dolgo niso več samo znanstveniki. Število produktivnih znanstvenikov, ki obiskujejo splošne znanstvene knjižnice, tvori le prav majhen odstotek vseh obiskovalcev, v pariški Bibliothèque nationale n. pr. le pet odstotkov. Ta pojav je lahko umljiv, ker splošne znanstvene knjižnice ne morejo slediti v polnem obsegu moderni diferenciranosti vseh znanstvenih panog. Številne strokovne, institutske in fakultetne knjižnice so za posamezne stroke bolje in bogateje opremljene kakor splošne znanstvene knjižnice; v njih najde strokovnjak vse, kar potrebuje za svoje znanstveno delo. Zato pride produktivni znanstvenik v splošno znanstveno knjižnico zlasti takrat, kadar potrebuje enciklopedična pomagala ali zgodovinsko gradivo, ki ga institutska biblioteka nima, ali kadar išče vezi z bližnjimi, sorodnimi vedami.

Glavni del obiskovalcev univerzitetnih knjižnic so visokošolci. Njih zanimanje gre v tri smeri: strokovni študij kot priprava za izvrševanje izbranega poklica, pripravljajenje za znanstveno delo in splošna izobrazba ter razgledanost po vseh poljih človeškega ustvarjanja in človeške vednosti.

Prvi in drugi smeri morejo do neke mere zadostiti strokovne, fakultetne, institutske in seminarske knjižnice, vsekakor pa mora dobiti visokošolec pripravo za znanstveno delo, osnove in temelje le v seminarskem delu pod vodstvom profesorjev in asistentov. Tretja smer ni vezana na fakulteto, tudi ne na izbrano stroko, nima pogostoma izrazitega cilja in izvira iz nujnosti, razgledati se po vsem svetu, spoznati in doumeti vse kulturne, ekonomske, socialne in moralne probleme človeštva. To je iskanje smisla in namena človeškega življenja, resnice in spoznanja, ki tvori v končni obliki svetovni nazor in kulturnopolitično opredelitev posameznika. Tu lahko razumen bibliotekar s primernimi nakupi mnogo koristi in lahko ustvari iz svoje knjižnice vrelec za najplemenitejšo pobudo in delo. A treba je opazovati, ker se smeri menjavajo in križajo ter so močno odvisne od prve vzgoje, miljeja in ekonomskih sil. Knjižničarjevo delo je v tem oziru toliko težje, ker išče obiskovalec njegove pomoči in nasveta večinoma le tedaj, kadar gre za znanstveno literaturo posebne študijske skupine. Svoj odnos do etičnih in socialnih problemov pa hoče izgraditi mlad človek sam, ne išče nasvetov in ne pomoči ter bi vsiljeno mentorstvo upravičeno odklonil.

Znanstvene knjižnice ne služijo samo univerzitetnim profesorjem in njih učencem, že zato ne, ker ne more biti znanstveno delo monopol enega stanu. Vedno širši krogi hočejo metodično, to je znanstveno reševati probleme, ki se njih tičejo. Krog obiskovalcev znanstvenih knjižnic se je razširil že daleč preko univerzitetnih učiteljev in njih učencev, se zmeraj bolj širi in je zajel že vse poklice, za katere je potrebna akademska diploma. Ta razvoj se ni ustavil pri akademskih, problematika modernega življenja povzroča vedno bolj vidne spremembe in raznovrstnosti med obiskovalci znanstvenih knjižnic, kar daje tudi knjižnicam samim nove naloge in smernice. Ob vseh časih so se pojavili zraven priznanih ali na visokih šolah zastopanih znanstev novi pogledi, zametki novih metod in znanstev, ki so si le trudoma krčili pot; tudi danes ni to drugače in tanko mora prislubniti knjižničar, da mu njegov zavod ne zastari ali obnemore in da se tudi knjižnica vklene med gibalne sile napredka.

Odkloniti moramo tedaj naziranje, naj bi znanstvene, zlasti univerzitetne knjižnice služile samo kot znanstveni aparat visokošolskim učiteljem, da niso namenjene javno-

sti, da morajo nabavljati samo to, kar potrebujejo univerzitetni docenti, da je celo dopustitev dijakov upravičena šele v drugi vrsti in da tudi učiteljstvo srednjih šol in nihče drugi nima pravice do njih. Zagovorniki teh nazorov se sklicujejo na to, naj bi izključeni »tujci« obiskovalci uveljavili svoje želje na drugih mestih, pri mestnih, občinskih knjižnicah itd. Kulturnopolitično in socialno so ti nazori neupravičeni; če bi se knjižničar po njih ravnal, bi ogrožal razvoj znanstvenega naraščaja, omejil dotok novih svežih moči in bi pomagal ustvariti znanstveno kasto, ki bi bila brez povezanosti z napredujočim življenjskim tokom in nezmožna vzgojiti naraščaj. Znanstvene knjižnice se ne morejo obdati z neprestopnim zidom, za katerim bi bil prostor le za izbrane znanstvenike in njihove učence. Knjižničar se tudi ne sme upirati razvoju, ki je dvignil sodobno znanstvo iz osamelosti minulih stoletij in ga postavil na širše temelje, ne da bi vzel s tem znanstvenemu delu globino. Tako mora tudi znanstvena knjižnica slediti razvoju v širino. Znanstveno delo je več kot zbiranje in nizanje pozitivnih ugotovitev, njegov vir je večno živo stremljenje po sintezi problemov, ki jo je mogoče podati v razpravi, ki je umljiva resda samo specialistu, a tudi v knjigi, ki jo more umeti nestrokovnjak, ki je svoje duševne zmožnosti discipliniral in išče po svoji poti odgovor in spoznanje. Po tej splošni poti si pridobivamo vsi brez izjeme šele to, kar so naši predniki ustvarili, da postane njihovo delo naša duševna lastnina, na kateri sami dalje gradimo.

3. Leposlovje v znanstveni knjižnici.

Rekli smo, da znanstvene knjižnice vsaj redno ne kupujejo leposlovja in ga redno tudi ne posojajo. Seveda velja ta princip le s potrebnimi omejitvami, ker je nevzdržno, da bi splošne znanstvene knjižnice odklonile vse leposlovje. Saj se vendar na univerzah predava literarna zgodovina, primerjalna književnost in druge vede, ki potrebujejo tudi moderne leposlovne tekste. Ali naj torej res pri nakupih izključimo vse moderno leposlovje, ki izhaja izven teritorija posamezne znanstvene knjižnice? In do kedaj? Ali naj kupimo dela modernih piscev šele, kadar jih »prizna« literarna zgodovina? Torej morda čez petdeset ali sto let? Če priznamo leposlovju dokumentaričen pomen za zgodovino,

vino človeškega razvoja in umetniškega ustvarjanja, kot zrcalo umetniških, kulturnih in socialnih smeri in ciljev, tedaj morajo dobiti tudi sodobna pomembna leposlovna dela svoje mesto v znanstvenih knjižnicah. Povsem pravilna se nam zdi resolucija nemških bibliotekarjev iz leta 1928, da se mora priznati beletrija kot sestaven del znanstvenih knjižnic in dobiti zanjo potrebna sredstva.

Omejitev, da posojajo znanstvene knjižnice leposlovje samo za znanstveni študij, izvira iz njih arhivalne naloge. Leposlovje se posoja torej samo poklicnim literarnim zgodovinarjem in njih učencem. Četudi upoštevam v polnem obsegu arhivalne naloge knjižnic, se mi vendar zdi neopravičeno, da bi zavrnila tehnika, medicince ali jurista, ki želi brati n. pr. Cankarja, samo zato, ker nima fakultetne legitimacije za literarnozgodovinski študij Cankarja. Ali niso v leposlovnih spisih tudi stvari, ki zanimajo sociologa, jurista prav tako kot literarnega zgodovinarja? A tudi če išče visokošolec leposlovno čtivo samo zaradi povezanosti s splošnimi življenjskimi problemi ali zaradi estetskega uživanja ali tudi končno samo za razvedrilo, mu univerzitetna knjižnica skoraj ne more zapreti poti ali ga ovirati. Pravico, posluževati se ustanov, ki se vzdržujejo iz splošnih sredstev in dajatev, ima sleherni, ki potrebuje to, kar ustanova po svojem namenu nudi.

Vendar ne smemo v znanstveni knjižnici dopustiti, da bi se nam leposlovne knjige tako razbile, kakor se razbijejo v javnih ljudskih knjižnicah. Obiskovalca, ki si v znanstveni knjižnici redno izposoja samo leposlovje, bomo vljudno, a odločno napotili v javno ljudsko knjižnico, ne morda iz neumestne ošabnosti, ampak zaradi načelne delitve bibliotečnopolitičnega dela med ljudskimi in znanstvenimi knjižnicami.

Najbolj plemenita naloga znanstvenih knjižnic je, da podpirajo znanstvo, znanstveno raziskavanje, znanstvene delavce, mojstre, vajence in naraščaj. Tej nalogi služi vsa njih ureditev, delo in nakupi, dasi ni to njih edina naloga. Že dejstvo, da dobivajo mnoge znanstvene knjižnice dolžnostne izvode, ki gredo preko meje samo za znanstvo potrebne knjižne zaloge, jih sili služiti najširšemu kulturnemu delu.

4. Prometna politika znanstvenega knjižničarja.

Zmeraj bolj padajo ograje, s katerimi so obdali v prejšnjih stoletjih znanstvene knjižnice. Moderni knjižničar ne sme tega razvoja ovirati. Najti pa mora pota, da reši naloge in probleme, ki nastajajo iz sodobne demokratizacije znanstvenih knjižnic tako, da sam ta razvoj pospeši in da hkrati zavaruje upravičene interese in potrebe bodočih rodov do knjižnih zakladov današnje dobe.

Knjižničar mora tanko prisluhniti vsem željam in potrebam, ki se javijo v njegovem zavodu. Občevanje s strankami, pogovor z njimi, opozoritev na to ali drugo delo v knjižnici, ki ga morda stranka ne pozna, vse skušnje s strankami mora rabiti v korist svojega zavoda. Ker je pa število strank, ki bi knjižničarju povedale jasno svoje želje in misli, zelo nizko, je treba pazljivo zasledovati, kaj si stranke izposojajo, kaj zahtevajo in kaj čitajo. Mogoče bo knjižničar kmalu zasledil neke interesne skupine, katerim nudi knjižnica premalo gradiva, in dognal zanimanje za posamezne stroke, ki so v knjižnici le slabo zastopane. Vse te skušnje mu bodo koristile pri nakupu novih knjig, s katerimi bo stare stranke še tesneje priklenil k zavodu, nove pa privabil in oplodil njih delo. Ne bo odveč, če svetujem knjižničarjem, naj si večkrat ogledajo prejemnice o knjigah, ki si jih stranke izposojajo na dom ali jih berejo v čitalnici. V teh prejemnicah bo dobil mnogo pouka. Zlasti bo mogel knjižničar iz njih spoznati, katera dela njegovega zavoda so le mrtev inventar, to je, da ne gredo med ljudi, in bo iskal pota, da mrtev inventar, v kolikor more še danes učinkovati, zopet oživi.

Prometna politika knjižničarja, ki določa in vodi vse njegovo delo, zahteva tudi pri občevanju s strankami gotove oblike. Vsiljiv pouk škoduje prav tako kakor odklonitev upravičenih želja in vprašanj. Posebno pozornost je treba posvetiti začetnikom zlasti v znanstvenih knjižnicah, kjer je ves aparat bolj kompliciran kot v ljudskih knjižnicah. Začetnik ne zna rabiti katalogov, ne ve najti, kar potrebuje, uvesti ga je treba v tajnosti alfabetskega in strokovnega kataloga, v pomen signature itd. Kolikokrat ne najde začetnik knjige, ki jo išče, samo zaradi tega ne, ker ne pozna osnovnih pravil katalogizacije. Dolžnost uradnika je, da ga pouči, kako in kje je iskati knjige. Uradnik, ki ne zna začetnika uvesti v rabo knjižnice, škoduje zavodu in stranki.

Peto poglavje

Delo javnih ljudskih knjižnic.

Mnogo tega, kar smo povedali o delu in nalogah znanstvenih knjižnic in njihovega uradništva, velja s potrebnimi spremembami tudi za ljudske knjižnice in njihove bibliotekarje. Spremembe v načinu dela ljudskih knjižnic izhajajo iz njih socialne usmerjenosti, ker iščejo in vabijo čitatelje iz vseh ljudskih plasti, medtem ko se znanstvene knjižnice omejujejo v prvi vrsti na produktivne znanstvenike, na znanstveni naraščaj in na občinstvo, ki je metodično šolano. Ljudski knjižničar pa mora v polnem obsegu upoštevati vse najširše plasti naroda in po njih potrebah uravnati svoje delo, ako hoče imeti kaj uspehov. Prvo vprašanje, na katero potrebujemo jasen odgovor, je, ali zasledujejo ljudske knjižnice posebne izobraževalne tendence in vzgojne cilje, kakšne cilje zasledujejo, in ali je mogoče postaviti za vse knjižnice, ki imajo različno kulturnopolitično opredelitev, enotne cilje in enotne smernice, ter najti pota, da se ti cilji dosežejo.

1. Vzgojne in izobraževalne naloge ljudskih knjižnic.

Predvsem moremo ugotoviti, da imamo vrsto ljudskih knjižnic, ki imajo neke tendenčne cilje. Med nje smemo šteti večino knjižnic, ki jih vzdržujejo društva ali organizacije, ki so politično ali svetovnonazorsko opredeljene. Njih namen je, da zbirajo čitatelje posamezne politične stranke, svetovnonazorske ali narodne skupine, v obče, da zbirajo svoje somišljenike, da jim nudijo v knjižnici gradivo in čtivo, ki naj ustvari, poglobi in razširi teoretične temelje nazorov, ki jih vežejo v narodnostne, kulturne ali politične skupine. Somišljeniki posameznih skupin naj dobijo v knjižnici ono vzgojo in znanje, ki ga potrebujejo, da postanejo zavedni in odločni borci za ideje in cilje svoje skupine. To je seveda le en del nalog in ciljev

ljudskih knjižnic, ker ne obsega še njih najširšega ljudskopedagoškega in ljudskoprosvetnega dela.

Splošno pa je veljala že od kraja kot naloga ljudskih knjižnic, da širijo med ljudstvom izobrazbo. Mnoge starejše ljudske knjižnice so pojmovale izobrazbo samo formalno, kot pridobivanje tistega znanja, ki ga vsebujejo znanstvene knjige, ki so pisane poljudno za ljudstvo. Zato so posnemale te knjižnice delo v znanstvenih bibliotekah, na katere so se naslonile kot nekaj poljudni privesek. Da so ljudske knjižnice potrebne, so utemeljevali tudi z romantično dobrodelnostjo; statistično so dokazovali, da pojemata alkoholizem in kriminaliteta v onih krajih, kjer dobiva ljudstvo v knjižnicah zdravo dušno pašo. Karitativnemu delu so se pridružili še drugi vzgojni cilji, ki so pa služili ljudstvu le na videz. Geslo »požlahtniti um in srce« je pomenilo mnogokrat samo prikrivanje resničnega gospodarskega in političnega položaja in je služilo gospodujočim razredom, da so mogli ljudstvo še dalje držati v pokorščini in odvisnosti. Karitativna ali filantropska struja je hotela širiti branje in pisanje, izobrazbo in znanje, ki naj odpomorejo verski ali moralni podivjanosti ljudstva. Njej so se pridružili sodelavci, ki so razumeli pod podivjanostjo ljudstva vsak pojav, ki je izviral iz mezdnega gibanja delavstva, n. pr. stavke itd.

Umske in duševne vrednote, ki jih človek ustvarja in ki se množijo iz dneva v dan, so dostopne le majhnemu delu naroda. Umetniška in znanstvena dela ne izžarevajo svojih plodnih sil neposredno v množice in delujejo le v majhnem krogu. Niso torej povezana s celoto naroda, oplodijo le posameznike, od katerih ima zopet le majhen odstotek neposredne stike, možnosti in zmožnosti sodelovati z ljudstvom.

Večina ljudstva, zlasti pa skoraj ves kmečki stan, zaključí svojo formalno izobrazbo z ljudsko šolo. Razne nadaljevalne in strokovne šole, tečajji itd. dokazujejo, da formalna izobrazba ljudske šole ne zadošča več za kvalificirano delo, ne za vajenca v obrti ali trgovini, kvečjemu za težaka in dninarja, torej za najnižje mezdne skupine. Za razširjenje in poglobitev znanja, ki ga potrebuje posameznik pri svojem poklicnem delu, skrbijo že omenjene nadaljevalne in strokovne šole, tečajji, predavanja itd., ki pa ne nudijo drugega kot potrebno formalno znanje in spretnosti. Vse drugo, kar naj obogati posameznika duševno, kar služi njegovi umski izobrazbi, estetskemu uživanju umetniških del

in razvedrilu, vršijo razna društva, ustanove, podjetja in javne naprave. Med nje štejemo tudi ljudske knjižnice, ki posredujejo, da se širijo ona dela človeškega uma, ki so zgoščena v tiskani besedi, med vse ljudstvo.

Pri tem delu, ki naj naveže bolj tesne stike med knjigami in ljudstvom, bomo kmalu zadeli ob razne težave in ovire. Niso vse knjige vsem razumljive in dostopne, morda tudi ne primerne. Razne socialne plasti, ki se ločijo med seboj po izobrazbi, življenjskem in kulturnem standardu, imajo tudi različne odnose do knjig. Od najbolj primitivnega čitatelja, ki išče razvedrila v knjigi z napeto in kričečo snovnostjo, do samozavestnega samouka in do subtilnega bralca, ki izbira samo umetniške vrhove književnosti, je toliko prehodov, vmesnih tipov z najbolj različnimi željami in interesi, da se zdi na prvi pogled nemogoče, da bi ista knjižnica mogla služiti in zadostiti vsem in vsakemu, da bi se v isti knjižnici zbirali čitatelji iz vseh plasti naroda. Še bolj se zamota ta problem, če se zavedamo odgovornosti, ki jo imajo knjižnice, da morajo tudi o svojem delu dajati račun javnosti in ustanovam, ki jih vzdržujejo, in da morajo materialnim izdatkom odgovarjati kulturnopolitične koristi, ki jih lahko merimo po številu čitateljev, po številu izposojenih knjig in njih kvaliteti.

2. Enosmerne knjižnice.

Mnogo laže kot javne ljudske knjižnice delajo enosmerne knjižnice, to so one, ki jih vzdržujejo društva, posamezne politične ali svetovnonazorske skupine. Ker so enosmerne, je njih delo bolj preprosto, celo manj odgovorno. Že središčna knjižnica ali organizacija, ki take knjižnice vodi, kritično pregleda novejšo književnost in svetuje pri novih nakupih, da pride v knjižnico le to, kar odgovarja nazorom, zanimanju in duševnemu obzorju čitateljev. Te tendenčne knjižnice morejo vršiti v svojem krogu pomembno izobraževalno in vzgojno delo, ker so s svojimi čitatelji povezane po svetovnem nazoru in političnem naziranju, ker služijo posameznim socialnim plastem, iz katerih prihajajo njih obiskovalci, ki tvorijo eno veliko skupino ali družino.

Ali pa so enosmerne knjižnice sploh upravičene z oziranjem na izobraževalne in vzgojne cilje ljudskih knjižnic? Ali jih ne zavede tendenčnost v okostenelost in reakcionarstvo? Nemogoče to ni, a vendar moramo imeti v mislih, da

bodo enosmerne knjižnice nastale vedno znova kot viden znak socialne, kulturnopolitične in svetovnonazorske diferenciranosti naroda. Opravičuje in pravico za delo med ljudstvom jim daje svoboda združevanja in mišljenja. Tendence knjižnice morejo postati najbolj plemenito bojišče, kjer se križajo in krešejo ideje in nazori, seveda če je njih vodstvo dovolj širokosrčno. Tudi se ni bati okostenelosti ali reakcionarstva, kateremu bi se mogle vdati konservativne skupine. Za razvoj tendenčnih knjižnic skrbi življenje samo, realnost ekonomskih razmer, ki sili bralce, da pričijo nove in novejšje probleme. Od zunaj prihaja pobuda, da se tudi enosmerne knjižnice ne upirajo napredku, in četudi se morda danes knjižničar še brani kupiti knjigo, ki po njegovem mnenju ne spada v knjižnico, jo bo moral kupiti čez mesec ali leto dni, ako noče, da se mu družina razide in da si išče knjig drugod. Nasilni utesnitvi bi kmalu sledilo padanje števila obiskovalcev kot prvi opomin, da knjižnica ne vrši pravilno svoje funkcije. Tudi v enosmernih knjižnicah mora biti mnogo širokosrčnosti in mnogo svobode, na kateri sloni knjižnica, njeno delo in ves njen uspeh.

Iz širših vidikov je odločitev, ki jo izvedejo enosmerne tendenčne knjižnice v korist določenega svetovnega nazora, neopravičena, ker je taka odločitev v resničnem življenju vedno le začasna. Ideje in smernice, ki so danes zmagale, nosijo v sebi kali deljenja, razkroja in umiranja, hkrati pa že kali novega stremljenja in napredka, ki je podlaga novi idejni stavbi. Nikjer ni stalnosti, stalno je le vedno se menjajoče življenje, rast, razkroj, prerojevanje, prenavljanje. Za vedno utone, kar se je pokazalo v realnem življenju kot neplodno, vse drugo menja obliko, smeri in cilje in je v večnem razvoju.

Te ugotovitve nas seveda ne smejo zavesti, da bi postali v svetovnonazorskih in kulturnopolitičnih vprašanjih brezbrizni in apatični, ali da bi celo zanikali vzgojne in izobraževalne cilje ljudskih knjižnic. Nasprotno moramo razmišljati, kako bomo našli pravo pot. K temu nas sili še drug pojav, namreč izredno ostra nasprotstva, ki so nastala v novem času med svetovnonazorskimi skupinami. Te ostrine nista zakrivila »podivjanost ljudstev« in »delo rdečih huj-skačev iz Moskve«, to je le znamenje, da je pod težo ekonomskih sprememb in težav zajelo svetovnonazorsko gibanje najširše ljudske plasti, ki dozorevajo v socialno in

kulturnopolitično samoodločitev brez vmesnih nepoklicanih pomočnikov.

Mogli bi se seveda odločiti, naj bi javne ljudske knjižnice sploh ne posegale v ta razvoj in naj bi vse delo prepustile organiziranim tendenčnim knjižnicam in skupinam, ki jih vzdržujejo. Na ta način pa ne bi rešili problema in bi se mu samo izognili. Za prakso bi pomenilo to negativno stališče, da bi morali iz javnih ljudskih knjižnic izločiti vse, kar je kakor koli opredeljeno, in obdržati samo breztenenčne knjige, torej slovnice in slovarje, tehnične in naravoslovne spise ter samo one knjige, ki učijo »gosence kaj na repo varje, kak prideluje se krompir narbolji...«

Na negativen način se izobraževalnim in vzgojnim problemom ljudskih knjižnic izognemo, a jih ne moremo rešiti. Le pozitivno stališče bo dalo pravo merilo in prave smeri kot podlago vsega ljudskoknjižničarskega dela od ustanovitve knjižnic do izbire knjig in občevanja s strankami. Vse notranje delo ljudskih knjižnic je torej tesno povezano z njihovimi izobraževalnimi in vzgojnimi cilji.

3. Potrebe ljudstva.

Izhodišče za vse ljudskoknjižničarsko delo so potrebe ljudstva, ki so po času in kraju različne. Ako razlikujemo med staro in moderno ljudsko knjižnico, nočemo s tem omalovaževati dela, ki so ga izvršile stare knjižnice. Bile so časovno povezane. Moderna problematika ni bila še tako ostra kot danes. Moderni knjižničar mora upoštevati krajevne razmere. Ni vseeno, ali deluje knjižnica v sredini velikega mesta, v predmestju, v industrijskih, obrtniških ali trgovskih krogih, v delavskih kolonijah ali na kmetih. Knjižničar mora poznati socialno in ekonomsko strukturo okraja, v katerem knjižnica deluje, in uravnati mora svoje delo po potrebah, ki izhajajo iz realnih življenjskih sil.

Izobraževalno delo v ožjem smislu vršijo ljudske knjižnice na ta način, da nudijo svojim obiskovalcem one pripomočke, s katerimi si lahko množijo svoje strokovno, poklicno in splošno znanje. Splošno izobraževalno delo ljudske knjižnice bo uspelo le tedaj, če ga bo knjižničar uravnal po resničnih potrebah svojega okraja, upošteval splošno višino formalne izobrazbe in posebne potrebe posameznih poklicnih skupin.

Ljudska knjižnica pa mora dati izobrazbi še širši pojem in se ne sme zadovoljiti s tem, da nudi svojim bralcem samo poglobitev strokovnega in splošnega znanja. Znanje je le eden izmed činiteljev, eden izmed temeljnih stebrov za splošno in najširšo izobrazbo vsega ljudstva. Znanje in izobrazba sta med seboj povezana, a ne identična pojma. Znanje je vsota vsega, kar posameznik ve in zna, vsota pozitivnih vednosti in spretnosti. Izobrazba je umska, duhovna in duševna vrednota; izobrazba — in ne morda samo pozitivne vednosti in spretnosti — izoblikuje v sebi zaključene osebnosti.

Med činitelji, ki usmerjajo izobrazbo, ki izoblikujejo osebnost, ne stoji ljudska knjižnica niti časovno, niti po možnem uspehu na prvem mestu. Dednost, rojstna hiša, šola, okolica, socialne in ekonomske razmere, poklicno delo in drugi vplivi izoblikujejo osebnost in položijo vsaj temelje, še preden pridejo izobraževalne možnosti ljudskih knjižnic do veljave. Izobraževalnih možnosti knjižnic in knjig ne smemo torej precenjevati, ker so le eden izmed mnogih činiteljev, ki oblikujejo notranje lice človeka. Kadar pa pride prava knjiga v prave roke, tedaj morejo njene izobraževalne sile učinkovati močnejše in bolj trajno kot drugi činitelji, ker vplivajo bolj v širino in globino. Tudi ne smemo pozabiti, da zajamejo knjižnice le majhen odstotek prebivalstva (3 do 6 %) in še od teh tvorijo velik del snovno interesirani bralci, ki iščejo samo zabave in oddiha ter se izogonejo knjigam, ki zahtevajo umsko in duševno sodelovanje.

4. Bralec, knjiga in knjižnica.

Uspeh ljudske knjižnice je odvisen od knjige in od bralca, od tega, ali najde knjiga v bralčevi duševnosti odziv. Knjiga bo zbudila zanimanje bralca in vplivala na njegovo umsko in duševno rast, če bo vsebinsko povezana z njegovim notranjim in zunanjim življenjem. Čim bližja je vsebina knjige življenjskim problemom, ki jih mora rešiti bralec sam zase in v svojem življenjskem krogu, tem bolj globoko bo nanj vplivala. Na drugi strani pa je bralčeva dojemljivost. Tudi najboljša knjiga ne bo uspela pri gluhih ušesih in topi duševnosti. Šele ko dobi bralec pravi odnos do knjige, ko bo iskal v njej svojo podobo in dobo, svoje probleme in težave, bo mogla knjiga nanj vplivati. Ako hoče

torej moderna ljudska knjižnica vršiti izobraževalno in vzgojno delo med vsemi plastmi naroda, si mora postaviti kot prvi cilj vzgojitev pravilnega odnosa med ljudstvom in knjigo.

Ta cilj je tudi pri nas še zelo aktualen. Visoko število članov raznih knjižnih družb nas ne sme zavesti v optimizem. Ob podatkih, koliko tisoč knjig pošiljajo naše knjižne družbe vsako leto med Slovence, nam manjkajo še bolj važni podatki, koliko teh knjig naše ljudstvo res tudi prebere, katere plasti in katere starostne skupine te knjige bero, ter koliko in kakšne koristi imajo od teh knjig. Slovenska plaža, ki jo je pred nekaj leti pošiljal bratski Zagreb v Slovenijo in ki jo je bilo najti v rokah delavcev in kmetov, fantov in deklet, zrelih mož in žena, nas je morala vsaj poučiti o dejstvu, da vse naše knjižne družbe in knjižnice še niso uspele vzgojiti naš narod za branje kvalitetnih knjig, kar bi edino z uspehom spodkopalo temelje dobičkanosni plaži.

Pravilni odnos med knjigami in bralci predpostavlja pri bralcih umsko in duševno pripravljenost za izobraževalne in vzgojne sile, ki jih vsebuje kvalitetna knjiga. Ne gre za to, da sprejme bralec brez ugovora vse tendence knjige, ampak da se odpre duhovnim in duševnim silam, ki jih izžareva vsaka umetnina, da reagira na umetniško in znanstveno kakovost, da sprejme čim več umskih, duševnih in formalnih vrednot, ki izoblikujejo osebnost in tvorijo njeno bogastvo.

Iz teh nalog knjige in knjižnic pa sledi, da moramo izločiti iz ljudskih knjižnic vse, kar otežkoči ali celo nasprotuje zdravemu in pravilnemu odnosu med bralcem in knjigo. V prvi vrsti in brezpogojno bomo izločili izrazito plažo kakršne koli vrste.

Kako pa je z manjvredno književnostjo, to je ona književnost, za katero ne velja umetniško merilo, a se vendar vsebinsko in formalno loči od plaže in ima med vsemi plastmi ali posameznimi starostnimi skupinami navdušene bralce? Na to vprašanje odgovarjajo teoretiki in skušeni praktiki ljudskoknjižničarskega dela različno.

Strogi zagovorniki izobraževalnih in vzgojnih ciljev ljudskih knjižnic hočejo izločiti tudi vso manjvredno književnost. Brez dvoma je to stališče tudi upravičeno. Zlagana sentimentalnost, izkrivljena slika življenja in neresnična

solzava čustvenost nimajo v sebi tvornih sil in ne morejo služiti izobrazbi in vzgoji ljudskih množic v najširšem in najvišjem smislu. Za nje je treba res kvalitetne umetniške in znanstvene književnosti. A koliko takih del, ki bi odgovarjala najvišjim zahtevam, imamo mi, koliko drugi narodi? Kdo bi mogel pri najstrožji izbiri objektivno in nezmotljivo soditi, kaj spada v ljudsko knjižnico, kaj vanjo ne spada? Iz literarne zgodovine vemo, kolikokrat so poznejši rodovi popolnoma odklonili sodbo starejših rodov, bodisi da so dela, ki jih je starejši rod hvalil, odklonili, ali da so šele izkopali pomembne spise, ki jih v preteklosti ni nihče upošteval. Že iz navedenega sledi, da mora biti ljudski knjižničar zelo previden pri presoji sodobne književnosti, da iz tehtnih vzrokov ne bo odklonil knjige, da se pa tudi ne bo dal varati od spretne reklame založnikov, ki napihuje pomen senzacijske enodnevnice.

Hkrati moramo pomisliti, da imajo mnogi obiskovalci ljudskih knjižnic isti odnos do knjige kakor otroci, da iščejo branje, ki jih snovno zanima. Ako izločimo vso manjvredno književnost, bomo odgnali iz knjižnice mnogo primitivnih čitateljev, zlasti one, ki dojemajo samo snov, ne pa umetniških vrednot, ki iščejo pri branju odpočitek, zabavo, močno emocijo in beg iz vsakdanjosti. Ljudske knjižnice pa morajo služiti vsem bralcem, onim, ki iščejo samo razvedrilo, prav tako kakor samozavestnemu iskalcu ali literarno izobraženemu inteligentu. Ker pa bodo primitivni čitatelji, ki v knjižnici ne dobijo manjvredne, a zanje snovno zanimive knjige, izostali in bi bili tako zgubljeni za občestvo ljudske knjižnice, moramo pač zanje postaviti tudi manjvredno književnost, čeprav se bomo hkrati izognili očiti plaži, pornografiji ali popolnoma dekadentni književnosti. Razumen knjižničar, ki bo zasledoval in se poglobil v želje svojih bralcev, ki pozna tipologijo čitateljstva, bo mogel snovno interesiranega in senzacijskega bralca s previdnim ravnanjem privedi tudi k boljši književnosti. Ne bo se mu to vedno posrečilo, a vsaj v posameznih slučajih. Mnogo je odvisno od knjižničarjeve zmožnosti, da najde zvezo s svojimi obiskovalci in da si pridobi njih zaupanje. Seveda se mora vršiti to vzgojno delo previdno, obzirno, brez vsiljivega poučevanja, prigovarjanja in teoretiziranja, pač pa prijateljsko in z videzom, da hoče ugoditi bralčevemu snovnemu zanimanju.

5. Nevtralne knjižnice.

Razlikovali smo med enosmernimi tendenčnimi knjižnicami, ki izobrazujejo in vzgajajo idejne somišljenike svetovnonazorske ali kulturnopolitične skupine, ter javnimi ljudskimi knjižnicami, ki imajo splošne vzgojne in izobraževalne cilje. Poslednje lahko imenujemo tudi **n e v t r a l n e** knjižnice. Ali je z ozirom na delitev dela med enosmernimi in nevtralnimi knjižnicami možno postaviti za vse knjižnice enotne ter skupne smernice in cilje?

Najlaže bomo odgovorili na to vprašanje, če razčlenimo izobraževalne in vzgojne možnosti onih ljudskih knjižnic, ki niso kulturnopolitično opredeljene, ki nudijo svojim čitateljem vse knjige brez ozira na njih tendence. Nevtralne knjižnice zajamejo širše ljudske plasti kot enosmerne knjižnice in vplivajo zato bolj močno na ljudsko kulturo. Čim širše plasti knjižnica zajame, tem močnejši je vpliv, četudi je vez med knjižnico in njeno družino bolj rahla kot pri enosmernih knjižnicah, kjer se bralec zaveda idejne skupnosti s knjižnico in njenimi uradniki. Vsekakor bo nevtralna knjižnica vplivala bolj v širino, ker nudi čitateljem večje možnosti izbire, spoznavanje različnih idejnih struj in izživiljanje duševnih sil v razne smeri. S tem pa gre njen vpliv tudi bolj v globino, ker prepusti bralcu samemu odločitev in opredelitev, kar zahteva intenzivno duševno delo in kritično razmišljanje. Delo nevtralne knjižnice vodi bralca hitreje k samostojnosti in samozavesti, ker si mora sam s svojim umskim delom najti pot med različnimi možnostmi opredelitve. Samoizobrazba in samovzgoja mu širita duševno obzorje, sodelujeta pri razvoju osebnosti, ki si more na trdnih temeljih dognanja in spoznanja ustvariti svoj odnos do življenja, svoboden in kritičen pogled na življenjske probleme, povezanosti in nasprotstva, ter osebni, na lastnem študiju in razmišljanju izgrajen svetovni nazor.

Ne smemo si domišljati, da bomo vse do zdaj omenjene cilje dosegli pri vseh obiskovalcih ljudskih knjižnic. Nagibi, ki pripravijo posameznike, da gredo po knjige v knjižnico, so zelo različni. Kakor smo že omenili, pride le manjši odstotek naših čitateljev po knjige zato, da se iz njih pouči, da širi svoje znanje in duševno obzorje, da poglobi svojo umsko, poklicno ali formalno izobrazbo in da razčisti svoj odnos do problematike življenja. Vse to zahteva namreč od bralca duševnega dela. Večina naših obiskovalcev, zlasti

pa oni, ki so ves dan intenzivno zaposleni s poklicnim delom, iščejo v knjigi razvedrilo, zabavo, duševni počitek, hočejo morebiti pozabiti pri branju težave in brezupnost vsakdanjega življenja in iščejo tolažbo v duševni razgibanosti, ki jo nudijo opisi iz življenja tujega miljeja, drugih slojev in drugih krajev.

6. Bralec in knjižničar.

Kakšne naloge ima pri tem knjižničar sam? Ali naj dejansko poseže z razgovorom in nasvetom v duševni razvoj posameznika? Za enosmerne knjižnice je odgovor lahek, v nevtralnih knjižnicah pa mora biti bibliotekar skrajno previden in zelo obziren ter ne sme vsiljevati svojih osebnih nazorov. Biti mora tudi sam nevtralen. Zelo si bo olajšal delo, če pozna tipologijo svojih bralcev, vezi med posameznimi poklicnimi skupinami in življenjsko problematiko. Kdor si hoče odgovoriti na življenjske probleme, ima že neko duševno in umsko pripravljenost, ki sta jo izoblikovala že domača hiša, šola, milje in poklicno delo. Svetovni nazor in kulturnopolitična opredelitev bosta odgovarjala tej posebni strukturi ter tudi socialni in ekonomski skupini, katere član je. Posameznik stoji torej pri izgraditvi svoje notranjosti pod močnimi vplivi, ki jih knjižničar ne more spremeniti in jih tudi ne sme rušiti, ker bi mogel s tem samo škodovati. Nevtralni knjižničar mora svetovnonazorsko ali kulturnopolitično opredelitev svojih bralcev, naj si je že dograjena ali naj šele nastaja, spoštovati, njegova naloga ni, kaj spreminjati ali usmeriti drugam. Kvečjemu sme razvoj v določeno smer pospešiti z nasvetom in pomočjo, ako bralec to od njega pričakuje ali želi. Za to delo pa mora vsak knjižničar knjige, ki jih daje občinstvu, poznati; njegova umska izobrazba, duševna zrelost in življenjska izkušnja mora biti tolika, da lahko o svojih knjigah in njih vplivu na bralca samostojno sodi.

Knjižničar bi mogel aktivno poseči v razvoj posameznika šele tedaj, če bi našli neko višjo obliko, ki bi mogla biti sinteza vsega raznovrstnega pojmovanja sveta in življenja in ki bi jo mogli sprejeti vsi, ne glede na to, katerim socialnim plastem pripadajo in kateri svetovni nazor izpovedujejo. Razni teoretiki ljudskoknjižničarskega dela so poskušali postaviti tako sintezo. A značilno je za vse te teorije le to, da v končni obliki kažejo zopet samo več ali

manj izrazite svetovnonazorske smernice, ki bi privedle tudi nevtralne knjižnice v najvišji razvojni stopnji v enosmernost, kar je z ozirom na neznane in še neslutene razvojne možnosti človeštva zopet le samo začasna rešitev.

Pač pa lahko damo ljudskoknjižničarskemu delu širšo podlago, ako ne postavimo kot središče in izhodišče posameznika, temveč teritorialne skupine, socialne skupine, nad njimi narodno skupino in končno človeštvo.

7. Narodna skupina.

Za ljudske knjižnice je najmočnejša skupina narod, to je po veliki večini enojezična skupina, ki more brati samo one knjige, ki so pisane v njenem jeziku. Ker je narodna skupina vezana na knjige svojega jezika, more ljudska knjižnica pomagati pri razvoju narodne kulture, narodne zavesti in pri izgraditvi narodne skupine v vse umske in materialne smeri. Nekateri teoretiki gredo še dalje. Nova narodna kultura, ki naj jo pomagajo zavedno zgraditi ljudske knjižnice, naj bi bila sprejemljiva za različno pojmovanje sveta in življenja, zadnji cilj naj bi bil združitev vseh v skupnem svetovnem nazoru, v skupni veri o smislu življenja in o nalogah človeštva. Ne smemo pa pozabiti, da je nemogoče posameznim skupinam vsiliti ideologijo, ki nasprotuje zgodovinskemu razvoju skupine, njeni socialni in ekonomski strukturi. Narod ni socialno enotna skupina, zato mu ne moremo vsiliti enotnega gledanja na svet, ki je možno le za skupine, ki so socialno in ekonomsko enake ali vsaj podobne.

Če je tedaj radi današnjih realnih činiteljev nemogoče, da bi postavili kot najvišji vzgojni cilj združitev narodne skupine v skupni veri o smislu življenja in nalogah človeštva, si moramo poiskati one druge cilje, ki so sprejemljivi za razne plasti naroda. Predvsem sledi iz navedenega, da je svetovnonazorsko neopredeljeno prosvetno delo ljudske knjižnice prav tako upravičeno kakor delo enosmernih knjižnic, da ima vsaj isto vrednost in pomembnost in da moremo nevtralno delo vršiti samo po poti strpnosti, pri upoštevanju vseh možnih rešitev človeških problemov in da že to vsebuje dalekosežne vzgojne momente.

Iz nevtralnega dela ljudskih knjižnic izhaja tudi naloga, da družimo čitatelje in delavce, ki imajo svojemu narodu kaj povedati, v veliko družino. Zato pa moramo v ljud-

ski knjižnici dati prostora tudi najnovejši književnosti, ker je nastala iz istih življenjskih razmer, ekonomskih sil in idejnih povezanosti, v katerih živita ustvaritelj in bralec, torej ves narod ali vsaj posamezne njegove skupine. Tako more ljudska knjižnica sodelovati pri izgraditvi kulture svojega ozemlja, naroda ali narodne skupine. Pomagala bo sprostiti vse duševne sile in jih vključiti v kulturno in narodno skupnost. Objekt vzgojnega in prosvetnega dela ljudske knjižnice je torej posameznik kot član neke skupnosti, kateri pripada po svojem poklicu, po načinu življenja, po mišljenju, socialnih in idejnih interesih in po narodnosti.

8. Kvalitetna ljudska knjižnica.

Z enosmernimi in nevtralnimi knjižnicami še ni zaključen ves možni razvoj ljudskega knjižničarstva. Ker smo dohnali potrebo, da izločimo iz ljudskih knjižnic izrazito plažo, smemo postaviti tudi vprašanje, kako naj ravnamo z manjvredno literaturo, to je z onim leposlovjem, ki mu ne priznavamo umetniških in idejnih vrednot, ki bi nas pri vzgojnem in prosvetnem delu samo oviralo, ker ne prinaša bralcu umske in duševne izobrazbe. Če hočemo v knjižnici zasledovati prej omenjene cilje, bomo vsekakor skušali nadomestiti manjvredno književnost s kvalitetno. Manjvredna književnost ne bo privedla bralca v kulturno skupnost. Bralec, ki prebere v enem letu vse zvezke slovenskega Karla Maya, ima sicer častno mesto v statistiki ljudske knjižnice, se ni pa niti za korak približal slovenski kulturni skupnosti in nima one duševnomske razgibanosti, ki jo ima bralec, ki je v enem letu prebral in doumel samo eno Cankarjevo knjigo. Vendar smo pa že omenili, da splošne javne ljudske knjižnice ne morejo odkloniti brez izjeme vse manjvredne književnosti, ker služijo tudi primitivnemu čitatelju, ki manjvredno književnost najlaže ume, ali ki potrebuje samo počitek in razvedrilo.

Kvalitetna knjižnica, ki bo izločila tudi vso manjvredno literaturo, je šele knjižnica bodočnosti. Iz njenih začetkov in prvih uspehov izven naše domovine in iz prvih izkušenj sledi, da kvalitetna knjižnica ni več utopiija. Bistveno je, da nadomestimo manjvredne zabavne romane in povesti s knjigami, ki imajo resnično umetniško vrednost in ki vendar tudi primitivne bralce zadovoljijo. Pri velikih narodih ne more biti izbira tako težka; poučen knjižničar bo mogel

namesto zahtevane manjvredne knjige ponuditi kvalitetno delo, ki obravnava isto ali podobno snov, ki jo bralec želi. Kako je to pri nas? Ali so se založniki in prevajalci pri izbiri zavedali teh problemov? Ali so si naše ljudske knjižnice stavile vprašanje, ne koliko knjig izposodijo, ampak kakšna je kvaliteta izposojenih knjig in kaj je treba ukreniti, da se dvigne kakovost, ne pa samo število? Ko se bomo vsi resno lotili tega problema, pisatelji, založniki, prevajalci in knjižničarji, bomo naredili šele prvi korak h kvalitetni knjižnici.

Seveda zahteva delo v kvalitetni knjižnici od bibliotekarja mnogo več truda in znanja kakor delo v drugih knjižnicah. Knjižničar ne bo samo prometni uradnik, ki knjige izdaja in sprejema, temveč bo hkrati svetovalec in učitelj. Mehanično posredovanje med čitateljem in knjigo bo nadomestil pogovor, individualna izbira po skupnem dogovoru in pod vidikom, kaj more izobrazbi in vzgoji bralčevi koristiti.

Šesto poglavje

Tipologija in razčlemba čitateljev.

Omenili smo že v prejšnjih poglavjih, da mora knjižničar, ki hoče z uspehom posredovati med ljudstvom in knjigami, svoje bralce poznati. Poznati mora gospodarske razmere svojega okraja, ki mu dajejo hkrati ključ za idejno povezanost bralcev. Ni vseeno, ali stoji knjižnica na periferiji velikega mesta ali v središču, v industrijskem mestu ali v trgu z malimi obrtniki, na kmetih ali v rudarskem revirju. Milje, poklicno delo, ekonomske razmere izoblikujejo politične in svetovnonazorske ideologije, a vse skupaj so same komponente, iz katerih sledi bralčevo zanimanje za knjige. Te komponente morajo tudi usmeriti knjižničarjevo ljudsko prosvetno delo. Iz teh posameznih komponent je šele možno razumeti odnos bralca do raznih literarnih skupin, ki se razlikujejo po snovi, motivih in umetniškem oblikovanju.

Na posamezne plasti čitateljev ne bodo vse knjige enako vplivale, ker jim niso življenjsko enako blizu. Po tem principu bo moral knjižničar tudi oceniti pomembnost posameznih knjig in literarnoumetniških smeri za svoje bralce. Poznanje strukture čitateljstva, tipologija bralcev bo omogočila knjižničarju bolj hitro in bolj uspešno delo.

Tipologija čitateljstva je šele v začetnem razvoju,¹ zavedamo se komaj, da je potrebna, vseh podrobnosti in odtenkov še ne poznamo, zato bomo o tipih govorili le v širokih obrisih. Pri praktičnem delu v knjižnici moramo seveda upoštevati, da se tipi ne ločijo tako ostro, da se križajo in da so meje zabrisane, vendar nam daje tipologija možnost, da moremo določiti obseg in meje ljudskopedagoškega dela knjižnice.

¹ Najbolj pomembno delo v tem oziru opravlja Institut für Leser- und Schrifttumskunde v Leipzigu. Več o tem ima Peters (gl. seznam literature na koncu knjige), ki mu bomo v glavnih točkah sledili.

Tipologijo čitateljstva je naslonil J. Peters na naslednja vprašanja:

1. Kakšno je razmerje med čitateljem in knjižnico ter knjižničarjem?

2. Kakšno je razmerje čitatelja do knjige in do posameznih literarnih skupin, ki se razlikujejo po snovi, vsebini in literarnoestetski obliki?

3. Kakšno je razmerje čitatelja do spolnega vprašanja in do knjig, ki ga literarno obdelujejo?

1. Razmerje med bralcem in knjižnico.

Razmerje med bralcem in knjižnico označujejo naslednji tipi in antitipi:

Nedostopni čitatelj je sam vase zaprt — dostopni čitatelj pove brez notranje ovire svoje želje in odkrito odgovori na vprašanje, kaj ga zanima, kako mu je ugajala, kako nanj vplivala prebrana knjiga.

Plahi in boječi bralec se le težko in s premagovanjem odpre, ker se ne čuti pred knjižničarjem in javnostjo sigurnega, premagati mora notranje ovire. — **Drzni bralec** se zdi samemu sebi važen in bahato poudarja svojo važnost.

Samostojni čitatelj hodi sam svojo pot, odklanja nasvete knjižničarja ali jih vsaj ne sprejema rad — nasvetov in pomoči potrebni bralec se voljno vda vodstvu knjižničarja.

Končno imamo še **neizkušene bralce**, ki se v knjižnem svetu ne spoznajo, ki potrebujejo posebno vodstvo — na drugi strani pa **izkušene bralce**, ki so v knjižnem svetu izvedeni.

Za praktično delo knjižničarja je potrebno, da pozna motive, ki vodijo bralca v knjižnico.

Senzacijski bralec išče snovno in vsebinsko napeto branje. Zanimajo ga pustolovščine, kriminalne povesti, zgodovinski romani z napetim dejanjem, realistični in kulturni opisi. Senzacijski bralec ni izbirčen, da je knjiga le dovolj snovna in napeta, njegovo zanimanje je primitivno, nanj vpliva ime avtorja, ovitek knjige in reklama. Njegova izobrazba je pomanjkljiva in ker ni duševno samostojen, ga bo mogel knjižničar od snovnosti privedi tudi k boljšim zgodovinskim in potopisnim romanom. Med senzacijske bralce ne smemo šteti onih, ki bi mogli po svoji izobrazbi

in duševnosti doumeti tudi boljšo književnost, a iščejo radi napornega poklicnega dela senzacijske knjige kot odpočitek.

Naivni čitatelj ima sicer še močne snovne interese, vendar ne išče senzacije brez izbire; potrebuje zabavo in zdravo napetost, zadovoljiti hoče svojo čustveno razgibanost, množiti svoje znanje in ima že tesnejše notranje vezi do knjige, ki vplivajo globoko na njegovo duševnost. S knjigo hoče ubežati vsakdanjosti, plitki realnosti, obogatiti hoče svoje znanje in dopolniti svojo sliko o svetu. Vendar se teh potreb deloma še ne zaveda. Pri knjigi ceni resničnost snovi, napeto in resnično opisovanje, zanesljivost in uporabljivost podanega znanja više kot njeno obliko. Naivni bralec zahteva pogostoma najpomembnejše umetnine svetovne književnosti in najbolj tehtna svojstvena in življenjsko praktična dela. Mnogim naivnim bralcem manjka obsežna formalna izobrazba. H knjigi jih vodijo resni in globoki interesi, sveže in neizkrivljene duševne potrebe, ki ne potrebujejo snovne senzacije. Vendar je možno, da se njih zanimanje skrivi v željo po snovni senzaciji, sentimentalnosti in psevdoznanstvenosti, ker so v notranjosti labilni in ne popolnoma sigurni. Zato naj knjižničar nanje posebno pazi, zlasti ker jim manjka formalna podlaga, da bi se mogli sami in brez tuje pomoči znajti v obširni sedanji književnosti.

Kot vmesni tip med senzacijskim in naivnim bralcem lahko navedemo romantičnega bralca, ki mu ni za življenjsko resničnost in življenjsko povezanost knjige. Notranje je nesiguren, realno življenje in poklicno delo mu je siva puščoba, zato išče duševne razgibanosti v sentimentalni in romantični književnosti ter si tako »spravljíči začarani grad«. Zanimajo ga povesti in romani iz »boljše družbe« in iz krogov, v katere nima vpogleda in ne dostopa, če so le dovolj sentimentalni in življenjsko neresnični. Za vse tri tipe pa je značilno, da še nimajo razumevanja za umetniško kvaliteto knjig.

Zavedni bralec ima že izgrajeno osebno razmerje do knjige in pogostoma jasno opredeljene in določene cilje. Zavedno si hoče širiti svoje znanje o svetu in življenju. Zavedni bralec je zraven naivnega bralca za ljudsko knjižnico najvažnejši tip. Izobraževalne in vzgojne sile knjige vplivajo nanj v širino in globino; zlasti je tudi sprejemljiv za umetniško kakovost knjig.

Med zavedne bralce spada tudi *iskalec*, ki še ni notranje uravnovešen ter potrebuje izobrazbe in vzgoje. Pogostoma mu manjka tudi potrebna formalna izobrazba, da bi mogel sam brez pomoči in vodstva reševati življenjska vprašanja in si poiskati primerno književnost. Med iskalci lahko razlikujemo po njih duševnoumski povezanosti racionalistični ali intelektualistični, metafizičnoverski in estetski tip.

Izobraženi bralec ima formalno in duševnoumsko zaključeno izobrazbo; ustvaril si je svojo sliko o svetu in po njej uravnal svoje življenje, svojo kulturno-politično in svetovnonazorsko opredelitev. Knjige si izbira sam in ne potrebuje nasvetov, razen morda v čisto literarnih zadevah. Izobraženi bralec išče mnogokrat samo ono književnost, ki odgovarja njegovemu življenjskemu nazoru. Naloga knjižničarja ni, da bi ga spreobrnil in rušil že izgrajeno osebno razmerje do življenjskih problemov, četudi spada knjižničar sam k drugi ideološki skupini. Izobraženemu bralcu naj svetuje knjižničar le v literarnih stvareh in naj ga informira samo o kakovosti ali idejnih smereh knjige, če bralec tako informacijo želi ali potrebuje.

Esteta, ki je le odtенок izobraženega čitatelja, bibliofila in snoba, ki bere le, kar je najbolj aktualno in nima osebnega odnosa do knjige, bomo v ljudskih knjižnicah srečali le izjemoma.

2. Odnos bralca do spolnega vprašanja.

Kar se tiče razmerja bralcev do spolnega vprašanja, odnosno do književnosti, ki v znanstveni, poljudni ali leposlovni in literarnoumetniški obliki rešuje spolne probleme, imamo razne tipe, ki odgovarjajo v bistvu že prej podani tipologiji. Peters je postavil naslednje skupine:

Negativni tip odklanja literaturo o spolnem vprašanju, ali odklanja vsaj posebno literarno vrsto ali obliko. Negativnih tipov, ki odklanjajo neko literarno vrsto ali obliko, je seveda več.

Negativnemu tipu nasprotuje **senzacijski tip** ali »pornograf« v prenesenem pomenu, ki išče in bere vse, kar obravnava spolni problem, ne iz potrebe po pouku, ne iz znanstvenih ali literarnih interesov, temveč zgolj snovno kot spolni stimulans.

E r o t i k a ne zanima toliko snovna in senzacijska stran spolnih motivov in snovi, ampak njih estetska in psihološka osnova, ki mu zazveni iz erotične lirike in umetniške pripovedne književnosti.

R o m a n t i k išče tudi v erotični literaturi zlagane sentimentalne zaljubljene povesti brez življenjske resničnosti.

R e a l i s t išče v knjigi resnično življenje, ki je izoblikovalo tudi njegov pogled na življenjske probleme in njegovo idejno usmeritev. Zanimajo ga naturalistični in realistični opisi, socialni romani in povesti, ki slikajo resnični milje in ki ne prikrivajo ali lepšujejo resničnih brutalnih sil, ki življenje oblikujejo. Tudi glede spolnega vprašanja bo izbral realist knjige, ki brezobzirno odkrivajo dogajanja in povezanosti seksualnega življenja. Realista je včasih težko ločiti od snovnega in senzacijskega bralca, kateremu se bliža, zlasti če nima razumevanja za umetniške vrednote.

I s k a l e c si gradi svojo pot in svetovni nazor tudi šele glede erosa. Metafizični in verski tip išče rešitev spolnega vprašanja v okviru svetovnega nazora ali verskega prepričanja. Racionalistični in intelektualistični iskatelj si hoče v prvi vrsti širiti znanje in vednosti, praktični iskalec pa si hoče pridobiti ono znanje, ki ga potrebuje za izgraditev in izoblikovanje svojega življenja ali za vzgojne naloge in namene.

I z o b r a ž e n i čitatelj si je dal glede spolnega vprašanja že odgovor in smer. Iskal bo morda še dopolnitev svojega znanja in pouk iz novejše književnosti, na katero gleda po starosti, notranji ustaljenosti in znanju več ali manj kritično.

3. Sociološka razčlemba bralcev.

Ko odraste otrok dobi pravljic, ki traja nekako do 10. leta, ga zanimajo realistični dogodki, pripovedovanje o izrednih dogodivščinah, junaštva, robinzonade itd. V predpubertetni dobi se javlja prava strast do branja. Otroci od 12. do 14. leta, ki še ne morejo imeti prave slike o svetu in je tudi zavedno še ne iščejo, berejo včasih zelo mnogo in »požirajo« knjige. V tej dobi more manjvredna književnost škodovati in privaditi otroka samo na snovno branje, ako mu ne damo ob pravem času v roke umetniško pomembnih del, zanimivih potopisov in podobne književnosti, ki pravilno vpliva na fantazijo, voljo in duševno rast mladoletnika.

Pubertetno in prvo popubertetno dobo karakterizira notranji nemir in nesigurnost, pubescent išče odnosa do sveta, opazuje okolico in življenje. Zanimanje za knjige nekoliko pojema, mladina išče in rešuje probleme po svoje, se otresa avtoritete odraslih in hoče sama najti odgovor na verske in življenjske probleme, opazuje in razmišlja o razmerju ljudi med seboj in išče svojo svetovnonazorsko opredelitev. V tej starosti je za mladino posebno važno spolno vprašanje in spolni pouk.

Mladina je primeroma zelo kritična, se zaveda ali vsaj sluti ostrine današnje problematike življenja in išče odgovora na sodobna vprašanja. Ako tožijo pedagogi, da današnja mladina le malo bere, da se zanima bolj za šport, ne smemo pozabiti, da smo mnogo sami zakrivali, ker poveljujemo telesno moč in nasilje, in ker nismo pravočasno poskrbeli za primerne knjige. Naša mladina je enojezična, tudi dijaki višjih srednjih šol so po ogromni večini enojezični in ne morejo slediti tujejezični knjigi, ki obdeluje težje predmete. Koliko slovenskih knjig pa imamo, ki bi obravnavale ali vsaj informirale mladino o današnjih problemih, ki so zanjo aktualni? Kako daleč sega naša malomarnost, nam priča dejstvo, da Slovenci še do najnovejšega časa nismo zmogli primerne knjige o spolnem vprašanju, akoravno imamo v tujih jezikih dovolj dobrih vzorcev. Zato ni kriva mladina, če išče seksualnega pouka v knjigah, ki niso zanjo napisane, kriva sta kulturna zaostalost založništva, domače nazadnjaštvo, ki smatra pouk in razgovor o spolnih zadevah za nekaj pregrešnega, in brezbržnost onih, ki so bili poklicani, da bi tako knjigo napisali. Tako sami škodujemo mladini, ker rodi neodkritosrčnost in prikrivanje spolnih problemov samo hinavščino in zablode!

Ker je mladina v pubertetni dobi bolj vase zaprta in odklanja avtoriteto ali vodstvo, je tudi za knjižničarja zelo težko, da bi individualno svetoval. Distanca med njim in mladoletnikom je prevelika, potruditi bi se moral, da spozna vsaj formalno izobrazbo mladoletnika, milje, v katerem živi, in zunanjo življenjsko povezanost.

Knjige izbira mladina po snovi, išče to, kar zanima njo, sodi knjige s svojega stališča, iz svoje življenjske povezanosti, torej povsem subjektivno. Zato vpliva tudi na njo reklama, piščevo ime ali naslov knjige. Subjektivni odnos do knjige ni nekritičnost. Baš reklama ali kričeči naslovni ovitki itd. redno poudarjajo aktualnost knjige. Odrasli ve

iz skušnje, da je to mnogokrat neupravičeno in samo trik založništva; mladina pa podleže reklamam, ker je neizkušena in ne pozna založniške prakse in potov.

Mnogo zavisi od formalne izobrazbe, ki jo bo moral knjižničar pri mladini zlasti upoštevati. Šele pri odraslih izbriše intenzivno poklicno delo in življenjska izkušnost ostre meje, ki jih zarežejo višje ali nižje stopnje formalne izobrazbe pri mladini. Po njej se bo treba ravnati pri izbiri knjig po umetniški kakovosti in poljudnoznanstveni vsebini. Občevanje z mladoletniki je v ljudski knjižnici brez dvoma bolj težko kot z odraslimi, hkrati tudi najbolj odgovorno delo knjižničarja, ker lahko neprimerne knjige izzovejo težke duševne konflikte, duševno depresijo ali tudi izpodkopljejo nastajajočo usmerjenost. Knjiga lahko postane za mladoletnika usodna v dobrem ali slabem smislu, ga lahko pelje v pravo smer ali pa mu lahko pokaže neresnične, zlagane cilje in kriva pota.

Mnogo lažje je delo z odraslim. Njegovo formalno izobrazbo je poglobilo poklicno delo in življenjske izkušnje, glede spolnega vprašanja so nazori več ali manj razčiščeni in ustaljeni. Odrasli ve tudi pri pomanjkljivi formalni izobrazbi povedati svoje želje. Z nekaj vprašanji bo mogel knjižničar kmalu določiti, kaj bo bralca zanimalo, zlasti ker mu bo tudi poklicno delo odraslega v dvomljivih primerih pokazalo smeri in zanimanje, ekonomsko povezanost in mnogokrat tudi idejno ter politično opredeljenost obiskovalca.

4. Biološke skupine.

Tudi razlike med moškim in ženskim bralcem moramo pri knjižničarskem delu upoštevati. Duševnobiološko je ženska mlajša od moškega, fantazija in čustvenost sta pri ženi bolj razvita kot pri možu, ki je bolj racionalističen in se nagiba bolj v abstraktnost. Zato najdemo pri ženskih bralcih nekatere tipe bolj pogostoma kot pri moških. Med ženskami sta senzacijski in zavedni tip bolj redka kot navadni in romantični, pri moških je razmerje nasprotno. Pri moških prevladuje intelektualistični in metafizični tip, pri ženski praktični iskalec.

Danes moramo pa že upoštevati, da nastajajo novi tipi v krogu žena, ki izvršujejo kak poklic. Novi tipi se bistveno razlikujejo od značilnih konservativnih tipov onih žena, ki so bile usmerjene samo po gospodinjskem delu v družini

in po materinstvu, kar jim ni dalo možnosti za primeren vsestranski razvoj. Vendar vpliva poklicno delo na izobrazbo in interese pri moških močneje kot pri ženskah, ki imajo po večini nižje kvalificirano delo. A tudi to se iz dneva v dan izpreminja in izenačuje.

O čtivu nediferenciranih žena je dal W. Hofmann naslednjo sliko: 68 odstotkov vseh izposoj obsega fantazijsko, 2,67 odstotkov praktično in 9,65 odstotkov poučno književnost. Osnovni nagibi, ki silijo ženske k branju, izvirajo predvsem iz potrebe po pomoči v praktičnem življenju, v skrbeh, potrebah in nalogah lastnega življenja ter za razširjenje lastnega življenjskega prostora s fantazijo. Pri skupini nediferenciranih žena je nagib fantazije mnogo močnejši kot praktični nagibi.

Pri teoretični književnosti, ki jo ta skupina rabi, odpade popolnoma fizika in kemija. Pri vednostih o živem življenju prevladuje antropomorfnost, samo živalstvo je predmet zanimanja, rastlinstvo in biologija odpadeta. V prvi vrsti se zanimajo za slike iz živalskega življenja. Zanimanje za astronomijo, prazgodovino in razvojno zgodovino izvira iz metafizičnih in verskih potreb, ne iz potrebe po znanju in znanstvenem spoznanju.

V umsko znanstveni književnosti prevladuje osebno zanimanje, to je, da zanima živa oseba sama zase. Za logične spoznavne sisteme, za zgodovinske povezanosti nima nediferencirana ženska nobenega zanimanja.

V likovni umetnosti prevladuje umetniška slikanica in romantična, idealistična ali ilustrativno anekdotična slika človeka. Barve, svetloba, zrak in atmosfera ne privlačuje čitatelje.

Pri društvenih vedah popolnoma odpade pravo, državno znanstvo in narodno gospodarstvo. V socialnih vedah prevladuje zopet osebno zanimanje za to, kar se ženske tiče, to je, spolno vprašanje, zakon in žensko vprašanje, torej ne družabnoslovno spoznanje, temveč odgovor na nujna življenjska vprašanja, vodstvo in pouk v praktičnem življenju. Ta motiv prevladuje tudi pri uporabi vzgojne književnosti.

V veliki skupini lepe književnosti je zanimanje primeroma ozko in omejeno na biografski roman, ki slika razvoj in usodo posameznika; torej ne socialni, politični, filozofski ali tendenčni romani. Bralke iščejo ljudi, s katerimi se morejo identificirati.

Pri ženskem čitatelju manjka torej zanimanje za vse, kar ni povezano z lastnim življenjskim položajem. Ženska odklanja razčlemba stvarnonazornega sveta v abstraktne pojme, ne zanima se za društvene vede, a tudi ne za spoznavne sisteme. Nanjo vpliva življenje v stvarni nazornosti, ki ga je možno reproducirati v fantaziji, zanima jo, kar je človeškega, privlačuje jo nazorni svet, ki je povezan s človekom. Iz človeškega življenja jo zanima najmočneje osebno žensko življenje in usoda, že manj splošna ženska usoda in splošne ženske naloge.

Seveda bi morali te podatke za velenje v letih 1922 do 1926 še razčleniti na podlagi ekonomskih povezanosti, ki se pa hitro spreminjajo in razvijajo. Kar je tu značilnih »večnih« lastnosti, slonijo pač na biološki razliki med moškim in žensko, na drugačnem doživljanju erosa in na večnih materinskih nalogah.

5. Poklicne in izobrazbene skupine.

Ako govorimo o izobrazbi, se hočemo omejiti na formalno in šolsko izobrazbo, ki bo zlasti pri mladini za knjižničarja merilo, za katere literarne in umetniške vrednote je bralec dostopen. Pri enaki ali podobni duševni sprejemljivosti, pri podobnem miljeju, povprečni nadarjenosti bo višja formalna izobrazba omogočila tudi razumevanje težjih problemov in ustvarila podlago za lažji in hitrejši umski razvoj. Višja formalna izobrazba olajšuje bralcu iskanje potov in ciljev, znal si bo izbrati knjige, ki ga zanimajo, hitreje se bo odločil, laže bo povedal svoje želje.

Formalno izobrazbo more dopolniti ali nadomestiti poklicno delo, ki ima za ljudskoknjižničarsko delo največji pomen. Poklic je vezan na formalno izobrazbo; ročno ali duševno delo, kvalificirano ali nekvalificirano delo, strokovno ali dninarsko delo — vse je večinoma vezano na višjo ali nižjo stopnjo formalne izobrazbe, na — spričevalo. Ne smemo pa prezreti pomena poklicnega dela za notranjo izobrazbo in vzgojo posameznika, ker ga veže delo v poklicno skupnost in z določeno poklicno plastjo. S tem postane poklicno delo tako močna vzgojna sila, da more razprostiti vse duševne energije zlasti tedaj, če je zajelo poklicno delo vsega človeka in če izvira iz osebnega zanimanja in sposobnosti. Pri taki osebnosti je potem tudi razmerje do knjige bolj jasno, naj išče že strokovno izobrazbo, splošno

izobrazbo ali razvedrilo, ker sloni na globokih temeljih. Seveda je tudi možno, da izčrpa poklicno delo vsega človeka, tako da sploh ne išče knjig in knjižnice.

Ako se poklicno delo z individualnimi interesi in nagljenji ne ujema, če se vrši le radi sile razmer, more posameznik tudi duševno hirati in bo iskal surogate, ki naj otopijo njegovo neuravnovešenost in ki naj nadomestijo zdravi ritem poklicnega dela. V takih primerih je naloga knjižnic, da pomagajo najti pot od surogata k resničnim življenjskim problemom, da izpolnijo vrzeli, ki jih pušča nezaheljeno ali osebnemu zanimanju nasprotno poklicno delo. Za knjižničarja je izhodišče poklicno delo bralca, ki ga razvidi iz njegove legitimacije.

6. Svetovnonazorske skupine.

Svetovni nazor vključuje življenjske cilje, določa odnos do vseh življenjskih, zlasti tudi do moralnih in verskih problemov. Niso pa vsi, ki izpovedujejo ta ali oni svetovni nazor, s svojo skupino enako tesno povezani. Formalna pripadnost ne odloča, bistveno je prepričanje. Članom posameznih skupin, ki so popolnoma zavedni in popolnoma prepričani, zadoščajo njih svetovnonazorsko usmerjene knjižnice. A to je le en del, drugi del je sicer formalno član skupine, a išče za posameznosti svojo osebno rešitev in odločitev, notranje vezi so zrahljane, posameznik išče knjige, ki jih njegova knjižnica nima ali odklanja.

Ker določa svetovnonazorska skupina versko, нравstveno, etično in kulturnopolitično usmerjenost, nima knjižničar splošne ljudske knjižnice proti takim obiskovalcem posebnih vzgojnih nalog. Občevanje z njimi mora biti popolnoma nevtralnno, v nobenem primeru ne sme nasvetovati ali vsiljevati druge literature, kot jo bralec sam želi, v nobenem primeru ne sme rušiti svetovnonazorske povezanosti bralca, pač pa mora dati pravilen odgovor na morebitna vprašanja o tendencah te ali one knjige in tudi sme opozoriti bralca na njeno tendenco, ako more slutiti, da je bralec pomotoma izbral knjigo, ki nasprotuje njegovemu prepričanju.

7. Mestno in kmečko prebivalstvo.

Objektivni življenjski prostor, v katerem živimo, ustvarja podobne pogoje in možnosti za izobraževalno in vzgojno delo kakor poklicne skupine. Včasih sta bila mesto in de-

žela dva svetova zase. Danes niso več razlike med kmečkim in mestnim prebivalstvom tako ostre, mesto in dežela se vedno bolj približujeta. Industrija ob periferiji mest ali tudi v pretežno kmečkih okrajih zaposluje vedno več kmečkih fantov in deklet, ker so cenejše delovne moči, jih odtuji delu na zemlji in priklene k strojem. Najmanjši posestniki prepustijo ženam in otrokom obdelovanje polja, sami pa iščejo dela v najbližjem mestu, trgu ali tovarni. Staro kmetško prebivalstvo, ki je bilo stanovsko enotno, se radi ekonomskih razmer razkraja. Vendar so tudi še danes vidne temeljne razlike med kmečkim in mestnim prebivalstvom.

Umski in kulturni razvoj se vrši na kmetih bolj počasi kot v mestih. Verska in svetovnonazorska povezanost se ne rahlja in preoblikuje tako hitro kot v mestih, življenjski ritem je bolj počasen, življenje in nazoni so bolj tesno povezani na preteklost in ne dopustijo hitrih in radikalnih sprememb. Možnosti, pridobiti si višjo izobrazbo, so na kmetih bolj neugodne kot v mestu. Ob preobilici kmečkega dela manjka časa in volje za samoizobrazbo in duševne interese, zato je kmečko ljudstvo bolj primitivno in zaostaja v razvoju za mestnim prebivalstvom. Kjer so posestne razmere še dobre, je tudi izobrazba večja. Koder imajo čas za branje, sestanke, predavanja itd., more tudi knjižnica mnogo koristiti, zlasti če knjižničar hkrati ume organizirati in povezati s knjižnico vse drugo prosvetno delo.

8. Socialne skupine.

Razen poklicnih in svetovnonazorskih skupin ima za vzgojno delo največji pomen pripadnost k posameznim socialnim skupinam, ki se ločijo po materialnih in posestnih razmerah, po denarni moči, ki ne odloča večinoma samo formalne in šolske izobrazbe in izbire poklica, temveč mnogokrat tudi svetovnonazorsko opredelitev. Vsaka teh skupin — velemeščanstvo, malomeščanstvo in proletariat — ima v socialnih vprašanjih svoje določene nazore in je kulturno-politično opredeljena.

V e l e m e š č a n s t v o ne pride za ljudskoknjižničarsko delo v poštev. Kdor ima resnične notranje potrebe po knjigah, si jih kupuje sam, kdor jih nima, ne kupuje knjig ali kupuje kvečjemu čim dražje bibliofilske izdaje. Poklicne in življenjske razmere so ugodne, pomanjkanja in stiske ni. Pojavlja se pa dekadenca, prenasičenost, razkroj verskih

in etičnih povezanosti in kot končna faza cinizem in slepota za kulturne in socialne probleme. Naloga ljudskih knjižnic ni, da bi se borila proti temu notranjemu razkroju.

Malomeščanstvo, ki obsega vso pisano družbo intelektualcev, nastavljenecv, javnih in zasebnih uradnikov, malih in srednjih obrtnikov in trgovcev itd., ni enotna socialna plast, nima skupnega svetovnega nazora in ne idejnega programa. Med malomeščani najdemo duševno negibčnega in nazadnjaškega filistra, ki meri vse vrednote samo po dobičku in obrestih, in kot njegovo nasprotstvo idejne borce. Med njimi najdeš omejene patriote in razne reakcionarne skupine ravno tako kot stvoritelje in zagovornike najbolj naprednih idej.

Tudi materialna podlaga je pri malomeščanstvu dokaj različna. Na splošno se malomeščan ne vdaja luksusu, a ima sigurno existenco, redno poklicno delo, počitek in možnost ali vsaj izgleda na materialno neodvisnost in brezskrbno starost. Na drugi strani pa stojijo brezposelni intelektualci, materialno šibki, zadolženi, vedno zaskrbljeni in zagrenjeni nižji uradniki in nastavljenici, ki dobivajo plače, ki komaj zadoščajo ali vsaj ne segajo nad življenjski minimum. Razkroj malomeščanstva se vrši ob periferiji v dveh smereh, v smeri proti velemeščanstvu, v mnogo večji meri pa v smeri proti proletariatu.

A tudi središče, ki se še ne razkraja, ni idejno enotno ter se loči, v kolikor se zaveda problematike življenja, velikih vprašanj in nasprotstev sedanjosti, in skuša najti svojo orientacijo ali pa se nagiba k filistrstvu, uspava v brezidejnost in socialno ter kulturno brezbržnost ali celo reakcionarstvo.

Kot bralci v ljudskih knjižnicah imajo najrazličnejše želje in potrebe, med njimi najdemo vse razne omenjene tipe.

Proletariat je vase sklenjena socialna skupina, ki se ostro loči od malomeščanstva in velemeščanstva, a ravno lahko najdemo tudi tu prehodne skupine k malomeščanstvu, kamor spadajo ali se vsaj nagibajo po življenjskem standardu in idejni orientiranosti mnogokrat razni profesionisti, mojstri itd., ki so izšli iz proletarske skupine.

Proletariat obsega vedno širše plasti; zanj je značilno, da doseže radi ekonomskih razmer bolj težko kot druge socialne skupine višjo formalno šolsko izobrazbo, da je priklenjen na delo, ki ne dopušča možnosti, da bi se poklicno

in socialno dvignil. Med proletariat štejemo lahko vse one skupine, ki ne posedujejo produkcijskih sredstev, ki opravljajo večinoma ročno delo in žive v revnih ali vsaj tesnih razmerah. Vse to vpliva odločilno na duševni in umski razvoj posameznika.

Na knjižnice, kulturne ustanove in prireditve gleda proletariat kritično in nezaupno, ker vidi v njih meščanske ustanove in interese. Zato se poslužuje rajši enosmernih knjižnic svojih političnih in kulturnih organizacij, ki so razrednobožno orientirane. Vsaka prosvetna organizacija, ki izhaja iz kapitalističnih, podjetniških ali tudi intelektualnih krogov, je proletarcu sumljiva. Odločno in po pravici bo odklonil proletariat vsako organizacijo, ki si postavi kot cilj, da je treba dati delavstvu zato višjo izobrazbo, da bo domača industrija lažje konkurirala tuji in množila svojo produkcijo. Ravno tako odklanja izobraževalno delo, ki bi kakor koli posredno ali neposredno koristilo podjetnikom in slabilo moč organiziranega delavstva. Od izobraževalnih organizacij pričakuje delavstvo predvsem pomoči v boju proti kapitalizmu, od knjige pa resnično sliko življenja brez olepšavanja, brez prikrivanja, »ker nič ne more delavstvu manj škodovati kot resnica, ki naj odkrije postanek, razvoj in današnje stanje družabnega reda« (Küstner).

Radi pomanjkljive formalne izobrazbe nimajo mnogi delavci pravega odnosa do knjige in književnosti. Našli bomo med njimi snovne in senzacijske bralce, realistični tip in iskalce, ki kritično gledajo na današnji družabni red. Iz poslednjih dveh skupin izhajajo odločni in zavedni proletarski borci. — W. Hofmann razlikuje med proletarskimi bralci štiri tipe: primitivni tip, malomeščansko čustveni, zavedni proletarski in humanistični tip. Primitivni tip se ne razlikuje mnogo od primitivnega, snovno vezanega bralca drugih skupin. Malomeščansko čustveni tip kaže pozitivne in negativne lastnosti malomeščanstva, kateremu se bliža tudi idejno. Humanistični tip se ne omeji na specifično proletarsko in strankarsko opredeljeno književnost, pač pa išče zavedni proletarski tip poglobitev svojega nazora v socialistični in marksistični smeri. Seveda najdemo med proletariatom tudi druge svetovnonazorske skupine.

Splošno moremo ugotoviti, da je delo svetovnonazorskih skupin med proletariatom rodilo najlepše uspehe. Iz proletariata izhaja vrsta odkritih bralcev, ki imajo jasne cilje in se visoko dvigajo nad duševno negibčnost in neizrazitost

malomeščanskega filistra in pridobitnika. Zato ima tudi izobraževalno in vzgojno delo knjižnic in knjižničarja med proletariatom hvaležne in obširne naloge. Primitivnost, ki izvira iz pomanjkljive formalne izobrazbe, je treba smotrno premagati, snovno in senzacijsko branje voditi v pravo smer. Knjižničar, ki deluje med proletariatom, mora hkrati upoštevati, da so bralci nezaupljivi proti knjižničarju intelektualcu, zato je treba previdnega in razumnega dela, nevsiljivega vodstva, zlasti pa ne sme rušiti vidne svetovno-nazorske usmeritve ali opredelitve.

Med kmečkim proletariatom so slabe življenjske razmere, pomanjkljiva formalna izobrazba in mnogokrat pomanjkanje vsake možnosti, izobraziti se izven šole ali v poklicnem delu, povzročile še močnejšo duševno primitivnost in zaostalost kot pri mestnem proletariatu. Zanj velja, kar smo povedali o proletariatu sploh.

9. Časovne plasti.

Bralci se delijo tudi v časovne plasti. Za nekatere bralce velja še življenjski red minulega časa, drugi so zopet v vseh ozirih otroci naših dni in se zavedajo sodobnih problemov. Časovne plasti se danes ostro ločijo, ker so hitri duševni prelomi zadnjega četrto stoletja močno posegli v življenje posameznikov, od katerih se je del priključil novim strujam, novi problematiki in novemu iskanju, medtem ko starejša časovna skupina ne sledi novemu času in njegovim zahtevam.

Razlike med časovnimi skupinami so obstajale ob vsaki dobi. Časovne skupine se ločijo po nazorih, starostne skupine se ločijo po letih. Res je sicer, da so starostne in časovne skupine tesno povezane, da je po letih starejši človek tudi bližji starejši časovni skupini, a ne v vsakem primeru. Starejša časovna skupina zavedno odklanja moderno problematiko, ki jo hoče rešiti po starih metodah, pridigajoč o starih dobrih časih. Kot bralci so več ali manj tipični romantiki in odklanjajo novo književnost. V novi časovni skupini pa prevladujejo realisti, racionalisti in intelektualistični tipi.

Sedmo poglavje

Razvoj knjižnic na Slovenskem.

Kakor drugod so bile tudi na Slovenskem najstarejše knjižnice pri samostanih. Leto, ko je bil ustanovljen samostan, je hkrati rojstno leto knjižnice, četudi so imeli v prvih letih samo najpotrebnejše liturgične rokopise, sveto pismo, razlage in spise cerkvenih očetov, ki so jih pozneje, zlasti pa v dobi tiska, množili tudi z drugo literaturo iz vseh panog sodobne znanstvene književnosti.

1. Samostanske knjižnice.

Stiški samostan cistercijancev (ustanovljen 1136, razpuščen 1784) je imel v drugi polovici 12. stoletja in v prvi polovici 13. stoletja že primeroma bogato zbirko rokopisov. V tej dobi so napisali v Stični sami večino danes znanih stiških rokopisov, ki kažejo enoten značaj glede pisave in iluminatornih okraskov, ter so najstarejši spomeniki srednjeveške pismenosti in iluminatornega slikarstva na slovenskih tleh. V 17. stoletju se je trudil za povečanje knjižnice opat Maksimilijan M o t t o c h. Kakor druge samostanske knjižnice je imela tudi stiška sveto pismo, razlage, spise cerkvenih očetov, sodobne nabožne in znanstvene teološke in posvetne knjige. Ob razpustu samostana je prišla stiška knjižnica v ljubljansko licejsko.

Knjižnica cistercijancev v Kostanjevici (ustanovljena 1234) je bila manj bogata, tudi njihove zbirke so prišle po razpustu samostana (1785) v licejsko knjižnico.

Samostani kartuzijancev na Slovenskem, namreč v Bistri pri Vrhniki (1260—1782), v Jurkloštru (1167 do 1174 in 1209—1596), v Žičah (1165—1782) in Pleterjah (ustanov. okrog 1406—1595) so bili vsaj že od l. 1415 med seboj v zvezi in so si posojali in menjavali rokopise. V Bistri so imeli zlasti bogato iluminirane rokopise. Bistriška knjižnica je prišla po razpustu samostana v licejsko knjižnico, tako tudi knjižnice ali vsaj deli samostanskih

knjižnic ljubljanskih avguštincev (1366—1784) in diskalceatov (1643—1786) ter devinskih servitov (od 16. stoletja do 1786). Knjižnica ljubljanskih kapucinov se je po razpustu samostana (1809) porazgubila. Knjižnici žičke kartuzije in dominikancev v Ptujju (1230—1786) sta prišli v Gradec.

Frančiškani, ki so se naselili v Ljubljani okrog leta 1233, niso imeli v začetku pomembne knjižnice. Sedanja je nastajala od začetka 17. stoletja, večji del je pridobil oziroma nakupil p. Žiga Škerpin (1688—1755), ki je mnogo potoval kot generalni vizitator. Knjižnica obstoji še danes.

Reformacija, ki nam je dala prve slovenske tiske in pomembno šolstvo, je ustvarila tudi prvo posvetno knjižnico na Slovenskem. To je bila protestantska biblioteka kranjskih deželnih stanov, ki je bila namenjena šoli, predikantom, kantorjem in članom evangeljske cerkvene občine. Njeno osnovo so tvorile knjige, ki jih je pustil Primož Trubar v Ljubljani, ko je moral bežati iz domovine. Sporočil je leta 1568 iz Derendingena, naj bodo njegove knjige v Ljubljani last stanov in protestantske cerkve ter na razpolago ljubljanskim pridigarjem. Knjižnica kranjskih deželnih stanov je vsebovala tudi knjige drugih luteranov, Dalmatina, ki je štela 128 del, superintendenta Jerneja Simpliciusa, Felicijana Trubarja (274 del) in drugih. Tudi Adam Bohorič je ponudil v starih letih svojo knjižnico kranjskim deželnim stanovom, »ker je že čas, da zapusti to življenje in ne bi rad videl, ter bi bilo celo greh, če bi se njegova knjižnica razdelila in razgubila«. Njegova knjižnica je bila opisana v treh katalogih. »Prva dva vsebujeta 500 zvezkov, tretji katalog pa samo pesmarice, deloma in po večini natisnjene, deloma rokopisne, za osem, sedem, šest, pet, štiri in tri glasove, in sicer latinske, nemške, italijanske, francoske in tudi kranjske, ki niso samo primerne za cerkev, temveč se lahko tudi dostojno in veselo rabijo pri drugih slavnostih in zborih. Teh pesmi je dva tisoč,« ki jih hoče deželni šoli darovati, a za druge knjige prosi, naj bi mu jih primerno plačali, ker ima še dolgove in noče, da bi upniki nadlegovali njegove revne dediče.

Protestantska knjižnica deželnih stanov je bila prva javna knjižnica na Slovenskem, akoravno je bil krog njenih obiskovalcev omejen v prvi vrsti na protestantske duhovnike, učitelje ter protestantske meščane in plemiče. Njeno

življenje je bilo kratko. Ob protireformaciji so jo morali izročiti jezuitskemu kolegiju (1604—1617), od koder je prišla v knjižnico ljubljanskih škofov v Gornji grad, ki se pa ni skrbno čuvala.

Jezuiti so si ustanovili knjižnico pač že ob naselitvi (1596) in jo množili ob protireformaciji s knjigami iz knjižnice kranjskih deželnih stanov in drugimi konfiskati: 1604 je izročil deželni vicedom Filip Kobenzel jezuitom luteranske knjige, nekaj jih je dodal ljubljanski župan Josip Tschauler; 1614 so nabirali dijaki luteranske knjige in jih nosili jezuitom, 1617 so prišle luteranske knjige na grmado.

Med dobrotniki jezuitske knjižnice se imenujejo Janez Lud. Schönleben (umrl 1681), ki ji je zapustil svoje knjige in rokopise; baronica Marija Regina Konstancija Pelzhoffer, ki je darovala leta 1711 knjige svojega umrlega moža, in Anton Erberg, ki je določil 2000 gl. za jezuitsko knjižnico (1719).

Jezuitska knjižnica je veljala za »precej bogato«, a o njenem obsegu in ureditvi nismo poučeni; onih 637 del, ki so jih rešili po požaru jezuitskega kolegija leta 1774, ne dopušča v tem oziru končne sodbe. Te ostanke so shranili v reduti zraven šentjakobske cerkve, kjer so bile višje šole, in so tvorili podlago in prvo pridobitev licejske knjižnice.

O knjižnici gornjegrajskega benediktinskega samostana (1140—1473) smo le malo poučeni. Imel je verjetno znatno število rokopisov, ki so bili ob veliki plenitvi samostanskega imetja leta 1463, ob času predaje samostana ljubljanski škofiji, pač uničeni. Gornji grad je bil od tedaj pogostoma rezidenca ljubljanskih škofov. Tja so prinesli ob času škofa Tomaža Hrena tudi biblioteko ljubljanskih stanov, morda tudi le nekaj delov, katerim so pridružili po vsej priliki tudi knjižnice nekaterih umrlih škofov. Ko je leta 1784 ljubljanski škof Herberstein dovolil, da se biblioteka kranjskih deželnih stanov preda javni biblioteki, ki so jo tedaj nameravali ustanoviti v Ljubljani, so prišle v Ljubljano z nekdanjimi stanovskimi knjigami tudi knjige in rokopisi nekaterih ljubljanskih škofov. Tako hrani danes univerzitetna biblioteka v Ljubljani kodekse in knjige z ex librisi škofa Ivana Krstnika Seebacha (1558—1568), Tomaža Hrena (1599—1630), njegovega brata Andreja, knjige Hrenovega ujca Gašparja Žitnika i. dr.

Po pričevanju ljubljanskega okrožnega urada se je knjižnica v Gornjem gradu zelo nemarno hranila in so jo celo raznašali. Ko so jo prepeljali leta 1798 v ljubljansko licejsko knjižnico, je je bilo samo za štiri zaboje, ki so jih prevzeli brez seznama in katalogov.

Razen samostanov so morda še druge verske ustanove in organizacije imele svoje knjižnice, ki so bile pač namenjene članom. To lahko sklepamo iz knjige Franc. Petrarche opera omnia, ki je bila že leta 1719 last knjižnice bratovščine Kristusove smrti, katera je imela vsaj že leta 1760 tudi svoj ex libris. O številu, obsegu in usodi te knjižnice ter morebitnih podobnih ustanov, ne vemo danes še ničesar.

2. Plemiške in druge zasebne knjižnice.

V 17. in 18. stoletju je oživelo tudi med kranjskim plemstvom in višjo duhovščino zanimanje za knjige. Njim so sledili drugi kulturni delavci, a med vsemi temi knjigoljubci jih je bilo le malo, ki so se zanimali za domačo zemljo.

Med prvimi je bil Volk Engelbert Turjaški, ki si je zgradil leta 1642 v Ljubljani knežji dvorec, kjer je ustanovil lepo knjižnico, ki je štela 3257 del v 6000 do 7000 zvezkih. Po smrti njenega ustanovitelja se knjižnica ni več dopolnjevala. Imela je mnogo za Kranjsko važnih listin in knjig. Prvi katalog je sestavil Volka Engelberta sodobnik, kranjski zgodovinar J. L. Schönleben, ki ga je razdelil po vsebini knjig na sledeča poglavja: 1. teologija, 2. pravo in kanonsko pravo, 3. politika in etika, 4. zgodovina, 5. filozofija, 6. medicina, 7. matematika in mehanične znanosti, 8. humaniora (retorika in poezija), 9. filologija. To je bila značilna znanstvena razdelitev one dobe.

Knjižnica v knežjem dvorcu ni bila javnosti dostopna, morda se je smel njenih zakladov poslužiti ta ali oni znanstvenik. Po potresu so jo preselili v grad Losensteinleithen na Gornje Avstrijsko, kjer nam je zdaj še težje dostopna in nimamo v evidenci niti vseh njenih karniolik.

Nad vse značilna in v duhu časa je bila Valvasorjeva knjižnica, ki je tvorila le en del Valvasorjevega muzeja na gradu Bogenšperku. Valvasorjev muzej je hranil umetniške, naravoslovne, zgodovinske zbirke, novce, matematične instrumente, raritete in — knjige. Njegova grafična zbirka je štela okrog 10.000 listov in je prišla po njegovi smrti v posest Aleks. Jož. Vrhovca, posestnika gradu Raki-

toevca. Po njem jo je podedoval njegov sin Maksimilijan, ki je postal škof v Zagrebu in izročil vso Valvasorjevo grafično zbirko škofijski metropolitanski knjižnici, od koder je prišla v hrambo zagrebške univerzitetne knjižnice.

Tudi Valvasorjeva knjižnica se hrani danes v zagrebški univerzitetni biblioteki kot del metropolitanske knjižnice. Kako je prišla tja, še ni dokončno razjasnjeno. Štela je 10.000 kosov. Po nekem poročilu jo je kupil zagrebški škof Mikulić za težke denarje, a po pričevanju Valvasorjevega sina, Volbenka Vajkarda, jo je njegov oče prostovoljno podaril zagrebški škofiji za večni spomin: dominus meus defunctus parens episcopatus Zagrabienensis multa bona praestiterit, maxime vero tunc, quando certam bibliotecam spontanee pro perpetua memoria donaverit. Ali je razumeti pod »certa biblioteca« vso Valvasorjevo knjižnico, ali morda le njen del, ki je utegnil posebej zanimati zagrebško škofijo, in ali je škof Mikulić kupil le ostale dele knjižnice, ne vemo. Ako je resnično poročilo, da je Valvasor sam že poprej ponudil svojo knjižnico kranjskim deželnim stanovom v nakup, a se kupec in prodajalec nista mogla zediniti zaradi cene, tedaj ni verjetno, da bi bil Valvasor vso svojo knjižnico v Zagreb daroval, in to v dobi, ko je moral prodati hišo v Ljubljani in grad Bogenšperk. Inventar, ki je bil sestavljen po Valvasorjevi smrti na Bogenšperku in v Krškem, je naštel še nekako 100 knjig, med njimi geografska, zgodovinska, matematična, tehnična in umetniška dela.

Zbiratelj in ljubitelj knjig je bilo v 17. in 18. stoletju še več, saj so vplivali Valvasorjevi in Schönlebnovi spisi na plemstvo in izobražence ter budili v njih zanimanje za preteklost in znamenitosti Kranjske in sosednih dežel. Vendar se v tej dobi še nihče ni lotil sistematičnega zbiranja vseh spisov in tiskov o Kranjski, o sosednih slovenskih deželah ali o domačem slovenskem ljudstvu. Še bolj tuja je bila izobražencem slovenska beseda, ki je živela skoraj samo v molitvenikih in zbirkah pridigarjev. V znanstvenem slovstvu sta veljali latinščina in nemščina. Izmed domačih ljubiteljev knjig in znanstvenikov, ki so s svojimi zbirkami obogatili ljubljansko licejsko knjižnico, so najvažnejši:

Baroni Raigersfeldi, uradna plemiška družina bivših slovenskih Rakovcev, so imeli družinsko knjižnico, ki sta jo nabrala Sebastijan Raigersfeld, znamenit matematik in knjigovodja kranjskih stanov (umrl 1732) ter njegov sin, deželni svetnik Franc Henrik (rojen 1697). Leta 1774 je

pomnožila Raigersfeldova knjižnica staro jezuitsko biblioteko, ki se je tedaj hranila v licejskem poslopju.

Knjižnica ljubljanskega kanonika Janeza Jakoba Schillinga (1664—1754) je štela 518 del in bila po njegovi smrti cenjena na 689 gld. Obsegala je večinoma bogoslovne, zlasti homiletične in cerkvenopravne spise. Vmes je bilo mnogo jezuitskih spisov in nekaj del Schillingovega graškega učitelja Ferdinanda Christerja. Slovenskih knjig je imel Schilling le neznatno število, pač pa mnoga dela o Kranjski. Nekaj njegovih knjig so kupili na dražbi za licejsko knjižnico, kjer se nahaja tudi seznam Schillingove zbirke.

Karel pl. Peer (1693—1776), ki je bil od 1741 kanonik in 1774 generalni vikar v Ljubljani, je imel 1022 del v 2019 zvezkih, ki so prišli leta 1778 v licejsko knjižnico. Vse knjige nosijo lastnikov exlibris.

Hidrotehnik jezuit Gabrijel Gruber (1740—1805), ki je izdelal načrt za osuševanje ljubljanskega barja (Gruberjev kanal), je daroval licejki nekaj svojih knjig.

Od gimnazijskega prefekta barona Inocenca Tauffererja (1722—1799) je licejka nekaj knjig kupila (1786), nekaj jih je dobila v dar (1792).

Knjižnica Flachenfeldovega kanonikata je prišla leta 1797 v licejsko biblioteko (105 del v 154 zvezkih).

Botanik Franc Hladnik (1773—1844), nekdanji skriptor licejske knjižnice in gimnazijski ravnatelj, je ponovno daroval naravoslovne knjige; do leta 1836 je daroval 109 del v 306 zvezkih in 339 snopičih.

Knjižnica grofa Jošta Vajkarda Barba iz 18. stoletja je prišla leta 1806 v licejsko biblioteko, a ker je bila fidejkomisna ustanova, za katero niso plačevali nasledniki določene vsote za nove nakupe, in ker so imeli tudi pravico zahtevati ob vsakem času njeno vrnitev, se vodja licejke ni brugal za njo; ostala je neporabljen in so jo čez 30 let vrnili grofu Otonu Barbu na grad Rakovnik pri Mokronogu. Štela je 704 dela in bila cenjena na 1960 fl.

Knjižnica Petra Pavla Glavarja (1721—1784), ki šteje okrog 1500 zvezkov, se hrani še danes v Komendi.

3. Ljubitelji in zbiratelji slovenske knjige.

Šele v zadnji četrtini 17. in v 18. stoletju so se pojavili med kranjskimi knjigoljubci možje, ki so sistematično zbirali carniolica in zlasti tudi slovenske in slovanske tiske.

Med najbolj pomembne zbiratelje štejemo **J o ž e f a K a l a z a n c a E r b e r g a** in **Ž i g o Z o i s a**.

Iz plemiške rodbine Erbergov je izšlo že od druge polovice 17. stoletja več pomembnih javnih in znanstvenih delavcev. Knjižnico in arhiv je končno dogradil **J o ž e f K a l a z a n c** (1771—1843), ki je zbiral literarne in umetniške spomenike Kranjske ter sploh vse tiskane ali pisane vire, ki so bili v kakršni koli zvezi s kranjsko deželo. V Dolu je imel bogat arhiv in biblioteko, ki je štela nad 7000 zvezkov. Precejšen del teh zbirk je prišel po smrti zadnjega Erberga v ljubljanski narodni muzej, in sicer vse arhivalno gradivo, rokopisna in tiskana carniolica, medtem ko so ostale dele knjižnice dediči raznesli ali razprodali drugam.

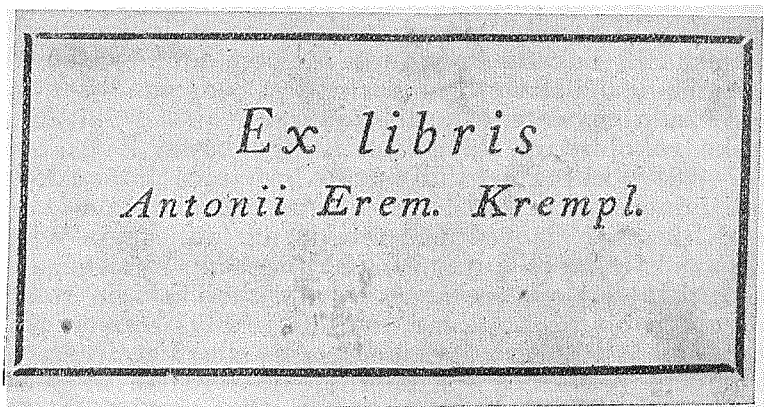
V zadnjem četrletju 18. stoletja je pričel zbirati slovenske rokopise in slavistične knjige baron **Ž i g a Z o i s** (1747—1819), ki je imel tudi bogato knjižnico naravoslovnih, zlasti mineraloških in botaničnih del, izbrana dela iz francoske filozofije, iz poetične teorije, iz latinske in nemške književnosti. Svojo knjižnico je Zois redno in sistematično dopolnjeval s slovenskimi in slovanskimi tiski in rokopisi ter s slavističnimi knjigami, tako da je Blaž Kumerdej leta 1784 dobil pri Zoisu na razpolago vse slovnice in slovarje slovanskih jezikov. Po Kumerdejevih besedah ni poznalo Zoisovo velikodušje ovir in se ni strašilo pred stroški, če je šlo za nabavo pripomočkov, ki so jih rabili preporoditelji njegovega kroga. Njegova knjižnica je šele omogočila slavistično delo Kumerdeja, Valentina Vodnika in drugih. Zlasti pa je Jernej **K o p i t a r**, tajnik in knjižničar Zoisov v letih 1804—1808, z Dunaja posredoval in skrbel za nakupe knjig za Zoisovo biblioteko. Kopitar si je na Dunaju tudi sam nabavil bogato slavistično, splošno jezikoslovno, literarnozgodovinsko in zgodovinsko knjižnico.

Zois je že leta 1805 in 1815 daroval nekaj svojih knjig licejski biblioteki, vmes tudi nekaj dvojnikov, ki jih je imel iz slavistične biblioteke Jurija **J a p l j a** (umrl 1807). Po Zoisovi smrti je kupila licejka njegovo knjižnico za 7000 gld. Ravno tako je prišla Kopitarjeva knjižnica leta 1845 za 1400 fl. v licejsko biblioteko. — Zoisova in Kopitarjeva knjižnica sta ustvarili v licejski biblioteki podlago njenega slovenskega in slavističnega dela.

Večje ali manjše knjižnice so imeli tudi drugi preporoditelji: Jurij **J a p e l j**, Valentin **V o d n i k**, Jakob **Z u p a n**, ki je zbiral biblije raznih jezikov, Janez **P r i m i c**, Anton

Kremp l, pozneje Franc Ser. Metelko in drugi. Vendar ni zgled preporoditeljev vplival na razvoj licejske knjižnice, ki se do Čopa za slovenske in slavistične knjige sploh ni brigala.

V Prešernovi dobi je bila Čopova knjižnica pomembna. Matija Čop je zbiral knjige raznih književnosti, zato tudi ni mogla biti popolna, pač pa je postala verno zrcalo Čopovega zanimanja za književnost in znanstvo. V njegovi knjižnici so bili zastopani najpomembnejši vrhovi

Sl. 5. Ex libris slovenskega pisatelja A. Kremp l. Naravna velikost.
(Iz univerzitetne biblioteke v Ljubljani.)

vseh evropskih starih in novih književnosti. Večina Čopove knjižnice je prišla po njegovi smrti v licejko.

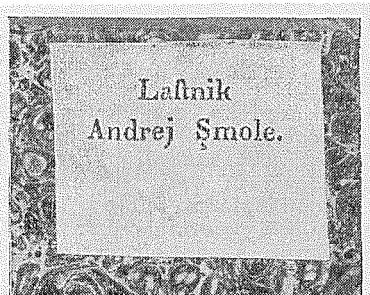
Iz knjižnice Andreja Smoleta, ki je že zgodaj nabiral slovenske, hrvaške in srbske tiske, so nam znani samo drobci.

Knjižnico Etbina Henrika Coste (1852—1875) je kupil po njegovi smrti neki antikvariat v Augsburgu, od koder se je razprodala in porazgubila. Po neki beležki v Novicah je hranila slovenski prevod Čopovega pregleda slovenske književnosti, poizvedbe v Augsburgu pa niso imele uspeha.

Razen navedenih plemičev in meščanov so imeli še po drugih gradovih, mestih in trgih večje ali manjše knjižnice, o katerih le malo vemo. Gutman nsthalova biblioteka je prišla 1926 v ljubljansko državno knjižnico, Szaparyjeva knjižnica v Murski Soboti se je razprodala brez koristi za domače javne biblioteke; druge plemiške in me-

ščanske knjižnice bi bilo še treba poiskati po gradovih in dognati njih usodo po zapuščinskih aktih.

V predvojni in povojni dobi je število ljubiteljev slovenske knjige močno narastlo. Večina teh knjižnic je danes zasebna last. Iz množice novejših zbirateljev in ljubiteljev slovenskih knjig naj omenimo dva moža kot zgleda klasične bibliofilije, ki sta zbirala slovenske knjige kot priče kulturne delavnosti slovenskega naroda ter sta svoji zbirki

Sl. 6. Ex libris Prešernovega prijatelja Andreja Smoleta. Nar. velikost. (Iz univerzitetne biblioteke v Ljubljani.)

testamentarično namenila državni biblioteki v Ljubljani kot slovenski narodni biblioteki. To sta bila župnik Ivan Vrhovnik (umrl 8. marca 1935) in monsignor Tomo Zupan (umrl 8. marca 1937), prva moderna mecena slovenske narodne knjižnice.

4. Začetki in razvoj javnih znanstvenih knjižnic.

Dokler so le maloštevilni znanstveniki posamezno, brez skupnih vidikov in načrtov gojili umetnosti in vednosti, tudi ni bilo potrebe po javni znanstveni knjižnici. Ko se je pa leta 1693 po italijanskem vzorcu ustanovila v Ljubljani *Academia Operosorum* »za vajo in napredek v književnosti«, je morala ta prva znanstvena organizacija rešiti tudi problem javne znanstvene knjižnice, če je hotela resno izvrševati svoj »poglavitni namen, da zbira iz cvetov raznih pisateljev snov v celoto«, k čemur je vabila domoljube in tujce, ki imajo višjo izobrazbo.

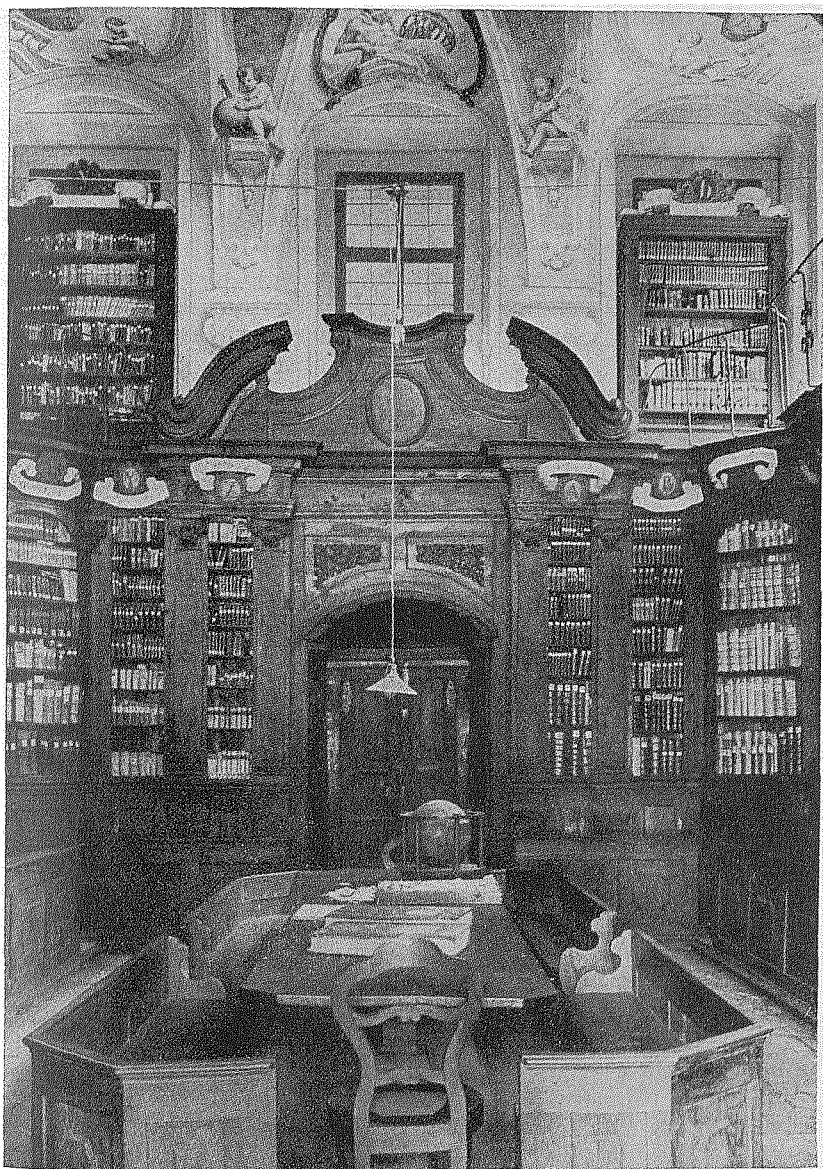
V členu 9. njenih »leges academiae« je bila misel, ustanoviti javno knjižnico za ude, jasno izražena: »Da pa bodo

imeli udje za svoja dela pripravno tvarino, se bo z radodarnimi prispevki akademikov napravila knjižnica, vsakomur dostopna. Nastavi se tudi knjižničar, ki jo bo oskrboval.« Kaj pomenja v tem odstavku »vsakomur dostopna«, nas pouči člen, ki pravi, da je pristop k akademiji dovoljen vsakemu domoljubu in tujcu, ki ima višjo izobrazbo.

Za knjižnico so se najbolj zavzeli stolni dekan Janez Anton Thalnitscher, škof Sigismund Krištof Herberstein in prošt Janez K. Prešeren, ki so 30. maja 1701 podpisali ustanovno listino prve javne knjižnice na slovenski zemlji. Listina se glasi v slovenskem prevodu:

»Ljudje radi pozabijo v teku časa, kar se je zgodilo. Treba je torej človeška dela pismeno ovekovečiti. Bodi torej znano našim vrstnikom in zanamcem s to listino, da smo sklenili mi Sig. Krištof, škof ljubljanski, sv. rimskega cesarstva knez in grof Herberstein, Janez K. Prešeren, stolni prošt in ud deželnih stanov, Janez Anton Thalnitscher, stolni dekan in imenovane svetlosti generalni vikar, k večji časti božji, v zveščanje duš in napredovanje, iz ljubezni do prostih umetnosti ustanoviti knjižnico in jo založiti. S tem se zavežemo, da darujemo ustanovljeni knjižnici vse svoje knjige, kar jih imamo ali šele nabavimo, in nepreklicno izjavljamo, da so darovane, kakor se nahajajo v seznamu, ki ga vložimo v škofijski in kapiteljski arhiv. Knjige za sedaj hranijo njih dosedanji lastniki ali tisti, ki se jim bodo izročile, potem morda nad zakristijo nove stolnice, kadar bo dovršena. Po smrti lastnikov naj se napravijo omare, da se prenoso precej tja, od koder jih ne sme nihče prenesti ali vzeti niti za eno uro pod kaznijo izobčenja, kakor bo napisano na pragu knjižnice. Da pa bodo knjige lepo urejene, da jih bo mogel vsakdo ob določenem času brati, določa imenovani škof, upajoč, da ga bodo tudi drugi v tem posnemali, za knjižničarja dva tisoč goldinarjev v ta namen, da bo obresti dobival knjižničar, ki ga imenujem jaz ali moji nasledniki. Knjižničar pa se zaveže, da bo varoval urejene knjige, odpiral knjižnico vsak delavnik razen četrtkov, poleti od šestih do osmih zjutraj, pozimi od devetih do enajstih in popoldne vse leto od dveh do treh, in da bo branil knjižnico vsaktere škode. Knjižničarja nastavlja vsakokratni ljubljanski škof, vendar ga mora izbrati pod prettnjo neveljavnosti iz duhovnikov ljubljanskega kapitlja.«

Za novo ustanovljeno knjižnico so zgradili v poslopju semenišča po načrtih arhitekta K. Martinuzzija posebno knjižno dvorano. Freske je naslikal leta 1721 Julij Quaglio, notranje mizarsko delo je izvršil 1725 Jos. Wer. Baročna knjižna dvorana služi hkrati kot čitalnica in shramba knjig. Omare za knjige so razvrščene ob stenah, ki jih pokrivajo kot strnjena obloga do spodnjega roba višje ležečih oken. Spodnji deli knjižnih omar so zaprte shrambe, nad njimi pa so odprte police. Pred omarami in nekako do višine zaprtih shramb stojijo pulti in klopi za bralce brez naslonjala, ki ga lahko nadomesti spodnji zaprti del omare.

Sl. 7. Semeniška knjižnica v Ljubljani. Vhodna stena. (Po: J. Plečnik & F. Stelè; Projekt univerzitetne biblioteke ljubljanske. Ljubljana 1933.)

V sredi dvorane stoji velika miza, ki jo obdajajo klopi z naslonjalom. Nad prvo vrsto strnjenih omar stoji še druga vrsta ob stenah med okni, odnosno v vdolbinah slepih oken do začetka obokov.

A še preden je bila notranjost knjižnice leta 1725 dograjena, je akademija prenehala delovati (okrog 1721), akademiki so se razšli in knjižnica se je odslej brez formalnega postopanja smatrala kot last ljubljanskega semenišča, odnosno škofa. Svojega pravega namena, da bi služila javnosti, ni prav za prav nikdar izvrševala, odnosno le v nezadostnem obsegu, in je tudi danes le bolj težko dostopna.

Odslej niso več utihnile zahteve po javni knjižnici. Ljubljana je imela več knjižnih zbirk, a nobene javne knjižnice.

Ko je pogorel leta 1774 kolegij razpuščenega jezuitskega samostana, so shranili knjige, ki so jih našli v neki stari omari kolegija, ali ki so jih nabrali po požaru dijaki, v reduti zraven šentjakobske cerkve, kjer je bila tudi gimnazija in višje šole. Ta zbirka, ki jo je še v istem letu pomnožil pl. Raigersfeld, je tvorila podlago licejske knjižnice. Od leta 1774 do danes se njena tradicija in delo nista pretrgala. Menjala je med tem časom ime, dobila 1850 naslov študijska, po svetovni vojni državna (študijska) biblioteka, bila 1810—1814 univerzitetna biblioteka, in vrši od 1919 de facto — od 28. junija 1938 tudi de jure — naloge univerzitetne biblioteke, kolikor to dopušča njena skromna dotacija, pomanjkanje prostorov in osebja, a ves ta čas je stala v središču ozemlja, na katerem živi slovenski narod, in bila od vsega začetka zbirateljica in čuvarica pisanih in tiskanih spomenikov, ki so na tem ozemlju nastali ali z njim v kakršni koli zvezi. Njene zbirke pričajo o delu naših prednikov, o njih zanimanju za probleme posameznih dob, nam povedó, kako daleč in kako globoko je segalo njih delo, v kolikor so bili povezani z domačo zemljo in njenimi potrebami, katere velike evropske struje so se pri nas križale, oplodile in usmerile ustvarjanje domačih delavcev in oblikovale njih duševno lice.

Morda je v tem oziru malokatera knjižnica tako zanimiva kot naša, ker leži v središču ozemlja, kjer sta se od nekdanj križala vzhod in zapad, sever in jug, in od koder so zajemali domačini iz treh in štirih velikih kulturnih območij.

O zbirki, ki je nastala leta 1774 iz ostankov jezuitske in iz domače Raigersfeldove knjižnice, je študijska dvorna

komisija odločila leta 1775, da bo treba misliti na nakup potrebnih knjig in potem nastaviti za majhno odškodnino knjižničarja. Gimnazijski prefekt Inocenc pl. Taufferer je še isto leto prevzel nadzorstvo, ki ga je vršil pozneje skupno z ljubljanskim okrožnim uradom. Knjižnica je dobivala od 1776 do 1784 letno 300 fl. za nove nakupe, a še ni bila namenjena javnosti. Treba je bilo premagati okostenelost uprave in tradicionalno znanstveno ekskluzivnost.

Klic po javni knjižnici je prišel od drugod, od ljudi, ki so bili bolj tesno povezani z realnim življenjem in z gospodarskimi potrebami kranjske dežele.

Zamisel javne knjižnice je prevzela Družba za kmetijstvo in koristne umetnosti na Kranjskem (ustan. 1767), ki je izjavila, da je »ustanovitev javne knjižnice najprimernejše sredstvo, ki more koristiti namenom družbe in da je taka knjižnica v vsakem oziru neobhodno potrebna za prosvetlitev javnosti«. Že od kraja je kupovala kmetijska družba ekonomske in fizikalne knjige ter skrbela za literaturo iz stavbarstva, mehanike, botanike, naravoslovja, rudarstva in kmetijstva. Leta 1784 je stavil vodja družbe, grof Jurij Jakob Hohenwart, predlog, naj se kupi knjižnica Turjačanov v knežjem dvorcu, združi z jezuitsko knjižnico, ki se hrani v gimnaziji, ter s knjižnico semenišča v javno biblioteko, za katero naj se zida primerno poslopje. Tudi ta načrt se ni uresničil, akoravno je stavil nekaj mesecev pozneje ljubljanski okrožni urad podoben predlog za ustanovitev javne knjižnice, v kateri naj bi združili licejsko, semeniško, škofijsko gornjegrajsko ter knjižnice Turjačanov, kmetijske družbe, avguštincev in diskalceatov. Kmetijska družba se je že čez tri leta razšla, njeno knjižnico so shranili v gimnazijskem posloppju pri Sv. Jakobu.

Ker se je pa knjižna zbirka pri Sv. Jakobu vedno bolj množila s knjigami iz razpuščenih samostanov, je gubernij leta 1789 imenoval za bibliotečnega oskrbnika učitelja filozofije Franca Wilderja, ki je sestavil seznam vseh knjig, ki so jih od leta 1774 do 1790 nabrali v gimnazijskem posloppju pri Sv. Jakobu. Osnovo licejske knjižnice so tvorile tedaj naslednje biblioteke:

1. Jezuitska knjižnica (926 del v 1377 zvezkih).
2. Knjižnica generalnega vikarja Peera (1022 del v 2019 zvezkih).

3. Knjižnica kartuzijanskega samostana v Bistri pri Vrhniku (769 del v 1153 zvezkih).
4. Knjižnica ljubljanskih diskalceatov (2400 del v 3265 zvezkih).
5. Knjižnica kmetijske družbe (572 del v 2086 zvezkih).
6. Knjižnica kostanjeviških cistercijancev (1815 del v 2486 zvezkih).
7. Knjižnica ljubljanskih avguštincev (2800 del v 3190 zvezkih).
8. Knjižnica stiških cistercijancev (1950 del v 2523 zv.).
9. Knjižnica devinskih servitov (1000 del v 1102 zv.).

O pomembnosti knjižnice je dal Wilde tole mnenje: Glavna dela teološke in kanonske vede so zastopana z dobrimi izdajami. Juridični oddelek knjižnice obsega popolno zbirko najboljših juridičnih del stare dobe. Latinskih klasikov v mnogih lepih izdajah ne primanjkuje, knjižnica ima tudi nekaj grških klasikov. Iz botanike, stavbarstva, risarstva, kemije, kirurgije, kmetijstva, naravoslovja, starinoslovja, geografije in stare zgodovine ima knjižnica dobro izbrano zalogo. Samo v filozofski in medicinski stroki zelo manjkajo novejši spisi.

Nadaljnji razvoj licejske knjižnice je šel hitreje. Že septembra 1790 je dobil Wilde kot oskrbnik knjižnice uradno stanovanje v novem licejskem poslopju in 1791 preselil tudi knjižnico v njej namenjene prostore, v katerih je ostala deloma do 1901. Hkrati so dovolili javnim učiteljem, da si smejo izposojevati knjige in z dekretom študijske dvorne komisije z dne 15. januarja 1791 je bila licejska knjižnica tudi formalno ustanovljena. Ko je njen prvi knjižničar Wilde uredil v treh letih knjižne zbirke, so jo 15. februarja 1794 odprli učitelstvu in dijakom, ter vsemu občinstvu, ki rado bere.

Wilde sam ni sestavil pravih katalogov. Tako je že pod njegovim vodstvom nastal v knjižnici nered, ki je po francoski okupaciji pod M. Kalistrom še narastel in otežkočil poslovanje v knjižnici. Leta 1830 je sledil Kalistru Matija Čop. Vodil je knjižnico sicer le pet let, a je vendar zapustil globoke sledove svojega dela. Spoznal je pomanjkljivosti ureditve in sestavil načrt za popolno reorganizacijo knjižnice in za njeno katalogizacijo. Do 31. oktobra 1833 je vse knjige na novo sistematično uredil in postavil

v 70 omarah, kjer so stale v abecednem redu. Začel je tudi pisati osnovni katalog in vpisal naslednje skupine: bibliografijo, literarno zgodovino, matematiko, fiziko, staro in novo klasično književnost, naravoslovje, ekonomijo in tehnologijo. Čop je bil prvi knjižničar, ki se je ravnal po tedaj veljavnih bibliotечnih načelih in — kar je za nas še bolj važno — prvi knjižničar v Ljubljani, ki je skrbel za sistematično dopolnitev knjižnice, zlasti pa pazil tudi na slovenske in slovanske tiske, katerim niso posvetili prejšnji knjižničarji dovolj skrbi.

Čopu, ki je umrl že leta 1835, je sledil Jožef Kalazanc Likawetz, ki je po njegovem načrtu končal ureditev knjižnice. Pomagala sta mu Miha Kastelic in Jurij Kosmač. Od Čopa, ki je bil prvi slovenski vodja, ni bila knjižnica razen v letih 1887—1898 več brez domačega slovenskega uradnika, ki bi bil mogel, četudi od 1865 do 1909 samo v podrejeni službi, uveljaviti potrebe knjižnice glede slovenskih in slovanskih tiskov. Sotrudnik Likawetz je bil Miha Kastelic, ki je za njim knjižnico sam vodil (1850—1865). Gottfried Muys (1865—1897) si je po vpokojitvi Jurija Kosmača izbral za sotrudnika Franceta Levstika (1872 do 1887) zaradi znanja slovenskega in slovanskih jezikov. Za Levstikom je prišel v knjižnico Konrad Stefan (vodja 1897—1909). S prihodom Luke Pintarja (1898) je dobila knjižnica po 11 letih zopet slovenskega uradnika. Pintar je vodil knjižnico 1909—1915, sledila sta mu Avgust Žigon (1915—1925) in Janko Šlebingер (od 1925).

Ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani bi bila morala pomeniti hkrati vsestranski razmah naše knjižnice. V seji ljubljanske vseučiliške komisije dne 23. julija 1919 je poročal tedanji ravnatelj Avg. Žigon o potrebah knjižnice. Subkomisija za knjižnico je sprejela nato 26. julija tele programne točke: 1. Vseučiliška knjižnica se čim prej ustanovi, organizacijska dela naj se poverijo osebjem licejske knjižnice. 2. Premoženje licejske knjižnice z vsem knjižnim, rokopsnim in drugim inventarjem naj se proglasi za integralni del vseučiliške knjižnice. 3. Vlada naj posreduje, da se pomnoži vseučiliška knjižnica s celotnimi knjižnicami ali z deli knjižnic. V ta namen naj vlada prepusti vseučiliški knjižnici v last ona dela iz državnih in deželnih knjižnic na slovenskem ozemlju, ki jih morejo dotični zavodi pogrešati, ter naj posreduje pri nakupu celotnih zasebnih knjižnic ali važnejših del knjižnic. 4. Vseučiliška

knjižnica naj se izpopolni z nabavo novih knjig. V ta namen naj se pošljejo strokovnjaki v glavna knjigotrska mesta, da nakupijo knjige. V ta namen naj se takoj likvidira kredit 200.000 kron ali pa najame posojilo iz deželnega vseučiliškega fonda. Licejska knjižnica naj za enkrat ostane v svojih sedanjih prostorih. Za nove prirastke, prihajajoče vseučiliški knjižnici, naj se pripravijo in s potrebnim opre-mijo prostori v poslopju, ki bo služilo vseučilišču. Dalje je subkomisija predlagala, da se sistemizirajo naslednja služ-bena mesta: mesto ravnatelja, podravnatelja, treh bibliote-karjev prvega reda in treh drugega reda; štiri mesta asisten-tov, tri mesta pomožnih moči, dve mesti pisarniških pomoč-nikov in šest mest slug.

Od vseh teh točk se je izpolnila samo ena, da je ostala namreč licejska knjižnica vse do danes v svojih tedanjih prostorih, kjer ima univerzitetno mesto Ljubljana za bralce na razpolago o s e m n a j s t sedežev, medtem ko je imelo glavno mesto kranjske dežele pred sto leti š e s t d e s e t sedežev.

Tudi še poznejša prilika, ko je bil sprejet univerzitetni zakon za vso državo, je šla brez koristi mimo državne (licejske, študijske) knjižnice. V knjižnici sami se ob teh ne-uspehih ni moglo vršiti notranje delo, zlasti pa ne nakupo-vanje knjig, po vidiku, da je v Ljubljani univerza, ki stavi najstarejši domači znanstveni knjižnici pomembne naloge. Po vojni je sicer število knjig v naši biblioteki naraslo, a ta prirastek gre večinoma na račun domačega tiska naše države in dolžnostnih izvodov. Izrazita bibliotечna dela, velike en-ciklopedije in bibliografije, ki jih imajo celo mnoge manjše knjižnice v naši državi in izven nje, se ne kupujejo, perio-dica in continuanda celó opuščajo, in vrzeli, ki nastajajo, bo vedno težje dopolniti. Ugodni trenutki so bili z a m u j e n i i n r a z v o j k n j i ž n i c e j e z a o s t a l v s a j z a č e t r t s t o l e t j a . Šele 5. julija 1938, na praznik sv. Ci-rila in Metoda, so zastopniki ljubljanske univerze prevzeli ves inventar državne (licejske, študijske) knjižnice, ki je tako dobila novo ime in postala univerzitetna bi-bli o t e k a . To ji daje nove naloge, a tudi možnost, da se bo odslej hitreje razvijala in da bo bolj globoko zaorala v kulturno in znanstveno življenje Slovencev.

Iz notranje zgodovine licejske knjižnice moramo ome-niti še one naredbe ali zakone, ki so imeli večji pomen za njen razvoj. Razpust jezuitskega reda (1773) in dekret Jo-

žefa II., da se morajo knjižnice razpuščenih samostanov izročiti javnim, univerzitetnim ali licejskim knjižnicam onih dežel, kjer se nahajajo razpuščeni samostani, sta ustvarila šele življenjsko možnost licejske knjižnice in položila temelje za njen razvoj. Obseg teh samostanskih knjižnic, njihove vrzeli, potrebe licejskih profesorjev in druge znanstveno ali književno interesirane javnosti, so določili smeri za nove nakupe, pri katerih je bilo treba gledati zlasti na dopolnitev vrzeli v posameznih strokah. Ko je knjižnica dobila pravico do dolžnostnih izvodov vseh tiskov, zemljevidov, litografij in bakrorezov, ki izhajajo na Kranjskem, je postala izrazita bibliotheca patria kranjske dežele. Njena naloga je bila odslej, da zbira vse manjkajoče kranjske tiske, rokopise in knjige, ki so jih napisali Kranjci, in vse druge spise o kranjski deželi, njeni zgodovini, njenih posebnostih in njenih prebivalcih ter njih življenju, jeziku in navadah. In ker je bila večina domačega prebivalstva po jeziku in kulturi povezana s prebivalstvom sosednih dežel, je morala širiti svoje delo tudi na Slovence izven Kranjske, s čimer je dobila naloge središčne slovenske narodne knjižnice.

Teh nalog se seveda tuji knjižničarji niso zavedali, kranjska bibliotheca patria je bila dolga leta premalo tesno povezana z domačim prebivalstvom in je zaostala v tem oziru za potrebami in stremljenjem preporoditeljev.

V francoski dobi je imela knjižnica pravico do dolžnostnih izvodov vseh tiskov Napoleonove Ilirije (1810).

Na del izvenkranjskih slovenskih dežel je bil uradno razširjen delokrog knjižnice decembra 1918, ko je Narodna vlada SHS v Ljubljani razglasila, da se mora licejski knjižnici pošiljati po en izvod vsake za prodajo namenjene tiskovine, ki se založi in natisne na ozemlju Narodne vlade. Z naredbo ministrstva za notranja dela je dobila končno pravico do dolžnostnih izvodov iz vse kraljevine (1919).

5. Novejše znanstvene knjižnice.

Vse druge znanstvene knjižnice, ki jih v našem zgodovinskem pregledu nismo navedli, so nastale v novejši ali najnovejši dobi.

Knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani je bila ustanovljena v začetku 19. stoletja (1821—1826). Prevzela je knjižnici razpuščenega kazinskega društva in Hi-

storičnega društva za Kranjsko ter si pridobila od 1889 z zamjenjavo z inozemskimi publikacijami za publikacije Muzejskega društva bogato zbirko znanstvenih zgodovinskih in prirodoslovnih časopisov. Delom Erbergove knjižnice sta se pozneje pridružili knjižnici Anastasiusa Grüna in Karla Dežmana. Po vojni je dobila popolno zbirko deželnozborskih zapisnikov vseh avstrijskih kronovin.

Študijska knjižnica v Mariboru je mestna ustanova (1903), solastnika sta mariborsko Zgodovinsko in Muzejsko društvo. Knjižnica ima teritorialen pomen ter skrbi zlasti za dopolnitev štajerske, koroške in prekmurske književnosti ter publikacij, ki razpravljajo o naši severni pokrajini.

Večina drugih znanstvenih knjižnic je nastala po vojni in v zvezi z ustanovitvijo ljubljanske univerze. To je okrog štirideset fakultetnih, institutskih in seminarjskih knjižnic. Izven univerze je treba še omeniti Bogoslovno knjižnico v Mariboru (ustan. 1859), Centralno knjižnico na ljubljanskem sodišču (ust. 1918), knjižnico kr. banske uprave Dravske banovine (ust. 1890), knjižnico Manjšinskega instituta v Ljubljani (ust. 1925), knjižnico Pedagoške centrale v Mariboru (ust. 1921) in knjižnico Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, ki naj bi skrbela za potrebe slovenskih gospodarskih krogov in je še danes nedostopna in neurejena, medtem ko je izšlo iz podobne zagrebške knjižnice že pomembno bibliografsko delo.

6. Učiteljske knjižnice.

Učitelji so pričeli razmišljati o knjižnicah v drugi polovici 19. stoletja. Pomanjkanje splošne, zlasti pa tudi strokovne izobrazbe — organizacijski statut za učiteljišča je izšel šele 1874 — in pogostoma učiteljskega stanu nevredne razmere v dobi konkordatskih šol, je sililo učitelje, da se organizirajo in izobrazijo. Ustanavljali so učiteljska društva, prirejali sestanke in predavanja ter ponekod ustanovili tudi bralna učiteljska društva in knjižnice.

V Ljubljani so ustanovili učiteljsko knjižnico leta 1856. Imela je v začetku okrog 200 zvezkov. Organizacija je bila zelo primitivna. Člani so obljubili, da »bojo drug drugemu posojali svoje knjige in plačevali mesečno 20 krajcer-

jev«, pridružili so se jim tudi okoliški kateheti in učitelji. Leta 1856 je bilo »zagotovljenih« 800 zvezkov. Imeli so tele časopise: Novice, Zgodnjo danico, Slovenskega prijatelja, Der österreichische Schulbote (Wien), Das pädagogische Wochenblatt (Wien), Zeitschrift für Unterricht und Erziehung (Köln), Der deutsche Schulbote (Augsburg), Katholisches Schulblatt (Oberglöggau), Der Schulfreund (Trier) in Organ katholischer Volksschullehrer (Augsburg).

A do leta 1866 je bralno društvo že tako opešalo, da so ga zapustili najbližji učitelji in prijatelji. Oklic, da bi se knjižnica oživila, ni našel odziva, zato so jo vzeli v oskrbo učitelji ljubljanske glavne šole. Ko se je vršil 31. marca 1869 ustanovni občni zbor Učiteljskega društva za Kranjsko, je prevzelo novo društvo knjižnico nekdanjega bralnega društva ljubljanskih učiteljev.

Dobri volji, ki so jo imeli organizatorji najstarejših učiteljskih knjižnic, ni odgovarjala vselej tudi potrebna uvidevnost, kaj prav za prav učiteljske knjižnice potrebujejo. V K o n j i c a h so ustanovili knjižnico leta 1864, ki pa ni mnogo koristila, ker so nakupili večinoma nemške knjige iz 17. stoletja.

Na K o r o š k e m so ustanovili 1862 v b e l j a š k i d e k a n i j i učiteljsko čitalnico, odnosno »b r a v n o d r u ž b o«, ki so jo čez dve leti preuredili tako, da je imela zraven mestne še tri podružnice, ki pa so bile precej avtonomne in so si naročale knjige po svoji volji. Vsak društvenik je plačal letno po dva goldinarja in vsaka podružnica je bila naročena na dva do tri časopise. Za beljaško knjižnico je vsaka podružnica nekaj prispevala, zato pa je imel vsak društvenik pravico posluževati se tudi nje.

Do leta 1866 se je gibanje za učiteljske knjižnice že toliko razširilo, da je odslej tudi U č i t e l j s k i T o v a r i š (1866, 1867) priporočal njih ustanovitev, a še vedno le na podlagi samopomoči ali štedenja pri šolski stavbi. Najbolj težaven problem je bil pač ta, kako organizirati knjižnice, kako nabrati denar in kako urediti izposojevanje, da pridejo tudi bolj oddaljeni učitelji do branja.

Največ izkušenj so imeli menda na Koroškem, od koder je poslal učitelj Franc V i g e l e naslednja navodila: Učitelji posameznih dekanij naj se združijo, ustanovijo v središču knjižnico in jo izročijo sposobnemu varhu. Potem naj izvolijo odbor, ki naj odloča o izberi in nakupu knjig. Odboru naj bi predsedovali dekani. Kupujejo naj se pedagoška in

didaktična dela in časopisi, zraven tudi zgodovinske, naravoslovne, potopisne in poučne knjige o ljudeh, njih življenju in navadah. »Prenapeti domišljeni spisi, romani naj se ne kupujejo.« Končno je dodal tudi navodila, kako naj se uredi izposojevanje.

Hkrati z učiteljskimi knjižnicami so se pojavile tudi prve šolarske knjižnice. Tako n. pr. je vpisal katehet M. Povšè polhograjsko šolo v Družbo sv. Mohorja z željo, naj bi se sčasoma napravila šolska bukvarnica, to je šolarska knjižnica (1866). Šolo v Zili je vpisal župnik Serajnik kot dosmrtnega uda v Družbo sv. Mohorja in je sam izposojeval knjige otrokom in odraslim (1866). V Trnovem na Notranjskem so imeli »polno omaro prav izvrstnih bukev«, ki se bodo izposojevale otrokom.

Iz navedenih in podobnih vesti o snovanju učiteljskih bralnih društev in knjižnic razberemo, kako so se trudili s skupnimi prispevki omogočiti in organizirati izobraževalno delo med učiteljstvom samim, deloma tudi med ljudstvom in šolarji. A manjkala je prava osnova, ker je bilo vse to delo preveč naslonjeno na vnemo in več ali manj prostovoljne prispevke posameznikov. Učiteljske in šolarske knjižnice so mogle napredovati šele tedaj, ko so dobile zakonito podlago in možnost rednih denarnih dohodkov.

Šolski zakon iz leta 1869 je določil, da je treba pospeševati pedagoško in znanstveno izobrazbo učiteljev s šolskimi časopisi, učiteljskimi knjižnicami, periodičnimi sestanki in nadaljevalnimi tečaji. V vsakem šolskem okraju naj bi se ustanovila učiteljska knjižnica, ki jo vodi odbor, ki se izvoli na okrajni učiteljski konferenci. Hkrati je izdalo ministrstvo za uk in bogočastje odlok (18. maja 1869) vsem okrajnim šolskim nadzornikom, naj gledajo na to, da bo pri vsaki šoli učiteljska in šolska knjižnica.

Naredba od 20. avgusta 1870 našteva med učili, ki si jih naj nabavi po možnosti vsaka šola, tudi šolsko knjižnico. Nova naredba z dne 15. decembra 1871 je obširno utemeljila in dala navodila, kako naj se ustanovijo in upravljajo šolarske in učiteljske knjižnice na ljudskih šolah ter okrajne učiteljske knjižnice: »Dobre knjižnice za učence in učitelje ljudskih šol so neobhodno potrebne za uspešen razvoj pouka na ljudskih šolah«, zato je ministrstvo pozvalo vse deželne šolske oblasti, naj čimprej ukrenejo vse, kar je potrebno, in naj poročajo o stanju ljudskošolskih in okrajnih učiteljskih knjižnic.

Ljudskošolske knjižnice za učence so imele namen, »nuditi šolski mladini sredstva, da morejo s primernim branjem množiti svojo intelektualno in moralno izobrazbo«. Učitelji naj se seznanijo z vsebino knjig, da lahko učencem nasvetujejo pri izbiri z ozirom na njih individualnost. Knjige so si smeli izposojati iz dijaške ali učiteljske knjižnice tudi drugi člani šolske občine.

Po ministrskem razpisu so bile torej šolske knjižnice namenjene šolarjem, učiteljem in občinarjem, tudi njih namen, služiti intelektualni in moralni izobrazbi, je bil dovolj širok okvir, da bi bile mogle iz teh knjižnic nastati pomembne javne občinske knjižnice, ki bi bile koristile vsemu prebivalstvu. Samo učiteljem so bile namenjene okrajne učiteljske knjižnice, ki naj »nudijo učiteljstvu šolskega okraja znanstvene časopise, pedagoško didaktična in strokovna dela ter učila, ki si jih posameznik ne more kupiti«.

Krajevne dijaške in učiteljske šolske knjižnice so upravljali šolski voditelji, ki so določili nakupe novih knjig v dogovoru s predsednikom krajnega šolskega odbora ali z njegovim namestnikom, pri večrazrednih šolah tudi po dogovoru z učiteljskim zborom.

Okrajne učiteljske knjižnice je vodila posebna, na okrajni učiteljski konferenci izbrana komisija treh do petih članov, ki je stavila predloge za nakupe novih knjig na okrajni učiteljski konferenci in je smela le v nujnih primerih sama odločiti o nakupu.

Z navedenimi ministrskimi razpisi niso bile šolske knjižnice tudi že ustanovljene. Treba je bilo zanje še denarja. Ker so bile krajevne šolske knjižnice navedene kot »učila«, je spadala njih dotacija pod splošne šolske zakone in naredbes in so dobivali denar iz proračunskih vsot za učila, šolski inventar itd. Za okrajne učiteljske knjižnice so skrbeli deželni šolski zakoni, tam pa, kjer tedaj še takih zakonov ni bilo (Tirolska, Trst, Kranjska, Bukovina), naj bi učitelji sami dali pol odstotka svoje plače za okrajno knjižnico. — To seveda ni bila posebno srečna rešitev finančne podlage za šolske knjižnice, a vendar je bila dana možnost, da se bodo knjižnice krepko razvijale vsaj v onih krajih, kjer so delovali agilni učitelji, ki so znali tudi lokalne činitelje prepričati o splošni koristi knjižnice in v njej združiti čim več bralcev šolske občine. Seveda se je moglo to posrečiti samo onim učiteljem, ki so umeli knjižnico tako urediti in dopol-

njevati, da je knjižnica nudila občinarjem to, kar so potrebovali.

Šolski zakoni in ministrske naredbe so oživile delovanje starih, že obstoječih učiteljskih društvenih knjižnic in ustanovile so se tudi nove knjižnice.

Okrajno učiteljsko društvo v Č r n o m l j u je sklenilo (1872), naj ostane stara društvena knjižnica last društva, in naj se ustanovi nova okrajna učiteljska knjižnica po navodilih ministrskega odloka. Seveda se je moralo kmalu pokazati, da je ena knjižnica odveč, na kar je učiteljsko društvo prepustilo svoje knjige okrajni učiteljski knjižnici, ki je izdala že 1875 svoj katalog, prvi tiskani katalog učiteljske knjižnice na Slovenskem. Nova izdaja iz leta 1911 pa presenetiti bralca po svoji primitivnosti in popolnem nepoznanju katalogizacijske prakse ter zaostaja daleč za vsemi drugimi, tudi starejšimi katalogi, in je živa priča, kako površno in nesmotrno se je vršilo knjižničarsko delo. Tudi nekatere druge okrajne učiteljske knjižnice so izdale svoje imenike, tako n. pr. knjižnica v Ribnici.

Učiteljstvo logaškega okraja je imelo svojo knjižnico v I d r i j i že od oktobra 1870, jo je 1872 preuredilo po ministrskih navodilih in naročilo tudi nove časopise. V istem letu so ustanovili učitelji r a d o v l j i š k e g a okraja svojo knjižnico in naročili Učiteljskega tovariša, Vrtec, Zoro in Praktischer Landwirt.

Ljubljansko mestno učiteljstvo je tudi sklenilo ustanoviti svojo knjižnico, »a vprašanje je, kdo bode zanjo v žep segel, ker učitelji, akoravno so že meseca novembra minulega leta prosili za povišanje plače, še sedaj niso dobili beliča več, gotovo pri pričujoči draginji knjižnice ne bodo mogli podpirati«. Vendar ni bila Ljubljana brez učiteljske knjižnice, zanjo je skrbelo S l o v e n s k o u č i t e l j s k o d r u š t v o (1872), ki je sprejelo v svoja pravila tale knjižnični red:

§ 9. »Vsak družbenik ima pravico do društvenih časopisov, knjig, muzikalij in sploh do društvene knjižnice, da sme po odmerjenem bralnem redu brati in si reči iz knjižnice izposojevati.«

§ 10. »... Knjižničar naročuje, kupuje in shranjuje društvene časopise, knjige in muzikalije, kakor mu odbor ali občni zbor naroča...«

§ 12. »Odbor... določuje, kateri šolski časopisi, ktere knjige in muzikalije se naročujejo in kupujejo...«

§ 14. »Komur se časopisi, knjige in muzikalije izposojujejo, sprejema in vračuje je na svojo škodo, ako bi se kaj zgubilo ali pokvarilo. Škodo to določujejo pervosednik, knjižničar in blagajnik.«

§ 15. »Zastran razpošiljanja društvenega blagá in vèrste pri branji sestavi odbor bralni red, po katerem se mora na tanko ravnati vsak, ki kaj potrebuje iz društvene knjižnice.«

V Ljubljani je obljubilo tudi društvo Šolski penez (ustan. 1872), da bo šolskim knjižnicam nakupovalo kaj koristnih knjig, »ako se bode nabiranje darov dobro pospeševalo«.

Mnogo upov je zbudila med udeleženci ustanovitev učiteljske knjižnice za k r š k i o k r a j v K r š k e m, kjer so nabrali na ustanovni seji sicer samo 52 gld., a pozneje »pri veselici« že 180 gld.; okrajni šolski svet je določil 130 gld. in učitelji so obljubili prispevati po 1 gld. na leto. Stara učiteljska knjižnica je izročila svoje knjige novi ustanovi. Glede knjižnice za mladino in na korist srenje pa so sklenili na seji okrajnega šolskega sveta, naj se vsaka šola zapiše v Družbo sv. Mohorja in naroči na Vrtec. Stroški naj se krijejo iz šolskega proračuna. Za vse druge knjige šolarske knjižnice sta pa dolžna skrbeti šolski patron in županstvo.

Učitelji k r a n j s k e g a o k r a j a so sklenili že 1870 leta, da ustanovijo tri knjižnice. Glavna knjižnica naj bi bila v Kranju, v Loki in Tržiču pa podružnice, a še po dveh letih ni bilo o knjižnici »ne duha ne sluha«.

Učitelji k o č e v s k e g a o k r a j a so sklenili leta 1872, naj bo okrajna učiteljska knjižnica v Kočevju. Za knjižnico pa bodo prispevali le en četrt odstotka svoje plače, ker so kranjski učitelji slabše plačani od drugih, ki dajejo pol odstotka svoje plače.

V L j u t o m e r u so meščani in uradniki priredili loterijo v korist šolarske in učiteljske knjižnice; za šolarsko knjižnico so kupili nekaj knjig in tri izvode Vrtca, »ki ga mladina z veseljem čita... a kmalu ji bo manjkalo dušne hrane — primernih knjig — in ne bomo mogli ustrezati njeni vedoželjnosti, ako ji ne bomo spisali raznih berilnih knjig, kakoršnih že imajo drugi slovanski narodi...«

Na podoben način so ustanovili tudi po drugih krajih šolarske in učiteljske knjižnice, n. pr. v P o s t o j n i, P t u j u, Š t. J e r n e j u na Dolenjskem, kjer je pristopila šola kot dosmrtni ud Družbi sv. Mohorja in Slovenski matici, in drugod.

Leto 1872 je bilo glede ustanavljanja šolskih in učiteljskih knjižnic zelo plodno. Ministrske naredbe, kako in s kakimi sredstvi je treba te knjižnice dotirati, so jim vsaj v začetni dobi koristile. O njih delovanju vemo prav malo,

še manj pa, koliko knjig so imeli v posameznih knjižnicah, koliko bralcev in izposojevalcev, in ali so tudi redno kupovali nove knjige.

Iz prej navedenih poročil smemo že sklepati na razne pomanjkljivosti teh knjižnic, ki so se pozneje, če jih niso vodili posebno sveži in delavni odbori, še stopnjevale. Dve osnovni napaki so imele že ministrske naredbe: šolske knjižnice so uvrstili med učila in jim niso nakazali in ne določili minimalne dotacije, učiteljske knjižnice pa so morali učitelji sami zalagati s prispevki od svoje plače. Okrajne učiteljske knjižnice so mogle v središču okraja služiti v prvi vrsti samo učiteljem, ki so službovali ravnotam, za vse druge učitelje okraja je bilo izposojevanje združeno s stroški ali vsaj izgubo časa. Pomanjkanje primernega čtiva za šolarje so občutili že leta 1872, nič manjše pomanjkanje ni bilo v strokovno pedagoški in didaktični književnosti. Videti je tudi, da se izbira knjig ni vedno vršila pravilno. Vse to je razvoj teh knjižnic toliko oviralo, da niso postale kulturne ustanove v takem obsegu, kakor je bilo želeti.

7. Srednješolske knjižnice.

Organizacijski statut za učiteljišča z dne 26. maja 1874 je določil tudi zanje učiteljske in dijaške knjižnice. Zanje naj bi se kupovale v prvi vrsti knjige o pedagogiki in metodiki ter dobri pedagoški časopisi, iz drugih strok pa ona dela, ki jih rabijo učitelji za strokovno izobrazbo in ki učencem oživijo, oplodijo in razširijo, kar se učijo v posameznih predmetih. Knjižnice na učiteljiščih naj bi imele tudi vse knjige, ki so aprobirane za javne ljudske šole.

Gimnazijske knjižnice so sicer deloma že stare ustanove, a njih organizacija se je izvršila šele pozneje ob reformi gimnazijskega pouka in ustanovitvi realk. Še leta 1825 je bilo dovoljeno ustanavljati gimnazijske knjižnice samo v onih krajih, kjer ni bilo univerzitetne ali licejske knjižnice. Za ustanavljanje knjižnic na učnih zavodih univerzitetnih ali licejskih mest so morali dobiti posebno dovoljenje.

Organizacijski načrt za gimnazije in realk je iz leta 1849 pa je že izrazil željo, naj se ustanovi na vsaki gimnaziji knjižnica z dvema oddelkoma, in sicer za učitelje in dijake. Za učiteljsko ali profesorsko knjižnico naj se izberejo ona dela, ki jih potrebuje učiteljstvo, da

napreduje v svoji vedi, da morejo temeljito in uspešno poučevati in ki sicer presegajo denarne možnosti učiteljstva. Nakup se vrši na predlog posameznih učiteljev, o katerem sklepa učiteljski zbor.

Dijaške knjižnice imajo namen, nuditi dijakom klasična dela materinščine in spise, ki morejo primerno širiti in poživiti vsebino posameznih učnih predmetov, zlasti pa zgodovine, zemljepisa, naravoslovja in fizike. Za dijaško knjižnico so prispevali dijaki sami pri vpisovanju primeren znesek. Varuhi knjižnic so bili člani profesorskega zbora. V srednješolskih programih za leta 1897—1905 so bili objavljeni katalogi posameznih profesorskih knjižnic. Tudi vsakoletni prirastek in stanje ob koncu šolskega leta sta bila objavljena v šolskih izvestjih. Po vojni so dobivale te knjižnice le prav majhno dotacijo, nekatere dijaške in profesorske knjižnice se pa radi pomanjkanja dotacij sploh ne izpopolnjuje več.

V predvojni dobi so posamezni zavedni profesorji nabrali za profesorske in dijaške knjižnice tudi starejšo slovensko književnost, tako n. pr. Jurij Matjašič in Davorin Trstenjak v Mariboru, ki sta leta 1851 prosila v Novicah slovenske rodoljube, naj darujejo za slovensko knjižnico mariborske gimnazije zlasti vse slovnice in slovarje slovenskega in ilirskega jezika, leposlovne in znanstvene spise slovenskih in ilirskih pesnikov in pisateljev, spise za mladino, vse letnike slovenskih in ilirskih časopisov itd. Tudi na drugih samonemških zavodih na slovenskem ozemlju je bilo odvisno od slovenskih članov učiteljskega zbora, ali in koliko slovenskih knjig se je nakupilo za knjižnice. Kot redni odjemalci slovenske knjige še danes ne pridejo te knjižnice v poštev, ker ne dobivajo zadostne in ne redne dotacije.

Vojna in poveljna doba je na vse te razne šolske, dijaške, učiteljske in profesorske knjižnice vplivala porazno. Po vojni so morali učitelji sami ugotoviti, da so okrajne učiteljske knjižnice zastarele in da si učiteljstvo iz njih le malo izposoja, ker nimajo seznamov in tudi ne moderne pedagoške književnosti. Predlagali so, naj bi iz njih izločili leposlovje, jih preuredili v strokovno znanstvene knjižnice in jih centralizirali s pomočjo skupnega kataloga (Prosveta, 21. febr. in 20. marca 1924). O šolskih knjižnicah pa se ni vodila nobena statistika in se tudi ni vedelo, katere delujejo in katere so le mrtev inventar. Na

četrti pokrajinski skupščini v Krškem so postavili učitelji sledeči program: Vsaka šola naj ima čim bolj bogato knjižnico za šolsko mladino. Poleg nje pa naj se ustanovijo pri šolah javne ljudske knjižnice, ker so društvene knjižnice večinoma mrtve, niso javne in imajo samo starejše slovstvo in malo bralcev (Prosveta, 21. avg. 1924). Knjižničar naj bi ločil knjige v tri oddelke: za šolsko mladino, za šoli odraslo mladino in za odrasle. Paziti mora, da se ne sprejemajo neprimerne knjige, poznati mora bralce in jim priporočati čtivo. Knjižnice naj se po možnosti vzdržujejo in izpopolnjujejo iz lastnih dohodkov (Prosveta II, 1925, št. 4).

Približno ob istem času so izdale tudi prosvetne oblasti razne odloke za šolarske in učiteljske knjižnice. Najvažnejši je odlok prosvetnega oddelka za Slovenijo z dne 1. marca 1924, ki je na podlagi čl. 18 avstrijskega šolskega in učnega reda iz leta 1905 določil za vzdrževanje in pomnožitev učil in knjig na osnovnih in meščanskih šolah sledeče doneske: Enorazredne osnovne šole naj dobijo za učila 300 din, za knjige 200 din, dvorazredne 450 in 300 din, tri- do štiri-razredne 600 in 400 din, pet- do šestrazredne 800 in 500 din, za vsak nadaljnji razred in za vsako vzporednico še 150 in 100 din. Samostojne meščanske šole 1000 in 600 din, za vsako vzporednico 150 in 100 din. To je veljalo za starejše šole, novejše šole naj bi dobile več. Določitev zneska nad to izmero je dopustna in priporočljiva. Od vsote, ki je bila določena za knjižnice, naj se porabljata za šolarsko in učiteljsko knjižnico prilično enaka zneska (odl. velikega župana od 28. marca 1928).

Izmed drugih naredb za šolarske in dijaške knjižnice so omembe vredne še sledeče tri. Veliki župan ljubljanske oblasti je prepovedal dne 14. septembra 1927 vsem učencem srednjih, učiteljskih, meščanskih in ljudskih šol, izposojati si knjige iz javnih ljudskih knjižnic. Na zavodih, kjer so knjižnice za učence nezadostne, smejo naročati knjige iz javnih knjižnic le s posredovanjem in odobrenjem varuha dijaške knjižnice. 20. februarja 1930 je kr. banska uprava zopet prepovedala vsem dijakom obisk javnih in društvenih knjižnic ali izposojevanje brez nadzorstva ter utemeljila prepoved z več obžalovanja vrednimi primeri nemoralnosti, protidržavnega, prevratnega in komunističnega mišljenja radi berila, ki ga mladina radi svoje nezrelosti še ne more kritično pretehtati in prebaviti. Glede nabave knjig in časopisov pa je odlok z dne 16. februarja 1932 določil za dijaške

knjižnice srednjih, učiteljskih in meščanskih šol, da se časopisi ne smejo dobaviti brez priporočila Glavnega prosvetnega sveta, knjige iz lepe književnosti pa ne po izbiri učencev.

8. Slovenske društvene in ljudske knjižnice.

Za naše prve predmarčne in marčne knjižnice je značilno, da so bile v prvi vrsti namenjene izobražencem za učenje slovenščine, ilirščine in slovanskih jezikov vobče.

a) Predmarčna doba.

Med najstarejše ustanove spada Primčeva Societas Slovenica v Gradcu (l. 1810). Njej je sledilo Vrazovo Društvo za kuplenje in oštrenje Slavjanskih knjig in časopisov, ki je imelo že v naslovu bolj izrazit bibliotečni značaj. Društvo je delovalo vsaj že v šolskem letu 1832/33 in morda tudi še 1834/35. Knjige in časnike je imela tudi slovanska čitalnica, ki jo je Vraz ustanovil leta 1838 pred svojim odhodom v Zagreb.

Iz kroga ljubljanskih ilircev je izšla misel o »čitavnem zboru v Seminariu«, o katerem je poročal Fr. Malavašič Vrazu že leta 1839. Ustanovitelji so bili Lovro Pintar, Jakob Krašna in Anton Žakelj. Ob koncu leta 1840 je izdelal Pintar načrt za knjižnico, že januarja 1841 je izposodila prvo knjigo. Ime ji je bilo Slavo-ilirsko društvo. Njen prvi knjižničar je bil Jakob Krašna. Do leta 1845 so pisali zapisnik ilirski, slovenske zapisnike je uvedel Andrej Zamejec. Leta 1855 se je knjižnica na novo inventarizirala (652 knjig), dobila je nova pravila in novo ime Semeniško bralno društvo, a njen namen je bil še vedno, »da bi se udje v slovanskih narečjih izurili in sploh s slovanskimi zadevami seznanili.« — Udje društva so bili tudi nekateri laiki: Janez Bleiweis, Lovro Toman, Luka Svetec i. dr. ter duhovniki, ki so že opravljali dušnopastirsko službo: Luka Dolenc, Peter Hicinger, Matevž Ravnikar i. dr. Knjižnica se je izdatno širila z darovi, med darovalci se imenujejo Stanko Vraz, J. Bleiweis, Franc S. Metelko, M. Cigalé, M. Majar, Matevž Ravnikar, Jožef in Janez Poklukar, Jernej Levičnik i. dr. Skoro vse te knjige se hranijo danes v knjižnici Cirilskega društva ljubljanskih bogoslovcev.

Ljubljanskemu zgledu so leta 1844 sledili graški bogoslovci, ki so poročali decembra meseca v Novicah, da so si

po prizadevanju Davorina Trstenjaka ustanovili v semenišču slovensko bukvarnico (knjigarnico), ki naj bi jim služila kot pripomoček uriti se v slovenskem jeziku, »ker je treba za spolnjevanje poklica temeljito poznati jezik.« Ta graški »Slovenischer Leseverein« je imel po katalogu iz leta 1851/52 okrog 300 knjig, leta 1859 pa že vsaj 425 knjig, ki so ostale v Gradcu, ko so se bogoslovci preselili v Maribor na novi sedež lavantinske škofije. Pozneje, v letu 1848, so se pojavile slične knjižnice ali čitalnice tudi v drugih bogoslovnih na slovenski zemlji.

Med najstarejše poskuse organizirati branje med ljudstvom spada ustanova župnika Antona Laha. Še kot kaplan v Radgoni je Lah okrog leta 1830 posojeval radgonskim meščanom in meščankam knjige in vodil o tem zapisnik. To je nadaljeval tudi v Limbušu, kjer je leta 1847 ustanovil Družbo za branje slovenskih bukvic, ji napisal pravila in jo vodil do svoje smrti (1861). Knjige je zaznamoval z ex librisom, ki kaže natisk Družba slovenskega branja v Lembahi. Pravila njegove ustanove, ki so naš najstarejši ohranjeni slovenski bibliotečni red, se glasijo:

Družba za branje slovenskih bukvic
ima tote regelce:

1. Kupile se bodo samo slovenske, dobro zvezane bukve za lepi keršanski navuk ino za kratki čas.

2. K' toti družbi znajo le ljudje 'z domače Lempaške fare perstopiti, tako, da eden k' menjšemu 10 krajcerov srebra naprej vložī; ino taki bojo pomočniki dobre reči imenuvani.

3. Leti pomočniki znajo kuplene slovenske bukve zabstonj brati na tako vižo:

a) Postavim, kerī 10 kr. naprej vložī, zna dva meseca zabstonj tote bukve brati; po totima dvema mesecoma pa zna ene ali druge bukve še po 2 meseca tako brati, da bo, kak dolgo bukve v' rokah imā, od dvujih dnevov 1 kr. šajna, od 4 dnevov 2 kr. á t. d. plačal.

b) Kerī 20 kr. sr. naprej vložī, zna 4 mesece	}	zabstonj brati.
kerī 30 » » » » zna 6 mesecov		
kerī 40 » » » » zna 8 mesecov		
kerī 50 » » » » zna 10 mesecov		
kerī 1 rajniš » » zna edno leto		

Po tem pa zna vsaki še enkrat tako dolgo, kak je prej zabstonj bral, tudi za tako malo plačilo bukve imeti, kak je zgorah rečeno, najmreč, da od dvujih dnevov 1 kr. šajna plača.

4. Kerī pa nič naprej ne vložijo, znajo bukve lete družbe tako brati, da od vsakega dneva, dokler bukve v' rokah imajo, 1 kr. šajna v' kaso plačajo.

5. Kerī kake bukve za spoznanje rasterga, omaže ali celo zgubi — mora is svojga lastnega premoženja škodo popraviti.

6. Vsaki mora na posodo vzete bukve nazaj prinesiti — ne pa sam komu drugemu dale posoditi; zakaj, da se gor zapiše, g d o bukve vzeme, k a k š n e i n o g d a jih vzeme. Vseli se bukve pri istem išejo — tisti jih mora odrajtati, ker i jih je na posodo vzel.

7. S' tistimi penezi, kere ali pomočniki ali drugi, ker i bukve berejo, vkup vlažejo, bodo se lepe, koristne bukve kupovale — pa tudi stare, po časi stergane ali odškodjene popravljale.

8. Lete bukve se bodo posebno zaznamljale, da toti družbi slišijo, ino bojo se pri G. farmeštri hranjuvale, ker i vižanje cele družbe na se vzemejo.

V' Lembahi 14. Svečana 1847.

Anton Lah m. p.
Farm.

Na Lahovo delo v Radgoni in na morebitne podobne ustanove drugih redkih duhovnikov je mogel vplivati že v zadnjem desetletju 18. stoletja očeta M a r k a P o h l i n a prevod Beckerjeve knjige »Kmetam za potrebo ino pomoč...« (1789), kjer beremo na strani 332 opis bralnega društva na kmetih, ki ga vodita duhovnik in učitelj: »V' eni cel znani vasi je bil Fajmaštr eno z d r u ž b o t e g a b r a n j a od 12 uka želneh mladeh kmetov, poleg šolmaštra, inu njega samega skupspravel. Leti so ob nedelah po kosilu na 2 ure, pred roženkrancam, ali litaniame v farovšu skupprišli, ter so cajtenge, inu vse sorte nucne rečy, katire je Fajmaštr zbral, brali. Slehern s' te združbe je za celu lejtuen goldinar plačal; sam šolmaštr je bil frej; ke je mogl tem drugem use naprej brati. Čez tu branu so se med sabo pomenovali; inu vsak je povedal, koker si je mislel; inu Fajmaštr je tu, inu unu rezložil, kar mordej kmetji niso prav zastopsti mogli...« — Kako daleč je segel Pohlinov vpliv, ne vemo. V mislih moramo imeti dejstvo, da nismo imeli Slovenci od 1800 do 1843 nobenega časopisa, ki bi bil mogel o takih ustanovah poročati in širiti misel na bralna društva. Četudi so morda posamezni duhovniki posojali svojim faranom knjige, vendar ni bilo organizacije in javne pobude. Lahovi predhodniki so mogli biti le maloštevilni. Na njegovo ustanovo v Limbušu pa so mogle že vplivati Novice in Cafov primer (glej spodaj).

Po Pohlinu so dale novo pobudo šele Bleiweisove N o v i c e leta 1844, ko so prinesle prevod J. P. J o r d a n o v e g a članka »Kogá nam je sedaj nar bolj potreba?« »B u k v a r n i c e ali biblioteke za ljudstvo moramo imeti, ako hočemo na bolje iti. Ravno tako bi se v mestih v kratkim prijatli našli, ki bi p o s o d i v n e b u k v a r n i c e (Leihbibliotheken) napravili in stanovnikom za majhno plačilo pot do sadu

domače literature odperli.« Previdni Bleiweis pa je imel drugo za bregom, namreč svoje Novice, in je zato modro dodal pod črto, »da pri nas sedaj Novice take bukvarnice nadomesté; vendar ne dvojimo, da bodo poleg neutrudljive skerbi ljudskih prijatlov sčasoma tudi ljudske bukvarnice ali knjižnice na svetlo prišle.«

Naslednje leto 1845 so Novice omenile, da mora knjige imeti, kdor se hoče izobraziti; »naj si 3—4 prijatli kupijo, kar bi bilo za enega samega predrago.« Hkrati je opozoril pisec na češke čitalnice, ki so že skoraj v vsakem večjem kraju.

Nekaj sadu so take in podobne vesti rodile, četudi ni bilo razen Novic in nekaj nabožne književnosti mnogo drugega branja, ki bi bilo ljudstvo zanimalo. Kot posredovalci med ljudstvom in knjigo so mogli služiti na kmetih samo učitelji in duhovniki. A v predmarčni dobi so bili med njimi le prav redki možje, ki so sledili Lahovemu zgledu in spodbudnim Jordanovim člankom v Novicah.

Vsaj že leta 1844 je ustanovil Oroslav Caf v Framu »družbo za knige brati«, nakupil vse slovenske knjige in pozval duhovnike, da napravijo v svojih farah »bravnice, to je družbe za bukve brati, gder vsaki ob letu nekoliko vloži, da se vse bukve, kar jih je Slovenskih, pokupijo in po fari berejo« (Novice, 1845, 10—11). Obžaloval je Caf hkrati, da imamo Slovenci premalo primernih knjig, pogrešal je zgodovinske knjige in opozoril na Robinzona, ki ga je pozneje sam prevedel.

S Koroškega je poročal Matija Majar v Novicah l. 1847, da posoja duhovnik v vasi Šent J... ljudstvu lepe slovenske knjige. Verjetno, da niso bili to edini primeri uradnih ali tudi neoficialnih ljudskih knjižnic v župniščih, a večji obseg so zavzele farne knjižnice šele pozneje.

b) 1848—1849.

Leto 1848 je položilo temelje slovenskim društvenim knjižnicam. V Ljubljani se je ustanovilo Slovensko društvo, ki je hotelo po čl. 2. svojih pravil »napraviti bravnico (čitavnico), v kateri se bojo dobili vsi slovenski in mnogi slovanski, pa tudi nemški časniki (novice), dobri zemljovidi in slovanski besedniki (slovárji).« Zraven tega »se bojo nabirale po moči društvini ga premoženja tudi mnogoverstne druge bukve (knjige) jezikoslovstviniga in narodskiga obsežka; knjige pa

véri in veličanstvu cesarja ali scer postavnimu redu protivne se nikdar ne bojo v bukvarnico jemale...« O pravicah in dolžnostih članov glede knjižnice je določil čl. 7. sledeče: »Sleherni ud, naj stanuje v Ljubljani ali ne, ima pravico, si brez plačila bukve iz družtvine bukvarnice izposoditi, ktere se mu bojo po redu dajale, kakor se je za-nje oglasil, in se mu bojo tudi na njegove stroške in na njegovo poroštvo po tisti poti na dom pošiljale, kakor jo je na znanje dal; po velikosti in številu zvezkov se mu bojo pa posojene knjige delj ali manj časa, ki mu bode pri posojilu na znanje dan, prepustile. Postava je, da se na enkrat ne bo več ko troje zvezkov posodilo, in de se nobena knjiga ne bo pred 8 dnevi nazaj terjala, vsaka mora pa v 4 tednih nazaj priti...« Leta 1849 je dal še Miha Kastelic svojo knjižnico na razpolago udom slovenskega društva za branje v društvenih prostorih.

Podobna društva so ustanovili 1848—1849 tudi drugod po Slovenskem, v Celovcu, v Trstu (Slavjanski zbor), v Gorici (Slavjansko bralno društvo) in po drugih manjših krajih. Ker so vsa ta društva služila v prvi vrsti članom, da se nauče slovenščine in drugih slovanskih jezikov, da se goji in širi slovenska narodna zavest, je imelo vsako društvo tudi večjo ali manjšo knjižnico in bilo naročeno na razne liste. Bili so začetki in zametki poznejših čitalnic in čitalniških knjižnic, niso pa služili širokim ljudskim plastem, ampak v prvi vrsti mestnemu in trškemu razumnstvu, kolikor ni bilo že popolnoma potujčeno in se je vsaj za silo še zavedalo povezanosti s slovenskim ljudstvom.

Ljudstvu samemu naj bi služile občinske knjižnice, o katerih so prinesle Novice leta 1849 obširen članek »Kakó bi se dala v vsaki soseski bukvarnica napraviti?« Članek, ki je posnet po Jordanovem sestavku v »Slavische Centralblätter«, govori o nalogah, ciljih in organizaciji občinskih knjižnic in je za dolga leta usmeril vse ljudsko-knjižničarsko delo med našim narodom.

Potrebno občinskih knjižnic dokazuje pisec najprej iz materialnih koristi, ker nas skušnja uči, da se v deželah, kjer je ljudstvo bolj omikano in več bere, »njive in senožeti z večim pridam obdelujejo, rokodelstva in fabrike si veliko več zaslužijo, in marsiktera nova in koristna reč se znajde, od ktere se neomikanemu ljudstvu še ne sanja ne.«

Pri ustanovitvi knjižnic je treba skleniti, »po kateri viži naj bi se bukvarnice napravile«, in poiskati denarno

podlago. Za začetek se nabere 5 goldinarjev, kar zadošča za 20 knjig. Novi nakupi se plačujejo iz izposojevalnine. Iz bira knjig naj se vrši po dveh principih; za knjižnico naj se kupijo knjige, ki »pripeljejo človeka v boljši stan, da si lažje vsakdanji kruh služi«, a tudi knjige, ki »razbistrijo um in omikajo in požlahtijo srce«. V prvo skupino spadajo knjige o kmetijstvu, rokodelstvu, obrtnih zadevah, o zgodovini našega naroda in tujih ljudstev, o zemljepisju itd.; v drugo skupino šteje pisec »povesti mnogoverstniga zapopadka za podúk pa tudi za kratki čas brez pohujšljivih kvant«.

Občinska knjižnica je »pod višjim varstvom župnika ali kaplana«, učitelj je njen oskrbnik in izposoja knjige dvakrat na teden, ob nedeljah in četrtkih. Knjige se izposojajo za eden do dva tedna, izposojevalnina znaša pol krajcarja. Pravico izposojati si knjige ima vsak domačin. Za nedomačina mora biti domačin porok, ali pa mora zastaviti vrednost knjige v denarju. Učitelj opravlja svoje delo brez nagrade.

Knjižnico upravlja tročlanski odbor: duhovnik, učitelj in eden občanar, ki je zato pri knjižnici, da ji drugi bolj zaupajo. Odbor skrbi za hranjevanje in razpošiljanje knjig, za nove nakupe, za pobiranje »mesečnega bravnega plačila« in drugih darov. Knjižnica ostane lastnina tiste občine, ki jo je ustanovila.

H koncu zagovarja pisec potrebo, da se širi med ljudstvom knjiga, proti onim, ki so mnenja, da kmetu ni treba izobrazbe in knjig: Vse zatiranje ljudskega pouka bo tudi v prihodnosti le prazno prizadevanje, ker je za vse ljudstvo prišla nova doba, da stopajo iz temote na dan.

c) Farne in čitalniške knjižnice.

Pobude, ki jih je dal noviški članek, se pač niso mogle razširiti, saj je bila reakcija, ki je sledila revoluciji, najmanj pripravna doba za organizacijo kulturnega dela. V Borovljah na Koroškem je bila leta 1849 neka knjižnica ustanovljena. V neki vasi blizu Slovenjega Gradca so se najkasneje 1849 shajali kmetje ob nedeljah in praznikih pri šestdesetletnem možu Juriju Lečniku, da so brali slovenske časopise. Leta 1850 so bile ustanovljene knjižnice v Dobravi pri Ljubljani, Srednji vasi v Bohinju in v Sorici (grad). Ob novem letu 1852 je ustanovil kaplan Lambert

Ferčnik knjižnico v Št. Jakobu v Rožu, imela je okoli 20 udov, ki so plačevali po goldinarju ali po 30 do 40 krajcarjev na leto za nakupovanje novih knjig. V Železnikih so imeli sredi leta 1853 bralno društvo, ki se je naročilo na Novice in Zgodnjo Danico. Iz drugih krajev ni vesti. Vendar niso odslej več utihnile zahteve po ljudskih knjižnicah in ko je leta 1855 napisal Jurij Kobe za Novice članek o kmečki prosveti, »kako bi se mogli ladanjci mestnjanom v omiki bolj približati«, je znova načel vprašanje ljudskih knjižnic. Kobe je sicer kakor Jordan poučeval vpliv knjižnic na um in srce, na gospodarski in duševni napredek, ni pa prevzel predloga za ustanavljanje občinskih knjižnic, temveč predlagal »knjižnice po farah v peljane«, ki bodo brez velikih stroškov seznanile ljudstvo z dobrimi in koristnimi knjigami.

O številu farnih knjižnic, o njih obsegu in delu, o njih organizaciji imamo le malo poročil. Večinoma so se hranile v farovžu, vodil jih je domači duhovnik, knjige so izposojevali verjetno ob nedeljah po maši ali po nauku. Sodobni listi jih omenjajo le mimogrede v lokalnih poročilih. Pet let po Kobetovem članku poročajo Novice (1858), da ljudje radi berejo, kmet pa ne more mnogo knjig kupovati. V »nekterih krajih« imajo knjižnice, kjer dobijo za majhno odškodnino, drugod celó zastonj, slovenske knjige. Leta 1862 pa poroča Bleiweis, da imajo pri »mnogih farah« že pred več leti ustanovljene knjižnice in da je videl tako knjižnico na Dobrovi pri Ljubljani. Na goriškem Krasu je delovala »Štanjelska vikarijska ljudska knjižnica«, farna knjižnica v Slovenski Bistrici je imela leta 1864 70 udov.

Bleiweisovo poročilo o »mnogih« farnih knjižnicah dopolnjuje Vošnjakov govor (Novice 1864), da so se »tu in tam« že osnovala farne knjižnice in da so se krepko ukoreninile. Vendar ugotavlja G. Višečki isto leto v Novicah, da o ljudskih farnih in šolskih knjižnicah ni dosti veselega povedati, ker nikjer še svojemu namenu ne zadostujejo.

Sodba Višeškega, da šolske in farne knjižnice ne zadostujejo svojemu namenu, je popolnoma pravilna, ker je bila organizacija farnih knjižnic zgrešena. Ne glede na to, da so imele preveč karitativen značaj in da so verjetno tudi preveč enostransko nabavljale nabožno književnost, so bile njih denarne moči tako omejene, da niso mogle sproti nadomestiti potrebnih knjig. Manjkala je centralna organiza-

cija, ki bi bila skrbela za novo, sveže gradivo. A manjkalo je tudi primernih knjig in založnikov, ki bi bili usmerili svoje založniško delo po potrebah ljudstva.

Novo pobudo za razvoj slovenskih knjižnic je dala čitalniška doba. Čitalnice, ki so se po letu 1860 ustanovile po slovenskih mestih in trgih, so mogle sicer le v nezadostni meri nadomestiti ljudske knjižnice, a so vendar uspele, da so utrle slovenski knjigi pot med ono mestno in trško inteligenco, ki se je v absolutistični dobi zbirala v nemških Lesevereinih ali se sicer oklenila uradnega nemštva. Čitalnice, ki so bile deloma nadaljevanje starih društev iz 1848—1849, so učile in gojile slovensko besedo in polagoma navadile meščanstvo na slovenski govor in slovensko knjigo.

Ko so ustanovili 1861 v Ljubljani Narodno čitalnico, so navedli kot namen društva tudi »čitanje časopisov in knjig«. Med pravicami društvenikov pa beremo, da smejo po določenem redu dobivati časopise in knjige za domače branje. »Knjižničar priskerbljuje po sklepu odborovem in derži v redu časnike in knjige.« Podobna pravila so veljala tudi za druge čitalnice; vsaka je imela po pravilih večjo ali manjšo knjižnico, saj so bile večinoma naročene na slovenske politične, leposlovne in znanstvene časopise ter včlanjene pri Mohorjevi družbi in Slovenski Matici.

Na splošno vemo tudi o čitalniških knjižnicah le malo. Kmetijska čitalnica v Podragi pri Vipavi je imela v drugem letu 360 zvezkov, Narodna čitalnica v Solkanu pri Gorici čez 250 zvezkov, o drugih knjižnicah je le malo ali nobenih vesti. V Vipavi so želeli imeti čitalnico, ki naj bi ne bila samo za »purgarje in gospode«, ampak tudi za rokodelce in iskrene in ukaželjne kmete. Imeli naj bi v čitalnici mnogo slovenskih knjig, med njimi tudi Vrtovčevo kemijo in vinorejo ter »nauk murve in židne črve rediti«.

Nekatere čitalnice so ustanovile tudi javne ljudske knjižnice, tako n. pr. škofjeloška čitalnica, ki je izdala še leta 1908 imenik svoje knjižice. Dolgo je delovala čitalnica v Novem mestu, ki je izposodila še leta 1914 iz svoje javne knjižnice 181 bralcem 2339 knjig. Knjižnica čitalnice v Kranju je imela ob ustanovitvi 70 knjig (1866), leta 1913 pa 1620 del v 2063 zvezkih. Ko se je društvena knjižnica spremenila v ljudsko knjižnico, je število izposojenih knjig poskočilo od 312 (leta 1906) na 2050 (leta

1907) in doseglo leta 1910 6830 knjig. Iz čitalniške knjižnice je nastala tudi dvorska knjižnica v Ljubljani (leta 1908), knjižnica celjske čitalnice je prišla v last celjske mestne knjižnice itd. Druge čitalniške knjižnice, ki se niso ob pravem času reorganizirale v javne ljudske knjižnice, so se raznesle in porazgubile; knjižnica tržaške čitalnice, ki je imela tudi mnogo starejših slovanskih knjig, je zgorela ob požigu Narodnega doma (1920).

Splošno pa se je v čitalniški dobi vnovič poudarjala potreba ljudskih knjižnic.

Mariborski dopisnik Einspielerjevega časopisa »Stimmen aus Innerösterreich« je ugotovil 1862, da moramo dati kmetu v roke slovenske knjige, ki naj ga zbudijo iz narodne brezbriznosti. To bomo dosegli z ustanavljanjem splošnih ljudskih knjižnic. Goreči župniki in kaplani so iz ljubezni do naroda ustanavljali farne knjižnice in jih množili iz svojih sredstev. Knjige so romale od hiše do hiše in ukaželjno ljudstvo jih je rado prebiralo. A usoda teh knjižnic je bila odvisna od vneme posameznikov. Mlačni nasledniki so uničili delo prednikov. Dopisnik je nasvetoval, naj bi se duhovniki ob prihodnjih pastoralnih konferencah pogovorili in konzistorij naj bi duhovnikom priporočil ustanavljanje farnih knjižnic. Po izvajanjih Einspielerjevega lista je tudi Josip Godina - Verdelški v članku »Česa je zdaj Slovencem najbolj potrebno?« navedel kot drugo točko ustanavljanje ljudskih knjižnic ali bibliotek (Slov. Glasnik 1. aprila 1862) in pravilno opazil bistveno pomanjkljivost. Ugotovil je namreč, da bi morali »marljivo delati in se truditi za izdajo slovenskih knjig«.

Meseca maja so se oglasile Novice, ki so objavile članek Lovra Tomana »Ljudske knjižnice ali bukvarnice« in 1863 njegovo novoletno poslanico. Toman je pozivljal k ustanavljanju knjižnic po občinah in farah. Vzkliknil je: »Ne pozabimo narodnih ljudskih knjižnic. Ustanavljajmo jih po občinah, v farah ali posamnih krajih, obilen sad bodo prinašale!«

Leta 1863. je Levstikov »Naprej« po čeških narodnih listih svetoval učencem, naj ob počitnicah izobražujejo ljudstvo in budijo v narodu ljubezen do branja. »Najprvo naj vam bodo mar knjižnice. Mnogo se je uže o tem pisalo, nekaj tudi uže delalo, a vse to je še malo, neizmerno malo. Zbirajte knjige, seznanjujte ljudstvo z narodnim slovstvom, kažite važnost njene podpore, njenega razvitka in važnost narodne izobraženosti sploh.« Pomembnost in namen knjiž-

nic pa je zgostil Naprej v kratki ugotovitvi, da »ni tako važno knjige imeti, ampak važnejše je prebirati jih.« Iz Gorice se je oglasil v Novicah 1864 dopisnik N, verjetno Janko Pajk, ki je opozoril na potrebo šolskih knjižnic po mestih, »ker šolski nauk sam za življenje ne zadošča«, in na pomembnost knjižnic za narodnost Slovencev.

Končno je povzel še besedo Josip Vošnjak, ki je v govoru v mariborski čitalnici (Novice 1864) priporočal farne knjižnice in podal načrt pravil. Udje naj plačujejo 30 krajcarjev na leto. Knjige si izposojajo po vrsti, a nikoli več kot eno za rok 14 dni, izjemoma tudi na dva meseca. Knjige morajo udje varovati, da se ne zamažejo in raztrgajo. Škodo ali izgubo knjige mora bralec nadomestiti v denarju. Nobeden bralec ne sme knjige drugim posoditi, ampak jo mora vrniti knjižnici. Kdor ne plača do konca leta udnine, preneha biti član. Dohodki in stroški se vpišejo v zapisnik. Z gotovino se naročajo časniki in kupujejo knjige, ki morajo biti vezane.

V šestdesetih letih so skrbele za rokodelske pomočnike »Katoliške družbe rokodelskih pomočnikov«, ki so imele v nekaterih mestih in trgih tudi svoje knjižnice, tako n. pr. v Ljubljani, kjer je štela knjižnica ob koncu leta 1855 skoraj 300 knjig, v Novem mestu, Škofji Loki itd.

Leta 1869 se je ustanovila v Ljubljani »Katoliška družba za Kranjsko«, ki je imela tudi knjižnico in izdala tiskan »Red pri bukvarnici katoliške družbe za Kranjsko« s seznamom svojih knjig. Knjige so izposojali vsak dan od desete do dvanajste ure. Vodili so »zapisnik bukev po številu in abecednem redu, izposojilno in izposojilno kontrolno knjigo«, napovedali so tudi »vošilno knjigo«, v katero naj bi vsak društvenik zapisal tiste knjige, katere želi, da bi se kupile za knjižnico. Vsak čitatelj je imel svoj »bukvarnični list«, kakršne imajo danes vse ljudske knjižnice. Do 15. januarja 1871 je obiskalo čitalnico 419 članov. A že na drugem občnem zboru je predsednik ugotovil, da ne bo mogla knjižnica nakupovati večjega števila novih knjig in da zato ne bo onih društvenih koristi, ki bi jih moglo in moralo prinesiti katoliško bralno društvo. Do konca leta 1871 je izposodila knjižnica 506 bralcem 1871 knjig, in sicer 319 slovenskih, 1073 nemških in 69 v drugih jezikih. Imela je 2265 knjig, od katerih ni 804 knjige nihče zahteval. Prvo leto je izdala družba za knjižnico 374 goldinarjev, drugo leto samo še 42 goldinarjev.

Kako pravilna je bila sodba G. Višečkega v Novicah 1864 (gl. zgoraj), je dokazal končni razkroj farnih knjižnic, ki so mogle le za silo uspevati v primitivnih razmerah in samo toliko časa, dokler je bilo kmečko ljudstvo socialno in umsko nediferencirano, dokler je imel duhovnik v fari odločujoč vpliv v vseh zadevah. Ko je pa segel tudi v slovensko vas novodobni razvoj, se je patriarhalčno razmerje med duhovščino in ljudstvom začelo krhati, kar so občutile najprej farne knjižnice. Nič drugače se ni godilo bralnim društvom (Sodražica 1869, Dobrova 1875, Kropa 1878 i. dr.), ki so bila naročena na liste, a se niso brigala za knjižnice. Njim je »Slovenec« že leta 1890 očital, da so se preživela in da morajo poživiti svoje delovanje predvsem s snovanjem knjižnic, pevskih zborov i. dr.

č) Knjižničarski problemi na katoliških shodih.

Ko se je vršil prvi katoliški shod v Ljubljani (1892), so bile farne knjižnice že v razsulu, kar potrjujejo tudi besede poročevalca Kržiča, da so farne knjižnice v prejšnjih časih lepo delovale. Vendar ni vedel prvi katoliški shod nasvetovati mesto farnih knjižnic kaj boljšega in referent Kržič je želel, da bi se farne knjižnice zopet oživile. V resoluciji so poudarjali, da je »dolžnost vsakega katoličana, da slabo in kužno berilo po moči zavira, dobro pa pridno razširja po družinah in društvih. V to svrhu zlasti veliko pripomorejo farne knjižnice, ako so modro vravnane.« Hkrati so sklenili, naj se sestavi »odbor večjih mož«, ki naj presodijo in ocenijo vse slovenske knjige, ali so ljudstvu in mladini primerne, naj se slabo blago odstrani, dobro razširi, in naj se poskrbi tudi posebna izdaja slovenskih klasikov za odraslo mladino.

Tudi na drugem katoliškem shodu (1900) se še niso razčistili pojmi o namenu in organizaciji knjižnic. Še vedno je veljala kot pri farnih knjižnicah kot prva in najvažnejša naloga, da varujejo knjižnice ljudstvo pred »slabimi« knjigami in da nadaljujejo moralno in versko vzgojo, ki sta ji položila temelje verski in splošni pouk na ljudskih šolah. Poročevalec Josip Gruđen je sicer pravilno ugotovil, da gledamo premalo na to, da postanejo slovenske knjige tudi last naroda in da pridejo v najširše kroge, a njegov nasvet, naj temu odpomorejo farne knjižnice, bralna

društva in bralni krožki, ni vseboval novih smernic. Praktični zgled pa, naj namreč duhovnik nima listov doma le zase, ampak naj skrbi, da krožijo po hišah, je mogel zadostiti le najbolj primitivnim razmeram.

Resolucija, ki je bila sprejeta na drugem katoliškem shodu, kaže pa vendar neki napredek. Bralnice in knjižnice naj bi ustanavljali domači duhovniki s sodelovanjem vnetih laikov. Po tem potu naj se širi branje in izobrazba med ljudstvom, zlasti pa naj se ustanavljajo knjižnice ob slovenski meji, kjer ne morejo delovati druga narodna društva. Za farne knjižnice naj se čimprej ustanovi za vsako škofijo osrednji odbor, ki naj izdelava načrt, kako je farne knjižnice ustanavljati in voditi, in seznamek knjig, ki so pisane v pravem duhu in za ljudstvo primerne. Ozki krog versko nraavstvenih ciljev farnih knjižnic pa je razširil v praktično življenjsko smer Janez Ev. Krek, ki je izjavil v organizacijskem odseku, da imajo društva v prvi vrsti vzgojevalni smoter, da morajo biti združena s knjižnicami, in da je umstveni napredek glavni pogoj političnemu napredku in organizaciji.

V sklepih in govorih drugega katoliškega shoda je viden napredek v dveh smereh. K vodstvu in organizaciji farnih knjižnic, bralnih društev in krožkov naj se pritegnejo laiki in naj se izdelajo načrti, kako je ustanoviti, kako voditi knjižnice. Spoznali so torej, da knjižnice ne morejo uspevati brez aktivnega sodelovanja onih, ki so jim namenjene, in tudi ne, če voditelji knjižnic ne poznajo organizacije in metode dela v knjižnici sami, in če ni osrednje organizacije, ki naj delo vodi.

Glede vprašanja, kaj naj se v farne knjižnice postavi, torej glede izbire knjig, pa je prevzel drugi katoliški shod smernice prvega shoda. Ker si knjižnice starejših pisateljev, »kot so bili Cigler, Andrejčkov Jože itd. ne bodo mogle nabaviti, ker jih ni, novejših pa kakor Jurčič, Stritar itd. ni devati vanje takih kakršni so«, je predlagal M. Opeka, naj se poskrbi za »posebno, zlasti stvarno dobro izbrano ter očiščeno ... izdajo slovenskih pisateljev in pesnikov starejših in novejših. V ta namen naj se sestavi odbor večjih mož, ki dobro poznajo slovensko leposlovje in ki bodo po skupnih posvetovanjih vestno odbirali za tako izdavanje primernih spisov.« Nihče se še ni zavedal, da bi lažje privabili bralce v knjižnico, če bi jim nudili spise, ki so z njimi časovno in socialno povezani, torej spise sodobnih pisateljev, ne pa

romantičnega moralista Ciglerja, ki ni mogel v letu 1900 Slovencem isto pomeniti kot leta 1836.

Odbor, ki je bil izvoljen na drugem katoliškem shodu, da izbere in očisti slovenske pesnike in pisatelje, ni ničesar naredil, zato je tretji katoliški shod (1906) vnovič načel to vprašanje. Člani očiščevalnega odbora so mogli le ugotoviti, da so prevzeli delo, ki ga ne zmorejo, zato naj knjižničarji sami pregledajo svoje knjige in na tej podlagi naj se sestavi katalog knjig, ki so za knjižnice primerne. Končno so sklenili, naj izda Katoliška bukvarna katalog primernih knjig, ki naj ga pregleda pred natiskom poseben odbor (Bernik, Kržič, A. Ušeničnik, Debevec in Grivec). To se je tudi zgodilo. A. Kržič je sestavil Katalog mladinskih knjig za učence ljudskih šol (v Ljubljani 1907), v katerem je vsako knjigo tudi ocenil. Katoliška bukvarna pa je izdala dva kataloga, trgovskega z naslovom Splošni katalog slovenskih knjig (v Ljubljani 1907) in poseben katalog: Knjige za slovensko ljudstvo, pregledal odbor za presojo slovenskih knjig, izvoljen ob priliki III. katoliškega shoda (v Ljubljani 1907).

Iz splošnega kataloga so izostali v seznamu za slovensko ljudstvo primernih knjig tile pesniki: Aškerc, Funtek, Gestrin, Jenko, Kette, Maister, Murn, Prešeren, V. Vodnik, Oton Župančič in tudi Štrekljeva zbirka slovenskih narodnih pesmi. Iz proze so bili spoznani kot neprimerni za ljudstvo: Almanah slovenskih bogoslovcev, Cankar, Čehov, Dostojevskij, Kersnik, Levstikovi zbrani spisi, Meško, Murnik, Štritarjevi zbrani spisi, Šorli, Tavčar, Trdina i. dr. Središče ljudskih knjižnic naj bi tedaj tvorili razen Ljudske knjižnice, Narodne biblioteke in Knjižnice za mladino še Andrejčkov Jože, Cooper, Hoffmann, Jurčič, Sienkiewicz, Spillmann in Krištof Šmid. Da je bila s to izbiro razumna in uspešna vzgojna in izobraževalna politika v knjižnicah za odrasle nemogoča, ne bomo še posebej dokazovali.

Glede organizacije knjižnic samih se je tretji katoliški shod odpovedal farnim knjižnicam, »ki niso rodile mnogo sadu, ker so preveč navezane na osebe,« in nasvetoval, naj se snujejo društvene knjižnice. Socialni odsek je sklenil, naj ima vsaka društvena knjižnica poseben gospodarski in socialni oddelek. Časopisi, ki redno prinašajo gospodarske in socialne sestavke, naj se hranijo in ob koncu leta vežejo; iz drugih časopisov naj se po možnosti izstrižejo gospodarski in socialni članki, uredijo po tvarinah in hra-

nijo. Nasvetovali so tudi stalne in potovalne knjižnice, ki jih je treba zlasti snovati ob jezikovnih mejah, da bi nas ne prehiteli Nemci in Italijani.

Četrty katoliški shod (1913) je samo še poudaril potrebo splošne izobrazbe zlasti v obmejnih krajih in sklenil, naj se knjižnice v društvih izpopolnjujejo.

Med tem časom je namreč prevzela skrb za knjižničarsko delo med ljudstvom že pred drugim katoliškim shodom ustanovljena Slovenska krščanska - socialna zveza (ustan. 1897), ki je imela tudi namen »ustanavljati, združevati in spopolnjevati nepolitična društva med Slovenci: n. pr. katoliške delavske družbe, bralna in izobraževalna društva...« in ki je že od kraja posvetila posebno skrb društvenim knjižnicam ter dala tudi knjižničarjem najnужnejša navodila o delu v knjižnicah (Poročilo o I. shodu katol. slov. nepolitiških društev... 1902, 81—5; Društveni koledarček 1906, 42—47; 1937, 87—88).

Število v SKSZ včlanjenih društev in knjižnic je naglo rastlo, na prvem shodu katoliških nepolitičnih društev (1902) je bilo zastopanih 78 izobraževalnih društev. V letu 1903 je bilo včlanjenih že 106 društev, izmed njih je bilo 21 društev, ki niso imela knjižnice, 8 društev ni poslalo poročila, tako da je znašalo število knjižnic najmanj 77. Zadnje objavljeno štetje pred svetovno vojno za leto 1912 izkazuje 646 včlanjenih društev, od katerih je poslalo 476 društev poročilo o svojem delu, 170 društev pa le pomanjkljive ali sploh nobenih podatkov. Društva so štela 102619 knjig.

Ime društev	Š t e v i l o		
	društev	članov	knjig
Akademski društva	4	265	5061
SKSZ za Kranjsko	192	18569	49478
Zveza nepolit. društev v Vipavi	16	671	2658
SKSZ na Primorskem	97	3135	7005
SKSZ na Štajerskem	124	6951	27712
SKSZ na Koroškem	42	1195	5927
Skupno	476	30786	77819
Le približni podatki	(170)	10200	24800
Skupno	646	40986	102619

Še pred vojno, maja 1914, so sklenila v SKSZ včlanjena ljubljanska društva združiti svoje knjižnice v veliko javno, ljudsko osrednjo knjižnico, ki naj bi postala matica vsega slovenskega knjižničarstva.

Vojna je to organizacijo skoraj do polovice razredčila. Po izgubi Goriške, delov Kranjske in Koroške je bilo leta 1922 v SKSZ včlanjenih le še 272 društev, ki so imela v svojih knjižnicah 65.300 knjig. Leta 1923 se je SKSZ reorganizirala kot *Prosvetna zveza*. Kot centralna knjižnica za ljubljansko škofijo deluje *Ljudska knjižnica v Ljubljani*, ki je bila 1924 obnovljena in spopolnjena. Za lavantinsko škofijo vrši isto funkcijo *Prosvetna knjižnica v Mariboru*, ki je bila ustanovljena 1926. Prosvetna zveza je priredila v letih 1928/29 po vseh dekanijah tečaje za knjižničarje in ustanovila pod svojim okriljem *Zvezo ljudskih knjižnic*.

d) Knjižnice socialističnega delavstva.

Socialistično usmerjeno delavstvo je ustanovilo že v zimi od 1869 na 1870 v Ljubljani svoje prvo izobraževalno društvo, ki je imelo po pravilih tudi namen ustanavljati knjižnice. Podobna delavska izobraževalna društva so bila tudi v Celju, Mariboru, Ptuju, Celovcu, Trstu, Prevaljah in v Guštanju. Delavsko bralno društvo v Idriji, ki je bilo pa šele pozneje ustanovljeno (1909), je bilo narodno-napredno orientirano in je imelo 827 knjig.

Prva delavska društva so imela predvsem organizatoričen pomen, zbirati delavce k skupnim pogovorom in predavanjem ter širiti med njimi propagandno literaturo. O delovanju knjižnic ni iz prve dobe delavskega gibanja posebnih vesti. Pač pa so imela delavska strokovna društva in strokovne organizacije svoje knjižnice, tako n. pr. Društvo tiskarjev, kamenopiscev in kamenotiskarjev na Kranjskem, a do ustanovitve pomembne delavske knjižnice še ves čas pred vojno ni prišlo. Šele po vojni so se delavske knjižnice razvile v taki meri, da utegnejo ob nemotenem in svobodnem razvoju postati zelo pomembne javne ljudske knjižnice.

Potrebe ustanavljati knjižnice se je že zavedala predvojna delavska kulturna organizacija *Vzajemnost* in njena naslednica *Svoboda* (1913—1935, potem zopet *Vzajemnost*), ki je že v prvi številki enako se glasečega glasila (1925) in pozneje objavila programatične članke: »Pomen knjižnice za delavsko vzgojo«, »O naših knjižnicah« i. dr. »Svoboda« je pričela akcijo za ureditev knjižnic in postavila tri programne točke: Dobiti je treba potrebna sredstva, da

se izpolnijo že obstoječe delavske knjižnice z vsemi najboljšimi in najpotrebnejšimi knjigami, kar jih je izšlo v slovenskem jeziku. S pomočjo skupnega kataloga je treba uvesti zamenjavo knjig med podružnicami. Knjižnice je treba tako urediti, da se bo vedelo, kaj imajo in kaj jim še manjka.

Leta 1924 se je osrednja knjižnica Svobode v Ljubljani preuredila; v slovenskem oddelku je imela tedaj 1800 knjig, v nemškem 1560 knjig, v hrvaškem 200, skupno 3560 knjig. Nad 250 rednih obiskovalcev si je izposodilo do 8000 knjig, torej 32 knjig na enega obiskovalca.

Dve leti pozneje je Delavska zbornica za Slovenijo ustanovila prosvetni odsek, ki je imel nalogo, da kot pomožni organ DZ po njenem pooblastilu in po določbah pravilnika podpira in se zanima za splošno kulturno, prosvetno, umetniško in zdravstveno športno povzdigo delavcev, nameščencev in njihovega naraščaja, upoštevajoč pri tem samostojnost in iniciativnost posameznih delavskih društev. Svojo nalogo bo vršil prosvetni odsek DZ tako, da ustanovi ljudsko in študijsko knjižnico in čitalnico v Ljubljani ter po možnosti tudi v drugih krajih Slovenije. Bistveno je, da prosvetni oddelek DZ »nudi delavstvu predvsem duhovna sredstva, ki so mu potrebna na njegovi poti k popolnemu uveljavljanju v človeški družbi, in ki jih posamezne delavske organizacije finančno ne zmorejo«. Prosvetni odsek hoče »samo moralno in materialno podpirati kulturno delo med proletariatom, ne da bi se vmešaval v smernice različnih kulturnih organizacij«.

Prosvetni odsek DZ je najprej ustanovil knjižnico v Ljubljani, ki je začela poslovati leta 1926; prevzela je knjižnico Svobode in knjižnico ljubljanske podružnice Saveza grafičnih delavcev ter je ustanovila knjižnico tudi pri ekspoziaturi DZ v Mariboru. Hkrati skrbi, da dobijo tudi delavske knjižnice v Celovcu, Borovljah, Železni Kapli in Velikovcu primerne slovenske knjige. — Svoboda sama, odnosno Vzajemnost ima še 21 knjižnic po svojih podružnicah na Jesenicah, Javorniku, Gorjah pri Bledu, v Lescah, Tržiču, Kranju, Zalogu, Dobrunjah pri Ljubljani, Trbovljah, Hrastniku, Zabukovci, Libojah, Guštanju, Prevaljah, Mežici, Črni, Kočevju, Rajhenburgu in Ptuju.

Posebej je treba še omeniti Poročilo prosvetnega odseka DZ v Ljubljani za 1926—1931 (Lj., 1931; sestavil tajnik prosvetnega oddelka in knjižničar Ciril Štukelj), ki

je prvi poskus na Slovenskem, podati moderno in današnjim potrebam knjižničarskega dela odgovarjajočo statistiko. To je statistika, ki ne navaja samo suhih števil in izračunjenih odstotkov o bralcih, razpoložljivih in izposojenih knjigah, ki se je temveč spustila v bibliotečno politiko ter upošteva, kaj berejo biološko, socialno in poklicno diferencirani čitatelji. Le takšna poročila morejo dati smernice za nadaljnje delo ljudskih knjižnic, za pravilno izbiro knjig, in morejo hkrati piscem, prevajalcem in založnikom dati primerna navodila, ker opozorijo na vrzeli v posameznih literarnih skupinah, n. pr. znanstveni in poljudno znanstveni književnosti. Četudi ni imelo poročilo namena, da bi bilo izčrpno, more vendar služiti vsem drugim ljudskim knjižnicam kot praktično navodilo, kako naj se letna poročila sestavljajo.

e) Nemške agresivne knjižnice in slovenska obramba.

V patriarhalno zastarelost čitalniških in farnih knjižnic je že pred prvim katoliškim shodom treščila ustanovitev dveh nemškonacionalnih agresivnih društev, *Deutscher Schulverein* (1880) in *Südmark* (1889), ki sta se med seboj podpirali in dopolnjevali. *Südmark* je skrbela zlasti za materialno podporo Nemcev, ki so živeli na slovensko-nemški jezikovni meji ali tudi na čisto slovenski zemlji, katero so v celoti smatrali kot nemško kulturno ozemlje (*deutscher Kulturboden*), skrbela je tudi za denarno pomoč nemškemu šolstvu, ki ga je vodil *Schulverein*, in nemškim knjižnicam. Do 1897 je ustanovil *Schulverein* na Koroškem že 22 ljudskih knjižnic. Koliko knjižnic sta ustanovili nemški društvi, danes še ne vemo. *Deutscher Kalender für Krain* ima razumljivo zelo skromna in molčeča poročila, vendar je iz njih razvidno naslednje:

Od 1897 do 1902 se je dvignilo število *Südmark*inih krajevnih podružnic na Štajerskem od 52 na 87, na Koroškem od 18 na 33, na Kranjskem od 4 na 5, na Primorskem od 1 na 4. Vsaka podružnica je imela seveda tudi svojo knjižnico in upravljala tudi druge stalne ali potovalne knjižnice v svojem okraju. Leta 1907 je izdala *Südmark* za ljudske knjižnice 10.065 kron; za leto 1910 poroča prej imenovani nemški koledar o 130 ljudskih knjižnicah s 120.000 zvezki; za 1911 izkazuje 12.284 kron za podporo raznim knjižnicam in 1912 poroča, da je ustanovila *Südmark* za povzdigo ljud-

ske izobrazbe v zadnjih desetih letih 212 ljudskih knjižnic, od katerih je delovala večina na slovenski zemlji.

Delovanje Schulvereina in Südmarke je sililo tudi slovenske organizacije v obrambo. Nekaj sledov smo našli tudi v razpravah katoliških shodov, sicer pa so organizirala prosvetno delo v ogroženih krajih narodno obrambna društva, v prvi vrsti Družba sv. Cirila in Metoda (ustan. 1885). V poročilu o delovanju družbe v prvem četrtstoletju beremo, da je »družba pošiljala šolskim knjižnicam raznih knjig. Na stotine prošenj za knjige je prejela iz vseh slovenskih pokrajin in do malega vse uslišala. Z molitveniki, katekizmi, zgodbami, z ‚Vrtci‘ in ‚Zvončki‘ in raznimi mladinskimi knjigami je obdarila zlasti obmejne kraje. Največ družbenih knjižnih pošiljk je šlo na Koroško.« Od 211 podružnic (leta 1910) so imele nekatere tudi svoje knjižnice, a o njihovem delu, o številu knjig itd. nimamo zadostnih vesti. Tudi narodno obrambna društva niso rešila in niti ne dovolj odločno in smotreno posegla v problem ljudskih knjižnic v narodno ogroženih krajih. Smotrenega ljudsko knjižničarskega dela, ki naj bi zavrla vpliv nemško-nacionalnih knjižnic, ni bilo, ker se ni ustanovila potrebna biblioteka organizacija in se tudi niso izdelale smernice. Vse je bilo vklenjeno v ozek krog društvenih knjižnic. Dovolj značilno je, da se je n. pr. šele 1925 ustanovila knjižnica Manjšinskega inštituta v Ljubljani, ki sistematično zbira vse spise, knjige in gradivo, ki se tiče obmejnih Slovencev in Slovencev izven naše države, akoravno bi bili tako organizacijo že nujno potrebovali v osemdesetih in devetdesetih letih minulega stoletja.

Slovenska mestna in trška napredna inteligenca, ki se je še zbirala v ostarelih čitalnicah in zgubljala polagoma vezi z ljudstvom in njegovimi potrebami, ni imela pri ustanavljanju ljudskih knjižnic posebnih zaslug, razen bolj redkih primerov, ko so se čitalniške knjižnice spremenile v ljudske. Iz naprednih krogov se je šele organizirano narodno radikalno dijaštvo ozvnelo lotilo organizacije ljudskih knjižnic. V njegovem glasilu »Omladina« (1904—1914) je izšla vrsta člankov, ki so razpravljali o nalogah, potrebah in organizaciji ljudskih knjižnic.

Ustanavljanje in urejevanje knjižnic je prevzelo Akademsko ferialno društvo Prosveta (1904), ki je postavilo za ljudske knjižnice narodno obrambni cilj, »varovati slo-

vensko ljudstvo pred narodnim potujčevanjem«. Prosveta je delovala v prvih letih na Kranjskem, zlasti na Kočevskem, pozneje tudi na Koroškem in Štajerskem. Do leta 1909 je ustanovila 38 knjižnic, kar je bil vsekakor odličen uspeh, a vendar še ne opravičuje samozavestne sodbe, »da je naša zemlja že povsod preprežena s knjižnicami, bodisi neposredno od Prosvete ustanovljenimi, bodisi s takšnimi, katerim je Prosveta stala s svetom ob strani« (Dijaški almanah za leto 1910/11). Do leta 1912 je osnovalo osrednje društvo 50 ljudskih knjižnic. Vendar so morali narodno radikalni organizatorji kmalu spoznati, da Prosveta kot ferialno društvo ne more sama skrbeti za izpopolnitev večjih ljudskih knjižnic in za izmenjavanje potovalnih knjižnic ter da je treba za centralizacijo ljudskega knjižničarstva ustanoviti »Zvezo slovenskih izobraževalnih društev«.

Prosveta je izdala tudi dve brošuri (1908, 1910) z navodili o poslovanju v manjših in večjih knjižnicah in s seznamom priporočljivih knjig, ki kaže proti katalogu, ki ga je izdala leto poprej Katoliška bukvarna, lep napredek in širokogrudnost, ker so bili vanj sprejeti tudi vsi oni pisatelji, ki jih je črtal na III. katoliškem shodu izvoljeni odbor, in ker se priporoča »Ljubljanski zvon« prav tako kakor »Dom in svet«.

f) Iz dobe po vojni.

Delovanje Prosvete in narodnega radikalnega dijaštva je bilo ob začetku svetovne vojne zaključeno. Po vojni je nadaljevala njuno delo Zveza kulturnih društev (ustanovljena 1919), ki ima nalogo, da njena centralna knjižnica na podlagi enotnega kataloga vseh Zvezi pripadajočih knjižnic organizira izposojevanje in menjavo knjig, eventualno tudi celih knjižnic (§ 4 b), in da posreduje za svoje člane pri nakupovanju knjig in knjižničnega inventarja (§ 4 c). V Ljubljani ima Zveza centralno knjižnico, včlanjenih je 113 društev z lastnimi knjižnicami in deloma tudi čitalnicami; število knjig je 102.000 (1932). Zveza v Mariboru ima tudi centralno knjižnico, 100 včlanjenih društev z lastnimi knjižnicami z nad 50.000 knjigami in 76 potovalnih knjižnic.

Med najmlajšimi ustanovami naj imenujemo še Zvezo kmetijskih fantov in deklet (ustan. 1934), ki ima po svojih pravilih tudi namen ustanavljati knjižnice in čitalnice.

Iz najnovejše zgodovine ljudskega knjižničarstva moramo še navesti dva odloka kr. banske uprave dravske banovine. Prvi odlok je določil jeseni leta 1929, da je treba knjižnice nadzorovati s treh vidikov: 1. glede na državno patriotično vsebino knjig, 2. glede na socialno politično smer s posebnim ozirom na revolucijsko in komunistično tendenco in 3. glede na moralno kvarni vpliv. Nadzorniki, ki so jih dobile nekatere nekatoliške knjižnice, so imeli nalogo, da morajo izvesti zlasti kategorizacijo čtiva in čitateljev potom kartoteke, klasifikacijo in razdelitev vseh knjig v tri skupine, od katerih se je smela tretja skupina čitati ali na dom izposojati le po predhodnem dovoljenju nadzornikov. Junija naslednjega leta so dobile te knjižnice sosvete, ki delujejo še danes in usmerjajo nove nakupe po prej navedenih navodilih banske uprave.

Z drugim odlokom banske uprave, ki je razpustil Prosvetni zvezi v Ljubljani in Mariboru, je bilo vsem enosmernim katoliškim in v omenjenih zvezah včlanjenim knjižnicam delovanje za dobo od 17. februarja 1933 do 15. julija 1935 onemogočeno.

Vsa naša prosvetna društva imajo po objavi načelnika prosvetnega oddelka kr. banske uprave dravske banovine dne 18. februarja 1937 90.000 članov in 752 društvenih knjižnic z 270.938 knjigami. Prosvetna zveza v Ljubljani ima včlanjenih 246 društev, v Mariboru 166; Zveza kulturnih društev v Ljubljani ima včlanjenih 70 društev, v Mariboru 109; Zveza kmečkih fantov in deklet ima 132 društev. »Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1937/38 izkazuje tole stanje: 927 šolarskih knjižnic z 298.791 knjigami (izposojenih knjig 543.940), 910 učiteljskih knjižnic s 425.753 knjigami (izposoj. knjig 143.070), 34 okrajnih učiteljskih knjižnic s 39.932 knjigami (izposoj. knjig 2.222), 224 javnih knjižnic z 234.223 knjigami (izpos. knjig 482.842), 532 društvenih knjižnic z 230.168 knjigami (izposojenih knjig 195.407) 15 znanstvenih knjižnic s 361.011 knjigami (izposojenih knjig 35.797). Skupno imamo v dravski banovini 2642 knjižnic z 1.589.878 knjigami, število izposojenih knjig je znašalo 1.403.278. — Podrobnejše, po okrajih razčlenjene podatke ima omenjeni pregled na str. 96. Vendar je treba imeti v mislih, da gole številke o knjižnicah in knjigah še ne dajejo prave slike in ne dopuščajo pravih sklepov o kulturnopolitičnih uspehih knjižničarskega dela.

V našem pregledu o razvoju knjižnic na Slovenskem nismo omenili onih izposojevalnic knjig, ki so bile ustanovljene kot trgovska podjetja. Na trgovskem principu ustanovljenih izposojevalnic (Leihbibliotheken) so imela vsa večja mesta še pred javnimi ljudskimi knjižnicami. Ustanovili in vodili so jih knjigotržci ali sicer trgovsko interesirani zasebniki, ki so skušali dobiti čim več bralcev, da so kasirali tem višje prispevke na članarini in izposojevalnini. Te izposojevalnice niso imele vzgojnih ali izobraževalnih ciljev, niso bile ideološko opredeljene in so nudile v prvi vrsti modno čtivo. — V Ljubljani je ustanovil knjigar Leopold Paternolli leta 1833 izposojevalnico in izdal ob otvoritvi tiskan seznam razpoložljivih knjig. Leta 1846 je ustanovil izposojevalnico knjig Paternollijev naslednik knjigar Janez Giontini, ki je izdal 1861 katalog v dveh delih. Pozneje je imela podobno ustanovo H. pl. Radicseva, žena ljubljanskega zgodovinopisca.

g) O naših neuspehih.

Iz našega nepopolnega zgodovinskega pregleda moremo ugotoviti vrsto neuspehov slovenskega ljudskega knjižničarstva. O najstarejših knjižnicah, o farnih knjižnicah so ugotovili že na katoliških shodih, da ne uspevajo več, čitalniške knjižnice so večinoma propadle, ohranile so se le one, ki so se preuredile v javne ljudske knjižnice, o šolarskih in učiteljskih knjižnicah smo slišali iz učiteljskih vrst tožbe, da ne uspevajo.

Kje leži krivda za vse te neuspehe?

Knjižnice smo ustanavljali iz romantičnega gledanja na ljudstvo, ki se kaže skoraj v vseh spisih in člankih, ki so zagovarjali in budili ustanavljanje ljudskih knjižnic. Ideologi našega starejšega ljudskoknjižničarskega gibanja so si postavili po večini naslednje smernice.

Naše ljudstvo rado bere, a je revno in si ne more kupovati knjig, zato je treba ustanoviti knjižnice z združenimi močmi, in kar ne bodo mogle kupiti knjižnice same, bodo darovali rodoljubi. S knjigami bomo naše ljudstvo izobrazili, mu požlahtnili um in srce. Kmet bo dobil v knjigah navodilo, kako je treba umno gospodariti, večal bo dohodke svojega zemljišča. Po trudapolnem delu ga bo knjiga razvedrila. V narodno ogroženih krajih pa bodo knjige budile narodno zavest in ustavile prodirajoče nemštvo. Ker pa je

naše ljudstvo tudi dobro in verno, ga bomo s knjižnicami obvarovali pred slabimi knjigami.

V teh smernicah je mnogo, mnogo zmot.

Ne zanikam, da naše ljudstvo rado bere, akoravno ne verujem pomanjkljivim statistikam, ki hočejo dokazati na podlagi konsumiranih knjig, da smo Slovenci najbolj kulturni narod v Evropi. Do tega cilja je še zelo daleč.

Tudi naše materialne revščine ne moremo zdraviti s knjigami in knjižnicami, ampak v prvi vrsti z gospodarskimi organizacijami. Pridelek naših kmetij se ne dá zboljšati in mu tudi ni mogoče dvigniti cene z ljudskimi knjižnicami, četudi je treba, da se kmet pouči, kakšna sredstva imamo danes, da se dvigne kakovost in količina pridelka, da se pouči in dobi pogled v gospodarsko življenje in da spozna prave vzroke svoje revščine. In tudi delavcem ne bomo mogli dvigniti mezde, če jim postavimo in nudimo še tako lepo knjižnico.

V narodno ogroženih krajih so ljudske knjižnice brez dvoma dale pogum, vztrajnost in zavednost marsikateremu omahljivcu, vendar niso odpravile vzrokov germanizacije, ki se je širila zaradi gospodarske odvisnosti in podrejenosti slovenskega ljudstva.

Naše ljudske knjižnice so hotele zdraviti simptome bolezni, niso pa mogle ozdraviti njenih vzrokov. V mnogih primerih smo se zanašali na prosvetno in vzgojno delo, kjer je bilo potrebno gospodarsko delo in kjer bi bile mogle pomagati gospodarske organizacije.

Prva osnovna napaka je bila, da smo dali knjižnicam naloge, ki jih ne morejo vršiti, druga napaka, da smo jih urejali in vodili kot dobrodelne ustanove, nikdar pa si nismo stavili vprašanja, kako vzgojiti ljudstvo, da bo res knjige zahtevalo, in kako ga navaditi poti v knjižnico, kakor so ga z zakonom navadili hoje v šolo.

Že od kraja smo določili tudi voditelje knjižnic, za farne knjižnice duhovnika, za šolske knjižnice ali za knjižnice v šoli učitelja. Nismo pa skrbeli za to, da bi mogli oni, katerim je bila knjižnica namenjena, tudi sami sodelovati. Tako je postala pot v knjižnico skoraj identična poti v šolo in v cerkev. Saj bo verjetno še dolgo v manjših vaseh vodstvo knjižnice v rokah duhovnikov in učiteljev, a javne knjižnice za ljudstvo naj bi ne bile nameščene ne v župnišču in ne v šoli, temveč po možnosti na nevtralnih tleh

pri občini, ako ni knjižnica zvezana z društvom, ki ima svoje društvene prostore.

Nepotrebna skrb, da bi varovali ljudstvo pred »slabimi« knjigami, se je izmaličila v prikrivanje resničnega življenja, ustvarila slepoto pred gospodarskimi in kulturnimi problemi nove dobe, je držala ljudstvo v miselni in umski zaostalosti ter onemogočila rast in tvorbo narodne kulturne enote, ker je ločila ljudstvo od njegovih ustvarjajočih sodobnikov.

Tako smo dajali starejšim knjižnicam naloge, ki jih niso mogle vršiti in se nismo zavedali njih resničnih nalog. Ostali smo na pol pota; imamo ljudskoprosvetne ustanove, ki naj narod umsko in duševno izobrazijo, a vezi med narodom in temi ustanovami so ostale rahle, ker niso upoštevale nagibov in potreb, ki vodijo ljudstvo do knjige. Izločiti in obvarovati smo hoteli ljudstvo pred Aškercem, Trdinom, Tavčarjem, Cankarjem, zato pa beremo še danes »Grofico beračico«. Mislili smo, da bomo obvarovali ljudstvo pred pohujšanjem nove dobe, ki ga ne prinašajo knjige, ampak življenje in življenjske razmere, s tem, da postavimo v ljudske knjižnice čim več nedolžne mladinske literature, pa smo morali že pred vojno spoznati, da je šund z Dunaja in Zagreba zalil zadnjo gorsko vasico in vsega slovenskega Krištofa Šmida! Knjig nismo izbirali po potrebah, ki jih ima ljudstvo, temveč po vidikih in interesih onih, ki morajo po svojem poklicu ljudstvo učiti in ki so bili mnogokrat samo službeni zastopniki gospodujočih skupin. Za javne ljudske knjižnice smo imeli premalo knjig in še te je redčila ozkosrčna cenzura. Sicer pa so glede knjig in literature veljala vedno načela, ki jih je priobčil Ljubljanski škofijski list leta 1922.

Zavezali smo ljudstvu oči, da ni moglo videti svoje podobe in življenja v spisih svojih pisateljev. Zato so se tuji založniki bogatili z našim denarjem, ko so naši pisatelji stradali in hirali.

Kaj je torej primerno za ljudsko knjižnico? Vse, kar je resnično! Kar izvira iz resničnega doživetja sveta in človeških problemov, kar odgovarja bralčevi življenjski problematiki in povezanosti. Prikrivanje sodobnih političnih, kulturnih in socialnih problemov pa je identično z vsiljenim varuštvom nad odraslimi v korist enega gospodujočega

razreda in ne more v nobeni dobi ljudskoknjižničarskega dela podpirati, ampak ga le podirati.

Med osnovne napake pri ustanavljanju knjižnic štejem tudi vedno se ponavljajoče prošnje, naj darujejo rodoljubi knjige, naj dajo društvom na razpolago knjige, ki se prašijo po omarah. Take prošnje in pozive javnosti beremo še danes po časnikih. A knjižničarji morajo vedeti, da vsebujejo prostovoljni knjižni darovi do 80 in več odstotkov nerabne, zastarele in brezpomembne robe. Knjižničarji vemo, kako in ob kakih prilikah dobivamo darove, namreč tedaj, kadar se darovatelj izseli ali preseli in hoče očistiti svojo knjižnico navlake, ki se mu je v letih nabrala. Ali naj torej odklanjamo darove? Nikakor ne! Knjižničar sprejme vsak dar in se zanj vljudno zahvali ustno in pismeno. Nato izbere iz darov, kar lahko potrebuje, iz ostankov izbere, kar bo morebiti zanimalo drugo knjižnico, ki ima druge naloge kot njegova, ali kar bi lahko zamenjal, vse drugo shrani med »staro zalogo«, ki jo množi toliko časa, dokler se ne izplača prodati jo kot makulturni papir. Kdor ima svojo domačo knjižnico, ki jo množi po čisto individualni potrebi in nagnjenju, bo iz svoje knjižnice tudi na javen poziv le redkokdaj daroval boljše knjige, pač pa one, za katere se ne zanima več, ki so zanj zastarele, torej zastarele tudi za javne knjižnice.

Zgrešena se mi zdi tudi misel, da bomo očistili že obstoječe »mrtve« družtvene, šolske in učiteljske knjižnice ter iz njih dobili osnovne zbirke za nove javne knjižnice. Saj so vendar te knjižnice po večini zato mrtve, ker nimajo knjig, ki bi bralce zanimale, ker so zastarele, ker imajo le staro zalogo, kateri so že zdavno odrasli društveniki, učitelji in šolarji. Res bi bilo dobro mrtve knjižnice pregledati, iz učiteljskih in okrajnih učiteljskih knjižnic bi se marsikaj dobilo za osrednjo učiteljsko knjižnico kot gradivo za zgodovinarje našega šolstva, morda bi se tudi marsikaj našlo za starino, a večina je zrela za pot v Vevče.

Ustanovitev nove družtvene knjižnice bomo smotrno izvedli s pomočjo osrednje družtvene organizacije. Družtvene centralne knjižnice bi morale imeti za nove ustanove že sestavljene kolekcije z vsemi potrebnimi katalogi in tiskovinami. Tudi javne ljudske knjižnice bi nujno potrebovale osrednjo organizacijo, ki bi mogla ob ustanovitvi nove knjižnice izvesti vsa pripravljalna dela in bi morala

imeti vse pripravljeno — od knjižne omare do zadnje potreščine — da bi se mogla kadar koli in kjer koli ustanoviti nova knjižnica. Centralne organizacije bi morale skrbeti tudi za izobrazbo onih, ki naj vršijo v novi knjižnici delo knjižničarja.

Izrečno poudarjam, da ni naloga centralnih knjižnic omejevati svobodno in samostojno delo podružnic in jih voditi vse po istem kopitu. Vsaka, tudi najmanjša knjižnica mora biti povezana s krajem in z ljudmi, med katerimi deluje in ki jih bo mogel najbolje spoznati knjižničar sam, ako dobi poprej v centrali potrebno teoretično in praktično znanje. Pustite tudi knjižničarjem v najmanjših vaseh svobodo izbire in čut odgovornosti, a skrbite, da bodo spoznali metodo knjižničarjevega dela, pota in cilje knjižničarske politike.

Osmo poglavje

Nabava knjig.

Temeljne zaloge posameznih knjižnic se razlikujejo po postanku in namenu. Ako moramo staro knjižnico reorganizirati, jo zbuditi k novemu življenju, imenujemo njeno že obstoječo zbirko, ki je nastala v preteklosti, temeljno zalogo. Ravno tako imenujemo temeljno zalogo prvi nakup, ki tvori podlago novo ustanovljene knjižnice. Temeljna zaloga je torej stari, v preteklosti nastali f u n d u s, ki ima znanstveno in zgodovinsko vrednost, ali pa prva večja pridobitev ob ustanovitvi nove knjižnice.

V prvem slučaju določa temeljna zaloga mnogokrat smer vsega nadaljnjega razvoja knjižnice, v drugem pa jo izberemo takó, da odgovarja nalogam, ki jih naj vrši nova knjižnica. V obeh primerih pa se je treba pri novih nakupih vsaj deloma ravnati po temeljni zalogi.

1. Splošna navodila.

V znanstvenih knjižnicah moramo temeljno zalogo dopolnjevati v dveh smereh: z nakupi n o v i h znanstvenih knjig in z nakupi s t a r e j š i h del, ki so še danes pomembna in s katerimi izpolnjujemo vrzeli temeljne zaloge. Temeljna zaloga znanstvenih knjižnic je mnogokrat zelo pomanjkljiva in ima velike vrzeli, ki jih bo skušal knjižničar izpolniti z nakupi knjig, ki jih dobi v velikih antikvariatih, pri razprodaji večjih ali manjših knjižnic znanstvenikov in knjigoljubcev. Žlasti se pokažejo vrzeli in pomanjkljivosti stare zaloge tedaj, če dobi knjižnica nepričakovano nove pomembne naloge, za katere ni bila stara temeljna zaloga namenjena in katerim ne more zadostiti.

Staro zalogo bomo izpopolnjevali zelo previdno. Glavno merilo bodi, ali je knjiga res potrebna, ali ima še danes toliko znanstvenega, umetniškega ali zgodovinskega pomena, da jo je treba nabaviti za dopolnitev stare zaloge. V vsakem primeru pa naj knjižničar razmisli, ali ne more

dobiti morda nove znanstvene knjige, ki lahko izpopolni vrzel ali nadomesti staro knjigo, ki jo še pogreša. Previdnost pri dopolnjevanju stare zaloge je potrebna zato, ker so denarna sredstva vsake knjižnice omejena in jih je treba hraniti v prvi vrsti za nakup novih knjig. Odreči se moramo tudi nakupu te ali one knjige, ki bi izpopolnila vrzel v stari zalogi, ako vemo, da jo ima druga knjižnica, kjer si knjigo lahko izposodimo.

Ozир na sodobne potrebe knjižnice in na omejena sredstva nam nalaga tedaj pri izpopolnjevanju stare zaloge neke meje in mnogo previdnosti. Bolj širokosrčni bomo pri izpopolnjevanju stare zaloge, kadar zahteva to posebna naloga, ki naj jo knjižnica vrši. V poštev pridejo predvsem one naloge, ki jih vrši knjižnica na svojem ozemlju. Znanstvena knjižnica mora dopolniti one vrzeli v stari zalogi, ki se kakor koli tičejo ozemlja, na katerem knjižnica deluje, tudi tedaj, če bo treba za to izdati večje vsote. V tem oziru bo morala celo sistematično dopolnjevati staro zalogo in sistematično iskati manjkajoče tiske, rokopise itd., zlasti če ni druge knjižnice, ki te stvari že ima ali zbira.

Pri novo ustanovljeni znanstveni knjižnici se bo ravnal nakup temeljne zaloge po nalogah, ki jih knjižnica vrši. Temeljno zalogo za nove univerzitetne knjižnice bo treba izbrati po drugih vidikih kot za seminarske, inštitutske ali strokovne knjižnice.

Pri nakupu temeljne zaloge za javne ljudske knjižnice se bomo ravnali po kraju, v katerem knjižnica deluje, in po bralcih, katerim je namenjena. Za knjižnice na kmetih bomo izbrali za temeljno zalogo druge knjige kot za delavske okraje, mesta in trge. Upoštevati je, kar smo povedali o tipologiji bralcev, o socioloških skupinah itd. Za društvene knjižnice izbere temeljno zalogo centralna organizacija, ki vodi ali tudi finansira nakupe, ali vsaj knjige priporoča po kulturnopolitičnih in svetovnonazorskih vidikih. Za vse društvene in javne ljudske knjižnice velja kot prvo pravilo, da se ne kupuje izrazita plaža in da se po možnosti tudi ne sprejema manjvredna književnost.

Vprašanje, česar ne bomo sprejeli v društvene ali ljudske knjižnice, je pri Slovencih lažje rešiti kot vprašanje, kako nadomestiti vrzeli slovenske knjižne produkcije. Dvojezičnih bralcev, za katere bi mogli postaviti iz bogatejših tujih književnosti tiste knjige, ki bi izpolnile vrzeli domače književnosti, je zlasti med mladino vedno manj, ne glede

na to, da sta kmet in delavec sploh samo enojezična. Za ljudske knjižnice bi bilo treba sistematično izpopolnjevati vrzeli v posameznih književnih skupinah. Mnogo bi mogli v tem oziru koristiti ljudski knjižničarji, če bi se poglobili v psihologijo bralcev in če bi zasledovali, kaj se bere, kaj zahteva, tako da bi mogli na podlagi zbranega gradiva točno dognati, katere vrzeli domače književnosti je treba najprej izpolniti.

Knjižnice se hitro starajo, »tok modernega življenja nas pelje danes hitreje mimo bregov znanja in spoznanja kot v prejšnjih dobah« (Ladewig). Znanstvena knjiga, ki je danes aktualna, znanstveni učbenik, ki ga ne moremo postaviti v knjižnico v zadostnem številu izvodov, ker gre med visokošolci iz roke v roko, bo morda že čez nekaj let mirno počival v stari zalogi. Le prav redka so znanstvena dela, ki živijo še po tridesetih ali petdesetih letih. Koliko starejših knjig živi še danes med nami? Le tista dela, ki so metodično preoblikovala znanstveno delo in ga usmerila k novim spoznanjem, so si ohranila vsaj zgodovinsko vrednost in so še danes za vsakega znanstvenega delavca vrelec pobude, razmišljanja in samokritike. Vse drugo je postalo nema priča dela naših prednikov, ki jo knjižnice s spoštovanjem hranijo.

Tako se bodo v znanstvenih bibliotekah množile knjige, ki počivajo dolga leta, a živijo vendar v delu poznejših rodov, čeprav so same že »mrtve«. — Kaj je v znanstveni knjižnici res mrtvo? Vse živi, ker je vsak rokopis in vsak tisk priča svoje dobe, ker kaže ljudi, misli in delo one dobe, v kateri je nastal. Duševno delo sega daleč nazaj v preteklost in k starim temeljem...

Mogočen plamen iz davnine šviga
 — vekove preletel je koprné —
 in plamen naš se druži z njim, se dviga,
 in plamen naš pogumno dalje gre,
 ker neprekinjena drži veriga
 iz zarje v zarjo in od dne do dne...

Pri dopolnitvi stare temeljne zaloge more odločati samo knjižničar, ki svojo knjižnico do temeljev pozna. Prav tako more le on odločati pri nakupih znanstvenih del, ki so potrebna, da stari temelji oživijo. To so oni pripomočki, ki so potrebni za študij starih rokopisov in

tiskov, za oživitev zgodovinskega gradiva onih znanstvenih panog, ki so zastopane v stari temeljni zalogi. Pravilna dopolnitev stare temeljne zaloge in nabava potrebnih novih pomagal zahteva od knjižničarja obsežno poznavanje strokovnega slovtva, zelo vestno metodično delo, znanja zgodovinskega razvoja vede, znanstvene metode in znanstvenega dela. Brez tega znanja lahko zapelje knjižničarja pri izpopolnitvi stare zaloge bibliofilija v drage nakupe, s katerimi bo izčrpal denarna sredstva, da ne bo mogel nabaviti najpotrebnejših novih knjig. Akoravno je vsak knjižničar po svojem bistvu tudi ljubitelj knjig, mora vendar svojo bibliofilijo pri nakupih premagovati in izbirati samo po realnih potrebah svoje knjižnice in po denarnih sredstvih, ki so mu na razpolago.

To velja za knjižničarja znanstvene, a tudi ljudske knjižnice. Oba hranita v svojih knjižnicah mnogokrat nezaključene ali nepopolne serije znanstvenih, leposlovnih in umetniških časopisov ali drugih obširnih tiskov, ki so izšli v mnogih zvezkih. Dopolnitev teh serij zahteva mnogo truda in še več denarja. Pri vsaki taki dopolnitvi je treba dobro premisliti, ali je potrebna in ali bo knjižnici tudi res koristila.

Moderni bibliotekarji se tudi ne bodo pomišljali, ustaviti nadaljevanja posameznih serij in hraniti le torzo, ako je postalo delo brezpomembno. Nadaljevanje bomo nadomestili z drugim bolj pomembnim delom. Znanstvene časopise, ki izhajajo dolga leta, je treba mnogokrat nadomestiti ali dopolniti z novejšimi časopisi, ako se je znanstvena panoga, ki je bila prvotno enotna, delila in diferencirala v razne smeri, za katere izhajajo posebna nova glasila. Sama bibliofilija in želja hraniti popolne serije, ne sme odločati, hraniti smemo torej tudi torzo, ako veli razvoj vede, da naročimo druge, pomembnejše nove publikacije.

Vsakemu knjižničarju se lahko primeri, da bo naročil delo, ki ga bo pri bolj natančnem ogledu spoznal za manj-pomembno. Tudi v takih slučajih bomo hranili rajši samo torzo, kakor da bi trosili po nepotrebem denar še za nadaljevanje. Ako sem na primer naročil, današajoč se na piščevo ime, prvi zvezek »nemške fizike« in berem v njenem uvodu, da bo upoštevala samo »rasistično, arijsko fiziko«, da je »židovska fizika« samo plod »židovske nesramnosti«, tedaj bom prvi zvezek postavil kot torzo v biblioteko, četudi je pisec knjige Nobelov lavreat, in bom poiskal fiziko,

ki je iz širših vidikov pisana v kakem drugem svetovnem jeziku. Kakor kaže ta primer, mora biti knjižničar zelo previden pri nakupovanju knjig iz onih držav, ki jih vodijo totalitarni (fašistični, nacionalistični) režimi, katerim je uspelo, da so vpregli tudi znanstvenike v neznanstveno nestrpnost.

Iz teh splošnih navodil sledi, kako važen je za vsako knjižnico prirastek, nakupovanje in pridobivanje novih knjig, kako je akcesija tesno povezana s preteklostjo in bodočnostjo knjižnice, in da je brez dobro premišljene nabavne politike nemogoče knjižnico smotrno dograditi in sproti dopolnjevati tako, da more vršiti svoje znanstvene, izobraževalne ali vzgojne naloge.

2. Dotacija knjižnic.

Za pravilno nakupovanje novih knjig moramo zasledovati vso novo književno produkcijo, za dopolnitev stare zaloge pa velika antikvarna tržišča. Ker ni knjižnice na svetu, ki bi mogla hraniti vse, kar se tiska v sedanosti, kar se je tiskalo v preteklosti in kar se bo tiskalo v bodočnosti, moramo iz sodobne in stare književnosti izbrati in izbrati le to, kar v našo knjižnico spada, kar odgovarja njenemu zgodovinskemu postanku, njenemu namenu in posebnim nalogam, ki jih ima vršiti z ozirom na teritorij in potrebe čitateljev. Omejena sredstva silijo vsakega bibliotekarja pri nakupih v kompromise. Skušnja nas uči, da ne dobiva nobena knjižnica toliko denarnih sredstev, da bi mogla zadostiti vsem potrebam. Vrzeli v knjižni zalogi niso morda vedno nastale radi nemarnosti ali neuvidevnosti starih knjižničarjev, temveč mnogokrat radi nezadostne dotacije, ki je večna in neozdravljiva bolezen ogromne večine knjižnic. Preden tedaj obtožimo starega ali sodobnega knjižničarja in se čudimo ter nanj jezimo, da nima v knjižnici tega ali onega dela, vprašajmo, kako je z dotacijo!

Dotacija ne raste nikoli sorazmerno s knjižno produkcijo in potrebami čitateljev. Kakor raste knjižna produkcija, tako raste tudi število obiskovalcev knjižnice, potrebe bralcev in povpraševanje po novih in najnovejših knjigah. Dotacija bi se morala tedaj prilagoditi in višati po ponudbah knjižnega trga, hkrati bi potrebovale knjižnice še izredne prispevke za izpopolnitev starih vrzeli ali za priložnostne nakupe celih knjižnic. Katera knjižnica se more

hvaliti, da ima sredstva, ki bi tem načelom zadoščala? V naši državi je ne poznamo. V vsej Nemčiji se hvali samo Pruska državna biblioteka v Berlinu, da ima sredstva, ki njenim nalogam in potrebam »nekako« zadoščajo.

Nezadostne dotacije, ki segajo pod minimum tega, kar knjižnica potrebuje, so za njen razvoj zelo nevarne. Iz skušnje vemo, da je pozneje zmeraj teže in dražje dopolnjevati vrzeli in mnogokrat se škoda sploh ne da več popraviti. Koliko potrebuje večja znanstvena knjižnica, je težko povedati in se more približna vsota vselej za vsako posamezno knjižnico izračunati. Leta 1896 so ugotovili, da potrebuje centralna knjižnica 100.000 avstrijskih goldinarjev, h katerim je treba prišteti še posebne izdatke za izpolnitev starih vrzeli. Za Bavarsko državno biblioteko v Münchenu so izračunali, da bi potrebovala na nakup nemških knjig 140.000 RM, za inozemske časopise 75.000 RM, za druge inozemske publikacije 130.000 RM. Skupno za vse nakupe brez ozira na vezavo, za katero se potrebuje redno ena petina do ene tretjine celotne nabavne vsote, bi morala znašati dotacija 345.000 RM ali nekako štiri in pol milijona dinarjev. Če upoštevamo hkrati, da vrši omenjena knjižnica funkcijo centralne knjižnice za ozemlje, ki ima pet in pol milijona prebivalcev, tedaj bi morala imeti sorazmerno slovenska centralna knjižnica 820.000 din redne dotacije, zraven pa še eno tretjino za knjigoveza in primerno vsoto za stare in priložnostne nakupe.

3. Nabavna politika.

Ker se pa knjižnice ne dotirajo po potrebah, temveč le po »finančni možnosti«, se ravna knjižničarjeva nabavna politika po nezadostnih sredstvih, kar pomeni, da mora knjižničar varčevati pri novih nakupih, izbirati iz sodobne književnosti le to, kar je res pomembno in za njegovo knjižnico najbolj nujno. Za nakup novih knjig ima namreč vsak knjižničar le prav malenkostno vsoto na razpolago. Od dotacije je treba najprej odšteti vsoto, ki jo bo rabil za knjigoveza, to je približno ena tretjina, v posameznih primerih tudi več, če dobiva knjižnica dolžnostne izvode večjega teritorija ali če dobi pomembne darove. Od ostanka je treba odšteti izdatke za periodica in continua. Višino zneska lahko izračunamo iz prejšnjih let. Če ima knjižnica še posebne zbirke, zemljevide, grafične

zbirke itd., moramo tudi zanje ter za nujne izpopolnitve v starih vrzelih prihraniti primeren znesek. Vse te posamezne postavke odštejemo v začetku proračunskega leta od dotacije; kar ostane, smemo porabiti za nakup novih knjig. Največji strošek povzročajo knjižnicam periodica in continuanda, velike enciklopedije, bibliografije, slovarji, ki izhajajo po več let, torej vse, kar imenujemo bibliotečna dela, ki jih manjše znanstvene knjižnice ne zmorejo in ki jih knjižnica ne sme prekiniti.

Od celotne dotacije ostane torej le najmanjši del za nakup novih knjig. Kako s tem najmanjšim delom usmeriti nove nakupe, da bo knjižnica zadostila svojim nalogam, to je umetnost, ki se je ni mogoče naučiti iz knjig. Pri nakupih se bo knjižničar postavil ali pa propadel. Pri nakupih se pokažejo njegove zmožnosti in znanje, njegova iniciativnost in erudicija, njegova strokovna bibliotekarska spretnost, znanstvene zmožnosti v lastni stroki, višina splošne znanstvene razgledanosti in izobrazbe.

Aksesija, izbira nakupov, je najvišje, najbolj pomembno in najbolj odgovorno delo knjižničarja. Odgovoren je zanje svoji poklicni vesti, vsem sodobnim in bodočim obiskovalcem svoje knjižnice, sodobnemu znanstvenemu delu in bodočim rodovom. Aksesija je najbolj plemenito delo knjižničarja, ker se morejo v njej izživeti njegove najboljše sile. Vodja akcesije ustvarja knjižnico, gradi temelje in stavbo ter pripravlja poti in možnosti za znanstveno in kulturno delo svojega okraja. Aksesija je najvišji vrh bibliotekarskega dela, za katero tvori vse drugo službovanje v čitalnici, izposojevalnici, pri inventarizaciji, katalogizaciji itd. le potrebno šolanje, pripravo in uvod. Voditi jo more samo knjižničar, ki je s svojo biblioteko že več let tesno povezan, ki pozna njeno zgodovino, njeno temeljno zalogo, njene obiskovalce in njih potrebe.

Pomotam pri akcesiji se bomo lažje izognili, če ugotovimo glavne osnovne napake. Pri izbiri vsaj redno ne sme odločati cena knjige; visoko število kupljenih knjig nikakor še ne dokazuje, da so se nakupi vršili pravilno. Če ne kupim pomembne knjige zato, ker je draga, a raztrosim isto vsoto za pet manj pomembnih knjig, sem zvišal sicer število in statistiko, nisem pa knjižnici koristil. Nakupa novih pomembnih knjig ne smem odlašati. Če je knjiga za našo knjižnico potrebna, se ne smemo zanašati, da jo bo kupila sosednja knjižnica. Bibliofilski oziri odločajo le v najred-

kejših slučajih. Pri nakupu novih izdaj ne sme odločati nova in lepša zunanja ali notranja oprema, ampak samo notranja vrednost (dopolnitve, uvodi, komentarji) izdaje.

Ker se knjižnice radi omejenih sredstev in vedno rastoče knjižne produkcije in potrebe ne morejo približati idealu popolnosti za več znanstvenih strok, je treba zbiranje decentralizirati. Decentralizacijo velikih knjižnic so izvedle razne strokovne, fakultetne, inštitutske in seminarske knjižnice, knjižnice znanstvenih društev, akademij itd. Danes skoraj ni univerzitetne knjižnice, ki bi v večjem obsegu zbirala in kupovala knjige za vse štiri ali vseh pet fakultet. Vedno bolj ostro se ločijo od univerzitetnih knjižnic tehnične, medicinske in juridične knjižnice. Zlasti pa so medicinske in tehnične knjižnice tudi krajevno navezane na inštitute, odnosno bolnice itd. ter morejo uspevati samo v njih bližini. Medicinski oddelek centralne univerzitetne knjižnice ima mnogo manj obiskovalcev kot medicinske knjižnice v bližini inštitutov in bolnic. Tudi vse druge seminarske knjižnice morejo olajšati delo velikim znanstvenim knjižnicam.

Mnogo lažja je smotrna nabavna politika v velikih mestih, kjer deluje zraven stroge znanstvene knjižnice še mestna (občinska) knjižnica, četudi ni usmerjena v čisto znanstveno. Razmerje med splošno znanstvenimi, mestnimi in strokovnimi knjižnicami ni vedno tako idealno, kakor si knjižničarji to želijo v interesu knjižnic samih. Če bi mogli premagati pretirane ambicije, ljubosumnost in ozkosrčnost, bi se moglo marsikaj ugodno rešiti, marsikateri knjižnici določiti namen, obseg in cilj njene nabavne politike v splošno korist. Tako idealnih rešitev kot n. pr. v Kjöbenhavnu, kjer goji Kraljeva biblioteka humanistične, univerzitetna biblioteka pa medicinske in naravoslovne vede, je le malo. Najteže je sporazum seveda tam, kjer se goji neka ekskluzivnost, kjer se ravna po posamezne knjižnice ali njih vodje še vedno po zastarelih pojmih o nalogah knjižnic in se ne zavedajo, da obstoja danes problem javnosti za vse knjižne zbirke in da je treba rešiti ta problem tudi tam, kjer se javnosti še branijo ali jo umetno odrivajo.

Nabavna politika ne sili knjižničarja vsled ogromne knjižne produkcije samo v kompromise pri izbiri, temveč ga sili tudi, da razmišlja o smotrni delitvi dela. Kot prva priprava za smotrno nabavno politiko bodočnosti morajo pasti tesne ograje, ki še danes obdajajo razne strokovne,

fakultetne in druge knjižnice, ki se bodo morale preurediti po navodilih moderne bibliotečne vednosti in ki bodo morale sprejeti tudi princip poklicnega bibliotekarstva.

4. Vodstvo izbire.

Ugotovitev, da morajo knjižnice iz sodobne književne produkcije **izbirati** po svojih denarnih možnostih in po nalogah, ki jih naj vršijo, nam stavi novo vprašanje, **kdo naj izbira?**

V principu bodo mogli izbirati samo tisti, ki imajo na razpolago vse potrebne sezname in kataloge o sodobni književnosti, kataloge velikih založništev in antikvarjev, bibliografske pripomočke za staro in novo književnost, in oni, ki poznajo zgodovino, postanek, potrebe, naloge, smeri in cilje knjižnice, za katero je treba izbirati. Izbiral bo tedaj, kdor stoji v središču bibliotečnega življenja, to je samo knjižničar. Vsaka druga rešitev je nemogoča.

V prejšnjih časih so vodile izbiro posebne bibliotečne komisije, ki so določale o nakupih za znanstvene in zlasti za univerzitetne knjižnice. Knjižničar sam je imel v bibliotečnih komisijah samo posvetovalen glas in ni smel kupiti na svojo odgovornost niti najbolj potrebnih bibliografskih del. O teh komisijah je profesor državnega prava in knjižničar R. Mohl sodil že pred 70 leti, da če velja o njih sploh kakršna koli skušnja, je treba nasvete, ki jih daje bibliotečna komisija bibliotečnemu vodji — odkloniti.

Tudi pri nas še ne gledamo pravilno na ta problem, kar dokazuje neki načrt za bibliotečni zakon, ki sicer določa, da vršijo nakupe za Narodno biblioteko v Beogradu, za knjižnice v Nišu, Kragujevcu, Skoplju, Splitu in na Cetinju, za vse banovinske, mestne ali občinske knjižnice njih bibliotekarji, da pa vodi nakupe univerzitetnih knjižnic odbor petih univerzitetnih profesorjev, pri katerem ima upravnik biblioteke samo posvetovalen glas. Tako so potisnili univerzitetne knjižnice pod nivo najmanjše občinske knjižnice in so dali nastavljenecem zavoda, ki bi mogel in moral imeti najboljše knjižničarje, spričevalo poklicne manjvrednosti.

»Samostojnost bibliotekarja, zlasti kar se tiče važne točke novih nabav, je bila mnogokrat omejena, da se ni mogel razviti močan čut odgovornosti, ki je najkrepkejša

pobuda vsaki sposobnosti.« Tako je sodil Fr. Milkau o bibliotekarstvu 18. stoletja, ki naj se po dvestoletnih novih skušnjah ponovi ob našem bibliotekarstvu 20. stoletja.

V internacionalnem svetu se je vprašanje, ali naj vodi nakupe knjižničar ali posebna nadrejena oblast, skoraj izključno rešilo v korist knjižničarja. Kjer so bibliotečne komisije še obstajale kot petrefakti iz 17. in 18. stoletja, ko so upravljali knjižnice univerzitetni profesorji ob prostem času in za posebno nagrado, tam so nanje v zadnjih desetletjih pozabili ali njih pravice izdatno pristigili. »Dokazov, da bi bile te komisije katero koli knjižnico bistveno podprle, ni še nihče podal« (Leyh). V Ameriki pa, kjer so dohodki knjižnice, nabavna in personalna politika odvisni od predsednika in fakultete, to je od skupnosti članov profsorskega zbora, odnosno od bibliotečnega odseka, ki ga ustanovi univerza, je knjižničar sam in so pogostoma tudi vodji posameznih oddelkov knjižnice enakopravni profesorji in člani fakultete.

5. Sistem referentov.

V večjih knjižnicah ne more en sam človek, n. pr. upravnik, voditi in odločati o nakupih. Navezan je na sodelovanje svojih knjižničarjev, referentov za posamezne stroke. Ne smemo pa zamolčati, da v bibliotečni praksi še niso nazori ustaljeni glede sistema referentov in njega ureditve. V nekaterih knjižnicah so se pokazale razne pomanjkljivosti in je prešlo zato težišče izbire zopet bolj v roke ene osebe, upravnika samega. Pomanjkljivost referentnega sistema se utemeljuje s tem, da izrabi delo referentov toliko truda in časa, ki nista v pravem razmerju z uspehi. Mislim pa, da take in slične tožbe in pomisleki ne zadevajo referentnega sistema samega, ampak njegovo organizacijo. V tem oziru tudi doslej objavljene skušnje ne dopuščajo še končne sodbe, kako je treba referentni sistem zunanje organizirati, da bo delo čim bolj uspelo.

Delo, ki ga opravljajo posamezni referenti, ne more zahtevati mnogo več truda ali več časa kot delo, ki ga naj vrši za vse stroke, torej za vse referente en sam knjižničar ali sam vodja. Pri velikih knjižnicah je nemogoče, da bi en sam bibliotekar mogel pregledati vse potrebne bibliografije, kataloge, sezname itd. Bistvo sistema referentov moramo sprejeti že zato, ker nudi večjemu številu urad-

nikov možnost, da sodelujejo pri izgraditvi knjižnice, in ker je izbiranje knjig za vsakega knjižničarja najbolj odgovorna naloga, pri kateri lahko pokaže in uveljavi svoje strokovno, znanstveno in splošno znanje, svojo povezanost s knjižnico, na kateri deluje, svojo vednost o znanstvenih in kulturnih potrebah bralcev in teritorija, ter svoje zmožnosti kot knjižničar.

Organizacija referentnega sistema ne bo pri vseh knjižnicah enaka; pri velikih knjižnicah, ki imajo bogato dotacijo, moramo delo organizirati drugače kot pri manjših knjižnicah. Dela ne bomo razdelili preveč na drobno, ker si s tem prihranimo čas in laže sledimo velikim razvojnim skupinam. Dunajska Hofbibliothek (današnja Nationalbibliothek) je imela leta 1906 ena in dvajset referentnih skupin. Ker se ta sistem ni popolnoma obnesel in se tudi drugod pojavljajo že omenjene tendence, da se preloži težišče izbire v samo vodstvo, smemo sklepati, da je bila organizacija preveč razdrobljena, preobširna in zato neokretna.

V knjižnicah, ki imajo le malo sredstev na razpolago, prevzame en sam knjižničar ali vodja akcesijo, povsem nepotrebno je pri majhnih knjižnicah tratiti čas in energije za obširne referate in predloge, če imamo na razpolago vsote, ki izključujejo smotrno dograditev knjižnice v vseh znanstvenih panogah. V manjših knjižnicah bomo uvedli namesto sistema referentov sporazumno sodelovanje, pri katerem se bo zavedal vsak knjižničar dolžnosti, da opozori na vrzeli, ki jih zasledi v stari knjižni zalogi, na potrebe, ki jih opazi pri občevanju s strankami v izposojevalnici in čitalnici, na pomembne, a manj znane objave v njegovi stroki itd.

V vsakem primeru pa moramo pri sistemu referentov izločiti vse nepotrebne formalnosti, izogniti se n. pr. dolgim sejам, pri katerih govorijo dva ali trije referenti in vodja, medtem ko so vsi drugi le nemi poslušalci. Seje, konference in druge formalnosti naj nadomesti pogovor vodje s posameznimi referenti ali z vodjem referentne skupine, ki bo v krajšem času in brez nepotrebnih udeležencev imel isti uspeh kot konferenca.

Iz zgodovine sistema referentov je vredno omeniti, da je dobila nekdanja dunajska Hofbibliothek že leta 1809 navodila za prefekte, kustose in njih pomočnike. V navodilih za prefekte beremo, da imajo vsi kustosi pravico predlagati

prefektu knjige, o katerih mislijo, da je njih nakup koristen ali potreben za knjižnico; prefekt sam pa mora vprašati kustose za njih mnenje o onih delih, ki jih namerava kupiti, tako da je pri vsakem nakupu potrebno dovoljenje prefekta, ki pa sam ne more kupiti knjige »skrivaj« in brez nasveta kustosov. Za kustose pa je veljalo pravilo, da morajo s svojimi pomočniki skrbeti za dopolnitev knjižnice in predlagati prefektu za nakup one knjige, ki spadajo v njih oddelek. Prefekt odloča o nakupih po predhodnem posvetovanju in v sporazumu s kustosi in njihovimi pomočniki. Prefekt mora pri posvetovanjih upoštevati zlasti podatke in mnenje onih, ki upravljajo posamezne skupine.

Ta določila so izdelali na Dunaju pred 130 leti v dobi absolutizma v sporazumu in s sodelovanjem bibliotečnih uradnikov. Zato se nam zdi nemogoče, da bi po 130letnem ogromnem razvoju knjižničarstva mogli delati bibliotečne zakone ali naredbe sami juristi ali upravne oblasti za zaprtimi vrati, ne da bi vprašali za nasvet one, ki o tej stvari največ vedo, ker z njo in zanjo živijo in delajo. Nemogoče je tudi, da bi mogli in smeli neknjižničarji ustaviti razvoj bibliotekarstva, ga zavrteti nazaj za dvesto let in z zakonom izročiti vodstvo knjižnic outsiderjem, katerim bi smel bibliotekar samo »svetovati«.

6. Pomagala za akcesijo.

Knjižničar, ki hoče pravilno izbirati nakupe, mora sodobno književno produkcijo svoje zemlje zasledovati in jo poznati v polnem obsegu. Kako daleč bo segel preko domače književnosti v tujejezično slovstvo, katere jezike in kulturne kroge bo upošteval, to odvisi od knjižnice same, njenih nalog in lege. Mali narodi morajo zasledovati tujejezično književnost v mnogo večji meri kot veliki narodi, in iz nje izbirati tudi po drugih vidikih. Za knjižnice malih narodov velja kot prvo pravilo, da izpopolnijo z nakupi iz tujih književnosti vrzeli domače literature. Isto pravilo velja za javne ljudske knjižnice glede leposlovja in poljudno-znanstvene književnosti, v kolikor pridejo tuji jeziki zanjo sploh v poštev.

Kot glavni pripomoček služijo knjižničarju nacionalne bibliografije, to so one bibliografije, ki vse-

bujejo seznam vse knjižne produkcije posameznih narodov, dežele ali države. Nacionalne bibliografije podajajo samo naslove knjig, le prav redke so bibliografije, ki hkrati vsaj na kratko označijo vsebino knjig ali stališče avtorja. Kot dopolnilo nacionalnih bibliografij potrebuje knjižničar strokovne bibliografije, strokovne časopise, ki prinašajo kritična poročila o novih delih, ter končno kataloge in obvestila knjižnega trga.

Manjše knjižnice, ki mnogokrat nimajo dovolj sredstev, da bi si kupile bibliografije in strokovne časopise, si morajo pomagati s seznamom literature, ki ga imajo znanstveni učbeniki in monografije ter splošne enciklopedije pod posameznimi gesli. V navedenih publikacijah bomo našli laže kot v bibliografijah ono literaturo, ki ima večjo in bolj stalno vrednost. Zlasti nam morejo moderne enciklopedije služiti kot dobra pomagala, da dopolnimo s potrebnimi knjigami one stroke, ki so v knjižnici le slabo zastopane. Če moramo nakupiti temeljno zalogo za stroko, ki v knjižnici sploh še ni zastopana, nam morejo enciklopedije ali znanstvene monografije hitreje koristiti za pravilno izbiro, kot zamudno iskanje po obsežnih bibliografijah. Za redno dopolnjevanje temeljne zaloge rabimo torej splošne in strokovne bibliografije ter strokovne liste, za nabavo temeljne zaloge nove skupine pa enciklopedije, priročnike in posebne strokovne kataloge.

Iz bibliografij dobi knjižničar kopico naslovov, ki pa še nimajo zanj pravega življenja. Zato potrebuje še druge pripomočke, to so kritična poročila ali recenzije, ki jih najde v strokovnih časopisih. Na podlagi kritičnih poročil se bo končno odločil za nakup. Katere strokovne časopise bo knjižničar redno pregledoval, to odloča zopet zaloga knjižnice in njen delokrog. Mnogokrat ne bo knjižničar niti čakal na kritična poročila, ime avtorja in založnika je pogostoma zadostno jamstvo za kakovost knjige. Recenzija je za knjižničarja samo pomoč in ni v vsakem primeru odločilna. Naj poročevalec knjigo hvali ali odklanja, v obeh primerih mora knjižničar iz najširših vidikov samostojno odločiti, ali knjigo potrebuje, ali spada v celotni zgodovinsko nastali organizem njegove knjižnice. Hkrati pa ne sme pozabiti, da mu bo denar, ki ga je izdal za nepotrebno ali slabo knjigo, pozneje manjkal za dobro in potrebno knjigo.

7. Akcesija v znanstveni knjižnici.

Na vprašanje, katera dela spadajo v znanstvene knjižnice, ne moremo dati odgovora, ki bi veljal vselej in povsod. Razen tega, kar smo povedali že drugod, da odločajo namreč smeri in nameni, katerim knjižnica služi, moremo dati samo še neko zelo splošno in široko navodilo. Znanstvene knjižnice potrebujejo v prvi vrsti *v i r e*, bibliografska in biografska dela, spise brez ozira na njih obseg, ki imajo več kot bežno, akoravno ne za vse čase veljavno vrednost, dela, ki so nastala iz samostojnega raziskovanja, ki podajajo stvarino na nov način, ki stvarno ali metodično dopolnjujejo raziskovanja drugih piscev in ki prinašajo nove izsledke.

V znanstvenih knjižnicah bomo dali prednost delom v originalnem jeziku. Prevode upoštevamo le tedaj, če ni originala več dobiti, ali če vsebujejo znanstveno pomembne uvode in komentarje. Število izdaj ne odloča, to velja zlasti tudi za ljudske knjižnice glede poljudno-znanstvenih in leposlovnih knjig, kjer je izredno visoko število izdaj mnogokrat le dokaz spretne reklame založnika ali senzacijske vsebine knjige.

Pri izbiri knjig odloča tudi *z a n i m a n j e b r a l c e v*. Njih interese zastopa knjižničar, ki vodi nakupe. Ker je nemogoče, da bi knjižničar, ki vodi akcesijo, hkrati delal v čitalnici in izposojevalnici, mora biti vsaj v zvezi z onimi uradniki, ki to službo vršijo, in izvedeti od njih, v kakšne smeri se razvija zanimanje obiskovalcev. Neobhodno potrebno pa je, da je referent za nakupe vsaj v prejšnjih letih sam delal v izposojevalnici in čitalnici in spoznal čim širše kroge obiskovalcev. Velike knjižnice naj vodijo posebno evidenco knjig, ki jih obiskovalci zahtevajo, a jih knjižnica nima.

Omenili smo že, da odloča pri izbiri včasih tudi *i m e p i s c a i n z a l o ž n i k a*. Ni to slepa vera v avtoriteto, temveč preskušena in praktično utemeljena sodba. Velika založništva, ki so se omejila na posamezne stroke ali posebne skupine, morejo izbirati najboljše med dobrim. Seveda mora knjižničar poznati delo založnikov, najpomembnejša založništva mednarodnega sveta, njih usmerjenost in zgodovino.

Pri nakupu knjig bo mnogokrat odločala njih *p r o m e t n a v r e d n o s t*. Tudi za znanstvene knjižnice ne kupujemo knjig samo zato, da bi množili ali izpopolnili staro

zalogo, ki se le bolj redko rabi, ali da bi vršili arhivalno nalogo knjižnice, ampak tudi zato, da gre knjiga med ljudi, v promet. Pri znanstveni knjigi moremo ugotoviti neke značilne lastnosti, ki določajo njeno prometno vrednost, ki ni vselej identična z njeno znanstveno pomembnostjo.

Knjiga je znanstveno pomembna, če jo je napisal avtor na podlagi prvih virov, če ima pisec samosvojo originalno miselnost in metodo, če podaja nove teorije in nova dognanja. Znanstveni učbeniki ali dela, ki obravnavajo posamezno stroko, so znanstveno bolj pomembni, ako je podal pisec hkrati nove vidike, ali če sta metoda in način podajanja nova in originalna.

Prometna vrednost odvisi zraven tega še od drugih bolj zunanjih momentov. Knjige, ki podaja dognanja neke stroke brez nove metode, brez bistvenih novih spoznanj, ne bomo odklonili, ker lahko ima pomembno prometno vrednost, če je dobro in spretno sestavljena, če ni zastarela in če upošteva tudi najnovejše izsledke. Navodila za poglobitev in nadaljnji študij, dobro izbrana literatura o obdelani stvari, spretna in porabljiva kazala, način prikazovanja, ki je laže umljiv ali bolj zanimiv, laže umljiva stilistična oblika, spretna popularizacija itd., vse to more odločati o prometni vrednosti knjige.

Glede tujejezičnih knjig nima slovenski knjižničar reševati posebno težavnih problemov. Iz tujih jezikov bomo kupovali one znanstvene in strokovne knjige, ki jih v našem jeziku nimamo. Ker je teh vrzeli zelo mnogo, je tudi izbiri dano široko polje. Izbirati pa imamo glede jezikov, v katerih so knjige pisane. Za pomembno znanstveno knjigo je vseeno, v katerem jeziku je pisana, ker mora znanstvenik razumeti knjige svoje stroke iz vseh velikih evropskih jezikov. Pri nacionalnem znanstvu (jezik, književnost, zgodovina itd.) bomo dali prednost knjigam, ki so pisane v originalnem jeziku, ki so nastale na ozemlju naroda, ali ki jih je pisal domači znanstvenik. To je le neko splošno navodilo, ki nas ne sme zavesti, da bi ne kupovali knjig, ki obravnavajo predmete iz nacionalnega znanstva posameznih narodov v tujem jeziku, zlasti kadar gre za manjše narode, ki nimajo morda dovolj domačih publikacij, ali če je pisano tujejezično delo s širših vidikov.

Nakupi celotne nove temeljne zaloge in novih knjig morajo biti tudi časovno povezani. Upoštevati moramo smeri in sile, ki izvirajo iz realnega življenja. Tako

n. pr. so pred šestdesetimi in več leti močno povpraševali po zgodovinskih knjigah, ob prehodu iz starega v novo stoletje je oživelo zanimanje za naravoslovne in biološke knjige. Socialno vprašanje, ki je že v prvem desetletju novega stoletja razgibalo množice in ustvarilo ogromno literaturo, se je po vojni poostrilo in privedlo množico bralcev v knjižnice. Knjižničar mora paziti, kako valovi življenja, v katere smeri gredo duševne struje. Slediti mora velikim gibanjem časa, stati sredi življenja, in bo z razumno nabavno politiko kazal na možne rešitve in na smeri, ki vodijo k napredku. Zato mora biti knjižničar duševno svež in zdrav, prav nič ne čudaški, z vsem svojim bitjem mora koreniniti v zemlji, na kateri dela. Stari knjižničar učenjak, ki je imel čudaške navade in nazore, in ki so mu bili tuji problemi izven njegove stroke in iz sodobnega življenja, je mogel le z muko in odporom izbirati iz novejše literature ter je najrajši sledil starim izhojenim potem. Odtod pojav, ki ga najdemo v mnogih znanstvenih knjižnicah, da jim manjkajo osnovna starejša dela za to ali ono današnjo sodobno stroko. Le kdor stoji sredi življenja, kdor je s časom in njegovimi problemi povezan, bo mogel pravilno izbirati iz sodobne književnosti in bo znal iz starega fundusa oživiti ona dela, ki imajo moderni problematiki kaj povedati in pokazati.

Ekskluzivnost starih knjižničarjev in znanstvenih knjižnic je trajala v Evropi tako dolgo, dokler se ni uveljavilo načelo poklicnega bibliotekarstva, dokler niso poklicni bibliotekarji postavili vprašanja, komu služijo javne knjižnice in kako naj vršijo svojo službo. Odi profanum vulgus je bilo načelo starih knjižničarjev, kar je pomenilo v praktičnem bibliotecnem delu, da je knjižnica za knjižničarja, ki hoče imeti mir za svoje znanstveno delo; profanum vulgus ni bil samo bralec, ki se je drznil motiti svetost znanstvenega miru, ampak tudi vsi novi kulturni in znanstveni problemi, ki jih je rodilo mlado življenje. Zato se ne čudimo, kadar zasledimo, da manjkajo v stari zalogi knjige, ki bi bile dale krepko pobudo za kakršno koli uspešno delo, če bi bile prišle ob pravem času v javnost. Marsikatera zamuda in primitivnost v kulturnem in znanstvenem delu posameznih pokrajin gre na račun starih čudaških knjižničarjev, ki so živeli samo za svoje znanstvo.

Tudi znanstvene knjižnice morajo kupovati knjige o sodobnih kulturnih, političnih, socialnih in svetovnonazorskih

problemih in ne smejo čakati, da se vrenje šele razčisti. Te knjige potrebujejo in iščejo naši obiskovalci kot aktualno berilo in pripomoček za reševanje sodobne umske in materialne stiske. Bodočnosti pa, za katero mora znanstvena knjižnica tudi zbirati in izbirati, bo služil najbolje knjižničar, ki bo iz sodobne književnosti izbral po možnosti največ dokumentov in virov, ki nudijo pravilno sliko naših dni in današnjega človeškega ustvarjanja, na katerem bo slonelo tudi delo prihodnjih rodov.

Ako so naše ugotovitve pravilne, morajo splošne znanstvene knjižnice tudi iz prej navedenih razlogov opustiti sedanje odklonilno stališče glede *leposlovja*, ki ga sicer hranijo, dokler ga dobivajo kot dolžnostne izvode, a ga redno in sistematično ne zasledujejo. Sodobno leposlovje bo imelo v bodočnosti dokumentarično pomembnost o našem današnjem duševnem, kulturnem in socialnem življenju, o naši idejni in ekonomski strukturi, in bo kot značilen in plemenit sad stvariteljskih možnosti človeškega duha in uma vedno predmet znanstvenega raziskavanja, filozofskega, zgodovinskega in filološkega študija. V resnici si je tudi nemogoče misliti, da bi n. pr. katera koli slovenska knjižnica mogla vršiti v bodočnosti naloge splošne znanstvene knjižnice, ako ne bo imela del Ivana Cankarja, Otona Župančiča in drugih pomembnih pesnikov in pisateljev naše dobe.

Pri izbiri leposlovja ne bomo upoštevali samo priznanih vrhov, zasledovali bomo tudi nove struje, ki se pogostoma pojavijo, izoblikujejo in teoretično utemeljujejo v malo znanih in le v malem številu natisnjenih almanahih, literarnih glasilih, poslasticah itd., ki na knjižnem trgu kmalu izginejo.

Kako daleč bomo segli v tujejezično leposlovje, odvisi od sredstev, ki jih imamo na razpolago, od pomembnosti tujih avtorjev in od lege naše zemlje. Upoštevali bomo, kateri tuji jeziki so pri nas najbolj razširjeni, katere tuje kulture so najbolj vplivale na domače pisatelje in na domačo kulturno zgradbo.

Kako bomo ravnali pri nakupu starih redkih knjig, ki mnogo stanejo in ki denarna sredstva knjižnice hitro izčrpajo? Nakup stare redke in dragocene knjige je tudi le redko upravičen. Upravičeno smemo pa izdati tudi večjo vsoto, kadar gre za redkost onega ozemlja, na katerem knjižnica deluje, za redkost domačega izvora, domačega pisca, domače tiskarne, ali tudi za redkost tujega izvora, ki

obravnavava domačo zemljo. Za nakup dragih in redkih knjig se bomo odločili le tedaj, če spadajo v strokovno ali specialno zbirko, za katero mora knjižnica po posebnih nalogah sistematično zbirati.

8. Izvršitev nakupov.

Nakupe, ki smo jih spoznali kot nujne in potrebne ter jih spravili v sklad z razpoložljivimi sredstvi, moramo tudi izvršiti. Napačno ravnamo, ako odlašamo nujne nakupe za prihodnje leto, ali če se zanašamo na antikvarni trg, češ da bomo dobili knjigo čez dve leti za nižjo ceno. Krivo ravnamo tudi, če kupujemo tiske, ki izhajajo periodično, šele pozneje, po več letnikov skupaj. V takih primerih tvegamo, da dobimo čez nekaj let samo še nepopolne letnike in ustvarjamo v knjižnici vrzeli, ki jih bo vedno težje dopolniti. Knjižnica zaostane za sodobnim razvojem in mi jo sami antikviramo. Dotacija je že za nekaj let naprej obremenjena, bralcem ne moremo nuditi tega, kar v knjižnici pričakujejo, znanstvena ali kulturna pomembnost knjižnice je toliko manjša, kolikor znašajo odloženi nakupi.

Knjigotržci pošiljajo novosti, ki izidejo na knjižnem trgu, bibliotekam na ogled. Velike knjižnice imajo tudi po več knjigarjev, ki jim pošiljajo novosti, tako da morejo posameznim knjigarnam določiti posamezne znanstvene panoge. Ta sistem nabavljanja, ki sloni na pošiljkah knjigarjev, je za knjižničarja sicer zelo udoben, ni pa najboljše in najbolj sigurno sredstvo, da dobi knjižnica tudi res one knjige, ki jih potrebuje in ki so zanjo pomembne. Knjigar more imeti pri najboljši volji samo zelo splošno znanje o tem, kaj knjižnica potrebuje, ne more poznati v podrobnostih njene zgodovine, njenega ustroja, delokroga in vrzeli, torej vsega tega, kar pri izbiri novih nakupov tudi odloča.

Knjižničar, ki se zanaša na svoje stalne liferante in na njih pošiljke, si sam onemogoča najbolj plodno delo, ki ga more vršiti za svojo knjižnico in svoje bralce, in ne sodeluje aktivno pri izgraditvi knjižnice v zbirko najpomembnejših dokumentov človeškega ustvarjanja.

Iniciativa mora izhajati od knjižničarja, ne od knjigarja. Knjižničar mora sam predelati seznane domačega in tujega knjižnega trga, bibliografije, poročila itd., ter označiti knjigarju, kaj želi na ogled. Nekatere knjižnice danes tudi tega ne delajo več, ampak dajejo knjigarjem samo definitivna naročila za nakup.

9. Periodica in continuanda.

Najtežje obremenijo denarna sredstva vsake knjižnice izdatki za nadaljevanja in časopise. Nadaljevanja ali continuanda imenujemo ona dela, ki izhajajo od časa do časa in v nedoločenih rokih v posameznih zvezkih ali snopičih, ki pa bodo po načrtu v krajši ali daljši dobi zaključena (n. pr. Slovenski biografski leksikon). Med periodica štejem vse časopise, revije, liste, ki izhajajo v naprej določenih rokih, a tudi vsa druga dela v zvezkih ali snopičih, ki v načrtu ne predvidevajo zaključka, torej razne serije, izdaje, »knjižnice«, ki posamezne zvezke štejejo (n. pr. Mohorjeva knjižnica, Slovenska pota, Zbornik Matice slovenske i. dr.) in tudi društvene spise.

Periodica in continuanda so bistven del vsake znanstvene knjižnice, ker prinašajo najnovejše znanstvene izsledke in se tudi v knjižnicah redno zahtevajo in berejo. Kdor hoče zasledovati razvoj kakšne stroke, kdor sam znanstveno dela, se ne more omejiti na znanstvene učbenike in še tako obširna strokovna enciklopedična dela, ki se hitro postarajo, ampak mora redno slediti novim dognanjem v strokovnem časopisju. A tudi v leposlovju se javljajo nove struje, novi umetniški problemi po večini najprej in skoraj samo v časopisih in revijah.

Pri nakupih časopisov se mora knjižničar ravnati po stari zalogi, nadaljevati mora one serije, ki jih knjižnica že ima iz prejšnjih let. Starejše serije ali stare časopise bomo odpovedali le v prav redkih primerih in le tedaj, če so nezadovali in jih moremo nadomestiti z novejšo, pomembnejšo publikacijo. Tudi časopisi se starajo. Znanstveno glasilo, ki je desetletja zadoščalo neki stroki, postane pretesno, ker so se iz ene stroke specializirale nove metode in discipline. Ustanovijo se novi znanstveni časopisi, ki jih bomo izbirali razen po splošnih potrebah naše knjižnice tudi po vidiku, ali ima knjižnica že starejšo podlago, kateri more služiti nova pridobitev kot dopolnilo ali nadaljevanje. Isto velja za kritične, literarne, politične in socialne revije, ki si hitreje sledijo in ne dočakajo tako častitljive starosti kot nekateri znanstveni časopisi, ker so bolj tesno povezane z realnim življenjem, kjer se smeri menjavajo v hitrejšem tempu.

Pri naročilih novih periodic in continuand mora knjižničar upoštevati, da obremeni svojo dotacijo za daljšo dobo in ne morebiti samo za eno leto. Naročnina je izdatek, ki se

redno vsako leto ponovi in zniža razpoložljiva sredstva za druge nakupe. Če smo se pa po tehtnih razlogih odločili, da naročimo novo serijo ali nov časopis, naj knjižničar ne odlaša z nakupom in naj gleda, da dobi tudi ves časopis od prve številke, ne pa morda šele drugo polovico prvega letnika ali celo samo poznejše letnike. Prve številke in najstarejše letnike je pozneje najtežje dobaviti, ne glede na to, da so prve številke in prvi letniki mnogokrat najbolj pomembni, ker utemeljujejo novo smer, novo metodo ali nove vidike.

Kolikšen del dotacije bomo porabili za continuanda in periodica, je pač težko vnaprej določiti, še težje za to dati točna navodila. Kot osnova nam služi številčno razmerje med periodica in continuanda ter drugimi publikacijami. Zato je dobro, da vemo, da so znašala leta 1919 slovenska periodica in continuanda nad 41 odstotkov slovenske knjižne produkcije, leta 1935 pa že 60 odstotkov, za dobo 1919—1935 nad 51 odstotkov. V Nemčiji so znašala periodica in continuanda leta 1927 60,6 odstotka, v Sloveniji istega leta nad 48 odstotkov. V letih 1902—1913 so pruske univerzitetne knjižnice izdale za periodica in continuanda 63,4 odstotka razpoložljivih sredstev. Nobena nemška univerzitetna knjižnica pa ni izdala 1928/29 za druge nove nakupe toliko kot za periodica in continuanda, nekatere dva in polkratni, druge mnogo več, povprečno pa štirikratni znesek tega, kar so izdale za druge nakupe.

10. Pota akcesije.

V moderni knjižnici moramo pomembne nove knjige kupiti, kadar izidejo, ker jih obiskovalci takoj zahtevajo. Zato moremo izrabiti ugodnosti, ki nam jih nudi antikvarni trg, le v omejenem obsegu in v prvi vrsti le za izpopolnitev vrzeli v stari zalogi. Za sistematično in podrobno pregledovanje množice antikvarnih katalogov manjka skoraj v vsaki knjižnici časa in osebja. Novodošle antikvarne kataloge moramo takoj pregledati in naročila takoj odposlati, če nečemo biti prepozni. Uradnik, ki pregleduje antikvarni katalog, mora svojo knjižnico do temeljev poznati, ker bi sicer s primerjanjem zgubil preveč časa. Smotrno bomo ravnali, če se omejimo na specialne kataloge velikih antikvarjev.

Na antikvarnem trgu in pri javnih dražbah sta si knjižničar in bibliofil tekmeča. Knjižničar naj se varuje, da ga

ne zapeljejo napačne informacije, naj ne opusti nakupa knjig, za katere se je odločil, in naj se ne da zavesti v nakup nepotrebnih knjig.

Pri ustanovitvi novih znanstvenih knjižnic, zlasti pa novo ustanovljenim strokovnim, seminarskim, inštitutskim in fakultetnim knjižnicam je priporočati, da se poslužijo sicer bolj redkih prilik, da nakupijo v celoti kot temeljno zalogo knjižnico pomembnega znanstvenika. Tako je položila knjižnica slovanskega seminarja svoje temelje z nakupom knjižnice graškega slavista G. K r e k a, filozofski seminar z nakupom knjižnice graškega filozofa A. M e i n o n g a, klasični s knjižnico R. K u k u l e.

Z a m e n j a v a je ena izmed poti za pridobivanje novih knjig, ki se je more iniciativen knjižničar uspešno poslužiti. V vsaki knjižnici, zlasti pa v velikih znanstvenih knjižnicah se nabere z leti po dvoje, troje in več izvodov iste knjige, ki jo lahko ponudimo drugim knjižnicam v zameno. Tu je seveda mnogo odvisno od posameznih knjižničarjev, njih iniciative, dobre volje in uvidevnosti. Duplikate in triplikate bomo ponudili seveda onim knjižnicam, o katerih moremo soditi, da se zanje zanimajo in da imajo zanje pomen.

Vsak duplikat mora knjižničar, preden ga izloči, kolacionirati, to je, primerjati oba izvoda, ali sta res duplikata. Iz zgodovine licejske knjižnice vemo, da so zamenjali ali prodali »duplikate«, od katerih ni danes v knjižnici niti unikata. Če imamo dva izvoda Prešernovega »Kersta« in nosi en izvod lastnoročno Prešernovo dedikacijo, nista to duplikata. Tudi Cankarjev »Hlapec Jernej«, ki imana platnicah Smrekarjevo risbo in isto delo v knjigoveški vezavi brez Smrekarjeve risbe, nista duplikata. Izločiti smemo samo oni izvod, ki je manj pomemben, torej »Kerst« brez Prešernovega posvetila in »Hlapca« brez Smrekarjeve risbe. Od starejših tiskov bomo v takih in podobnih primerih obdržali oba izvoda ter se ravnali po principu, da je znanstveni knjižnici vsaka knjiga zase individuum in da odločajo tudi zunanosti, kakor originalna vezava, rokopisne beležke, avtogrami lastnikov ali piscev, exlibris, supralibros, znamenja in ostanki starejše provenience, raznolikost formata ali papirja itd., kaj je in kaj ni duplikat. V vsakem slučaju pa bomo ohranili oni izvod, ki je bolje ohranjen in bolj popoln.

Znanstvena društva, ki zamenjujejo svoje publikacije, pridejo za javne znanstvene knjižnice le manj v

poštev. Večinoma hranijo te pridobitve knjižnice znanstvenih društev in akademij, ki so dostopne in namenjene le ožjemu krogu znanstvenikov. Sicer ne ravnaajo vse znanstvene akademije enako. Akademije v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani imajo svoje knjižnice, ki jih množijo po večini z izmenjavo svojih publikacij z drugimi znanstvenimi organizacijami. Na nemškem jezikovnem ozemlju imata svoje knjižnice samo dunajska in berlinska akademija. Akademije v Göttingenu, Leipzigu in Heidelbergu izročijo vse publikacije, ki jih dobivajo v zameno, lokalnim univerzitetnim knjižnicam, akademija v Münchenu pa bavarski državni knjižnici v Münchenu. Tudi knjižnica Češke akademije v Pragi je deponirana kot prezenčna knjižnica v narodni in univerzitetni knjižnici. Na ta način so postale navedene akademijske knjižnice dostopne večjemu krogu znanstvenikov, tudi onim, ki niso člani akademije, članom samim pa je uporaba njihove knjižnice še olajšana, ker je shranjena v knjižnici, kjer imajo na razpolago še druge pripomočke. Hkrati pa morejo univerzitetne knjižnice opustiti nabavo onih publikacij, ki jih dobivajo akademije brezplačno.

Univerzitetne knjižnice bi mogle pri urejenih razmerah mnogo pridobiti z izmenjavo spisov, ki jih izdajajo univerze same. Kjer se take publikacije razdelijo med posamezne inštitute, je njih evidenca in smotrna izraba težja, ker hrani vsak inštitut le to, kar njega zanima, tako da se serije celo raznesejo in razdelijo. V še bolj primitivnih razmerah se razgubijo tudi v nedostopnih knjižnicah posameznih interesentov.

Knjižnice same izmenjavajo med seboj letna poročila. Le redke so knjižnice, ki bi mogle izdajati razen letnih poročil še druge strokovne bibliotečne publikacije. Za vsako knjižnico so poročila sorodnih inštitutov izredno važna kot primerjalno gradivo in kot podlaga za kritično oceno lastnega dela, za vpogled v metode in napredek natanjšega dela v drugih knjižnicah in kot dokumenti o napredku bibliotečne vednosti. Zato bi se moralo z redno letno dotacijo omogočiti vsaki večji knjižnici, da predloži javnosti, sebi in drugim knjižnicam pregled svojega dela.

Darovi prihajajo včasih in ponekod primeroma v velikem številu v znanstvene knjižnice. V krajih, kjer se zavedajo posamezniki, društva in organizacije pomena znanstvenih knjižnic in vedo, da se njih publikacije hranijo v knjižnici za bodoče rodove, tam prihajajo bolj številni in

bolj pomembni darovi kot drugod, kjer te zavesti in povezanosti med javnostjo in knjižnico še ni. Drugod darujejo tudi znanstveniki in pisatelji knjižnici, kjer so delali ali dobili gradivo, izvod svojega spisa ali posebne odtiske. Zlasti gledajo znanstveniki na to, da so v domači znanstveni knjižnici ohranjena vsa njih dela, tudi posebni odtiski, ki jih v knjigotrštvu ni dobiti. Kjer te tradicije še ni, in če dobi knjižničar na prošnjo tudi odklonilen odgovor, mora pač to tradicijo sam ustvariti, kar bo najlažje dosegel pri mlajših znanstvenikih.

O darovih, ki prihajajo v knjižnico, kadar čistijo zasebniki svoje knjižne omare, smo že govorili (glej str. 128). Knjižničar ne sme zavriniti nobenega daru, ker bi mogel sicer ta vir prirastka popolnoma usahniti in ker bo tudi med najmanj pomembnimi darovi našel to ali ono stvar za knjižnico. Darovalci stavijo večkrat posebne pogoje. Razumljivo je, da želi knjigoljubeč, ki je vse življenje zbiral, naj se njegova knjižnica hrani kot celota. Ako je to določeno v testamentu ali darilni listini, mora knjižničar točno izpolniti vse pogoje in tudi ne sme izločiti ali zamenjati dublet, ki jih z novimi darovi dobi. Najbolj velikodušni darovalci so pač oni, ki darujejo svoje knjižnice brez vseh pridržkov, kot je to storil župnik Vrhovnik (gl. str. 87).

S prav malimi izjemami pa še ne pridejo naši bibliofili v poštev kot mecene javnih knjižnic; smisel za javne knjižnice in njih večni kulturni pomen še ni prodril tako globoko med nje, kot n. pr. v Angliji in Ameriki, kjer so mnogi in veliki zbiratelji darovali svoje zbirke knjižnicam ali jih v polnem obsegu odprli javnosti.

Volila ali depozite, ki jih sme lastnik sam ali njegovi dediči ob vsakem času zopet zahtevati, bomo sprejeli le tedaj, če so dani pogoji, da ostanejo knjižnici daljšo dobo, da so knjige za knjižnico pomembne in da depozit ne povzroča posebnih stroškov, stiske v prostorih i. dr.

Dolžnostne izvode dobivajo samo znanstvene (narodne) knjižnice iz točno določenega ozemlja in na podlagi posebnih zakonov ali naredb, včasih tudi vsled prostovoljnega, a obveznega sklepa založnikov in tiskarjev. Dolžnostni izvodi nalagajo knjižnicam posebne teritorialne, arhivalne in znanstvene naloge (gl. str. 32), hkrati pa knjižničarjem dolžnost, da zasledujejo ves tisk ozemlja, iz katerega dobivajo dolžnostne izvode, da reklamirajo tiske, ki jih niso prejeli in dopolnjujejo vrzeli v starejšem delu teritorialne

književne produkcije. Ker so naredbe o dolžnostnih izvodih mnogokrat pomanjkljive (glej bibliotečno zakonodajo), se morajo knjižnice pogostoma zanesti na uvidevnost tiskarjev in založnikov, ne pa na zakon sam. Prvi pogoj za uspešno sodelovanje je prizanesljivost, zato ne bomo brez nujne potrebe rabili za zamudne tiskarje in založnike morebitne določbe o kaznih. Odkloniti pa moramo dolžne izvode, ki so namenoma tiskani na slabejšem papirju in makulaturu; oboje zamenjamo v tiskarni ali pri založniku. Na majhnem teritoriju, zlasti pa v mestu knjižnice same se bomo potrudili oskrbeti knjigi originalno vezavo, ako je kakor koli pomembna.

11. Nabavna politika v strokovnih in ljudskih knjižnicah.

Kar smo povedali o nabavni politiki splošno znanstvene knjižnice, velja z malimi spremembami za vse druge knjižnice, za strokovne, društvene in tudi javne ljudske knjižnice. Upoštevati je treba naloge, ki naj jih te knjižnice vršijo, ter se po njih ravnati pri izbiri in nakupu. Zasledovati morajo bibliografije onih strok, katerim so knjižnice namenjene. Strokovne knjižnice se še hitreje starajo kot splošne znanstvene knjižnice. Okrajna ali centralna učiteljska knjižnica n. pr., ki ne kupuje redno nove pedagoške književnosti, ne bo imela v nekaj letih nobenega bralca več.

Strokovne knjižnice morajo redno kupovati nove publikacije. Njim ne gre za stari fundus, ki tvori mnogokrat samo množico zastarele strokovne literature, in kjer oziri na temeljno zalogo skoraj popolnoma odpadejo. Pri nakupih morajo izbirati nove in novejše publikacije, s katerimi se zastarele in nerabne stare zaloge obnovi in prerodijo, ne pa dopolnijo. Zato nimajo stare zaloge v strokovnih knjižnicah mnogo pomena in v bodočnosti se bo prej ali slej moral rešiti problem, kaj naj počnejo strokovne knjižnice s staro zalogo, katera nikomur več ne služi.

Pri javnih ljudskih, društvenih, občinskih in vaških knjižnicah sta bodočnost in uspeh knjižnice odvisna od temeljne zaloge. Učitelj, duhovnik, občinski odbornik ali občinski odborniki, ki odločajo o nakupu temeljne zaloge, bodo v prav redkih slučajih mogli izbrati knjige, ki bi bralce zadovoljile in zanimale. Majhne knjižnice, ki nimajo toliko dohodkov, da bi mogle redno dopolnjevati

temeljno zalogo, bodo prej ali slej shirale. Zato svetujemo, da se temeljna zaloga nabavi v dogovoru in po navodilih bibliotečne ali društvene organizacije, ali po nasvetih, ki jih more dati izkušen ljudski knjižničar, ki se je v svoji stroki praktično in teoretično izučil. Pri izbiri se lahko poslužimo tudi katalogov, ki so jih izdale večje ljudske knjižnice (Prosvetna zveza, Delavska zbornica).

Darovi so za ljudske knjižnice še mnogo manj pomembni kot za znanstvene knjižnice. Tudi antikvariat ne pride zanje v poštev, ker hočejo dobiti redni obiskovalci nove in najnovejše knjige takoj po izidu.

Pri novih nakupih se mora knjižničar v prvi vrsti ravnati po željah, ki jih je slišal od svojih bralcev. Iz teh želja in iz mnenj, ki so jih povedali bralci o prebranih knjigah, si lahko sestavi načrt, kako in s kakšnimi knjigami bo dopolnjeval knjižnico. To ne pomeni, da bo kupil »Grofico beračico« ali »Strah na Sokolskem gradu«, če ga kdo zahteva, ali da bo kupil vsako knjigo, ki jo kdo želi. Pač pa bo mogel iz želja ugotoviti, katere literarne vrste so premalo zastopane in s katerimi knjigami bo mogel svoje bralce zadovoljiti in tesno prikleniti h knjižnici. Povsem nepotrebno je, da ugodi knjižničar vsaki želji, ki izvira mnogokrat iz primitivne, snovne ali senzacijske povezanosti bralca; upoštevati mora tudi, da pozna primitivni bralec le prav majhno število knjig in da mu bo mogel z drugo boljšo knjigo še bolj ugoditi, kakor če bi mu dal v roke ono knjigo, o kateri je le slučajno kaj slišal.

V majhnih knjižnicah se ne smemo postaviti na stališče, naj preberejo vsi obiskovalci najprej temeljno zalogo, da bomo šele potem kupovali nove knjige. Vse ljudske knjižnice brez izjeme morajo biti v najboljšem smislu besede moderne, upoštevati morajo sedanjost in današnje probleme. Če smo pri izbiri temeljne zaloge sledili nekemu programu, moramo pri novih nakupih biti tako širokosrčni, da se ravnamo po potrebah, ki sta jih izoblikovala čas, kraj in realno življenje, ne glede na to, ali odgovarjajo novi nakupi smernicam temeljne zaloge. Ljudski knjižničar bodi časovno orientiran, ne pa zgodovinsko. Bralec moderne knjige bo polagoma sam ali s pomočjo knjižničarja našel pot do knjig temeljne zaloge.

Pri nakupu novih knjig se mora tudi ljudski knjižničar posluževati bibliografij, katalogov, seznamov in kritičnih poročil. Poznati mora glavna založni-

štva, njihovo smer in izdaje. Še mnogo bolj kot v znanstveni knjižnici mora hitro in brez odlašanja spraviti v promet najnovejše knjige. Zlasti pa ne more knjižničar večjih in velikih ljudskih knjižnic v mestih čakati, ali bo kritika novo knjigo hvalila ali odklonila. Kritika sama tudi za ljudske knjižnice ne odloča, ali kupimo knjigo ali ne. Bistveno je, ali se bo knjiga brala, ali vsebuje toliko kvalitetnih vrednot, da jo smem v knjižnico postaviti, in kaj nudi umski in stvarni izobrazbi naših bralcev. Misliti moramo končno tudi na to, da sodba o knjigi ne gre samo poklicnim kritikom ali knjižničarjem, temveč vsem bralcem, ki sodelujejo pri usodi, ki je bo knjiga med občinstvom deležna.

Pri izbiri novih nakupov mora torej ljudski knjižničar v višji meri kot znanstveni knjižničar hitro in samostojno soditi o umetniški vrednosti knjige, o njenem estetskem učinku in o njeni časovni kulturnopolitični pomembnosti. Za to sodbo pa je treba globoke umske izobrazbe, duševne zrelosti, življenjske izkušnje in temeljitega znanja literarno-umetniških in poljudnoznanstvenih problemov.

D u p l i k a t i so za ljudske knjižnice neizmerno važni. Dvojnikov ne bomo kupovali, če je knjiga malo pomembna in če ne odgovarja izobraževalnim in vzgojnim ciljem ljudskih knjižnic. Ako je malo pomembna knjiga izposojena, naj ponudi knjižničar drugo in boljšo knjigo, ki je po snovi in vsebini podobna oni knjigi, ki jo je bralec zahteval. Za vprašanje, koliko izvodov bomo kupili, ne moremo dati enotnega pravila, tudi ne na vprašanje, katere knjige postavimo v dveh, treh ali še več izvodih. Vse to je odvisno od knjižnice same, od števila bralcev ter njih želja in potreb. Štari praktik Ladewig sodi — akoravno velja to za nemške razmere, kjer je lažje izbirati knjige kot pri nas — da bo morala knjižnica, ki ima 40 odstotkov zabavne književnosti, polagoma nabaviti dve tretjini ali celo polovico v dvojnikih.

12. Vezava knjig.

Knjige se prodajajo broširane ali vezane. Broširane knjige niso trpežne. Kadar jih razrežemo in rabimo, se ločijo posamezne pole in listi, ki se v knjižnicah, kjer gre do knjige iz roke v roko, kmalu porazgubijo. Zato velja za vse javne knjižnice pravilo, da se mora vsaka knjiga vezati in da se nevezane knjige ne posojajo.

Velika knjižna produkcija naših dni in vedno večji prirastek v javnih knjižnicah, zlasti pa v onih, ki dobivajo dolžnostne izvode, med katerimi je mnogo manj pomembnih tiskov, sta povzročila, da se knjižnice ne ravnaajo več v polnem obsegu po tem pravilu in skušajo omejiti izdatke za vezavo knjig.

Le največje knjižnice si morejo pomagati tako, da ustanovijo svojo knjigoveznico, ako imajo toliko dela, da jo morejo stalno zaposliti. Manjše knjižnice naj bi imele vsaj enega nastavljenca, ki je v knjigoveških delih toliko izvežban, da more sam izvršiti manjša in nujna popravila.

Brošure z majhnim obsegom, drobne tiske, ki se bodo verjetno le prav redko rabili, lahko združimo po velikosti in jih hranimo v mapah ali škatlah. Ponekod skušajo znižati izdatke za knjigoveza tudi tako, da vežejo razna dela ali več zvezkov istega dela v en zvezek. To bi smeli narediti le izjemoma in v posameznih primerih, kadar gre za drobne spise istega pisca, ki obravnavajo enako ali podobno temo (n. pr. separata itd.).

Največji izdatek povzroča vezava časopisov in listov. Tu se pač ne da mnogo prihraniti in se tudi ne priporoča vezati po dva ali celo več letnikov skupaj. Leposlovne in znanstvene časopise moramo vezati, ker se sicer porazgubijo posamezne številke, pole ali listi, in ker se redno zahtevajo. Ako povežemo časopise in časnike med ovojni papir ali lepenko, je to le začasna rešitev, ker jih odtegnemo s tem prometom in izpostavimo najrazličnejšim kvarnim vplivom, ki jih končno uničijo. Knjižnica, ki bi na primer ne mogla oskrbeti vezave pomembnim slovenskim časopisom in časnikom, naj bi jih rajši dala drugi knjižnici, kjer ve, da se bodo pravilno hranili.

Originalna vezava založnikov je splošno manj trpežna kot knjigoveška »bibliotečna« vezava. Akoravno so v zadnjem času tudi založniki opustili vezanje z žico, ne vzdržijo založniške vezave uporabe, ki je je knjiga deležna v knjižnicah. Zlasti se priporoča za javne ljudske knjižnice brez izjeme, da kupijo samo broširane knjige. Le v znanstvenih knjižnicah more v posameznih primerih zadoščati tudi založniška vezava, nikdar pa ne pri znanstvenih učbenikih, slovarjih itd., ako ni založnik že sam skrbel za izredno trpežno vezavo. Da ima originalno delo domače knjigoveznice poseben pomen za znanstvene knjižnice, smo že omenili, za javne ljudske knjižnice je brez pomena.

Vezavo določimo po obsegu knjige in po uporabi, ki je bo predvidoma deležna. Drobne tiske broširamo ali jih tudi prilepimo v tanko, a trdno lepenko. Vezava iz lepenke, ki se redno ponavlja v dobah krize, zadošča samo za manj obsežne knjige. Knjige vežemo v polplatno in v polusnje ali celo usnje; francoska ali polfrancoska vezava, to je usnje in zlata obreza, sta za knjižnice predragi.

Posamezni letniki časopisov, dela, ki štejejo več zvezkov, zbirke itd., dobijo vselej isto vezavo, ki jo imajo prvi zvezki in letniki.

V javnih ljudskih knjižnicah, kjer se knjige prej razbijejo kot v znanstvenih knjižnicah, moramo posvetiti vezavi posebno pozornost. Biti mora trpežna in ne predraga. Usnje ali polusnje je za ljudske knjižnice nepotrebno, zadošča trpežno platno. Pred vojno so rabile nekatere ljudske knjižnice dermatoid, ki ga moremo z mokrogobico oprati. To je morda iz higienskih razlogov priporočljivo, a vendar samo polovičarsko sredstvo, ker notranjosti knjige ne moremo oprati in oprane platnice iz dermatoida prav nič ne zmanjšajo nesnage v notranjosti. Danes se dermatoidi in slične vezave ne priporočajo več, pač pa temno in trpežno platno, zlasti bukram ali kaliko, ki sta pa nekoliko dražja.

Zelo obsežne tiske, n. pr. dnevnike, a tudi druge časopise in liste, ne bomo vezali po letnikih, ampak po pol ali tudi četrt leta, ker vezava velikih foliantov radi njih teže v hrbtu kmalu popusti, se zrahlja in se po daljši in pogosti rabi popolnoma razbije.

Knjigovezom moramo vedno znova zabičati, naj obrežejo robove čim manj, ker moramo misliti na to, da bo treba morda čez nekaj let knjigo zopet prevezati.

Na hrbtu damo natisniti kratek naslov knjige ali ime pisca, pri časopisih, revijah itd. tudi število letnika in leto. Na spodnjem robu hrbita natisnemo signaturo, ki jo označimo tudi na platnicah. Namesto tiskane signature rabi večina knjižnic etikete.

Knjige je treba za knjigoveza pripraviti. Pregledati jih moramo, najbolje že ob prihodu v knjižnico, ali so popolne, ali ni vmes kaka makulaturna pola itd. Časopise in v snopičih izhajajoča dela moramo še posebno skrbno pripraviti za knjigoveza, zlasti paziti na naslovni list, ka-

zalo, registre in indekse, ter jih uvrstiti na pravo mesto. Ovoje posameznih zvezkov (snopičev) privežemo celotnemu delu ob koncu, če se med seboj po zunanji opremi razlikujejo, ali če imajo kakršno koli pomembno vsebino. Sicer pa privežemo pred naslovnim listom samo prvi ovojni list prvega zvezka in na koncu drugi ovojni list zadnjega zvezka. Časopise, revije itd., ki izhajajo v posameznih številkah, vežemo z vsemi sprednjimi ovoji, ki jih pustimo na mestu, kamor spadajo. Vse druge dele ovoja privežemo le, če imajo pomembno vsebino (listnica uredništva, poročila, polemike, beležke itd.) ali obliko. Zunanji, ovojni naslovni list knjig privežemo le tedaj, če se besedilo ali oprema razlikujeta od glavnega naslovnega lista.

Ko smo knjige kolacionirali in pripravili za knjigoveza, jih vpišemo v seznam, kjer navedemo tekočo številko, kratak naslov, število knjigoveških zvezkov, način vezave in za periodica in continuanda tudi oni zvezek, ki smo ga dali kot vzorec. Seznam napišemo v posebno knjigo, ali pa napišemo naslove knjig na posamezne listke, ki jih uredimo alfabetično. Ako zaposlujeemo več knjigovezov, vodimo za vsakega poseben seznam ali poseben alfabet. V seznamu ali na listkih zabeležimo pozneje, kdaj je knjigovez knjigo vrnil, kdaj predložil račun in kdaj smo račun plačali.

Glavni namen vezave je, da knjigo varuje in da ji podaljša življenje. Vsaka knjiga se namreč več ali manj obrabi. To je njena usoda in naravni razvoj, ki ga skušamo z vezavo vsaj omejiti. Če je knjiga iz dobrega materiala, bo živela dalje časa; slab material, slab papir, slabo platno, slab klej itd. nižajo življenjsko dobo knjige. Stari pergamentni kodeksi in inkunabule bodo še živele, ko bodo dolge serije »Slovenca« in »Jutra« že davno razpadle, v kolikor jim ne bodo skrbni knjižničarji podaljšali življenja z umetnimi sredstvi. Knjižničar sam ne more izbirati papirja, na katerem naj bi se knjige tiskale, to je stvar založništva. Knjižničar more samo odločati pri vezavi onih knjig, ki jih je dobil nevezane, in izbirati more samo knjigoveški material po kakovosti in trpežnosti. Trudil pa se bo najti tudi druga sredstva, da podaljša knjigam življenje, skrbel bo za njih pravilno nego in za zdrave shrambe.

Nekateri teoretiki in praktiki priporočajo, naj bi v ljudskih knjižnicah zavijali knjige v ovojni papir. Tako je P. L a d e w i g izračunal, da se prihrani pri 55.000 zvezkih z

ovoji 14.650 mark, ker odpadejo izdatki za napise na hrbtu in ker je lahko vezava manj trpežna, torej cenejša. A od največjih ljudskih knjižnic rabi ovoje — kolikor imamo gradiva na razpolago — samo Kruppova knjižnica v Essenu, ki jo je vodil Ladewig sam. Brez dvoma ne bo ovoj, ki ga z majhnimi stroški večkrat menjamo, nikdar tako zamazan kot platnice. Vendar je tudi to le zunanje, ker v notranjosti ne bo knjiga bolj čista, če tudi pogostoma menjamo ovoje. Tudi ne izločamo knjig radi umazanih platnic, ampak ker vezava razpade, ker izpadajo posamezni listi in pole, ker se knjiga razbije. Smrt ne preži na knjigo v njenih platnicah, ampak v papirju, ki se po kakovosti prej ali pozneje trga in lomi v pregibih. Če izberemo vezavo po gori navedenih vidikih in po kakovosti papirja, smo po svojih močeh podaljšali knjigi življenje.

Vzgojni namen, ki ga ima ovoj, da n a v a d i b r a l c e i n i z p o s o j e v a l c e n a č i s t o t o, lahko dosežemo tudi z drugimi sredstvi. Tako n. pr. lahko pripravimo makulturni časopisni papir, v katerega zavijemo knjige, preden jih izročimo stranki. Zlasti se to priporoča ob slabem deževnem vremenu. Ovoj je v vsakem primeru vzgojno sredstvo, ki opozori bralca zelo obzirno, da želimo, naj bi vrnil knjigo takšno, kakršno je prejel. Potrebno pa je, da v čitalnici in v izposojevalnici na vidnem mestu opozorimo bralce, naj knjige varujejo. Za javne ljudske knjižnice se priporoča, da prilepijo kratek opomin na notranjo stran platnic. Najbolj učinkovito sredstvo bo vedno ustno opozorilo knjižničarja. Vsakemu novemu gostu je treba razložiti rabo katalogov, njih alfabetične in druge skrivnosti, pomen signatur, poslovanje, izposojevalni rok itd., hkrati ga pa opozorimo, da mora vsak bralec knjigo varovati, da ne sme vanjo pisati svojih opomb, podčrtavati ali popravljati besedila, da je treba paziti na snago in vrniti knjigo takšno, kakršno je prejel.

Zlasti pa moramo v znanstvenih knjižnicah vsakega novega gosta visokošolca opozoriti, da velja koristni in hvalevredni nauk g. predavateljev, naj knjige berejo in študirajo s svinčnikom v roki, samo za l a s t n o knjigo, ne pa za tujo.

Knjižničar naj vsako vrnjeno knjigo sproti pregleda. Ako ugotovi nove poškodbe, naj pozove bralca na odgovor. Pri velikem prometu ne bo mogoče vseh vrnjenih knjig sproti

pregledati že v izposojevalnici, zato jih pregledamo pozneje in jih vnovič izposodimo šele naslednji dan. Manjše poškodbe popravimo sproti, večje mora poravnati izposojevalec, ako ga moremo ugotoviti.

13. Javni sezname novih pridobitev.

Knjižničar mora svoje goste o vseh novih nakupih obvestiti. V javnih ljudskih knjižnicah bomo sproti, tedensko ali vsaj mesečno na vidno mesto v izposojevalnici položili ali pritrdili seznam novih pridobitev. Tudi večje in velike znanstvene knjižnice morajo na podoben način skrbeti, da izve javnost za njihove nove pridobitve. Ako tega ne storimo, ako ne obvestimo javnosti in svojih obiskovalcev, se nam lahko zgodi, da ostanejo novi nakupi v skladiščih, da minejo leta, preden gost le bolj slučajno v katalogu najde knjigo, o kateri ni prej nič vedel. Obvestilo javnosti mora biti obvezno zlasti za vse one knjižnice, ki sploh ne izdajajo tiskanih katalogov, ali ki izdajajo dodatke tiskanim katalogom le v daljših presledkih.

Kot zelo uspešno sredstvo se je izkazala tudi objava novih pridobitev v lokalnih časnikih. Ko je pred več leti knjižničar J. A. Glonar pričel objavljati »Novosti državne biblioteke« v dnevnikih, se je kmalu zvišalo število izposojenih knjig. Žal se je prvi poskus ponesrečil. Novosti največje in najpomembnejše slovenske znanstvene knjižnice je kmalu izrinil iz »Slovenca« seznam novih nakupov knjižnice »Prosvetne zveze«, in ko je Glonar nadaljeval svojo objavo v »Jutru«, se je kmalu morala umakniti seznamu »Šentjakevske ljudske knjižnice«. Nov poskus, objaviti novosti državne biblioteke v »Akademske glasniku«, torej v glasilu, ki je bilo namenjeno slovenskemu znanstvenemu naraščanju, se je zaključil z uspehom, da je uredništvo rokopis zgubilo. Končna prošnja, da bi dobili enkrat na mesec nekaj prostora v uradnem listu dravske banovine, je bila odklonjena z motivacijo, da banska uprava nima v svojem proračunu kritja za stroške in da društvo knjigarnarjev dravske banovine itak pripravlja bibliografijo vseh slovenskih znanstvenih in leposlovnih tiskov. Ali je uradnik, ki je to rešitev napisal, razlikoval med slovensko bibliografijo in seznamom novosti znanstvene knjižnice, bo verjetno ostala večna tajna. Ako pa je mislil, da šteje znanstvena državna,

danes univerzitetna biblioteka med svoje znanstvene novosti samo slovenske znanstvene knjige, bi se morali primitivnosti te predstave pristržno smejati.

Vse to je bilo treba povedati, da nam ne bodo zanamci očitali, da se knjižničarji nismo zavedali svojih nalog. Bilo je treba povedati zato, da se ugotové krivci, da se ugotovi, kako malo se še zavedamo kulturnega in znanstvenega pomena knjižnic, in da morda ni neupravičeno misliti, da sedé po uredništvih in drugod možje, ki še danes o knjigah in knjižnicah tako sodijo, kakor je sodil pokojni Janez Bleiweis o leposlovju. In končno je bilo to treba povedati tudi zato, da gospode, ki najbolj gromko trkajo na svoja kulturna prsa, nekoliko poučimo.

Deveto poglavje

Ureditev knjižnice — inventarizacija in signiranje.

Bistvo vsake knjižnice je poslovanje v dveh smereh, z zunanjim svetom in notranje. Zunanje poslovanje bi še mogli razčleniti v poslovanje s knjigarji in knjigovezi, a to bi bilo samo navidezno, ker sta knjigar in knjigovez samo zunanja posredovalca za notranje poslovanje knjižnice, za nakupovanje in za vezavo knjig.

Poslovanje z zunanjim svetom se vrši v knjižnici sami, v njenih prostorih, v čitalnicah in izposojevalnicah, povsod, kjer se srečata obiskovalec in knjiga. In da bi bilo to srečanje uspešno, to je, da more dobiti obiskovalec ono knjigo, ki jo želi in potrebuje, za to skrbi notranje poslovanje, ki mora vse tako urediti in pripraviti, da najde obiskovalec prosto pot h knjigam, da dobi v roke ključ in vodnika h knjižnim zalogam.

Kot ključ in vodnika h knjižnim zalogam moramo pri notranjem poslovanju sestaviti razne sezname ali kataloge.

Nekateri obiskovalci zahtevajo v knjižnici določeno knjigo, to je knjigo, o kateri vedo pisca in naslov. Drugi zopet se hočejo poučiti o določenem predmetu, n. pr. o sadjarstvu, se zanimajo za določen problem, ne vedo pa, kdaj, kje in kdo je o tem pisal ali kaj ima knjižnica iz teh strok. Omenjenima dvema skupinama obiskovalcev ne bo mogel služiti en sam katalog. Prvi skupini bo služil seznam knjig po piscih in naslovih, drugi pa seznam knjig po vsebini, po stroki, o kateri knjiga razpravlja. Knjižničar mora torej odgovoriti s pomočjo svojih seznamov obiskovalcem na naslednja vprašanja:

1. Katere knjige posameznih piscev ima knjižnica, katere časnike, časopise in druge tiske, ki jih ni napisal en sam pisec?

2. Katere knjige ima knjižnica o nekem predmetu, stroki, problemu?

Ko smo odgovorili na prvo in drugo vprašanje, ko smo ugotovili, katero knjigo naš gost želi, jo moramo poiskati, to je določiti:

3. Kje knjiga stoji, v kateri sobi ali shrambi, v kateri omari, na kateri polici.

4. Če ni knjiga doma, moramo vedeti, kje je, kdo jo ima in kdaj se bo vrnila domov, in končno še:

5. Kdaj in kako je prišla knjiga v knjižnico?

Na ta vprašanja poiščemo odgovor v raznih seznamih in katalogih: na prvo vprašanje nam odgovarja *abecedni katalog piscev in naslovov*, na drugo vprašanje *stvarni ali strokovni katalog*; *krajevni katalog in signatura* povesta, kje knjiga stoji; če ni knjiga doma, bomo izvedeli iz *seznama izposojevalcev* ali iz *prejemnice*, ki se napiše za vsako izposojeno knjigo, kdo jo ima in kdaj se bo vrnila; na peto vprašanje nam odgovarja *seznam prirastka ali inventar*.

Obiskovalcem so namenjeni v prvi vrsti samo oni katalogi, ki odgovarjajo na prvo in drugo vprašanje, ostali sezname so pomagala za knjižničarje, da se knjiga hitro najde. Vsi katalogi pa morajo biti tako sestavljeni, da je njih odgovor jasen in točen, da zadostijo vsem praktičnim potrebam obiskovalca in knjižničarja. Ker je najvišji zakon za vse kataloge njih praktična in hitra uporabljivost, ne moremo dati za vse knjižnice, ki zasledujejo različne cilje in hodijo razna pota, popolnoma enakih vzorcev. Le v osnovah morejo biti katalogi in sezname enotni, njih praktična izvedba je lahko različna in se ravna po posebnih nalogah, ki jih posamezne knjižnice vršijo.

1. Seznam prirastka.

V seznam prirastka napišemo vsako knjigo, ki je prišla po kakršni koli poti v knjižnico kot nakup, dar, dolžnostni izvod ali v zameno. Kako je voditi seznam prirastka, je odvisno od vsega drugega notranjega dela v knjižnici, od zahtev društvene središčne organizacije, ki knjižnico vzdržuje, od predpisov nadzorstvenih državnih ali občinskih oblasti itd. Najbolj obširen in izčrpen seznam prirastka bi

mogel imeti te rubrike: 1. tekoča številka, 2. dan prihoda, 3. naslov, 4. število zvezkov, 5. dobavitelj, 6. način pridobitve, 7. cena, 8. izdatek za vezavo, 9. signatura, 10. opomba.

cm											
2	1,5	13	1	5	0,8	2,5	2,5	3	5		
Tekoča številka	Dan prihoda	Naslov	Število zvezkov	Dobavitelj	Način pridobitve	Cena		Izdatek za vezavo		Signatura	Opomba
						din	p	din	p		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		

Seznam prirastka mora biti črtan, v vsako vrsto vpisemo le eno delo. Za hitrejše vpisovanje in da izhajamo z odmerjenim prostorom, bomo rabili kratice. Pri piscih izpišemo le priimke, imena krajšamo, naslove krajšamo toliko, kolikor je dopustno, da se knjiga še identificira, nikdar pa ne smemo opustiti kraja in letnice izdaje. Za domača in tuja krajevna imena smemo rabiti stalne kratice. Ime dobavitelja izpišemo le pri darovih, domače in stalne dobavitelje knjigarje označimo s kriticami. Način pridobitve označimo z **n** pri nakupih, z **di** za dolžnostne izvode, pri katerih ni treba označiti dobavitelja, z **d** za darove in z **z** za zamenjave. Ko smo plačali dobavitelja in knjigoveza, naredimo primeren znak. Pred 9. rubriko se priporoča poseben stolpec za format (0,8 cm), ki je pa nepotreben, če označimo format pri signaturi z rimskimi številkami ali črkami. Ko je knjiga vezana in signirana, vpišemo v 9. stolpec signaturo.

Seznam prirastka, ki ga zaključimo z vsakim računskim letom, nam bo dobro služil za vse statistične podatke, koliko del v kolikih zvezkih smo dobili v knjižnico, koliko del smo kupili, koliko dobili dolžnostnih izvodov, koliko darov, ko-

liko smo izdali za nakupe, koliko za knjigoveza. Vsako delo ima v seznamu prirastka svojo zgodovino, ker bomo v zadnji rubriki zaznamovali pozneje morebitno izgubo, izločitev ali zamenjo knjige.

Seznam prirastka more imeti tudi več ali manj stolpcev kakor naš vzorec. Šesto rubriko lahko razdelimo v tri dele (po 0,5 cm) za nakupe, dolžne izvode in darove, pri novi pridobitvi naredimo v odgovarjajočem stolpcu navpično črto. Za statistiko, koliko smo dobili leposlovnih in koliko znanstvenih del ter iz katerih znanstvenih strok, ustavimo med devetim in desetim poseben stolpec (0,8 cm), v katerem označimo stroko s črkami (L = leposlovje, T = bogoslovje, Z = zgodovina itd.), kar lahko sicer tudi vpišemo v deseti stolpec.

Velike knjižnice potrebujejo za prirastke po več seznamov; seznam za nakupe, pri katerem odpade šesti stolpec, seznam za dolžnostne izvode, pri katerem so peti, šesti in sedmi stolpec nepotrebni, ter seznam za darove, pri katerem odpadeta šesti in sedmi stolpec.

Seznam prirastka nam služi kot matična, statistična in računska knjiga. Kot matična knjiga obsega vse »rojstne« podatke vsakega prirastka, kot statistična knjiga nam daje gradivo za številčno sliko poslovanja knjižnice, kot računska knjiga nadzoruje izdatke in račune dobaviteljev in knjigovezov. V seznamu prirastka se sproti slika stanje knjižnice in zgodovina njenega nastajanja. Za novejšo spremembo v zgodovinski sliki nam služi deseta rubrika, opombe.

Seznam prirastka nam služi le tedaj, če zabeležimo hkrati na knjigi sami številko, ki jo ima v seznamu. Na drugo stran naslovnega lista bomo zabeležili n. pr.: 1936, 159 ali 159/36, kar pomeni, da je knjiga vpisana v seznamu prirastka za leto 1936 pod številko 159.

2. Inventar.

Seznam prirastka se je dolgo smatral kot najbolj potrebna upravna knjiga vsake knjižnice. Danes se že opušča, odnosno spreminja. Ako namreč seznama prirastka ne zaključimo z računskim ali koledarskim letom in ako ne štejemo vsako leto znova pri številki 1, temveč štejemo naprej, tedaj se spremeni vsakoletni seznam prirastka v splošni seznam, v inventar. Če se pa hkrati še odločimo, da postavimo knjige v skladišče po vrsti tako, kakor smo jih

vpisali v inventar, torej po tekočih številkah (numerus currens), tedaj postane številka inventarja obenem signatura knjige, ki pove, kje knjiga v skladišču stoji. Ta inventar ima zdaj še druge naloge kot prej opisani seznam prirastka. Služi nam sicer tudi še za statistično in nadzorstveno delo, a rabili ga bomo tudi pri reviziji knjižnice, ker bomo z inventarjem v roki v skladiščih ugotovili, ali so vse knjige na svojem mestu. Tako nam inventar hkrati nadomesti druge posebne sezname, krajevne kataloge, v katerih so navedene knjige po vrsti, kakor stoje v skladiščih in po policah, in ki jih je treba pisati vselej, če se številka signature ne ujema s številko v seznamu prirastka in če niso knjige postavljene po tekočih številkah.

Inventar sam lahko tudi razbremenimo, to je, da mu damo manj stolpcev. Ako vpišemo namreč pri vsaki novi knjigi na drugi strani naslovnega lista dan in način prihoda in pridobitve, nosi knjiga sama vse potrebne podatke. Rabili bomo že prej navedene kratice za način pridobitve in stalne dobavitelje. Tako n. pr. bi pomenili vpisi:

4. 12. 1936	15. 1. 1937	5. 2. 1937
<i>D: Fr. Pavšek</i>	<i>Di</i>	<i>N: MK</i>

po vrsti, da je knjigo daroval Fr. Pavšek, da je prišla kot dolžni izvod ali da smo jo kupili od Mohorjeve knjigarne. Kdor hoče, lahko pri tretjem primeru napiše tudi ceno.

Končno lahko inventar razbremenimo tudi od stolpcev za denarne izdatke za nakup in vezavo. Knjižnice, ki so avtonomne, ki imajo svoje računovodstvo in same hranijo račune, imajo druge možnosti, da ugotovijo sproti, koliko so izdale (denarna knjiga), in morejo tudi drugače nadzorovati knjigarne in knjigoveznice, da se posamezne postavke ne računajo pomotoma dvakrat. Knjižnice pa, ki morajo dajati račune v nakazilo drugi blagajni ali predložiti račune v odobritev nadzorstveni oblasti in paziti, da ne prekoračijo dovoljenih kreditov, potrebujejo za denarno poslovanje tudi posebne predpisane knjige in formularje. Edini možni ugovor za ohranitev sedmega in osmega stolpca, da mora knjižničar za odškodninske zahteve vedeti ob vsakem času, koliko je knjiga stala, tudi ne drži. Bralec, ki je knjigo izgubil, jo mora nadomestiti z novim izvodom. To pomeni, da jo mora sam kupiti, ali jo naroči knjižnica na njegove

stroške, ki jih mora v polnem obsegu poravnati, ne glede na to, ali je zgubljeni izvod stal pred leti več ali manj.

Za hiter pregled, ali smo knjigo že plačali, ali jo je knjigovez že vrnil, in če jo je vrnil, ali smo vezavo že plačali, bomo namesto sedmega in osmega stopca rabili rajši listke.

	2 cm		2 cm	
	II 35817			
	<i>Jgsl. knj.</i>		<i>12. 1. 36</i>	
	<i>150 din</i>		<i>2. 3. 36</i>	
	<i>Knjv. zd.</i>		<i>16. 1. 56</i>	
	<i>ppl.</i>		<i>13. 2. 36</i>	
	<i>50 din</i>		<i>2. 3. 36</i>	

Naravna velikost: 12,5 × 7,5 cm.

V levi prostor napišemo naslov knjige, ki ga krajšamo, kolikor je dopustno, da se knjiga še identificira. V desni črtani del, čigar prvi stolpec lahko razširimo tudi na 3 do 4 cm, smo vpisali sledeče podatke: Knjigo nam je poslala Jugoslovanska knjigarna 12. januarja 1936, stala je 150 din, ki smo jih plačali 2. marca. 16. januarja smo poslali knjigo Knjigoveški zadrugi, da jo veže v polplatno, vrnila nam jo je 13. februarja in 2. marca smo plačali ali nakazali zadrugi 50 din za vezavo. V zgornji desni kot smo vpisali signaturo. Spodnji desni kot prihranimo za morebitne opombe, za označbo stroke itd. Nekatero knjižnice bi mogle rabiti te listke hkrati za matični katalog. Kdor jih rabi samo kot začasno kontrolo ali v statistične namene, lahko naroči listke v še manjšem formatu. Za vpis datuma rabimo šampiljke, za signaturo samodelen števec.

Novi inventar (razbremenjeni ali skrčeni seznam prirastka) po tekočih številkah, ki so hkrati signature, more imeti sledečo obliko:

cm							
3	15 do 17			1'4	0'8	0'8	3
Inven- tarna številka	Naslov dela	Šte- vilo zvez- kov	Nakup	Dolžni izvod	Dar	Opomba	
1	2	3	4	5	6	7	

Seznam prirastka ali inventar ima obliko knjige ali zvezka, ker raste vedno le na koncu in ne potrebujemo prostora za poznejše vrinke. Vsaka stran naj ima 25 ali največ 30 vrstic. Svarimo pred preobširnimi in predebelimi inventarji, kakršne so imele stare znanstvene knjižnice.

3. Listovni inventar.

Seznam prirastka so v novejšem času po nekaterih ljudskih knjižnicah nadomestili z listi. Kot podlaga služijo računi dobaviteljev. Posamezne račune štejemo s tekočimi številkami. Vsaka knjiga dobi na računu tudi svojo številko, štejemo pa tekoče in nepretrgano od 1 dalje do konca proračunskega ali koledarskega leta. V knjigi sami zabeležimo potem na drugi strani naslovnega lista zopet tekočo številko in letnico. Računske liste združimo ob koncu leta v mapo s posebno zaklopko. Ker pa ne moremo zahtevati od knjigarjev, da bi rabili za račune vsi enako velike liste, si jih mora nabaviti knjižnica sama ali centralna organizacija in jih izročiti primerno število svojim dobaviteljem. Knjižnice, ki morajo račune izročiti ob sklepu leta nadzorstveni oblasti, potrebujejo pač račune v dvojniku. Računski listi kot seznam prirastkov bi mogli imeti sledečo obliko:

210

Račun

Prejemnik: *Knjižnica Delavske zbornice v Ljubljani*Dobavitelj: *Mohorjeva knjigarna v Ljubljani*Datum: *25. oktobra 1937*

Tekoča štev.	Naslov dela	Cena		Opomba
		din	p	
1516	<i>Ramovš Fr.: Kratka zgo- dovina slov. jezika; I. Lj., 1936</i>	110	—	1. nov. 37
1517	<i>Kant Imm.: Dve razpravi; Lj. 1937</i>	40	—	
urnili	<i>Kreft B.: Velika punta- rija; Lj. 1937</i>	60	—	
1518	<i>Seliškar T.: Pesmi priča- kovanja; Lj. 1937</i>	60	—	
	Skupno	270	—	
	Odšteti	60	—	
	Ostane	210	—	
	Prenos	62955	—	
	Odnos	63165	—	

Naravna velikost: 15 × 22 cm.

Kar je v našem vzorcu ležee tiskano, je napisal dobavitelj, kar je mastno ležee, je napisal prejemnik, to je v našem primeru knjižničar Delavske zbornice, Kref-tovo knjigo je vrnil, ker jo knjižnica že ima, zato je od končne vsote dobaviteljevega računa odštel odgovarjajoči znesek. Prištel pa je vsoto, ki jo je plačal za vse prejšnje račune tekočega leta. Tako nam pove končna vsota, koliko je izdal za nove nakupe. Plačilo potrди dobavitelj na računu.

Levi rob računa mora biti dovolj širok, da lahko list pritrdimo v mapo s posebnimi zaklopkami. Prvi stolpec bodi tako širok, da lahko napišemo pred tekočo številko še format, označimo samo kvarte in foliante. Za darovane knjige lahko rabimo iste liste. Pri dobavitelju napišemo: daroval N. N. V stolpcu za ceno potegnemo vodoravno črto.

Lahko pa gremo še korak dalje. Iz seznama prirastka smo naredili inventar vse knjižne zaloge na ta način, da nismo seznama zaključili z računskim ali koledarskim letom, temveč smo šteli nepretrgoma dalje. Ako naredimo isto pri prej opisanih listih o prirastku, dobimo inventar na listih, in če postavimo knjige v shrambah po tekočih številkah, nam služijo ti listi hkrati zopet kot krajevni seznam. V tem slučaju mora biti seveda prvi stolpec vsaj 3 cm širok, pri naslovih moramo navesti kraj in letnico, česar dobavitelji nikdar ne napišejo, in morebiti tudi vriniti pred opombo stolpec za knjigoveške izdatke, ako to zahteva nadzorstvena oblast.

Seznam prirastka v obliki listov priporočajo za majhne ljudske knjižnice. Teoretično jih je seveda mogoče prilagoditi tudi potrebam velikih znanstvenih knjižnic (enoten format, bibliografsko pravilni naslovi itd.), a v praksi bi nam verjetno inventarni listi ne olajšali bistveno dela v velikih knjižnicah, kjer se je še najbolj obnesel inventar v obliki knjige po našem vzorcu na str. 168.

4. Signiranje.

Kakor smo videli, zavisi uporabnost inventarja, seznama prirastka, bodisi v obliki knjige ali listov, največ od tega, kako uredimo knjige po skladiščih. Knjige lahko postavimo

- a) časovno, to je po vrsti, kakor pridejo v knjižnico,
- b) po njih vsebini, torej po strokah, c) po alfabetu

piscev, č) po velikosti in končno d) po uporabi, to je, ali se bo knjiga predvidoma pogosto ali le bolj redko zahtevala.

Točka d pride v poštev za priročnike, to je, za enciklopedije, slovarje, revije itd., ki jih v velikih knjižnicah redno zahtevajo in jih zato postavimo v čitalnico samo ali v njeno neposredno bližino.

Po velikosti (č) ločimo knjige v razne formate: v šestnajstinko (16°) do 15 cm, malo osmerko (m. 8°) do 18,5 cm, osmerko (8°) do 22,5 cm, veliko osmerko (v. 8°) do 25 cm, v četrtniko (4°) do 35 cm, v folio (2° ali f°) do 45 cm in v veliki folio (v. 2° ali F°) nad 45 cm. Običajno upoštevamo pri postavljanju knjig le štiri formate, to so osmerka (oktav) do 25 cm, četrtnika (kvart) do 35 cm, folio in veliki folio do 45 cm, odnosno nad 45 cm. Te formate označujemo tudi z rimskimi številkami I za 8°, II za 4°, III za f° in IV za F°. V nekaterih knjižnicah rabijo namesto rimskih številčk črke a, b, c, d, kar je morda manj priporočljivo. V ljudskih knjižnicah rabimo le tri formate: osmerko, četrtniko in folio.

Pri razvrstitvi po točki d in č smo uredili vso knjižno zalogo v velike skupine po formatih in po predvideni rabi, nismo pa še odkazali vsaki knjigi stalnega določenega mesta.

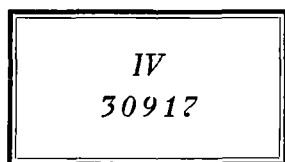
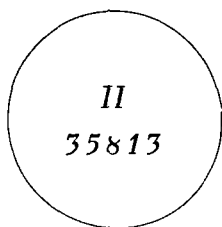
Stalno mesto odkazemo knjigi po točki a, b, ali c, torej po časovni pridobitvi, po stroki ali po alfabetu. In sicer se moramo odločiti za ureditev samo po eni teh točk. Hkrati bomo napisali na knjigo znak, ki pove, kje knjiga v skladišču stoji; ta znak imenujemo signaturo.

a) Časovna ureditev.

Knjige signiramo in postavimo v shrambe po vrsti, kakor so prišle v knjižnico. Ko smo jih vpisali v seznam prirastka in jim dali tekočo številko, jih postavimo po vrsti v štelaze; oktave v vrhnje predale, kvartante in foliante v spodnje; knjigo, ki nosi tekočo številko 1, postavimo na prvo mesto, 2 na drugo, 3 na tretje, 100 na stoto mesto itd. Tekoča številka in format povesta zdaj točno, kje knjiga stoji. Signatura obstoji torej iz dveh znakov: iz znaka za format in iz tekoče številke: 1, 2, 3... 15; II 16, II 17... II 25; III 26, 27, 28... Sama arabska številka brez rimske pomeni, da stoji knjiga med osmerkami. Knjigo, ki nosi

signaturo 15112, bomo torej iskali med osmerkami po številčnem redu, dokler ne pridemo do številke 15112. Knjigo s signaturo II, 15309 bomo iskali med kvartanti po številčnem redu, dokler ne pridemo do številke 15309.

Tekočo številko in format smo napisali na drugo stran naslovnega lista že tedaj, ko smo knjigo vpisali v inventar. Preden postavimo knjigo na njeno mesto v skladišče, jo moramo opremiti s signaturo tako, da bo vidna. Signaturo napišemo na etiketo, ki jo prilepimo na zunanji zgornji levi rob platnic. Po možnosti naročimo tudi pri knjigovezu, da natisne signaturo na hrbet knjige ali pa nalepi tudi na hrbet etiketo s signaturo, vselej v isti višini, 2 do 4 cm od roba. Ugodno je tudi, če nalepimo etikete po oktavih 10 cm nad spodnjim robom, pri večjih formatih pa 15, 25 in 35 cm. Vsekakor naj bodo etikete na hrbtu v isti višini.

Etikete, na katere napišemo ali s števcem natisnemo signature, so lahko okrogle ali podolgasto štirikotne. Premer okroglih etiket naj ne bo manjši od 2 cm, štirikotne pa ne manjše od 3×2 cm. Smejo biti seveda tudi večje. Etikete, ki jih prilepimo na hrbet knjige, morajo segati preko hrbtna še na platnice, ker bi sicer kmalu odpadle. V pregibih se bodo pa vedno trgale. Številke morajo biti dovolj velike in lahko čitljive, zato jih natisnemo najboljše s števcem, ki ga rabimo tudi pri seznamu prirastka, inventarja itd. V knjigi sami naj signatura ne kvari naslovnega lista in naj bo snažno napisana ali natisnjena. Težko čitljive signature povzročajo pri vstavljanju knjig pomote, vpisi na naslovnem listu pa kazijo tipografsko podobo naslova in so za bralca prva pobuda, naj tudi on na knjigo ne pazi.

Ako štejemo prirastek vsako leto z novimi tekočimi številkami, bi mogle rabiti sledeče signature: 26—135 po

meni, da stoji knjiga med oktavi, in sicer med prirastkom leta 1926 pod številko 135. IV 26—15: knjiga stoji pod številko 15 med velikimi folianti, ki smo jih kupili leta 1926. Z novim koledarskim ali proračunskim letom dobijo signature popolnoma drugo lice: 27—1, 27—2... za leto 1929 pa 29—1, 29—2... Če smo n. pr. leta 1936 kupili 850 knjig, dobi zadnja knjiga signaturo 36—850, prva v letu 1937 kupljena knjiga pa, ki stoji tik zraven zadnje knjige iz prejšnjega leta, bi imela signaturo 37—1. Take in slične vrzeli in skoki v štetju so opasni zlasti v velikih knjižnicah, in popolnoma nepotrebni v majhnih. Zato se ta način signiranja ne priporoča. Če mora ta ali ona knjižnica vsakoletni novi prirastek začeti z novim tekočim štetjem, tedaj je že bolje, da ločimo signature od prirastka. To pomeni, da moramo pisati seznam prirastkov po našem (ali sličnem) vzorcu na str. 164, in zraven za signiranje še inventar po našem vzorcu na str. 168, pri katerem pa smemo v tem slučaju opustiti četrto, peto in šesto rubriko. Namesto teh treh stolpcev bi mogli uvesti nov stolpec, v katerega bi vpisali številko prirastka, nujno potrebno pa to ni.

Ločitev signature od seznama prirastka ima tudi neko prednost, da lahko namreč knjige bolj smotrno uredimo po formatih v večje skupine. Dobili smo n. pr. v petih dneh 65 knjig, ki nosijo v seznamu prirastka tekoče številke 119 do 184. Med njimi so knjige 119—123 osmerke, 124—125 sta folianta, 125—135 zopet osmerke, 136—138 so četrtinke, 139 foliant, 140—142 osmerke, 143 četrtinka, 144—155 osmerke, 156—157 četrtinke itd. Ako smo pri signiranju vezani na tekoče številke prirastka, moramo knjige postaviti po vrsti tako, kakor so prišle v knjižnico in kakor smo jih napisali v seznam. To pomeni v našem primeru, da imajo osmerke od 119 do 155 štiri vrzeli, četrtinke in folianti imajo pa le posamezne številke, ki stoje same zase in se ne priključijo prejšnjim številkam; 4°: 136—138, 143, 156—157; f^o: 124, 125, 139 itd. Tem vrzelim se lahko ognemo, če uredimo najprej vseh 65 knjig po formatih; na prvem mestu združimo vse osmerke, na drugem vse četrtinke in na tretjem vse foliante, šele nato jih napišemo v inventar in signiramo.

Formatne skupine bomo po možnosti uredili po prostoru na policah. Združili bomo toliko osmerk, da izpolnijo zgornje 3—4 police, četrtinke za peto in šesto, foliante za sedmo

polico. Da imamo pri posameznih formatih čim manj vrzeli, združimo knjige v čim večje formatne skupine.

Takoj ko smo ločili signiranje od seznama prirastkov, izgubi ta za samo ureditev knjižne zaloge ves pomen in postane samo računski akt, s katerim pokažemo, kako smo porabili denar. Za notranjo ureditev knjižnice bomo rabili samo inventar po vzorcu na str. 168, ki bo hkrati služil pri reviziji in kot krajevni katalog.

b) Ureditev po strokah.

Knjige postavimo in signiramo po vsebini ali stroki. V najmanjših knjižnicah nam zadoščajo dve ali tri skupine: A. Lepslovni spisi; B. Poučni spisi. Tri skupine: A. Pesmi in drame; B. Pripovedna dela (romani, povesti itd.); C. Poučni spisi. — Pri večjih knjižnicah delimo poučne in znanstvene spise v posamezne stroke: Modroslovje, vzgojeslovje in verstvo; književnost in jezik; zgodovina, zemljepisje in narodopisje; umetnostna in kulturna zgodovina; pravne, državne in socialne vede; naravoslovje in tehnika; obrt, industrija in trgovstvo; zdravstvo, šport, telovadba in igre; kmetijstvo, vrtnarstvo in gospodinjstvo. Posamezne oddelke lahko delimo v pododdelke.

Tudi pripovedno slovstvo lahko delimo v posamezne oddelke: Družabni, ljubavni, ljudski in klasični romani in povesti; moderni socialno- in kulturnopolitični romani; vojni romani in povesti; biografski romani in spomini; zgodovinski romani; pustolovni, kriminalni in fantastični romani in povesti; humoristični in satirični romani in povesti itd.

Posamezne skupine in oddelke bomo označili s črkami. Pri tej označbi se lahko poslužimo mnemotehničnih sredstev, da izberemo črke, ki nas spominjajo na skupine. Na primer: F (filozofija), L (literatura, slovstvo), Z (zgodovina), S (pravne in socialne vede), N (naravoslovje), O (obrt), M (medicina), K (kmetijstvo in gospodinjstvo) itd. — Tudi za pododdelke lahko rabimo mnemotehnične znake: T (tehnika), Te (elektrotehnika), Tk (tehnična kemija), Ta (arhitektura), Ts (strojništvo); za socialno skupino: Sk (kapitalizem), Sd (delavsko vprašanje), Sm (mezde in mezдно gibanje), Ss (strokovne organizacije) itd. Vendar ne bomo mogli mnemotehnične označbe izvesti do kraja, ako imamo

številne oddelke in pododdelke, za malo število skupin pa mnemotehničnih znakov skoraj ne potrebujemo.

Kadar postavimo knjige po vsebini, bo tedaj prvi del signature velika črka ali velika in mala črka, s katero označimo strokovno skupino, v katero smo knjigo uvrstili. Drugi del signature mora natančneje določiti mesto, na katerem knjiga v vsebinski skupini stoji. Drugi del signature mora biti številka.

Dobili smo knjigo *Croce*, Benedetto: Zgodovina Evrope v devetnajstem stoletju. Ljubljana 1934. V seznamu prirastka je dobila tekočo številko 315. Na drugo stran naslovnega lista napišemo torej Di 315/34. Knjigo moramo po vsebini uvrstiti v zgodovinsko skupino. Prvi del signature bo tedaj ona črka, ki smo jo določili za zgodovino, torej H (historija) ali Z (zgodovina). Zdaj moramo knjigi v tej skupini določiti stalno mesto. Po obliki pride med osmerke. Tekoča številka, ki jo ima knjiga v seznamu prirastkov, 315 ne pride za določitev stalnega mesta v poštev, ker smo morda leto ali dve leti poprej pod isto tekočo številko (315/33 ali 315/31) vpisali tudi neko zgodovinsko knjigo. Zato moramo poiskati drugo številko, in sicer tekočo številko inventarja, ki šteje nepretrgoma iz leta v leto. V inventarju bo imela Crocejeva knjiga morda tekočo številko 35615, ki postane drugi del njene signature. Knjiga bo torej stala v shrambi med osmerkami zgodovinske skupine in nosila signaturo H 35615. Pred njo bo stala morda knjiga s signaturo H 35001, za njo morda H 35799. Pri signaturi moramo seveda označiti tudi format, n. pr.: H, f^o, 533 ali III H 533.

Ta način signiranja nam nalaga še novo delo. Prvič moramo imeti v mislih, da pustimo v skladiščih pri vsaki stroki dovolj prostora za nove prirastke. In baš to je največja ovira, ker ne vemo nikdar za nekaj let naprej, kako velik bo prirastek v posameznih strokah. Kot primer naj navedemo samo, kako je naraslo po vojni memoarsko slovo, kakšen obseg so zavzeli zgodovinski dokumenti iz predvojne in vojne dobe, spisi o državnih, političnih in socialnih problemih. Kadar nam za posamezno skupino zmanjka prostora, moramo postavljati knjige po policah v dveh vrstah ali preurediti knjižnico in seliti cele skupine. Vse to je neprilичno, zahteva mnogo dela in povzroča nered.

Hkrati potrebujemo še novo pomagalo, to je seznam, ki nam pove, v kakšnem vrstnem redu stojijo knjige po

polica. Vedeti moramo namreč pri pregledovanju knjižne zaloge, ali je n. pr. prej navedeni vrstni red pri zgodovinski skupini H 35001, H 35615, H 35799 pravilen, ali vmes res nobena knjiga ne manjka. Sestaviti moramo torej krajevne kataloge po skupinah in formatih.

cm			
5	13 do 17	1	5
Signatura	Naslov	Število zvezkov	Opomba
H osmerke	Zgodovina		
1501	Rutar S.: Zgodovina Tolminskega; Gor. 1882	1	
9706	Kos Fr.: Doneski k zgodovini Školje Loke; Lj. 1894	1	
15203	Beg A.: Ustoličenje koroških vojvod; Lj. 1908	1	
23104	Bernik F.: Zgodovina tare Domžale; Domžale 1928	1	
35001	Arko M.: Zgodovina Idrije; Gorica 1931	1	
35615	Croce B.: Zgodovina Evrope v XIX. stoletju; Lj. 1934	1	
35799	Mathiez A.: Francoska revolucija; Lj. 1938	2	
	itd.		

Ti krajevni katalogi nam služijo hkrati kot strokovni katalogi, ki sicer niso sistematično urejeni v pododdelke, ker naštevajo posamezne knjige vsake velike skupine po časovnem redu, kakor so prišle v knjižnico.

Krajevno-strokovne kataloge pišemo v obliki knjige; za vsako skupino rabimo le eno knjigo. Priporoča se malo število skupin. Ako vpisujemo po več skupin v isti zvezek, moramo pustiti med posameznimi skupinami dovolj prostora za nove prirastke. Tu se nam lahko primeri isto kot v skladišču, da nam bo namreč prostora zmanjkalo. Da se temu izognemo, lahko pišemo tudi krajevni katalog na liste,

ki jih sproti štejemo in pritrdimo v mapah s posebnimi zaklopki. Listi lahko imajo iste stolpce kot knjiga.

Ako vpisujemo krajevni katalog v vezano knjigo, bomo odločili približno dve tretjini knjige za osmerke, zadnjo tretjino delimo za četrtinke, foliante in velike foliante, in sicer zopet v razmerju $\frac{2}{3} : \frac{1}{3}$.

Doslej opisana ureditev in signiranje po strokah je tesno povezana z inventarjem in njegovimi tekočimi številkami. Lahko se pa tudi od inventarja popolnoma ločimo in signiramo pri posameznih skupinah s tekočimi številkami od 1 dalje. Rutarjeva »Zgodovina Tolminskega«, ki je prva knjiga naše zgodovinske skupine, dobi ne glede na njeno številko v seznamu prirastkov ali inventarja signaturo H 1, nadaljnje gori navedene zgodovinske knjige pa H 2, H 3, H 4 do Mathieza H 5. Prav tako signiramo knjige skupine L (literatura): L 1, L 2, L 3... L 116; III L 117, III L 118, III L 119; IV L 120, L 121, L 122 itd. Tudi pri tej ureditvi moramo skrbeti, da določimo v skladišču vsaki skupini toliko prostora, da ne pridemo v doglednem času v stisko. Ker smo popolnoma prekinili med seznamom prirastkov ali inventarjem, moramo zabeležiti v knjigi tudi njeno značko, pod katero je bila vpisana v seznam prirastka ali inventar. Seveda potrebujemo tudi krajevni katalog, ki se bo od vzorca na str. 176 samo v toliko razlikoval, da ne bodo v prvem stolpcu vpisane pretrgane številke, temveč tekoče od 1 dalje.

V vseh primerih pa, kjer smo popolnoma pretrgali vezi med signaturo in številko seznama prirastka, se priporoča, da se vpiše signatura tudi v seznam prirastka (9. stolpec vzorca na str. 164).

Vsaka popolna ločitev signature od tekoče številke seznama prirastka ali inventarja ima tedaj dve posledici. Prva posledica je, da ima vsaka knjiga dve znački, inventarno številko ali številko seznama prirastka in drugo številko za signaturo. Druga posledica je, da moramo pisati krajevne kataloge, kar pa ni za manjše ljudske in znanstvene knjižnice nobeno zlo, ker jim prav dobro služijo kot strokovni katalogi. Za večje znanstvene knjižnice so krajevni katalogi kot strokovni katalogi premalo sistematično razčlenjeni v pododdelke.

Signiranje po strokovnih skupinah lahko izvedemo še na tretji način, da določimo namreč za vsako posamezno

skupino gotove številke. Knjige iz skupine modroslovja in verstva signiramo s številkami od 1 do 5000, drugo skupino, literaturo, signiramo s številkami 5001 do 10.000, zgodovino 10.001 do 15.000 itd. Za one stroke, ki jih knjižničar bolj intenzivneje goji, bomo prihranili več številke kot za druge stroke, o katerih ima knjižnica le malo knjig. Ostalo delo se bistveno ne spremeni.

c) Alfabetična ureditev.

Knjige uredimo alfabetično. Nekateri knjižničarji zagovarjajo še danes za svoje ljudske knjižnice alfabetično ureditev. Njena prednost se kaže v tem, da lahko najdemo vsako knjigo brez katalogov in drugih pripomočkov, ker je njeno mesto na polici že po alfabetu točno določeno. Pri leposlovju smemo tudi v tiskanem katalogu za stranke opustiti vsako označbo. Čitatelj pove samo pisca in kratek naslov, knjižničar najde knjigo brez signature. Pri poučnih knjigah zadošča, da navedemo v tiskanem katalogu samo značko za stroko, n. pr. K za knjigo iz kmetijstva in njen naslov.

Koristi alfabetične ureditve so le navidezne. V resnici namreč potrebujemo tudi pri abecedni ureditvi številke, če hočemo knjigo hitro najti in hitro vstaviti. Pomagali so si tako, da so razdelili abecedo na številke 1 do 10 ali 1 do 100. Črki P—R bi imeli v prvem primeru številko 6. Torej bi dobila Pregljeva knjiga Plebanus Joannes signaturo 6, Pirčeva Kratka zgodovina SHS signaturo H 6, Rohrmannovo Kmetijsko gospodarstvo signaturo K 6. Ako pa hočemo vsaki Pregljevi knjigi določiti mesto, moramo Pregljevi signaturi 6 dati še eno številko, ki jo z vejico ločimo od šestice, ali pa dodati male črke. Pregljeve knjige bi torej imele signature 6, 1; 6, 2; 6, 3; 6, 4... ali pa 6 a, 6 b, 6 c, 6 č...

Laže, oziroma bolj točno bomo signirali, če razdelimo abecedo na številke 1—100 in bi imeli za črko P štiri številke na razpolago: Pa — 64, Pb — 65, Pf — 66 itd. A tudi v tem primeru bomo morali rabiti zraven signaturne črke in abecedne številke še posebne male črke ali številke.

Alfabetična ureditev knjižnice je sicer na videz preprosta, a postane v velikih knjižnicah nepregledna, ne glede

na to, da moramo pri vsakem pisatelju pustiti dovolj prostora za nove knjige, česar ne moremo v naprej izračunati. Dopustna je le v najmanjših knjižnicah.

č) Ureditev po formatu.

Format upoštevamo vedno, naj uredimo knjižnico tako ali drugače, ker si s tem prihranimo mnogo prostora.

Kakor smemo rabiti tekoče številke od 1 dalje za vsako vsebinsko (strokovno) skupino, tako moremo tudi vsak posamezen formatni oddelek signirati s tekočimi številkami. Osmerke signiramo brez označbe formata s samimi številkami: 1, 2, 3, 4, 5 ... 35, 36, 37 ... 9513, 9514 itd. Četrтинke signiramo II 1, II 2, II 3 ... II 35, II 36, II 37, foliante III 1, III 2, III 3 itd. S tem smo seveda zopet prekinili zvezo s seznamom prirastka in inventarjem ter postavili ureditev knjižne zalogo izven njih. Posledice že poznamo. V knjigi je treba zabeležiti tudi številko seznama prirastka, priporočja se, da obdržimo deveti stolpec pri vzorcu na str. 164 in napisati moramo štiri krajevne kataloge, za osmerke, za četrtinke, za foliante in za velike foliante po vzorcu na str. 176. Ker rastejo krajevni katalogi vselej ob koncu, jih bomo pisali v zvezke ali knjige.

Teoretično je seveda mogoče signirati knjižno zalogo s tekočimi številkami po strokah in po formatu. Dobili bi naslednje signature:

Literatura: (I) L 1, L 2, L 3, L 4... L 315, L 316... L 5817...
 II L 1, II L 2, II L 3... II L 80, II L 81, II L 82...
 III L 1, III L 2, III L 3 ... III L 50, III L 51...
 IV L 1, IV L 2, IV L 3 ... IV L 25, IV L 26 ...

Tehnika: (I) T 1, T 2, T 3...
 II T 1, II T 2, II T 3...
 III T 1, III T 2, III T 3...
 itd.

Krajevni katalogi bi morali imeti enako obliko kot vzorec na str. 176. Razlika je samo, da imamo tu tekoče številke od 1 dalje pri vsakem formatu vsake skupine.

Signatura	Naslov	Število zvezkov	Opomba
L osmerke	Literatura — Jezikoslovje		
1	Burgar A.: <i>Simon Gregorčič. Življenjepis</i> ; Lj. 1907	1	
2	<i>Prijatelj Iv.: O kulturnem pomenu slovenske reformacije</i> ; Lj. 1908	1	
3	<i>Breznik A.: Slovenska slovnica za srednje šole</i> ; Celovec 1916 itd.	1	
četrтинke			
II, 1	<i>Puntar Jos.: „Zlate črke“ na posodi Gazel ...</i> Lj. 1908	1	
II, 2	<i>Ramovš Fr.: Dialektološka karta slovenskega jezika</i> ; Lj. 1930	1	
II, 3 itd.		
folianti			
III, 1 III, 2	itd.		

Za vsako stroko bomo pisali poseben krajevni katalog, ki ga razdelimo primerno v štiri dele za osmerke, za četrtinke, foliante in velike foliante. Pretrgali smo zvezo s seznamom prirastka in inventarjem, ki jo zopet vpostavimo z deveto rubriko pri vzorcu na str. 164 in z vpisom inventarne številke na drugo stran naslovnega lista. Krajevni katalog lahko pišemo tudi na liste, ki jih združimo v mapah. V shrambah moramo pustiti dovolj prostora med posameznimi strokovnimi skupinami. V ljudskih knjižnicah služi krajevni katalog tudi kot strokovni katalog.

5. Pregled, navodila in posameznosti.

1. Knjige signiramo s tekočimi številkami tako kot so prišle v knjižnico. Signiramo od številke 1 dalje in ločimo formate: II 1, II 2, I 3, I 4, I 5... I 10, II 11, IV 12, II 13, I 14... I 20, III 21, III 22, I 23, I 24...

a) Seznam prirastka v knjižni obliki (ali na listih, računih) z vsakoletnim novim tekočim štejetjem. V seznamu prirastka je potrebna rubrika za signaturo. Krajevni katalog po formatih potreben.

b) Seznam prirastka v knjižni obliki (ali na listih, računih) s tekočim štejetjem brez prekinitve ob koncu leta = inventar. Tekoča številka postane signatura. Rubrika za signaturo nepotrebna. Krajevni katalog po formatih ni neobhodno potreben, a priporočljiv za hitrejšo revizijo.

2. Knjige uredimo ob prihodu v knjižnico za eno knjižno omaro po formatih v večje skupine in signiramo s tekočimi številkami I 1, I 2, I 3... I 216, II 217, II 218... II 270, III 272... III 280, I 281, I 282...

a) Seznam prirastka z vsakoletnim novim štejetjem potrebuje rubriko za signaturo. Krajevni katalog po formatih potreben.

b) Seznam prirastka brez prekinitve ob koncu leta = inventar. Krajevni katalog nepotreben.

3. Knjige uredimo po strokah in formatih.

a) Pri vseh knjigah obdržimo tekočo številko inventarja. V skladišču pride knjiga k svoji skupini in k svojemu formatu. Potreben je inventar in krajevni katalog po strokah in formatih.

b) Vsaka posamezna stroka dobi tekoče številke od 1 dalje. V seznamu prirastka ali inventarju je potrebna rubrika za signaturo. Krajevni katalog po strokah in formatih potreben.

c) Pri vsaki skupini dobi vsak format tekočo številko od 1 dalje. Ostalo kakor pod b).

4. Knjige uredimo po formatih, vsak format signiramo s tekočo številko od 1 dalje. V seznamu prirastka ali inventarju potrebujemo stolpec za signaturo. Krajevni katalogi po formatih potrebni.

5. Signiranje po omarah in policah je zastarelo in večjemu dopustno v najmanjših knjižnicah. Alfabetična ure-

ditev je možna tudi le v najmanjših knjižnicah. Ne eno ne drugo se ne priporoča.

Signiranje dvojnikov. Knjige, o katerih moremo soditi, da jih bodo bralci mnogo zahtevali, postavimo v ljudskih knjižnicah v dveh ali tudi več izvodih. Ljudska knjižnica je kupila n. pr. dva izvoda Slodnjakovega romana »Neiztrohnjeno srce«. Čez nekoliko časa se je pokazalo, da dva izvoda ne zadoščata, knjižnica kupi še en izvod.

Dvojnike lahko signiramo na dva načina. Vsak izvod dobi svojo signaturo, torej bosta imela prva dva izvoda, ki sta prišla hkrati v knjižnico, signaturo 355 in 356 ter stojita na polici drug zraven drugega. Tretji izvod, ki je prišel pozneje v knjižnico, bo dobil morda številko 514 in stoji ločen od prvih dveh.

Ker pa je za ljudske knjižnice bolj priporočljivo, da stojijo vsi izvodi istega dela skupaj, lahko damo vsem trem tudi isto signaturo, torej 355/1, 355/2, 355/3 ali 355 a, 355 b, 355 c. Seveda moramo to v inventarju primerno zabeležiti, zlasti, če je tekoča številka inventarja hkrati signatura.

V znanstvenih knjižnicah, kjer postavimo dvojnike le izjemoma (učbeniki, priročniki itd.), dobi vsak izvod svojo signaturo.

Novo izdaje in novi natise morajo dobiti v znanstvenih knjižnicah svojo signaturo in svoje mesto. V ljudskih knjižnicah smemo ravnati z njimi kakor z dvojniki, ako ni nova izdaja izdatno spremenjena.

V katalogu ljudske knjižnice, ki je namenjen občinstvu, ni treba označiti dvojnikov. Značke za drugi, tretji izvod napišemo samo v interne kataloge in na knjigo samo. Za drugi in tretji izvod lahko rabimo tudi okrogle oklepaje 355 (1), 355 (2), za nove natise pa oglate oklepaje 355 [1], 355 [2]... Popolnoma spremenjene nove izdaje morajo biti seveda tudi v katalogih ljudskih knjižnic posebej navedene.

Splošna navodila o signaturah. Podali smo samo glavne principe, kako moremo urediti in signirati knjižno zalogo. Rabili smo za signiranje številke in črke. Na vprašanje, kakšna ureditev je najboljša, kako signirajmo, da odgovarjajo signature vsem potrebam knjižnice in obiskovalcev, bomo odgovorili, da je ona ureditev in ono signiranje najboljše, ki je najbolj preprosto, ki izključuje pomote, ki omogoča hitro in brezhibno delo knjižničarja in ki ne zahteva od občinstva posebnega znanja skrivnosti signiranja in urejevanja. Signature, ki jih imajo še danes

znanstvene knjižnice kot dediščino po prejšnjih stoletjih, so se zanje že preživele in so za javne ljudske knjižnice popolnoma neporabne.

Bralca ne briga notranja ureditev knjižnice. Zanj je le važno, da dobi knjigo, ki jo želi, da jo dobi brez dolgega čakanja, in da mu ni treba iz tiskanega ali rokopisnega kataloga izpisovati tajinstvenih znakov, n. pr. IX, X, f, 15135, 2° ali Q a 332 k ali 120^a, 11–13 itd. Bolj ko je signatura tajinstvena in komplicirana, laže se bo bralec pri izpisovanju signatur zmotil, toliko več pomot bo pri vstavljanju knjig v predale; naj opozorim samo na sličnosti malega pisanega *e* in *c*, *d* in *a*, *a* in *o* itd.

Najbolj priprosta sredstva za signature so številke in črke. Zadošča naj številka + mala črka, ali številka + velika črka, ali rimska številka + arabska številka. Rimske številke nad III so za ljudske knjižnice manj priporočljive. Kombinacija dveh znakov naj zadošča. Izogibali se bomo zlasti v ljudskih knjižnicah kombinaciji treh znakov (velika črka + arabska številka + mala črka, ali rimska številka + črka + arabska številka), celó pa kombinaciji štirih znakov (rimska številka + velika črka + arabska številka + mala črka) itd., ki je tudi za znanstvene knjižnice nepotrebna.

V manjših knjižnicah lahko prevzamejo arabske številke več funkcij. Z arabsko številko označimo mesto, kjer knjiga stoji in hkrati format. N. pr.: Knjige, ki imajo številke 12 do 38 so osmerke, knjige s številkami 39 do 45 četrtinke. Osmerke označimo s številko 1, četrtinke s številko 2 in foliante s številko 3, ki jih pripišemo pred številko knjige, torej: 112, 113, 114 ... 138; 239, 240 ... 245. Knjižničar ve, da pomeni prva številka vsake signature vedno le format, druga številka pa mesto, kjer knjiga stoji. Izposojevalca smo s tem obvarovali, da bi moral iz katalogov izpisovati rimske številke ali druge znake za format, in hkrati smo si prihranili rimske številke ali male črke za druge namene in označbe.

Splošno bomo zaznamovali z velikimi črkami stroke, z majhnimi črkami dvojnike, druge izdaje, format ali pododdelke strok, z rimskimi številkami format. Drugim znakom, kot n. pr. zvezdicam, vejicam med arabskimi številkami zgoraj ali spodaj, arabskim številkam in majhnim črkam kot eksponentom, se bomo izognili (*37; 127,8; *230; 250^a, 310² itd.). Eksponente moramo umakniti na vrsto (torej

310a), vejice ali zvezdice pred številko ne bo skoraj nihče zapazil. Od grafičnih znakov sta najmanj nevarna vezaj (183-7) ali ulomek (183/7).

Za ureditev knjižnice, za signiranje in za inventarizacijo ne moremo dati pravil, ki bi veljala za vsako knjižnico in v vsakem primeru. Edino pravilo, ki velja za vsako biblioteko in za vse delo v njej, se glasi po sodbi vseh bibliotečnih teoretikov in praktikov: Metod in principov, ki smo jih sprejeli za urejevanje knjižnice, ne smemo spreminjati; nerodnosti in napake, ki se pojavijo, skušajmo sproti omiliti; preurejevati knjižnico po drugih metodah in drugih principih smemo le po tehtnem premisleku, po načrtu, ki smo ga izdelali do vseh podrobnosti, po proračunu, ki nam pove, koliko delovnih moči in dni bomo potrebovali, in šele po dolgi bibliotečni praksi. Knjižničar, ki se tega principa ne zaveda, bo ustvaril v svojem zavodu kaos in ohromela bo vsa delavnost.

Sicer pa naj velja še trgovski princip. Knjižnice so skladišča, knjige so roba, ki jo razvrstimo tako, da smotrno izrabimo ves prostor, da najdemo posamezne kose, kadar jih kupci zahtevajo, čim prej in ne da bi premetali in preiskali vse skladišče. Razumen trgovec tudi ne bo hranil robe, ki se najbolj pogostoma zahteva, v najbolj oddaljenem in najtemnejšem kotičku skladišča, temveč v bližini, da jo ima takoj pri roki.

Seznami, ki smo jih doslej omenili, ter signatura, nam povedó samo, katere knjige je knjižnica ob nekem času dobila ali kupila (seznam prirastka), katere knjige knjižnica sploh ima (inventar) in kako so te knjige v shrambah razvrščene (signatura).

Stranke pa vprašajo knjižničarja, ali ima Fr. Milčinskega Igračke, ali in kaj ima o sadjarstvu, kaj o delavskem strokovnem gibanju?

Če hoče knjižničar odgovoriti na prvo vprašanje s seznami, ki smo jih doslej opisali, mora prebrati seznam vseh prirastkov ali ves inventar od začetka, dokler ne najde knjige Milčinskega. Če hoče odgovoriti na drugo in tretje vprašanje, mora prav tako prebrati ves inventar, odnosno pri ureditvi po strokah vsaj ves krajevni katalog za kmetijstvo in socialno skupino. Za občevanje s strankami potrebujemo torej še druge kataloge, v prvi vrsti katalog, ki je urejen po piscih in naslovih.

Deseto poglavje

Imenski katalog in katalogizacija.

Na vprašanje, katere knjige posameznih piscev, katere spise, ki jih ni napisal en sam pisec, knjižnica ima, more odgovoriti samo katalog piscev in naslovov, ki ga uredimo po abecedi, to je, da vpišemo vanj po abecednem redu vse pisce posameznih knjig, oziroma naslove vseh tiskov, ki pisca ne imenujejo.

Abecedni katalog piscev in naslovov imenujemo tudi imenski, nominalni ali samo abecedni katalog.

Osnovo za abecedni katalog piscev in naslovov nam da knjiga sama, to je njen naslovni list. Kakor knjiga ima tudi naslovni list svojo zgodovino. Ves srednji vek se je ravnal po antični navadi. Podatke o piscu in vsebini so postavili že pri papirovih svitkih na konec, torej v notranjost svitka, kjer je bil konec najbolje zavarovan. To so povzeli pozneje tudi rokopisni kodeksi, ki so označili konec spisa: »explicit liber de civitate dei sancti Augustini episcopi« — tu se konča spis sv. Avgušтина škofa o božji državi. »Explicit«, subscriptio ali kolofon je povedal torej o knjigi to, kar nam pove danes naslovni list.

Zraven »naslova« na koncu so imeli že antični svitki krajši naslov na začetku. Tudi to so prevzeli kodeksi in inkunabule, najstarejše knjige, ki so natisnjene pred letom 1501. »Incipit liber de civitate dei sancti Augustini episcopi« se glasi začetek srednjeveškega rokopisa in podoben incipit ali titulus so imele tudi najstarejše inkunabule.

In kakor se niso razen malih izjem podpisali pod svoje delo srednjeveški menihi pisci, tako so tudi mnogi stari tiski izšli brez označbe tiskarja. Prvi tisk, na katerem je zabeležen tiskar, je psalterij iz leta 1457. V njegovem kolofonu, torej ob koncu knjige, beremo, da sta naredila ta psalterij »z umetno iznajdbo tiskanja in oblikovanja črk brez vsa-

kega pisanja s peresom v božjo čast in s trudom Janez Fust, meščan v Mainzu, in Peter Schöffler iz Gernsheima v letu 1457 na predvečer praznika Marijinega vnebovzetja.

Pot od prvega rokopisnega incipita do prvega kolofona, ki je jasno povedal tiskarno in letnico, je trajala več stoletij. Incipit in explicit sta prednika naslovnega lista.

Naslovni list so ustvarili tiskarji in njih potrebe. Že v najstarejšem kolofonu zveni ponos tiskarja nad svojim delom, a tudi iz čisto trgovskih ozirov je moral stopiti tiskar s svojim imenom pred javnost in ni mogel slediti anonimnosti svojega prednika, meniha pisca, ki je pisal debele foliante v božjo čast in za božje plačilo, ker je za njegove življenjske potrebe skrbel samostan. Tiskar je bil obrtnik, ki je od svojega dela živel, zato je moral z imenom pred javnost, moral je povedati, kje in kaj tiska, kdaj je knjigo natisnil in kje se dobi. Polagoma so opuščali kolofon ob koncu knjige in na prelomu 16. stoletja stojijo imena tiskarjev že na naslovnem listu. Kolofon in incipit sta se združila na začetku knjige kot naslovni list, ki pove vse, kar hočemo tudi še danes vedeti o knjigi, namreč ime pisca, kratko označbo vsebine knjige, tiskarja, založnika, kraj in letnico.

V 16. in 17. stoletju so bili naslovni listi preobloženi s slikami in zelo gostobesedni. Zato so že v najstarejših katalogih 17. stoletja krajšali monumentalne ali monstrozne baročne naslove. To tradicijo so prevzeli tudi moderni knjižničarji, ki v abecednem katalogu predolge naslove krajšajo, a le toliko, da moremo knjigo tudi po skrajšanem naslovu točno identificirati. Sprejeti moramo od naslova vse, kar je bistveno. Prevzeli bomo tudi morebitne napake v besedilu naslova ter jih označili s klicajem (!) ali z označbo (sic!). Vse, kar smo od naslova izpustili, označimo s tremi pikami.

Knjigo identificira torej besedilo naslova, to je kratka označba njene vsebine, ime pisca, tiskarja, založnika, in letnica. Ta ugotovitev sproži že vrsto drugih vprašanj. Kaj naj naredimo, kako naj knjigo identificiramo, kako naj jo vpišemo v katalog, če manjka na naslovnem listu ena izmed bistvenih stvari? Kako katalogizirajmo, če se pisec ne imenuje, če se je skrtil kakor srednjeveški menih pisec, če je knjiga izšla anonimno? Kako katalogizirajmo, če stoji na naslovnem listu, da je knjigo napisal »Ignotus« ali »Nevesecko«, ali »Abditus«? Saj to niso prava imena piscev, to so psevdonimi. Kako naj katalogiziramo knjigo, ki

jo je napisal neki A. P., ko niti ne vemo, ali se za tem kriptonimom skriva Anton ali Peter, še manj seveda, kako je piscu priimek? Kako katalogizirajmo, če se je zatajil tiskar, če nima naslovni list letnice ali drugih bistvenih stvari? In kako naj končno katalogiziramo tiske, ki jih ni napisal en sam pisec, ampak dva, trije, štirje pisci, ali celo deset, dvajset in več piscev sotrudnikov, ali če obsega knjiga prispevke popolnoma neznanih ljudi (narodne pesmi itd.)?

Zbrati moramo torej sistematično vse možne oblike naslovov in na njih podlagi določiti pravila za katalogizacijo. A preden se lotimo pravil, bomo določili obliko, ki jo izberemo za imenski katalog.

1. Oblika imenskega kataloga.

Inventar in seznam tvorita prvo skupino bibliotečnih pomagal, imenski katalog in strokovni katalog tvorita drugo skupino.

Za prvo skupino je značilno, da seznama raseta vedno le na koncu. Pri inventarju in seznamu prirastkov ni treba nikdar vriniti novih knjig med starejše dele, vsako novo pridobitev pripišemo na koncu.

Za drugo skupino je značilno, da se širita oba kataloga iz sredine, da raseta na katerem koli mestu. Nove pridobitve moramo vriniti nekam vmes med staro zalogo. To je vedno težavno delo, ker ne moremo že vnaprej vedeti in določiti, koliko prostora bomo potrebovali za nove prirastke. Če pišemo abecedne in strokovne kataloge v obliki knjige, nas čakajo iste težave in isti problemi kakor pri ureditvi knjižne zaloge po abecedi ali po strokah. Nikdar ne vemo, kdaj, na katerem mestu in koliko prostora naj hranimo za nove knjige.

Najstarejše imenske kataloge so pisali v obliki knjige; bili so težki, debeli folianti, ki jih še danes lahko vidimo po vseh starejših knjižnicah. Nekatere knjižnice jih še dopolnjujejo, druge so jih morale opustiti, ker ni bilo več prostora za nove vpise, in so si izbrale za abecedni katalog drugo obliko. Vsaka knjiga dobi svoj listek, na katerega se napiše naslov knjige. Listki se uredijo po abecedi, nove prirastke pa vstavimo na mestu, ki jim ga določa abecedni red. Listke hranimo v škatlah iz lesa ali lepenke in v predalih. Kadar je prva škatla polna, naročimo drugo, tretjo itd. Prostora nam ne more zmanjkati in ni nam

treba ugibati, kolikšen bo prirastek pri posameznih črkah ali piscih.

Abecedni katalog na listih — listovni nominalni katalog — se množi tudi iz sredine in na vsakem mestu, a ima vedno dovolj prostora za nove prirastke. Katalogi v obliki listov imajo predvsem tehnične prednosti. Na drugi strani pa so katalogi v obliki velikih knjig bolj pregledni. Oko hitreje pregleda imena piscev in njihova dela, če so napisana po vrsti na velikem listu v knjigi. Prebiranje po listovnem katalogu je bolj zamudno. To velja seveda le toliko časa, dokler ne postane katalog v knjižni obliki zaradi premnogih dodatkov in vrinkov nepregleden.

Marsikateri knjižničar na novo ustanovljene knjižnice bo v začetku rad delal z nominalnim katalogom v obliki knjige, ki potrebuje sledeče stolpce: signatura, naslov, format, kraj, tiskar in letnica. Stolpec za format lahko opustimo, če je format že označen pri signaturi s predstoječimi rimskimi številkami ali malimi črkami. Stolpec za naslov ima dva dela, v prvi del vpišemo priimek in ime pisca ali značnico, v drugi del ostalo besedilo. V zadnji stolpec vpišemo kraj, tiskarja ali založnika in letnico.

cm				
3	5 do 6	9 do 10	1	7
Signatura	Pisec ali značnica	Naslov	Format	Kraj, tiskar (založnik), leto
		A		
1511	<i>Alešovec Jakob</i>	<i>Kako sem se jaz likal</i>	8 ^o	V Ljubljani, Blaznik 1886
3930		<i>Ljubljanske slike ...</i>	8 ^o	V Ljubljani, Blaznik 1879
		B		
4101	<i>Bezenšek Anton</i>	<i>Bolgarija in Srbija</i>	8 ^o	V Celovcu, Družba sv. Mohorja 1897
		K		
II 2800	<i>Kmetovalec</i>	<i>Glasilo c. kr. kmetijske družbe. Ur. G. Pirc. I—</i>	4 ^o	V Ljubljani, Blaznik 1884 —
5023	<i>Knjižnica</i>	<i>Mohorjeva. Zv. I —</i>	8 ^o	Celje, Družba sv. Mohorja 1923 —

Po velikosti knjižnice bomo pustili med posameznimi črkami abecede dovolj prostora, enako med posameznimi pisci. Če nismo pustili med Novakom Adalbertom in Novakom Karlom dovolj prostora, ne bomo mogli pozneje vrniti Novaka Alberta, Aleksandra, Alojzija, Bogdana, Danila, Franceta itd. Ko je izšla prva Cankarjeva knjiga, ni mogel noben knjižničar vedeti, koliko knjig bo Cankar še napisal in koliko prostora jim je treba odmeriti. Pri novih knjižnih abecednih katalogih bomo pisali samo na strani, ki imajo liha števila, strani s sodimi števili prihranimo za poznejše vrinke. Pomagali si bomo tudi tako, da prilepimo nove liste, za kar smo morali že prej naročiti knjigovezu, da uveže potrebne robove. Ako nam zmanjka pri posameznih pisateljih prostora za nova dela, jih napišemo na najbližjo še prosto sodo stran s primerno opombo »nadaljevanje glej na strani...«.

Velikost in število posameznih zvezkov za nominalni katalog bomo določili po velikosti knjižnice. Abecedo razdelimo v več skupin, vsaka skupina dobi svoj zvezek. Kot približno merilo naj navedem, da ima univerzitetna biblioteka v Ljubljani sedem velikih in debelih foliantov, na katere je razdeljena abeceda po sledečih skupinah: A—B, C—F, G—K, L—N, O—R, S, T—Z. Nekako pri signaturi 40.000 so postali ti folianti pretesni za novi prirastek in jih je bilo treba opustiti.

Pomanjkljivosti nominalnega kataloga so skušali omiliti z različnimi tehničnimi sredstvi. Naslove knjig so pisali na posamezne ozke lističe, jih položili v knjižni katalog kakor fotografije v album, ali le na lahko prilepili in pri novih vrinkah odtrgali ter zopet prilepili na novo mesto. Drugod so zopet posamezne manjše ali velike liste združili s posebnimi sponkami v zvezke in mape, kakor jih imajo po trgovskih pisarnah.

Vse to so le delne rešitve, ki niso mogle odpomoči pomanjkljivostim, ki izvirajo iz knjižne oblike nominalnega kataloga. Zato so začeli že zgodaj pisati naslove knjig na posamezne liste.

V začetku so služili ti listi le kot podlaga za vpis knjige v knjižni katalog, šele pozneje je listovni katalog nadomestil, danes že skoraj tudi izpodrinil knjižni nominalni katalog. Kdaj so nastali prvi listovni katalogi, ne vemo. Na Irskem so jih rabili že v začetku osemnajstega stoletja, v Parizu pred letom 1775. Moderni listovni katalog je teore-

tično utemeljil in v praksi izvedel knjižničar Reuß že leta 1826 na univerzitetni biblioteki v Moskvi. Štirideset let pozneje je dokazoval Bonnange v Franciji, da se more rešiti problem katalogov samo z listovnimi katalogi.

Velikost teh listov je $7,5 \times 12,5$ cm. To je ameriški ali mednarodni format, ki zadošča za vse potrebe. Druge knjižnice rabijo $7,5 \times 10,5$ cm ali $10,5 \times 14,8$ cm; to je Dinformat, ki ga je predložil in uvedel Deutscher Industrie-Normen-Ausschuß. Še večji formati, na primer $13,5 \times 20$ cm (Ljubljana), 10×25 cm (London), 14×20 cm (Bonn), 16×21 cm (Göttingen) itd. so se ohranili le v starejših knjižnicah kot dediščina prejšnjih stoletij.

Kakor smo že omenili, hranimo te liste v škatlah iz lepenke ali lesa, oziroma bolje v lesenih predalih. Za listovni katalog, ki je na razpolago občinstvu, so iznašli razne priprave, ki naj onemogočijo, da bi mogli liste odstraniti iz predala ali abecedni red zmešati. Najbolj preprosto sredstvo so medeninaste palice, ki se pritrdijo po dolgem na vrhnjem ali na spodnjem delu predala. Ako zavarujemo liste s palico na spodnjem delu predala, moramo v listih v enaki višini od spodnjega roba in vselej točno na istem mestu izsekati luknjo za palico. V tem primeru morajo biti listi iz tanke lepenke ali vsaj iz zelo močnega in trpežnega papirja, da se spodnji rob ne pretrga. Najboljše sredstvo pa je vselej, če poučimo vsakega novega gosta, kako se rabi listovni katalog, in da pomeni listek, ki ni na svojem mestu v abecedi, ki se je zamešal drugam, izgubljeno knjigo.

Potreba po okretnosti in gibljivosti knjižnega nominalnega kataloga je ustvarila listovni nominalni katalog. Da bi postal listovni katalog tudi bolj pregleden, so skušali na razne načine združiti liste v obliki knjige. Take listovne knjige nastanejo, če prevežemo podolgovate liste na levem ozkem robu v posamezne zavojčke. Razne konstrukcije potrebnih zapor in zaponk omogočajo, da lahko nove liste hitro vlagamo. Vendar se priporoča ta način hranjevanja samo za manjše knjižnice. Velike knjižnice naj hranijo liste v predalih.

2. Splošna navodila za katalogizacijo.

V abecednem imenskem katalogu bomo iskali knjige, o katerih poznamo priimek in ime pisca ter naslov ali tudi samo naslov, ako se pisec ne imenuje.

Kot osnova za katalogizacijo nam služi glavni naslovni list knjige. Vsaka knjiga, ki pride v knjižnico, dobi svoj krstni list, to je matični list, na katerega prepíšemo vse, kar je na glavnem naslovnem listu bistveno in s čimer moremo knjigo identificirati. Na matičnem listu stoji tedaj veren prepis ali kopija naslovnega lista. Ko odkažemo knjigi tudi stalno mesto v shrambah, ko dobi signaturo, prepíšemo tudi njo na matični list, na kar ga po abecedi uvrstimo na odgovarjajoče mesto.

Matične liste hranijo knjižnice redno v posebni sobi, kjer občinstvu niso na razpolago. Za kataloge, ki jih potrebuje občinstvo, prepíšemo matični list v tolikih izvodih, kolikor imamo javnih katalogov.

Na prvi pogled se zdi, da ni nobene težave kopirati na matični list naslov knjige in ga potem po abecedi uvrstiti. A že prej omenjene pomanjkljivosti naslovnih listov, njih razne oblike, raba psevdonimov in kriptonimov, anonimni tiski itd. nas silijo, da se ravnamo pri katalogizaciji po nekih pravilih, ki odločajo potem tudi alfabetiranje, to je uvrstitev posameznih listov v abecedni katalog.

Enotnih katalogizacijskih pravil, ki bi veljala po vsem svetu in za vse knjižnice, nimamo. Posamezne dežele in države se ločijo v bistvenih in manj bistvenih stvareh. To je povsem razumljivo. Nominalni katalog je nastal zgodovinsko po strokovnem realnem katalogu; ustvarila ga je potreba, da se najde v obširnih strokovnih katalogih knjiga določenega pisca. Služil je tedaj najprej kot nekak register strokovnega kataloga. Tako so katalogizacijska pravila nastajala sproti; odločala je tradicija, ki je mogla imeti v vsaki knjižnici drugačen razvoj, kjer so bile tudi potrebe različne. Tak primer imamo še danes; javne ljudske knjižnice katalogizirajo deloma drugače kot znanstvene knjižnice, ker imajo druge cilje, drugo občinstvo in druge potrebe.

Tradicionalna navodila so polagoma tudi zapisovali, a šele v drugi polovici minulega stoletja, ko so se množila tudi tiskana navodila, je bilo mogoče pregledati vso pisano katalogizacijsko tehniko in se lotiti vprašanja, kako urediti enotna, za večjo skupino knjižnic ali za vso državo veljavna pravila. V nemškem svetu veljajo po večini »pruske instrukcije«, to so pravila za abecedne kataloge pruskih knjižnic, po katerih se ravna 65 znanstvenih knjižnic z 11 milijoni zvezkov. Vendar je še zdaj v nemškem svetu 7 knjižnic s

3 milijoni zvezkov, ki se ravnaajo po pravilih državne bavarske knjižnice, in Deutsche Bücherei v Leipzigu katalogizira tudi nekoliko drugače.

Velike razlike so med nemškim, anglosaškim in roman-skim svetom. Pri Slovanih povzroča največ razlik cirilica, zlasti fonetična transkripcija tujih imen v cirilici proti nacionalni obliki, ki jo rabijo slovanski narodi, ki pišejo z latinico.

Kaj katalogiziramo? Katalogiziramo vsak tisk, ki pride v knjižnico, ako je samostojna knjižna enota. Bibliografsko samostojno enoto označuje in izpričuje naslovni list. Posameznih člankov v periodičnih publikacijah, časopisih ali časnikih ne katalogiziramo za nominalni katalog, ker jim manjka bistveni znak knjižne samostojnosti, samostojne izdaje, ker pač nimajo posebnega naslovnega lista. Če so pa ti članki knjižne enote brez zveze s celoto, h kateri po svojem postanku spadajo in iz katere so izločeni, tedaj jih katalogiziramo, če imajo ali če nimajo naslovnega lista. Sem spadajo posebni odtisi, izrezki itd., pri katerih bomo vselej navedli, kje so prvotno izšli.

Ljudske knjižnice katalogizirajo za javne kataloge včasih tudi bolj pomembne in bolj obširne leposlovne in znanstvene spise, ki so izšli v časopisih in revijah, četudi niso knjižne in zaradi tega bibliografske enote.

a) Vrste tiskov ali objav.

Kot podlaga za katalogizacijo nam služijo izdaje tiska, ki jih delimo v naslednje skupine: 1. Časopisi in časniki, 2. serije in zbirke, 3. zborniki v enem ali več zvezkih, ki imajo več različnih piscev, 4. posamezna dela enega, dveh ali treh pisateljev, v enem ali več zvezkih, 5. posamezna dela v enem ali več zvezkih z domnevnim avtorjem, in 6. posamezna dela v enem ali več zvezkih, katerih pisca ne moremo določiti. Prva in druga skupina obsegata tekoče, nezaključene, ponavljajoče se izdaje; skupine od 4 do 6 so zaključene ali enkratne izdaje.

Časopisi so tiski, ki izhajajo v rednih krajših ali daljših dobah in pri katerih sodeluje več pisateljev. Sem spadajo dnevnik, tednik, mesečnik, letnik, polletnik, četrletnik, poročila, koledarji in sploh vsi tiski, ki štejejo letnike.

Serije in založniške zbirke s štetjem so tekoče objave s skupnim naslovom; njih obseg je neomejen, njih zaključitev nedogledna, vsak posamezen kos ima zraven skupnega naslova še svoj poseben naslov.

Zborniki v enem ali več zvezkih so snovno in po zunanjem obsegu omejene objave, ki imajo več kot dva ali več kot tri pisatelje. Za ugotovitev, ali imamo pred seboj zbornik, se vprašamo, kdo je duševni povzročitelj knjige in koliko pisateljev je sodelovalo.

Pri katalogizaciji četrte skupine odloča odgovor na vprašanje, kdo je duševni povzročitelj dela in koliko jih je.

Pri peti in šesti skupini odloča zopet vprašanje po duševnem povzročitelju dela. Odgovor moremo dati le po skrbnem iskanju v knjigi sami, v bibliografijah in drugih pripomočkih.

b) Vrste naslovov.

Prej imenovani tiski imajo lahko po več naslovov. Naslov stoji na hrbtu knjige, na ovoju, na platnicah, na zaščitnem listu in končno na prvem listu prve tiskovne pole. Pri katalogizaciji upoštevamo glavni naslovni list, ki obsega najbolj popoln in najbolj obširen opis knjige ter stoji večinoma na prvi (ali tretji) strani prve pole. Vsi drugi vmesni, srednji in končni naslovi so manj obsežni in manj popolni ter ne podajajo vsega, kar za identifikacijo knjige potrebujemo. A tudi glavni naslovni list je mnogokrat pomanjkljiv; tiskar in letnica, ime prevajalca ali izdajatelja itd. se pogostoma ne natisnejo na glavni naslovni list, temveč na njegovo drugo stran ali tudi na zadnjo stran knjige. Zato moramo pri katalogizaciji vedno pregledati vso knjigo, primerjati vse naslove in se ne smemo zadovoljiti z bežnim pogledom na glavni naslovni list.

Razen navedenih naslovov, ki smo jih imenovali po mestu, ki ga v knjigi zavzemajo, najdemo še druge naslove, ki imajo poseben pomen in odnos do glavnega naslova. Če knjiga n. pr. nima glavnega naslovnega lista, moramo poiskati za katalogizacijo drug naslov, ki ga imenujemo *stranski naslov*, naj stoji na katerem koli mestu. Stranski naslov lahko stoji tudi na glavnem naslovnem listu, pod glavnim ali nad glavnim naslovom. Pri serijah in založniških zbirkah s štetjem stoji mnogokrat glavni naslov serije ali zbirke na podrejenem mestu, na drugi strani

naslovnega lista; podnaslov pa, ki označuje le posamezno delo iz cele zbirke, stoji na glavnem naslovnem listu.

Pri dvojezičnih naslovi katalogiziramo po onem naslovu, ki stoji na prvem mestu, ako sta oba naslova enako popolna in je knjiga sama tudi pisana v dveh (ali več) jezikih. Če nista naslova enako popolna, izberemo za katalogizacijo onega, ki je bolj popoln, in smatramo manj popolni naslov kot stranski naslov. V dvomljivih primerih izberemo oni naslov, ki je pisan v istem jeziku kot knjiga sama ali njen pretežni del, odnosno napišemo kavalke.

Primer: *Codices aetatis mediae manu scripti qui in Slovenia reperiuntur*. Fr. Stelè iuvante descripsit M. Kos. — Srednjeveški rokopisi v Sloveniji. S sodelovanjem Fr. Stelèta opisal Milko Kos. V Ljubljani 1931. 8°.

Latinski naslov zavzema samo zgornji, mnogo manjši del naslovnega lista in je od spodnjega dela ločen z vodoravno črto. Smatrati ga smemo za stranski naslov, ki služi samo kot prevod glavnega naslova mednarodnemu občinstvu, in bomo katalogizirali po slovenskem naslovu, kar je toliko bolj upravičeno, ker je knjiga sicer pisana v slovenskem jeziku.

Skupni naslov združi več posameznih bibliografsko samostojnih del v celoto. Vsak posamezni del celote ima svoj glavni naslov. Ako posamezne dele, ki imajo skupen naslov, štejejo (n. pr.: *Prevodi iz svetovne književnosti*, zv. I., II., III... XXI.), tedaj katalogiziramo vso celoto na podlagi skupnega naslova, vsako posamezno delo pa na podlagi glavnega naslova. Ako se posamezni deli ne štejejo, se pri katalogizaciji na skupni naslov sploh ne oziramo in katalogiziramo vsako posamezno delo po glavnem naslovnem listu. Skupne naslove brez štetja dajejo nekateri založniki svojim publikacijam, ki tvorijo nekako vsebinsko celoto (n. pr.: *Slovenski pisatelji*, ki jih je izdajala in zalagala Tiskovna zadruga v Ljubljani, so izhajali brez štetja cele zbirke; štejejo se le zvezki posameznih pisateljev). Skupni naslovi stojijo mnogokrat na skriteh mestu, na drugi strani naslovnega lista, na koncu knjige itd.

c) Posamezni deli naslova.

Pri naslovu razlikujemo tri dele: 1. Navedbo pisca ali avtorja, 2. stvarni naslov, in 3. datum.

Ti trije deli označujejo tisk, to so njegovi individualni znaki, po katerih ga moremo identificirati. Ako so ti deli nepopolni, ako kak del sploh manjka, je identifikacija knjige toliko težja, kolikor več pomanjkljivosti ima naslovni list. Zato bomo pri katalogizaciji dopolnili vse nepopolne dele glavnega naslovnega lista. Potrebne podatke za dopolnitev naslova poiščemo najprej v knjigi sami, v predgovoru, dodatkih itd., ali pa jih iščemo po drugih virih.

Prvi del naslova odgovori na vprašanje, kdo je knjigo napisal ali kdo je duševni povzročitelj dela. Z odgovorom na to vprašanje določimo avtorja in ga ločimo od prireditelja, izdajatelja, prevajalca, komentatorja, ilustratorja itd.

Drugi del imenujemo stvarni naslov, ker nam pove, o čem pisec razpravlja. Razen tega ima stvarni naslov še podatke o prilogah, dodatkih, tablah, zemljevidih in slikah, ki jih knjiga ima. Sem spadajo tudi navedbe o številu izdaje ali naklade, o načinu izhajanja, o številu zvezkov, delov in letnikov.

Obseg stvarnega naslova je zelo različen. Obširni naslovi sedemnajstega ali osemnajstega stoletja, ki so povedali na široko, kaj vse knjiga obsega, in ki jih smemo smatrati za predhodnike današnjih založnikovih priporočilnih ali reklamnih listkov, so se polagoma umaknili modernemu naslovu, ki označi vsebino knjige s skupimi besedami. Predolge naslove bomo pri katalogizaciji krajšali, vendar prevzamemo ves začetek in vse, kar je za identifikacijo bistveno. Vse, kar izpustimo, označimo s tremi pikami. Pri modernih naslovih, ki so večinoma zelo kratki, ne bomo izpustili ničesar ali le prav nebitvene stvari. Krajšati moramo smiselno in tako, da ima tudi skrajšani naslov pravilno vsebinsko in slovnisko obliko.

Podatkov, ki označijo izdajo, ne smemo izpustiti, pač pa bomo za »pomnožena, popravljena, predelana, nespremenjena izdaja« rabili stalne kratice: pomn., popr., pred., nespr. izd.

Tretji del naslovnega lista, datum ali impresum, pove, kdo je knjigo natisnil, kdo založil, kje in kdaj je izšla. Kot dodatke tretjega dela smatramo navedbo cene, signete tiskarne ali založništva, dovoljenje za natisk, imprimatur itd. Besede »založil«, »natisnil« itd. izpustimo pri katalogizaciji in navedemo samo ime založništva ali tiskarne.

Za ljudske knjižnice zadošča navedba založnika, znanstvene knjižnice navedejo večkrat samo tiskarno, pri starejših tiskih tiskarno in založnika. Da lahko ločimo tiskarja od založnika, moremo rabiti stalen vrstni red. N. pr.: kraj, tiskar, letnica, odnosno: kraj, letnica, založnik. Ako navedemo tiskarja in založnika, dobimo vrstni red: kraj, tiskar, letnica, založnik.

Datum ali impressum je za identifikacijo vsakega tiska posebnost, zato ga bomo vedno dopolnili, ako je na naslovnem listu pomanjkljiv. Če ga ne moremo dopolniti ne iz knjige in ne iz drugih pripomočkov, bibliografij itd., moramo pomanjkljivosti impressuma označiti na matičnem listu: b. k. t. l. (to je brez kraja, tiskarja in letnice) ali: s. l. t. a. (sine loco, typographo et anno); odnosno b. l., b. k.; s. a., s. l. itd., če ni navedena letnica ali če ni naveden kraj.

č) K a z a l k e.

Razen glavnih ali matičnih listov pišemo pri katalogizaciji tudi kazalke. Kazalke pišemo vselej, kadar je možno, da se bo iskala knjiga pod drugim naslovom, pod drugo značnico, torej v abecedi na drugem mestu, kakor ga določa glavni matični list. Kazalka služi knjižničarju in obiskovalcem knjižnice, da knjige laže in hitreje najdejo. Zlasti pa je kazalka pomočnica obiskovalcu, ki ne pozna podrobnih katalogizacijskih pravil, da najde knjigo po najkrajši poti. Pisali jih tedaj ne bomo samo radi katalogizacijskih pravil, ampak vselej, kadar vidimo, da glavni matični list ne zadošča vsem potrebam in vprašanjem obiskovalcev.

Kazalke lahko delimo v dve veliki skupini. Prva skupina so splošne kazalke. Napišemo jih za različne oblike ali različno pisavo značnic, za različne oblike primkov in imen (imenske kazalke), za razrešene psevdonime, kriptonime in anonime. Imenske kazalke obsegajo le imena in nobenih drugih podatkov. Letnico napišemo le pri enako se glasečih psevdonimih in kriptonimih, ako se za njimi skrivajo razni pisatelji. Drugih podatkov imenske kazalke ne potrebujejo.

Posebne kazalke pišemo za posamezne primere, da se delo ali njegovi posamezni deli laže najdejo. Kazalka kaže od podnaslova ali stranskega naslova na glavni naslov, od naslova posamezne knjige na skupni naslov zbirke ali serije, v kateri je knjiga izšla, in pove, kje in pod katerim

glavnim naslovom je treba knjigo iskati. Druga vrsta kazalk mora podajati več kot imenske kazalke. Napisali bomo vse podatke, ki so potrebni za identifikacijo knjige, torej zraven naslova tudi kraj in leto. Naslove na kazalkah smemo primerno krajšati.

3. Kako katalogiziramo.

Iz glavnega naslovnega lista izberemo najpomembnejšo besedo ali najbolj vidno in točno določilo kot *z n a č n i c o*, ki jo napišemo z večjimi črkami na zgornji del matičnega lista. Ta del lista imenujemo glavo. Po značnicah bomo liste razvrstili v kataloge v abecednem redu.

Pod značnico in vsaj 0,5 cm bolj na desno stran lista napišemo drugi, to je stvarni del naslovnega lista. Pod njim v novo vrsto napišemo tretji del naslovnega lista, to je datum ali impressum. Zopet v novo vrsto napišemo posamezne dele celotnega dela. Nad značnico pustimo toliko prostora, da lahko na vrhu lista v sredino ali na desni rob pripišemo signaturo.

Značnico izberemo iz prvega dela naslovnega lista, to je iz onega dela, ki odgovori na vprašanje, kdo je duševni povzročitelj dela. Le tedaj, če je odgovor na to vprašanje dvoumen ali nezadosten, ali če ne moremo duševnega povzročitelja ugotoviti, izberemo značnico iz drugega dela naslovnega lista.

55876

Levstik (Fran):

*Zbrani spisi. Urédil Frančišek Levec.
Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg, 1891—1895.
5 zvezkov.*

- Zv. I (1891). Poezije I.*
- II (1891). Poezije II.*
- III (1892). Proza I.*
- IV (1892). Proza II.*
- V (1895). Proza III.*

a) Imenske značnice.

Značnica, ki jo izberemo iz prvega dela naslovnega lista, to je piščevo ime, more imeti na naslovnem listu tele oblike:

1. Pisec se imenuje s polnim imenom in priimkom (Oton Župančič).

2. Pisec se imenuje s skrajšanim imenom (A. Aškerc), ali imena sploh ne navede (Miklosich).

3. Pisec se imenuje samo z začetnimi (L. M.), končnimi (—ec.) ali vmesnimi (—tr—) črkami svojega priimka ali imena.

4. Pisec rabi tuje ali izmišljeno ime (Abditus, Nevese-kdo).

5. Pisec se sploh ne imenuje in ne označuje.

1. Ako se pisec imenuje s polnim imenom in priimkom, nam služi kot prva značnica priimek, kot druga ime: *Župančič, Oton*. Z vejico med priimkom in imenom smo označili, da smo spremenili vrstni red naslovnega lista, na katerem sledi priimek imenu. Pri pisateljevem imenu izpustimo vse nepotrebne označbe, četudi jih naslovni list ima. Izpustili bomo akademske naslove (dr., inž.), častne naslove, poklic itd.; prevzeli jih bomo le za razlikovanje piscev z enakim priimkom in imenom.

Pravilo, da rabimo priimek in ime pisca kot značnici, nam hkrati že pove, kako moramo ravnati v slučajih 2, 3, 4 in 5, da moramo namreč pomanjkljivosti naslovnega lista dopolniti. Vrzeli naslovnega lista skušamo najprej dopolniti iz knjige same. Mnogokrat bomo našli popolno pisateljevo ime na koncu predgovora ali v njegovem življenjepisu, v uvodu ali na koncu knjige. Ako ne najdemo potrebnih podatkov v knjigi sami, jih bomo poiskali v bibliografijah ali biografijah, v enciklopedijah, adresarjih, imenikih, v slovtvenih zgodovinah itd.

Vse dopolnitve na matičnem listu, ki naj bo verno zrcalo naslovnega lista, moramo posebej označiti. Za to potrebujemo okrogle () in oglate [] oklepaje. Z okroglimi oklepaji označimo vse, kar smo na prepisu glavnega naslovnega lista dopolnili iz knjige same, z druge strani naslovnega lista, iz predgovora itd. Oglate oklepaje rabimo, kadar smo dopolnili vrzeli iz drugih virov, iz biografij, bibliografij itd. Oklepaje v obliki kota <> potrebujemo za vse oklepaje, ki jih morda naslovni list sam ima.

Ako so dopolnitve tako bistvene, da dobi značnica na matičnem listu drugo obliko, kot jo ima na naslovnem listu, ali da značnico celo šele sami ustvarimo, moramo za originalno značnico naslovnega lista napisati kazalko.

2. Ako se pisec na naslovnem listu imenuje s skrajšanim krstnim imenom ali samo s priimkom, dopolnimo krstno ime.

Primer: Balade in romance. Napisal A. Aškerc. V Ljubljani. Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1890 katalogiziramo: *Aškerc, A[nton]: Balade in romance. V Ljubljani. Kleinmayr & Bamberg, 1890. 8°.*

3. Ako je pisec na naslovnem listu označen samo s črkami, bomo skušali kriptonim razrešiti in dognati priimek in ime pisca.

Primer: Pripovedke za mladino. Spisal Fr. H. V Ptuji. Založil in natisnil W. Blanke (1887). 8°.

Dognali smo, da se skriva pod kriptonimom Franc Hubad. Glavni listek se bo glasil: *H[ubad], Fr[anc]: Pripovedke za mladino. V Ptuji, W. Blanke (1887). 8°.*

Hkrati bomo napisali dve kazalki; s prvo bomo razrešili kriptonim Fr. H., z drugo pa bomo od anonimnega naslova pokazali na pravo piščevo ime.

1. kazalka:

Fr. H.
(1887)
Gl. H[ubad], Fr[anc].

2. kazalka:

Pripovedke
za mladino.
V Ptuji, 1887. 8°.
Gl.: H[ubad], Fr[anc].

4. Podobno ravnamo pri psevdonimih. Primer: Socialni problemi. Eseji. Spisal Abditus. V Ljubljani 1912. Založil L. Schwentner. Ker je Abditus psevdonim Albina Repeluha, napišemo poleg glavnega lista tudi kazalko:

Glavni list:

[*Prepeluh, Albin*], psevd. *Abditus*:
Socialni problemi. Eseji.
V Ljubljani, L. Schroentner. 1912. 8°.

Kazalka:

Abditus [psevd.]
 Gl.: *Prepeluh, Albin.*

Ako je pisatelj pisal vedno le pod psevdonimom in je ta bolj znan ko njegov pravi priimek, ne katalogiziramo njegovih spisov pod pravim imenom, temveč pod psevdonimom. To velja zlasti za ljudske knjižnice, kjer bi svoje bralce samo begali, če bi rabili namesto značnic *Maksim Gorkij, Peter Bezruč, Anatole France, Pierre Loti, Mark Twain* itd., ki so sami psevdonimi, prave in malo znane priimke teh piscev: *Aleksej Maksimovič Pěškov, Vladimir Vašek, Jacques Anatole Thibault, Julien Viaud, Samuel Langhorne Clemens.*

One znanstvene knjižnice, ki se strogo držijo načela, da je treba vsako knjigo postaviti pod pravim imenom njenega pisatelja, torej vse psevdonime razrešiti, rabijo tudi v teh primerih prave priimke in napišejo za psevdonime kazalke.

Gorkij, Maksim [psevd.]
 Gl.: *Pěškov, Aleksej Maksimovič.*

Knjižnice pa, ki katalogizirajo v takih primerih pod psevdonimom, morajo napisati kazalko za pravo ime.

Vašek, Vladimir [pravo ime].
 Gl.: *Bezruč, Peter* [psevdonim].

5. Za anonimne spise, kjer ni pisec označen ne s psevdonomimom, ne s kriptonomimom, veljajo podobna pravila. Potrudili se bomo dognati, kdo je bil pisec.

Primer: »Mladostovenci in državni zbor leta 1873 in 1874. Doklada k »Novicam« in »Slovincu«. Založilo politično društvo »Slovenija«. V Ljubljani, Blasnik. 1874. 8°.

Kot pisca smo dognali Lipeta Haderlapa.

Glavni listek:

[Haderlap, Lipe]:
*Mladostovenci in državni zbor
 leta 1873 in 1874 ...
 V Ljubljani, Blasnik. 1874. 8°.*

Kazalka:

*Mladostovenci
 in državni zbor leta 1873 in 1874 ...
 V Ljubljani, 1874. 8°.
 Gl.: [Haderlap, Lipe].*

Kako ravnamo v primerih 2, 3, 4 in 5, ako ne moremo dopolniti vrzeli v pisateljevem imenu in ne razrešiti kriptonima, psevdonima in anonima?

Ako ne moremo dopolniti krstnega imena, pustimo na listku dovolj prostora za poznejšo dopolnitev. Morda dobimo čez nekaj let spis istega pisatelja, kjer bo navedeno popolno ime, ali pa dobimo v roke bibliografski ali biografski pripomoček, ki bo razrešil vse dvome.

Nerazrešene kriptonime lahko katalogiziramo na več načinov. Na glavni listek napišemo kot značnico nerazrešen kriptonim. Ker ne vemo, katera črka označuje pri kriptonimu L. M. priimek, katera krstno ime, ga bomo rabili kot značnico v istem vrstnem redu, kakor stoji na naslovnem listu. Manj priporočljivo je, da spremenimo vrstni red, predpostavljajoč, da se za drugo črko skriva priimek. Značnica na matičnem listku se bo torej glasila L. M., kar je

bolje kot M., L. Odločitev mora biti obvezna za vse primere in pri spremembi vrstnega reda ne smemo pozabiti na vejico!

Smemo pa katalogizirati tudi tako, da vzamemo značnico iz stvarnega naslova in da kriptonima ne upoštevamo kot značnico.

V prvem primeru imamo vse enako se glaseče kriptonime v katalogu združene na istem mestu. Iz primerjanja raznih spisov istega kriptonimnega pisatelja lahko dobimo vsaj smer, kje je treba iskati pravo piščevo ime. Drugi primer se priporoča zaradi tega, ker si vsak laže zapomni stvarni naslov kot samo črke.

Odločitev mora biti obvezna. Ne smemo poljubno katalogizirati danes po prvi, jutri po drugi metodi. Naj se odločimo kakor koli, potrebno je, da napišemo tudi kazalko. Ako smo določili kot značnico kriptonim, napišemo kazalko za značnico iz stvarnega naslova. Ako smo izbrali značnico iz stvarnega naslova, napišemo kazalko za kriptonim.

Primer: *Življenje sv. Justa spričevalca Trsta in tržaške okolice pomočnika*. Spisal A. A. T., poslovenil I. K., tržaška duhovnika... V Trstu, Bello & Pastori. 1878, 8°.

1. Glavni listek:

A. A. T.: Življenje sv. Justa spričevalca Trsta in tržaške okolice pomočnika...

V Trstu, Bello & Pastori 1878. 8°.

Kazalka:

Življenje sv. Justa... V Trstu 1878. 8°.

Gl.: A. A. T.

2. Glavni listek:

T., A. A. Življenje sv. Justa spričevalca Trsta in tržaške okolice pomočnika...

V Trstu, Bello & Pastori 1878. 8°.

Prva kazalka:

A. A. T.

Gl.: T., A. A.

Druga kazalka:

Življenje sv. Justa... V Trstu 1878. 8°.

Gl.: T., A. A.

3. Glavni listek:

Življenje sv. Justa spričevalca Trsta in tržaške okolice pomočnika. Spisal A. A. T. . .

V Trstu, Bello & Pastori 1878. 8°.

Kazalka:

A. A. T.: Življenje sv. Justa . . . V Trstu 1878. 8°.

Gl.: Življenje . . .

Ako ne moremo razrešiti psevdonima, postane psevdonim značnica, in sicer izberemo pri imenskih psevdonimih drugi del kot prvo značnico: Danilo Valentin, bomo katalogizirali: *Valentin, Danilo*. Gesla, ki se rabijo kot psevdonimi, postanejo značnice v istem vrstnem redu, kakor stojijo na naslovnem listu: *Quousque tandem, Stat nominis umbra* itd. Pri geslih se priporoča napisati kazalko za značnico, ki jo izberemo iz stvarnega naslova. Kadar stoji namesto avtorjevega imena kak znak, n. pr. * * * ali kaj podobnega, bomo vzeli značnico iz stvarnega naslova; isto velja, če se pisec imenuje z apelativnim imenom. Brošuri »Narodnega goriškega postopača« in »Odkritosrčnega rodoljuba« dobita značnici iz stvarnega naslova. Za apelativni psevdonim se kazalke ne pišejo, vendar se to priporoča, če najdemo isti apelativ na več spisih.

Primer: Goriška jadikovanja. Jadikoval naroden goriški postopač. V Gorici. Paternolli. Založil pisatelj 1889. 8°, dobi značnico: *Jadikovanja, Goriška*.

Pozor! Slovenci na Goriškem! Spisal odkritosrčen rodoljub . . . V Mariboru 1885. 8°, dobi značnico: *Pozor!*

Stalna apelativa, s katerimi se označujejo vedno le isti, po imenu neznani pisci, rabimo kot značnico, n. pr. *Anonymus Bernensis*.

b) Oblika priimkov in imen.

Oblika priimkov in imen je zato važna, da imamo vse spise istega pisatelja v alfabetičnem listovnem katalogu združene skupaj na istem mestu. Obliko priimka in imena povzamemo po naslovnem listu, odloča tedaj oblika, ki jo rabi pisec sam. Zgodi se pa, da pisec sam spremeni obliko svojega priimka ali imena. N. p.: Oton Zupančič je leta 1911 na drugem natisu pesniške zbirke Čaša opojnosti spremenil

svoj priimek v Župančič. Richard Suppantšitsch je začel rabiti slovensko grafiko in se pisati Rihard Zupančič itd.

Kadar pisec sam pisavo svojega priimka spremeni, mu moramo pri katalogizaciji slediti in rabiti novo obliko. Z novo obliko bomo katalogizirali tudi vse njegove spise, ki nosijo še staro obliko, seveda le tedaj, če jih dobimo ob času, ko pisec že novo obliko rabi. Za staro obliko napišemo kazalko (*Suppantšitsch, Richard gl.: Zupančič Rihard*). Ako smo rabili obe obliki, ako smo starejše spise katalogizirali pod staro obliko, moramo ob koncu vseh spisov s staro obliko priimka vstaviti kazalko na novo obliko, pri novi obliki pa kazalko na staro obliko (*Suppantšitsch Richard dalje gl.: Zupančič Rihard; Zupančič Rihard gl. tudi: Suppantšitsch Richard*).

Pravilo, da rabimo za značnico ono obliko priimka in imena, ki jo je pisal pisec sam, velja kajpak tudi za prevode. Ime in priimek pisatelja bomo navedli samo v nacionalni obliki. Katalogizirali bomo torej tudi slovenske prevode Miroslava Šilerja pod značnico *Friedrich von Schiller*, pisali bomo *Wolfgang von Goethe*, ne pa Volfgang ali celo Vukohod Gete; *William Shakespeare*, ne pa Viljem Šekspir; *Henryk Sienkiewicz*, ne pa Henrik, nemški Johannes in Karl, francoski Jean in Charles dobijo nacionalno obliko, četudi jih je morda prevajalec spremenil v Janeze in Dragotine.

Pri priimkih in imenih bomo pogostoma našli pravopisne in grafične razlike. Ni vselej brez pomena, ali se piše n. pr. nemški Müller Carl ali Karl. Včasih označuje pri enakih priimkih taka ali slična navidezno brezpomembna in samo ortografska razlika dva različna pisca.

Zato moramo pri Schmidu Carlu in Schmidu Karlu z biografskimi in bibliografskimi pripomočki ugotoviti, ali sta dva pisatelja ali samo eden. Ako imata dva pisatelja enake priimke in imena, jih ločimo tako, da pripišemo v oklepajih letnice rojstva in smrti, poklic ali kraj bivanja. Včasih nam lahko za razlikovanje služi tudi akademski naslov kot soznačnica, n. pr.: *Medved*, *Anton* (pesnik) in *Medved Anton dr. theol.*

Pri pravopisnih in grafičnih posebnostih se ravnamo po osnovnem pravilu, da mora biti matični list verna slika originalnega naslova. Ker se pa v vseh knjižnicah transkribirajo manj znane abecede (gl. spodaj), se bomo te svoboščine

poslužili tudi za značnice slovenskih tiskov, ki so pisani v bohoričici, metelčici ali danjčici, in jih prepisali v gajico.

Primer: Kerft per Savizi. Povéft v versih. Sloshil Dr. Prefsherin. V Ljubljani, natifnil Joseph Blasnik 1836. 8°.

Ker se je Prešeren itak sam podpisoval tudi z gajico, n. pr. pri Poezijah 1847, smo upravičeni, da katalogiziramo: *Prešeren, [France]: Kerft per Savizi... itd. Blasnik 1836. 8°.* — Ali pa napišemo tudi ves stvarni naslov v gajici in dodamo na koncu opombo, da je originalna pisava naslovnega lista bohoričica: *Prešeren [France]: Kerst per Savici... itd. Blaznik 1836. 8°. [boh.!]*

Če smo se odločili v gornjem primeru za prepis stvarnega naslova v gajico, lahko gremo še korak dalje in transkribiramo v gajico tudi priimke in imena onih pisateljev, ki so rabili samo bohoričico. Za obliko priimka v bohoričici napišemo kazalko.

Primer: Nuovo discacciamento di lettere inutili, Das ist Slowenischer ABC-Krieg... (Vom Bibliothekar Zhóp.) Laidbach, 1833. 4° — bomo katalogizirali pod značnico *Čop, [Matija]*. Za originalno obliko priimka napišemo kazalko: *Zhop, Matija* — gl.: *Čop, Matija*.

c) Imena starega in srednjega veka, cerkvenih in posvetnih vladarjev, svetnikov in redovnikov.

Imena starega veka, starorimska, starogrška in bizantinska imena pišemo v latinski obliki. Značnica se bo glasila *Horatius Flaccus*, četudi bi imeli v roki knjigo z naslovom Horaz, Oden. Pisali bomo latinski *Aeschylus*, ne pa grške oblike Aischylos.

Primer: Dnevnik cesarja Marka Aurelija. Prevel Sovrè Anton. (V Ljubljani, Slovenska Matica. 1934.) 8° — Katalogizirali bomo: *Aurelius, Marcus [Antoninus Pius]: Dnevnik... Prevel Sovrè Anton* itd.

Srednjeveške pisce označimo na prvem mestu z njih imenom, na drugo mesto pride priimek, ki pa ni identičen z današnjim priimkom: *Wolfram von Eschenbach, Walther von der Vogelweide, Dante Alighieri* itd. Priporočajo se kazalke od priimka na ime: *Alighieri, Dante* — gl.: *Dante Alighieri*.

Bolj zamotano postane vprašanje ob prehodu srednjega veka v novi vek, za petnajsto stoletje, ko dobivajo priimki

že značaj družinskih imen in moremo poljubno izbrati za značnico ime ali priimek. V vseh teh dvomljivih primerih bomo pisali kazalke.

Lep katalogizacijski problem je n. pr. To m a ž K e m p - č a n (1380—1471), ki se je imenoval Thomas Hamerken, Haemmerlin ali latinizirano Malleolus. Kako naj katalogiziramo slovenske prevode njegove »Hoje za Kristusom«? Po navodilu o srednjeveških pisateljih mora biti prva značnica krstno ime, torej: *Thomas a Kempis* (tako katalogizirajo v Berlinu, Washingtonu, Ljubljani itd.). Ker pa spada že v prehodno dobo (15. stoletje), smemo rabiti kot značnico tudi *Kempis* (tako v Parizu). Seveda je upravičeno, da rabimo kot značnico njegovo pravo ime *Hamerken*, *Haemerlin* (tako v Londonu) ali latinizirani *Malleolus*.

Krstna imena rabimo kot značnice za svetnike, cerkvene in posvetne vladarje: *Marcus scus: Evangelj. Na Dunaji... 1869. 8°*; *Pius IX. papa* ne dobi niti kazalke za pravo ime *Ratti*; *Louis XIV. kralj francoski*; *Petar II. Petrovič Njegoš* itd.

Škofi nove dobe dobijo kot prvo značnico priimek: *Jeglič, Anton Bonaventura*, četudi je na tisku podpisan samo *Anton Bonaventura škof*, ki dobi kazalko *Anton Bonaventura škof* — gl.: *Jeglič, Anton Bonaventura*; enako *Milaš, Nikodim*, čeprav je na naslovu natisnjen samo *Nikodim*. Isto pravilo velja za novejšje svetnike, ako so znani pod družinskim imenom, svetniško ime dobi kazalko: *Sales, François saint* ali tudi *Sales de Boisy, François saint; Liguori, Alfonso Maria de* itd.

Redovniška imena rabimo kot značnice le pri srednjeveških piscih. Moderni pisci redovniki dobijo kot prvo značnico priimek, kot drugo redovniško ime, pri katerem označimo red, kateremu pisec pripada: *O. Cist.* (ordinis Cisterciensium), *O. Cap.* (ord. Capucinatorum), *O. F. M.* (ord. fratrum minorum — frančiškani), *O. S. B.* (ord. sancti Benedicti). Na ta način razlikujemo redovniško ime od krstnega imena, ki ga lahko eventualno postavimo v oklepaje. To je zlasti tedaj potrebno, če je redovnik sam rabil na nekaterih spisih krstno, na drugih redovniško ime, n. pr.: *Smolnikar, p. Bernard (Andrej) O. S. B.*, ali če moramo razlikovati dva pisca redovnika z enakim priimkom in redovnim imenom. Ker jezuiti ob sprejemu v red ne odložijo svojega krstnega imena, je označba s *S. J.* nepotrebna.

č) Transkripcija tujih alfabeta v.

Latinska abeceda ima svoj red, drugačnega pa imata grški alfabet in cirilska azbuka. Zato pišemo vse značnice, ne glede na to, v katerem pismu so napisane, vedno le v latinici. Knjižnice, ki se tega principa ne držijo, ki pišejo n. pr. v latinici samo značnice onih knjig, ki so tiskane v latinici, in rabijo za značnice cirilskih knjig cirilsko abecedo, morajo urediti matične liste po dveh ločenih abecedah; latinske po latinski, cirilske po cirilski, ali pa morajo eni abecedi delati silo in jo uvrstiti v drugo. Oboje more postati usodno za katalogizacijo, alfabetiranje in orientacijo pri rabi.

Pri transkripciji tujih alfabeta moramo dosledno rabiti vedno iste znake.

Srbske znake transkribiramo: *ћ* kot *đ*, *đj*, *ǰ* ali *gj*, kar lahko tudi na več načinov alfabetiramo, *đ* med *d* in *ǰ* med *g* ali posebej kot samostojna znaka. Priporočamo *đj*, ki se tudi tako alfabetira, torej *dh... di... dj... dk...*, *ь* in *ъ* transkribiramo z *lj* in *nj*, kar je boljše kot le *l'* ali *ń*, *ѣ* transkribiramo s *é*. Pri alfabetiranju ga uvrstimo med *č*. *ѣ* transkribiramo z *f*, *ѣ* z *dž*, ki ga tudi tako alfabetiramo.

Za rusko cirilico rabimo še naslednje znake: *й=j*, *х=ch* *щ=šč*, trdi znak *ъ* se ne upošteva, mehki znak *ь* označimo z apostrofom, n. pr. *тъ=t'*, *ы=y*, *ѣ=ě*, *ю=ju*, *я=ja*, *Ѡ=f*, *ѡ=f*, *ѣ=é*; poslednje tri znake lahko transkribiramo in alfabetiramo tudi z *f*, *y*, *e* brez pike.

V ukrajiniščini transkribiramo zraven tega še: *г = h*, *г' = g*, *и = y*, *ї = ĭ*, *х = ch*, *ь = ' (znak za mehčavo, ki ga lahko postavimo tudi na transkribirano črko: é, ś).*

Bolgarski *щ=št*; *ъ* transkribiramo v sredi besedi in pri členu *тъ z a*; tudi za *ь* in *ѣ* rabimo *a*. Pruska instrukcija uči drugače: *ъ=ü*, *ь=ī*, *ѣ=ä*, kar odgovarja etimološkemu postanku *ъ* in *ь*.

Opozoriti moramo tudi tukaj na to, da rabimo za imenske značnice nacionalno obliko, četudi so dobile v cirilskem prevodu in fonetični transkripciji drugačno obliko: Гете, Байрон, Масарик itd. bomo katalogizirali *Goethe*, *Byron*, *Masaryk* itd.

Ta pravila veljajo predvsem za značnice; ostalo besedilo naslovnega lista pišemo v cirilici; če ga pa transkribiramo, pristavimo ob koncu: [cir.].

Nemški ß transkribiramo ss; ä, ö, ü, äu transkribiramo in alfabetiramo kot ae, oe, ue, aeu. Holandski ij = y, danski ø = oe, staro- in srednjeangleški þ = th.

Številke, ki so hkrati značnice, izpišemo v originalnem jeziku naslovnega lista. Primer: 1551. Akademsko glasilo... Ljubljana. Let. I— 1936— 4°. Matični list se glasi: [*Tisoč petsto ena in petdeset*] 1551. Akademsko glasilo... itd.

d) Dvojna, sestavljena in plemiška imena.

Nekateri pisatelji rabijo razen imena in priimka še drugo ime, ki naj služi za razlikovanje onih priimkov, ki so tako razširjeni, da ne zadošča krstno ime za razlikovanje posameznih piscev. Včasih si izbere pisatelj dodatno ime ali drugi priimek iz osebnih ali družinskih nagibov (dekliško ime žene), ali pa je dodatno ime le psevdonim, ki ga je rabil pri prvih spisih. Pogostoma se rabi za drugi priimek rojstni kraj ali kraj bivanja.

Kot značnice rabimo po vrstnem redu priimek, drugo ime in krstno ime: *Jovanović-Batut Milan, Mayer-Lübke Wilhelm, Schulze-Delitzsch Paul* itd.

Pri alfabetiranju imamo razne možnosti. 1. Z drugim priimkom ravnamo kakor s krstnim imenom. Abecedni red bi bil: *Jovanović Adam, Jovanović-Batut Milan, Jovanović Božidar*... 2. Oba priimka beremo in alfabetiramo kot enoto — abecedni red: *Müller Adam, Müller Sixtus, Müllerin*..., *Müller-Lyer Franz*... 3. Sestavljene priimke alfabetiramo na koncu vseh nesestavljenih: *Jovanović Božidar*... *Jovanović Zvonimir, Jovanović-Batut*..., kar se najbolj priporoča.

Smemo pa katalogizirati in alfabetirati: *Godina, Josip, Vèrdélski; Ravnikar, Matej, Poženčan; Jovanović, Jovan, Zmaj*, ker to niso v bistvu sestavljena rodbinska imena.

Imena kot n. pr. *Tomáš Garrigue Masaryk*, kjer je Garrigue dekliški priimek pisateljve žene, ali *Thomas Woodrow Wilson*, kjer je Woodrow dekliški priimek Wilsonove matere, katalogiziramo *Masaryk, Tomáš Garrigue* in *Wilson, Thomas Woodrow*, ker to niso v bistvu dvojna imena. Enako ravnamo v vseh primerih v anglosaksonskem svetu, kjer je drugo ime privzeto tuje rodbinsko ime.

Paziti moramo na navidežno dvojna imena, pod katerimi se morebiti skrivata dva pisca: *Erckmann-Chatrian* je treba katalogizirati kot *Erckmann, Emil & Alexandre*

Chatrian. Osman-Aziz ni morda en sam pisec, ampak psevdonim za dva pisca: *Hadžić Osman Nuri & Ivan A. Miličević*.

Pri plemiških imenih moramo razlikovati družinsko in plemiško ime: *Conrad von Hötzenndorf, Franz; Klodič pl. Sabladolski, Anton*. Družinsko ime postane torej prva značnica.

Težja je rešitev pri plemiških in neplemiških imenih, ki imajo predloge in člene. Predlogi in členi se lahko združijo: *Von der Hagen, Vom Hagen*; združijo se pa tudi predlogi in priimki: *Zumbusch*.

Angleži imajo praktično pravilo, da se predlogi in členi pri katalogizaciji ne upoštevajo, katalogizirajo tedaj *Von der Hagen* in *Vom Hagen* pod *Hagen*.

Nemška instrukcija uči drugače in loči germanske in romanske jezike.

1. V germanskih jezikih se člen, ki stoji pred priimkom in ni z njim zvezan, ne upošteva, v romanskih jezikih se člen upošteva: *Der Kinderer, Le Sage*.

2. Predlog, ki stoji pred priimkom ali pred členom in ni zvezan ne s priimkom, ne s členom, se ne upošteva: *von Humboldt, von der Hagen, in der Mauer, van der Velde, de Las Casas, de La Fontaine*.

3. Ako sta predlog in člen spojena ali tesno združena, se pri katalogizaciji upoštevata: *du* (iz *de + le*), *des* (iz *de + les*); *del, della, dei...*; *do, da, dos...*; *am* (iz *an + dem*), *auf'm, im, vom, zum, zur*; *ten, ter, vander...*: *Vom Hagen, Vom Stein, Ten Brinck, Della Torre, Del Cott, Du Fresne...*

Vsa tri pravila lahko stisnemo tudi v eno samo pravilo, ki se glasi: Člen ter predlog in člen, ki nista združena med seboj in ne s priimkom, se v germanskih jezikih ne upoštevajo, v romanskih se upošteva člen.

Francoska pravila (l. 1912) se razlikujejo od angleške in nemške metode in katalogizirajo n. pr.: *Le Sage, von der Hagen, Du Fresne*, kakor nemška pravila, a v nasprotju z njimi, *della Torre, Van der Velde*.

»Von« kot plemiški naslov se kajpak ne upošteva: *Bismarck, Otto von*.

Stalne predpone in prilastke, ki stojijo pred priimkom, upoštevamo pri katalogizaciji in jih tudi dopolnimo, ako so

na naslovu skrajšani. Sem spadajo n. pr. irskoškotski *Mac* (t. j. sin), *Mc* ali *M'*, ki ga vedno rabimo v obliki *Mac*, normanski *Fitz* (t. j. sin), *Sankt*, *Saint*, *Sainte*, *San*, *Santo* itd.: *Saint-Hilaire*, *Mac-Donald*, *O'Connell* itd. Ločiti moramo *sanctus* pri svetniških imenih, kjer ga postavimo za ime ali priimek.

e) Dva in več piscev.

Doslej smo obravnavali samo primere, kjer se imenuje na naslovnem listu le eden pisec. Kako katalogiziramo knjige, ki so skupno delo dveh, treh ali več piscev?

Kadar sta na naslovnem listu označena dva pisca, postaneta njih priimek in imeni značnici v istem vrstnem redu, kakor sta pisca imenovana na naslovnem listu. Drugi pisec dobi še kazalko. Ako imamo več kot dva pisca, izberemo značnico iz stvarnega naslovnega lista. Kazalko dobi samo prvi pisec, odnosno oni, ki je na naslovnem listu imenovan kot glavni sotrudnik, izdajatelj ali urednik skupnega dela.

Pruska instrukcija uči nekoliko drugače. Skupno delo dveh ali treh pisateljev postavimo pod priimek prvega pisca, drugi in tretji pisec dobita kazalke. *Bibliothèque nationale* v Parizu postavi tudi delo štirih piscev pod prvi priimek in piše kazalke za ostale tri pisce.

Primer: Slovenski pravopis. Izdalo in založilo Znanstveno društvo. Ljubljana 1935. [Na drugi strani naslovnega lista]: Po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila Pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, sta izdajo priredila A. Breznik in F. Ramovš. Naklada pri ... itd.

Kot avtorja pravopisa smatramo A. Breznika in F. Ramovša. Katalogizirali bomo:

(*Breznik*, *A[nton]* & *F[rance]* *Ramovš*): *Slovenski pravopis*. *Izd. Znanstveno društvo*. Ljubljana (*Učiteljska tisk.*) 1935. 8°.

Za Ramovša napišemo kazalko:

(*Ramovš*, *F[rance]*): *Slovenski pravopis... Ljubljana* 1935. 8°.

Gl.: (*Breznik*, *A[nton]* & *F[rance]* *Ramovš*).

Glavni listek uvrstimo pri alfabetiranju pod prvega pisca. Ako imamo tudi dela, ki jih je napisal sam, uvrstimo listek skupnega dela za ostalimi listki.

f) Anonimni spisi.

Anonimne spise v ožjem smislu imenujemo vse tiste, ki nikjer ne navedejo pisateljevega imena. Po pravilih, ki veljajo v vseh knjižnicah, skušamo pri anonimnih spisih doznati priimek in ime pisca. Če je pa ves naš trud zaman in ne moremo ugotoviti, kdo je avtor anonimnega spisa, izberemo značnico iz stvarnega naslova.

V širšem smislu štejemo med anonimne spise vse tiske, ki jih iz katerega koli vzroka ne katalogiziramo pod imenom pisca ali piscev, temveč jim izberemo značnico iz stvarnega naslova. V tem smislu spadajo med anonima vsi spisi, ki imajo več kot dva pisca (po pruskih predpisih več kot tri, po pariških več kot štiri pisce), četudi se imenujejo na naslovnem listu trije, odnosno štirje in pet piscev. Med anonima štejemo tedaj tudi časopise, revije, zbornike itd., pri katerih sodeluje več pisateljev, akoravno se morda na naslovnem listu imenuje urednik ali tudi razni sotrudniki. Anonimni spisi so: *Dejanje*, *Ljubljanski zvon*, *Mladika*, *Sodobnost*, *Slovenec*, *Jutro* itd.

Za vse anonimne spise izberemo značnico iz stvarnega naslova (prvo pravilo).

Pri izberi značnic iz stvarnega naslova se lahko ravnamo po dveh principih: 1. Po mehničnem principu izberemo kot značnico prvo besedo stvarnega naslova; člani, ki stojé na prvem mestu, se ne upoštevajo. 2. Po slovničnem principu izberemo kot značnico substantivum regens ali prvi samostalnik v imenovalniku, odnosno prvi neodvisni samostalnik ali samostalno rabljeno besedo.

Po mehničnem principu katalogiziramo vse naslove, ki imajo obliko stavka. Primer: *Zakaj plačujemo toliko štibre? ... V Gradcu 1870. 8°.*

Pri katalogizaciji po drugem principu imamo razne možnosti glede soznačnic, to so značnice, ki stojé za glavno značnico na drugem in tretjem mestu, kakor stoji krstno ime za priimkom.

a) Za vrstni red soznačnic odločajo bistvene besede naslova, tako da sledijo vselej svojemu regensu.

b) V knjigotrških bibliografijah sledi kot druga značnica ona beseda, ki nosi glavni smisel.

Francoska instrukcija odklanja prakso, da bi izbrali za značnico prvi neodvisni samostalnik ali najvažnejši samostalnik, kot samovoljnost in predpisuje za značnico prvo be-

sedo stvarnega naslova, odnosno prvi dve ali prve tri besede, tudi če je prva beseda pridevnik. Na prvem mestu se ne upoštevajo členi (le, la, les), členi v zvezi s predlogi (du, de la, des...), vrstni števnik in stare začetne formule. Po francoskih pravilih se torej katalogizira *Petit almanach... Bref discours... itd.*

c) Kompromisno pravilo, ki ga tudi v novejšem času zopet priporočajo, se glasi: Prva značnica postane substantivum regens, to je prvi samostalni v imenovalniku, ostali deli stvarnega naslova sledijo natančno po besedilu naslovnega lista. Vse, kar stoji pred prvim neodvisnim samostalnikom, postane soznačnica, ki jo uvrstimo za glavno značnico in od nje ločimo z vejicami (drugo pravilo).

Primer: Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino... Ljubljana 1921—31. 8°. Letn. I—VIII.

Časopis

za slovenski jezik, književnost in zgodovino.

V Ljubljani 1921—1931.

8 letnikov.

L. I (1921)

L. II...

itd.

ali po pruski instrukciji:

Časopis Jezik Slovenski

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino.

V Ljubljani 1921—1931. L. I—VIII.

Primer: Pokojninsko zavarovanje zasebnih nameščencev in njegovo razširjenje na vso državo. Ljubljana 1936. 8°.

Zavarovanje, Pokojninsko,

zasebnih nameščencev in njegovo razširjenje na vso državo.

Ljubljana 1936. 8°.

ali pa:

*Zavarovanje Pokojninsko Nameščenci
Zasebni.*

*Pokojninsko zavarovanje zasebnih nameščencev
in njegovo razširjenje na vso državo.
Ljubljana 1936. 8°.*

Za vse anonimne spise velja še pravilo, da se napiše kazalka za osebo, ki je imenovana v naslovu (tretje pravilo).

Primer: *Slovenische Erzähler*, Deutsch von Joža Glonar. Ljubljana 1933. Nova založba. 8°. — Knjiga obsega nemške prevode krajših povesti in odlomkov dvanajstero slovenskih pisateljev, ima torej 12 avtorjev, od katerih ni na naslovnem listu nobeden imenovan. Knjigo katalogiziramo kot anonimno, a za edino ime, ki se na naslovnem listu imenuje, bomo napisali kazalko.

Glavni listek:

Erzähler, Slovenische. Deutsch von Joža Glonar. Ljubljana. Nova založba 1933. 8°.

Kazalka:

Glonar, Joža: Slovenische Erzähler. Ljubljana 1933. 8°. — Gl.: Erzähler, Slovenische.

Kazalki lahko damo tudi drugo obliko, da pri priimku hkrati označimo, zakaj smo napisali kazalko, odnosno v kakšnem razmerju je nositelj priimka do knjige.

Druga oblika kazalke:

Glonar, Joža (prevod). — Gl.: Erzähler, Slovenische. Ljubljana 1933. 8°.

g) Izdajatelj in uredniki.

Ko smo govorili o dveh in več pisateljih, ki so napisali skupno delo, smo se prav za prav že bližali vprašanju, kdo je duševni povzročitelj dela, kdo je pravi avtor, oziroma kako se definira, kako opiše pojem avtorja? Že pri knjigah, ki so jih napisali trije ali več piscev, je pogostoma eden izmed njih

naveden kot izdajatelj ali urednik skupnega dela, in je torej pri skupnem delu sodeloval v višji meri kot ostali pisci ter se njegovo delo vsaj približuje pojmu avtorja za skupno delo. Kje je tedaj meja med avtorjem in izdajateljem, odnosno v koliko je tudi izdajatelj duševni povzročitelj dela, ali sta izdajatelj in urednik sploh kadar koli »avtorja«, kdaj in v kakih primerih?

Pri katalogizacijski praksi moramo rešiti problem »avtorja« pri naslednjih primerih: Ali imajo izdajatelji in uredniki isto pravico kot avtorji, da postavimo namreč delo, ki so ga izdali, uredili, komentirali, predelali, prevedli, dramatizirali, harmonizirali, ilustrirali itd., pod njihovo ime? Kako naj take knjige katalogiziramo, kaj postavimo za značnico?

Najlažji primer: Poezije doktorja Franceta Prešérna. Uredil skriptor L. Pintar. V Ljubljani, Kleinmayr & Bamberg 1900. 8°.

Knjiga vsebuje samo Prešernove pesmi, nikakega Pintarjevega uvoda ali komentarja. Vsebina je torej Prešernova, katalogizirali bomo tedaj: *Prešéren, France: Poezije. Uredil L. Pintar. V Ljubljani, Kleinmayr & Bamberg 1900. 8°.* — Pintarjevega krstnega imena nismo dopolnili v *L[uka]*, ker nismo napisali zanj kazalke.

Izdaje posameznih spisov, zbranega dela ali izbranih spisov katerega koli pisatelja katalogiziramo in postavimo vselej pod priimek in ime pisatelja, ne pa izdajatelja.

Delo izdajatelja in urednika more biti zelo različno, se ne tiče samo zbiranja pri izbranih spisih ali zbiranja pri zbranem delu, temveč mnogokrat temeljnega filološkokritičnega in literarnozgodovinskega študija. Pintarjeva izdaja Prešernovih Poezij ne prinaša sicer nikakega Pintarjevega uvoda in ne komentarja, pač pa mnogo filološkokritičnega dela in zbiranja. Saj se njegova izdaja v marsičem razlikuje od Prešernovih Poezij iz l. 1847, od Stritar-Jurčič-Levstikove izdaje iz leta 1866 in od Fischerjevega natiska 1896. Če bi hoteli Pintarjevo delo katalogizacijsko označiti, bi morali napisati zanj kazalko. Knjižničar pa ne utegne ob vsaki novi izdaji preiskovati, koliko svojega dela in truda je žrtvoval izdajatelj in urednik. Knjižničar potrebuje točnih navodil.

Po tretjem pravilu o katalogizaciji anonimnih spisov (str. 213) pišemo za izdajatelje, urednike, sotrudnike, komentatorje in prevajalce ka-

zalke vselej, kadar se priimek in ime pravega pisca v naslovu ne imenuje, oziroma če je pravi pisec neznan.

Primer (naslovni list se glasi): Fran Ramovš in Milko Kos. Brižinski spomeniki. Uvod. Paleografski in fonetični prepis. Prevod v knjižno slovenščino. Faksimile pergamentov. V Ljubljani. Pri Akademski založbi 1937.

Brižinski spomeniki so anonimen spis, ki dobi značnico iz stvarnega naslova. Izdajatelja anonimnega spisa dobita kazalke.

Glavni listek:

Spomeniki, Brižinski. Uvod. Paleografski in fonetični prepis, prevod v knjižno slovenščino. Faksimile pergamentov. [Izdala] Fran Ramovš & Milko Kos. V Ljubljani, Akademski založba 1937. 4°.

Oba izdajatelja dobita kazalko:

Ramovš, Fran & Milko Kos: Brižinski spomeniki... V Ljubljani 1937. — Gl.: Spomeniki, Brižinski.

Kos, Milko: Brižinski spomeniki... V Ljubljani 1937. — Gl.: Ramovš, Fran & Milko Kos. — Gl.: Spomeniki, Brižinski.

Kazalkama lahko damo še drugo obliko, s katero označimo, da sta Ramovš in Kos izdajatelja »[izd.]« Brižinskih spomenikov.

Ramovš, Fran [izd.] & Milko Kos [izd.]. — Gl.: Spomeniki, Brižinski... V Ljubljani 1937.

Kos, Milko [izd.]. — Gl.: Ramovš, Fran [izd.] & Milko Kos [izd.]. — Gl.: Spomeniki, Brižinski... V Ljubljani 1937.

Kadar pa se pravi pisec na naslovnem listu imenuje, pišemo kazalke za urednike, izdajatelje in prevajalce le tedaj, če je urednik, izdajatelj ali prevajalec napisal obširen uvod, zagovor ali komentar.

Primer: Stritarjeva antologija. Uredil in uvod napisal dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani 1919. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«.

Knjiga vsebuje na str. 2—85 obširen Prijateljev uvod »Josip Stritar«, na str. 87—247 pa Stritarjeve »Izbrane pesmi«.

Glavni listek:

Stritar, (Josip): Antologija. Uredil in uvod napisal Ivan Prijatelj. V Ljubljani. Tiskovna zadruga. 1919. 8°.

Kazalka:

Prijatelj, Ivan: Stritarjeva antologija. V Ljubljani. 1919. 8°.
Gl.: Stritar, Josip.

Kazalka (druga oblika):

Prijatelj, Ivan [izd.].
Gl.: Stritar, Josip: Antologija. V Ljubljani 1919.

Kazalke za urednike, prireditelje, izdajatelje itd. pišemo seveda le v eni izmed navedenih oblik, odločitev pa mora biti obvezna. Prav tako tudi odločitev, ali sploh pišemo kazalke za izdajatelje, urednike itd. onih spisov, kjer je pravi pisec na naslovnem listu imenovan; nekatere knjižnice namreč ne pišejo v tem primeru kazalk. Priporočamo prvo obliko kazalk in kazalke za urednike, izdajatelje itd., če so napisali pomemben uvod (življenjepis, literarnozgodovinsko ocenitev, podroben komentar itd.). Kazalke pa moramo pisati vedno, kadar se pravi pisec na naslovnem listu ne imenuje (gl. pravili na str. 213—215).

Naslovni list se glasi: Slovenska sodobna lirika. 1933. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana. [Na drugi strani naslovnega lista]; Uvod napisal Rajko Ložar. Pesmi izbral in uredil Anton Vodnik. Ložarjev uvod se začne na strani VII. in sega do str. LII. Nato sledi izbor slovenskih liričnih pesmi od Ketteja do naših dni. Knjiga ima toliko »avtorjev«, kolikor je v njej zastopanih pesnikov. Katalogizirati jo moramo kot anonimen spis, zato pa dobita kazalki urednik Vodnik in pisec uvoda Ložar.

Glavni listek:

Lirika, Slovenska sodobna. (Uvod napisal Rajko Ložar. Pesmi izbral in uredil Anton Vodnik.) Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna 1933. 8°.

Za pisca uvoda in urednika lahko napišemo skupno kazalko in podkazalko za urednika, ki stoji na drugem mestu, po znanih vzorcih:

(Ložar, Rajko & Anton Vodnik): Slovenska sodobna lirika. Ljubljana 1933. Gl.: Lirika, Slovenska sodobna.

(*Vodnik, Anton*): *Slovenska sodobna lirika. Ljubljana 1933.*
 — Gl.: (*Ložar, Rajko & Anton Vodnik*). — Gl.:
Lirika, Slovenska sodobna.

Ker pa je na drugi strani naslovnega lista navedeno, kako sta si Ložar in Vodnik delo razdelila, lahko opustimo skupno kazalko in napišemo samo kazalki za vsakega posebej:

(*Ložar, Rajko*): *Slovenska sodobna lirika. V Ljubljani 1933.*
 — Gl.: *Lirika, Slovenska sodobna.*

(*Vodnik, Anton*): *Slovenska sodobna lirika. V Ljubljani 1933.*
 8°. — Gl.: *Lirika, Slovenska sodobna.*

h) Antologije in zbirke.

Antologije so mnogokrat pomembno literarnozgodovinsko delo, s katerim je podal prireditelj podobo nekega časa, kraja ali naroda, prinašajo torej mnogo samostojnega dela izdajatelja ne glede na to, ali je napisal tudi uvod, razlago itd. ali ne. Pri zbirkah pravljic in pripovedk, ugank, pregovorov, narodnih pesmi itd. ni n. pr. vseeno, iz katerega vira je črpal urednik ali izdajatelj. Če je sam nabral gradivo med narodom, se njegovo urejevanje bistveno loči od izdajatelja, ki je sestavil podobno zbirko iz tiskanih virov, in se njegovo delo približuje pojmu o avtorju. Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada je nabral Ivan Šašelj med narodom. Strekljeva velika zbirka Slovenskih narodnih pesmi je črpala iz tiskanih in pisanih virov. Seveda ni to vselej razvidno iz naslovnega lista. Pri katalogizaciji ne moremo vseh raznih možnosti upoštevati in pri vsakem posameznem primeru raziskovati, s koliko lastnim delom in trudom je urednik ali izdajatelj ustvaril knjigo, tudi ne bomo raziskovali, koliko svojih misli je vanjo položil.

Krestomatije in antologije, pesmarice, zbirke narodnih pesmi, pravljic in pripovedk, ugank, zbirke zakonov in naredb, zbirke raznega gradiva itd. lahko vse združimo pod pojem anonimnih spisov in jih katalogiziramo po stvarnem naslovu. Izdajatelji, uredniki, prireditelji itd. dobijo kazalke.

Primer (glavni listek):

Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada. V Adleščih nabral Ivan Šašelj. V Ljubljani, Katoliško tiskovno društvo 1906—1909. Dva zvezka.

Kazalka:

Š a š e l j, Ivan: *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada. V Ljubljani 1906—1909. — Gl.: Bisernice...*

Naše pravilo se ravna po principu o katalogizaciji anonimnih spisov. Izjeme dopušča naše pravilo le v naslednjih primerih: Molitveniki, šolske čitanke in komentirane izdaje zakonov dobijo kot značnico priimek in ime izdajatelja. Pri molitvenikih je to določilo umevno zato, ker so marsikateri molitveniki povsem samostojno delo. Izjema pri čitankah je dopustna iz praktičnih razlogov. Pri komentiranih izdajah zakonov pa more biti komentar najvažnejši del knjige.

Nemške biblioteke katalogizirajo drugače; dajejo namreč v prej navedenih primerih izdajateljem, urednikom in prirediteljem pravice avtorja in stavijo krestomatije, antologije, pesmarice, molitvenike, izvlečke, regeste, konkordance, zbirke pravljič, pripovedk, pregovorov, ugank, narodnih pesmi ter stvarno ali krajevno omejene zbirke zakonov in naredb pod priimek in ime izdajatelja.

Po tem pravilu bi se glasil glavni listek za Šašljeve Bisernice:

Š a š e l j, Ivan: *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada... V Ljubljani, Katoliško tisk. društvo 1906—1909. 2 zvezka.*

Štrekljeva zbirka bi dobila značnico *Štrekelj, Karel* ne pa *Pesmi, Slovenske narodne* itd.

Razlika med prvim in drugim pravilom je sicer bistvena, a izgubi v praksi vso ostrino, ako napišemo vedno tudi kazalke. V prvem primeru kazalko za izdajatelja, kar je itak pravilo, v drugem primeru pa kazalko za stvarni naslov (*Pesmi, Slovenske narodne... Gl.: Štrekelj, Karel...*).

Kazalke, ki jih pišemo za urednike, izdajatelje, prevajalce itd., morajo imeti seveda pravo in popolno obliko priimka in imena. Ako je ime skrajšano, ga dopolnimo na glavnem matičnem listu in na kazalki. Ako ne pišemo kazalke, ni treba dopolniti imena na glavnem listu. Pseudonime in kriptonime izdajateljev in prevajalcev razrešimo na glavnem matičnem listu. Kazalke za te vrste kriptonimov in pseudonimov se priporočajo, tudi če izdajatelj sam po pravilih ne potrebuje kazalke.

Glede vseh teh kazalk pa velja v dvomljivih primerih, da jih ne pišemo zaradi pravil, temveč zato, da se knjiga

laže in hitreje najde. Iz praktičnih vzrokov se priporočajo kazalke za razne izdajatelje grških in latinskih klasikov, četudi so morda po besedilu pravil nepotrebne. Za prireditelje skrajšanih izdaj svetega pisma, svetega pisma za šolsko rabo, za mladino itd. bomo pisali vsekakor kazalke, če jih že ne katalogiziramo pod imenom prireditelja. Kazalke pišemo za prevajalce jezikovnozgodovinsko pomembnih prevodov (*Trubar, Dalmatin* itd.), naj so po pravilih opravičene ali ne.

Za katalogiziranje prevodov smo navedli dve pravili, da mora dobiti pisec originalnega spisa značnico v nacionalni obliki in da dobi prevajalec kazalko samo pri prevodih anonimnih ter jezikovnozgodovinsko pomembnih del. Pruske instrukcije gredo še dalje in postavijo pri prevodih tudi stvarni del naslova v originalno obliko. To pravilo, ki brez dvoma olajša alfabetiranje, lahko izvedemo samo v znanstvenih knjižnicah z mnogimi bibliografskimi pomagali, za ljudske knjižnice je nesprejemljivo.

Primer:

Flaubert, Gustave:
Tri povesti ... Poslovenil Oton Župančič.
 [Ljubljana]. (Učiteljska tiskarna.) 1917. 8°.

Po pruski instrukciji:

Flaubert, Gustave:
Trois contes. [slov.]
Tri povesti ... Poslovenil Oton Župančič.
 [Ljubljana]. (Učiteljska tiskarna.) 1917. 8°.

i) Dramatizacije in predelave.

Po pravilih o katalogizaciji spisov dveh piscev se lahko ravnamo tudi pri dramatizacijah, predelavah in opernih besedilih.

Za dramatizacije in predelave bomo rabili priimek in ime originalnega dela. Dramatizator ali predelavec dobi kazalko.

Primer (glavni listek):

(*Cankar, Ivan*): *Hlapec Jernej in njegova pravica. Igra z narodom. Kolekciona drama. (Po povesti Ivana Cankarja priredil Ferdo Delak. V Ljubljani. Tisk. »Slovenija« 1932).* 8°.

Kazalka:

(*Delak, Ferdo*): *Hlapec Jernej in njegova pravica ... Kolekciona drama. (Po povesti Ivana Cankarja ... V Ljubljani 1932).* — *Gl.: (Cankar, Ivan).*

Operne tekste iščejo stranke večinoma pod imenom komponista, saj je ime libretista mnogokrat le malo znano. Po naših pojmih o avtorju moramo operne tekste katalogizirati pod imenom libretista, tudi če je komponist sam libreto predelal. Pač pa pišemo v vsakem primeru kazalko za komponista, četudi nima libreto nobenih not.

j) Zbirke pisem.

Zbirke pisem katalogiziramo pod priimkom in imenom pisca, ne izdajatelja. Kadar vsebuje zbirka pisma dveh ali več piscev, se ravnamo po pravilu, ki velja za vsako drugo delo dveh ali več avtorjev. Ako je v takih primerih imenovan na naslovnem listu adresat, postane njegov priimek značnica. Za adresata napišemo vselej kazalko, če se na naslovnem listu imenuje, naj vsebuje zbirka tudi le pisma enega samega pisca. Prav tako katalogiziramo literarne zapuščine po pravih piscih in ne po izdajateljih.

Primer: Naslovni list se glasi: Einzelausgabe. B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm von Max Vasmer. Mit einer Tafel. Aus den Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1937. Phil.-hist. Klasse. Nr. 7. Berlin 1938 ... 4°.

Knjiga vsebuje 36 strani Vasmerjevega uvoda z rimskim štetjem in 210 strani Kopitarjevih in Grimmovih pisem. Avtorja knjige sta tedaj Kopitar in Grimm.

Glavni listek:

Kopitar, [Jernej]: Briefwechsel mit Jakob Grimm [hg.] v. M. Vasmer. 1 Taf. Berlin 1938. 4°. Einzelausgabe aus d. Abh. d. Preuß. Ak. d. Wiss. Jhg. 1937. Phil.-hist. Kl. Nr. 7.

Kazalka:

Grimm, Jakob: B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm [hg.] v. M. Vasmer ... Berlin 1938. 4°. — Gl.: K o p i t a r , [Jernej].

k) Prigodni spisi.

Prigodne spise, ki so namenjeni ali posvečeni kakoli osebi v proslavo pomembne obletnice, po smrti, ob stoletnici itd., bomo katalogizirali po pravilih o enem, dveh ali več avtorjih. Ako je spis napisal en sam ali dva, odnosno trije pisci, postane piščevo ime značnica. Ako je spis anonimen (več kot dva ali več kot trije pisci), ga moramo katalogizirati po pravilih o anonimnih spisih. Značnico izberemo iz stvarnega naslova, urednik, izdajatelj ali glavni sotrudnik dobi kazalko, če se na naslovnem listu imenuje. Za osebo, kateri je spis namenjen, ne potrebujemo kazalke, ker je to stvar strokovnega kataloga.

Vendar smemo iz praktičnih razlogov v tem primeru kršiti pravilo in damo izjemoma osebi, kateri je spis namenjen, pravico avtorja, to je da katalogiziramo spis pod njenim priimkom in imenom. Urednik ali izdajatelj dobita kazalko.

Primer: Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča. Uredil Fran Albrecht. Ljubljana 1938. Izdaja »Ljubljanskega Zvona«. Založila Tiskovna zadruga.

Knjiga ima devet sotrudnikov piscev in jo je treba katalogizirati po stvarnem naslovu:

Zbornik, Jubilejni, za petdesetletnico Otona Župančiča.

Uredil Fran Albrecht. Ljubljana... Tiskovna zadruga 1938.

Kazalka:

Albrecht, Fran: Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča... Ljubljana 1938. — Gl.: Zbornik, Jubilejni...

Ako prekršimo pravilo:

Župančič, Oton: Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča. Uredil Fran Albrecht. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1938.

Kazalka: *Albrecht, Fran:* itd. kakor zgoraj. — Gl.: *Župančič, Oton.*

A tudi če katalogiziramo take spise po pravilu anonimnih spisov, ne bo odveč kazalka za osebo, kateri je spis namenjen. To kazalko celo moramo napisati, kadar se ne imenuje pisec, urednik ali izdajatelj prigradnega spisa.

1) Katalogi, sezname in korporativni spisi.

Podobno katalogiziramo sezname, kataloge itd., ki imajo pogostoma na naslovu več priimkov. Katalog, ki nosi samo ime sestavljalca, dobi kot značnico njegov priimek, za zbiratelja, razstavljalca itd. napišemo kazalko. Ime zbiratelja, razstavljalca itd. postane značnica, če se sestavljalec seznama ne imenuje. Ako se imenuje samo firma in ne sestavljalec, postane ime firme značnica le tedaj, če nima firma samo stvarnega naslova. Kataloge knjigarne L. Schwentnerja katalogiziramo z značnico *Schwentner, Lavoslav*, kataloge Mohorjeve družbe, Nove založbe, Tiskovne zadruge katalogiziramo po pravilih o anonimnih spisih, če se sestavljalec kataloga ne imenuje. Drobne tiske raznih firm katalogiziramo kakor društvene spise po kraju njih sedeža (gl. sp.).

Korporativne spise imenujemo one tiske, ki jih ni napisala fizična, temveč pravna oseba. Med take spise štejemo množico izvestij, poročil, pravil, katalogov, prospektov itd., ki jih dobivajo v veliki množini one knjižnice, ki imajo pravico do dolžnostnih izvodov. Sem spadajo tudi izvestja srednjih, meščanskih in ljudskih šol, katalogi, prospekti, poročila in računski zaključki industrijskih podjetij in denarnih zavodov, pravila in poročila društev in družb itd.

Angleži postavijo ves ta drobiž pod ime mesta, v katerem ima korporacija svoj sedež, nemška pravila izhajajo od stvarnega naslova. Vendar se v praksi ne kaže priključiti dosledno niti enemu niti drugemu načinu katalogizacije.

Ločili bomo a) društvene in družbene spise, b) šolska poročila in publikacije vseh vrst šol, od ljudske do univerze, c) spise trgovskih, obrtnih in industrijskih podjetij, denarnih zavodov itd., torej spise gospodarskih podjetij in organizacij, in č) publikacije posameznih uradov.

Pri društvenih in družbenih publikacijah bomo ločili spise, ki se tičejo samo notranjega poslovanja in organizacije od spisov, ki imajo splošno pomembno vsebino. Ločili bomo torej pravila, računске zaključke, sezname članov, letna poročila itd. od drugih društvenih publikacij. Pravila, računске zaključke, poročila, sezname članov itd. postavimo pod ime-

nom kraja, kjer ima društvo sedež. Ako se na teh tiskih ime-
nuje predsednik, tajnik ali kdor je pač spis sestavil, se nje-
govo ime ne upošteva. Izdaje centrale se postavijo po mestu
centrale, izdaje podružnic po mestu podružnic; če se sedež
centrale menja, se katalogizira po prvem sedežu centrale,
ostala mesta dobijo kazalke.

Ako izda društvo spis, ki ima splošno pomembno vsebino,
ki ni samo v zvezi z notranjim poslovanjem in organizacijo
društva, ga katalogiziramo kakor vse druge tiske.

Primer: Pravila Društva jugoslovenskih bibliotekarjev
postavimo pod prvi sedež centrale: *Beograd: Društvo jugo-
slovenskih bibliotekarjev [centrala]*. Drugi sedež centrale dobi
kazalko: *Zagreb: Društvo jugoslovenskih bibliotekarjev
[centrala]*. — *Gl.: Beograd*. — Josipa Badalića spis
Javne knjižnice u savskoj banovini... Zagreb 1937, ki je izšel
kot 1. zvezek *Izdanja jugoslavenskih bibliotekara, sekcija
Zagreb*, pa ne bomo postavili pod društvene spise: *Zagreb:
Društvo jugoslavenskih bibliotekara, sekcija*, temveč ga ka-
talogiziramo kot samostojen spis, odnosno samostojno publi-
kacijo po stvarnem naslovu *Izdanja...* in po imenu pisca
Badalić, Josip.

Kratko poročilo o stališču, ki ga je zavzelo Gozdarsko
društvo napram agrarni reformi. (V Ljubljani) [1919]. s. t. —
je sicer društven spis, a ga katalogiziramo po stvarnem na-
slovu: *Poročilo, Kratko,...*

Isto velja za znanstvena društva, za akademije itd., kjer
bomo morali tudi letopise itd. katalogizirati kot samostojne
in ne kot društvene spise.

Šolska poročila postavimo po krajih. To velja tudi za vi-
soke šole in njih sezname predavanj. Jubilejni spisi ali druge
pomembne publikacije pa dobijo značnico po naslovu. Raz-
prave, ki so bile objavljene v predvojnih srednješolskih poro-
čilih, dobijo kazalke, če nimamo zanje tiskanih bibliografij.

Po istem principu katalogiziramo spise gospodarskih or-
ganizacij in uradov. Računske zaključke Trboveljske družbe,
Ljubljanske kreditne banke, sejne zapisnike Zbornice za trgo-
vino, obrt in industrijo postavimo pod imenom kraja in orga-
nizacije (n. pr.: *Ljubljana: Ljubljanska kreditna banka.
Računski zaključki 1928, 1929* itd.), a Prispevki h gospodarski
statistiki Slovenije, uredil Fr. Windischer, ki jih je izdala
Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani l. 1928,
dobijo značnico *Prispevki...* in kazalko za urednika.

m) Časopisi.

Časopisi so objave, ki izhajajo v daljši ali krajši ter v naprej določeni časovni dobi. Značilno je zanje, da sodeluje večje ali manjše število sodelavcev piscev in jih moramo zato katalogizirati po pravilu o anonimnih spisih, to je da dobijo značnico iz stvarnega naslova. Sem spadajo dnevniki, tedniki, polmesečniki, mesečniki, četrtniki in polletniki. Mednje štejemo tudi koledarje, letna, polletna in četrtna poročila in vse tiske, ki štejejo letnike.

1. primer: Časopis za slovenski jezik...: gl. str. 212.

2. primer: Ljubljanski zvon. Leposloven in znanstven list. V Ljubljani 1881— . 8°. letnikov. — se katalogizira: *Zvon, Ljubljanski...*

Posebni deli časopisov, priloge, dodatki itd., dobijo le tedaj kazalko, ako imajo poseben naslov in datum (kraj, založnik, letnica), ako so torej kljub povezanosti s časopisom knjižotroško samostojni.

Primer:

Zentralblatt für Bibliothekswesen. Hg. unter ständiger Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen des In- und Auslandes von O. Hartwig u. Karl Schulz. Leipzig. Harrasowitz 1884— . 8°.

Jhgge.

1. (1884). 2. (1885). 3. (1886). ... 10. (1893). ...
itd.

Beihefte:

1. ...

2. ...

...

57. *Deutsch, Josef: Die Handschriften der Abteilung für Niederdeutsche Literatur bei der Universitätsbibliothek zu Greifswald. (1926).*

Kazalka:

Deutsch, Josef: Die Handschriften der Abteilung f. Niederdeutsche Literatur bei der Universitätsbibliothek zu Greifswald. Leipzig 1926.

Gl.: Zentralblatt f. Bibliothekswesen... Beihefte 57.

Ako spremeni objava svoj naslov, a obdrži hkrati staro štetje, dobi novi naslov kazalko.

Primer: Pedagoški letopis je spremenil z letnikom XIX (1921) naslov v Pedagoški zbornik.

Glavni list:

Letopis, Pedagoški. Na svetlo daje »Slovenska šolska Matica«. V Ljubljani 1901— . 8°. letnikov.

L. I. (1901). II. (1902). itd.

XIX. (1921): Zbornik, Pedagoški. XX. (1922). itd.

Kazalka:

Zbornik, Pedagoški... V Ljubljani 1921— . 8°.

Gl.: Letopis, Pedagoški... L. XIX—

Ako se hkrati z novim naslovom začne tudi novo štetje ali Nova vrsta itd., zaključimo prejšnji glavni list in napišemo na koncu lista opozorilo, da je treba iskati nadaljevanje pod novim naslovom (*Nadaljevanje gl.: ...*). Novi naslov pa dobi opozorilo, da je treba iskati začetek pod starim naslovom.

n) Serije, zbirke in zborniki.

Serije ali zbirke so tekoče objave, ki imajo skupen naslov. Posamezni kosi so od raznih piscev, bodisi da je vsak posamezni kos napisal en sam, dva ali več piscev. Vsak posamezni kos ima svoj samostojni naslov. Z zbirko ga družijo skupni naslov in številka, ki določa njegovo mesto v zbirki. Snovni obseg serije ali zbirke je neomejen, zaključek zbirke ni predviden, njen obseg ni določen.

Med serije spadajo tudi založniške zbirke, ki vsak posamezen kos štejejo (n. pr. Mohorjeva knjižnica, Sammlung Göschen...). Posamezni kosi založniških zbirk imajo svoje posebne naslove, vsak svojo številko in skupni naslov, ki jih družijo v celoto. Vsak posamezni kos je napisal en sam pisec, včasih tudi dva ali več piscev.

Serije, zbirke in založniške zbirke spadajo kot celota pod anonimne pisane, ker imajo za avtorje več kot dva pisatelja.

Zbornike imenujemo one tekoče izdaje, ki so snovno in po zunanjem obsegu omejene, a imajo več kot dva, odnosno več kot tri pisce. Svetovna zgodovina, ki jo pripravlja Mohorjeva družba, bo tak zbornik. Delo bo razdeljeno med posamezne pisce. Vsak pisec bo obdelal neko dobo. Celotno delo bo obsegalo večje ali manjše število zvezkov, ki je že naprej določeno in bo tedaj zaključeno, ko bo vsa zgodovina do naših

dni opisana. Vsak posamezni zvezek bo imel svoj posebni naslov, skupni naslov in številka ga vežeta s celoto.

Zborniki spadajo vedno pod anonimne spise, saj je zanje značilno, da imajo več kot dva ali več kot tri pisce. Obseg zbornika je zelo različen. Svetovna zgodovina lahko obsega en, dva, tri do deset in še več zvezkov. Tudi ni vedno lahko ločiti med zborniki in zbirkami, ker vsebinsko skupnost, ki je značilna za zbornike, najdemo lahko tudi pri zbirkah. N. pr.: Indogermanische Bibliothek, ki sta jo osnovala H. Hirt in W. Streitberg, bi mogli šteti med zbornike, ki bo tedaj zaključen, ko bodo obdelani vsi indogermanski jeziki. Ker pa ima imenovana publikacija tudi tretji oddelek »Untersuchungen«, je ves njen obseg nedoločen, ker morejo v tretjem oddelku izhajati razprave, dokler bo indogermanščina predmet znanstvenega raziskavanja, četudi bodo morda drugi oddelki že zaključeni.

Serije, zbirke in zbornike katalogiziramo kot anonimne spise, glavni matični list dobi značnico iz stvarnega skupnega naslova. Vsak posamezni kos dobi kazalko z značnico iz svojega posebnega naslova, ki jo izberemo po pravilu o enem, dveh ali več piscih.

Primer:

*Prevodi iz svetovne književnosti. Založila in izdala »Slovenska Matica«. V Ljubljani 1904— . 8°.
zvezkov.*

*Zb. I. Shakespeare William: Kralj Lear. Založna v 5 dej.
Poslovenil A. Funtek. 1904.*

II.

*III. Tolstoj, L(ov) N(ikolajevič): Moč teme. Narodna
drama v 5 dej. Prevela ... M. Govekarjeva. 1907.*

IV. ...

...

Na glavnem listu pustimo po letnici 1904 prostor, da bomo dodali leto, ko bo vsa zbirka zaključena; tedaj bomo tudi napisali, koliko zvezkov zbirka šteje. Pri I. zvezku nismo izpisali Funtkovega krstnega imena Anton, a koravno je na naslovnem listu neskrajšano. Ravno tako smo označili pri III. zvezku krstno ime prevoditeljice samo z M., čeprav stoji na

naslovnem listu Minka. To smo naredili zato, ker ne pišemo kazalk za prevajalce. Pač pa smo dopolnili pri III. zvezku *L. N. v L(ev) N(ikolajevič)*, ker moramo za pravega pisca napisati kazalko. Okrogle oklepaje smo rabili zato, ker se nahaja popolna oblika na čelu uvoda, sicer bi morali rabiti oglate. Vsak posamezni zvezek dobi svojo kazalko, n. pr.:

Tolstoj, L(ev) N(ikolajevič): Moč teme. Narodna drama v 5 dej. Prevela ... M. Govekarjeva. V Ljubljani 1907. — Gl.: Prevodi iz svetovne književnosti. Zv. III.

Naslovni list se glasi: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom. Uredil Jakob Kelemina. 1930. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. Na drugi strani naslovnega lista stoji: Izdano kot četrta knjiga Znanstvene knjižnice.

Glavni listek:

Knjižnica, Znanstvena.

Celje. Družba sv. Mohorja 1927— . 8°. zvezkov.

Zv.: .

:
:

IV. Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom. Ur. Jakob Kelemina. 1930.

Ker imamo samo četrty zvezek Znanstvene knjižnice, smo pustili dovolj prostora, da lahko pozneje vpišemo tudi prve tri zvezke, kadar jih dokupimo.

Prva kazalka:

Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva ... Ur. Jakob Kelemina. Celje 1930. — Gl.: Knjižnica, Znanstvena. ... zv. IV.

Druga kazalka:

Kelemina, Jakob: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom. Celje 1930. — Gl.: Bajke in pripovedke ... — Gl.: Knjižnica, znanstvena. Zv. IV.

Naslovni list se glasi: Slovenski pregovori, reki in prilike. Zbrala Fran Kocbek in Ivan Šašelj. 1934. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. Na listu, ki stoji pred naslovnim listom, pa beremo: Mohorjeva knjižnica 72. Mohorjeva tiskarna v Celju.

Glavni listek:

Knjižnica, Mohorjeva.

Celje. Družba sv. Mohorja 1923— . 8°.
zvezkov.

Zv.: 1. ...

.

.

.

72.: Pregovori, Slovenski, reki in prilike.

Zbrala Fran Kocbek in Ivan Šašelj. 1934.

Prva kazalka:

Pregovori, Slovenski, reki in prilike.

Zbrala Fran Kocbek in Ivan Šašelj.

V Celju 1934.

Gl.: Knjižnica, Mohorjeva ... Zv. 72.

Druga kazalka:

Kocbek, Fran & Ivan Šašelj:

Slovenski pregovori, reki in prilike.

V Celju 1934. 8°.

Gl.: Pregovori, Slovenski.

Gl.: Knjižnica, Mohorjeva ... Zv. 72.

Tretja kazalka:

Šašelj, Ivan:

Slovenski pregovori, reki in prilike.

Zbrala Fran Kocbek in Ivan Šašelj.

V Celju 1934.

Gl.: Pregovori, Slovenski.

Gl.: Knjižnica, Mohorjeva ... Zv. 72.

Bibliothek, Indogermanische.

Hg. v. H[ermann] Hirt & W[ilhelm] Streitberg.

Heidelberg. C. Winter. 1906— . 8°.

Abt. mit Bd.

*I. Abt. Sammlung indogermanischer Lehr- u. Handbücher.**I. Reihe. Grammatiken.*

1. ...

2. ...

itd.

8. Thumb, Albert: *Handbuch der griechischen Dialekte.* (1909).

itd.

21. Hirt, Hermann: *Handbuch des Urgermanischen.* (1931—1934).3 Teile: 1. *Laut- und Akzentlehre* (1931). 2. *Stammbildungs- und Flexionslehre* (1932). 3. *Abriß der Syntax* (1934).

22. ...

itd.

*II. Reihe. Wörterbücher.*1. Walde, Alois: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch.* (1906).

2. ...

itd.

II. Abt. Sprachwissenschaftliche Gymnasialbibliothek.

1. ...

2. ...

3. Bally Ch[arles]: *Traité de stylistique française.* (1909).

itd.

III. Abt. Untersuchungen.

1. ...

itd.

7. Krahe, Hans: *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen. Auf Grund v. Autoren u. Inschriften.* (1925).

8. ...

itd.

IV. Abt. Sprachgeschichte.

1. ...

2. *Solmsen, Felix: Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte. (1922).*

3. ...
itd.

Vsako posamezno delo navedene zbirke dobi seveda kazalke; n. pr.:

Hirt, Hermann:

Handbuch des Urgermanischen.

Leipzig, C. Winter. 1931—1934.

3 Teile.

Gl.: Bibliothek, Indogermanische ... I. Abt. I. Reihe. Bd. 21.

Podobne kazalke dobijo Thumb, Walde, Krahe itd.

Biblioteka, Akademska.

Ljubljana. Akademska založba. 1934— . 8°. zvezkov.

Zo. 1.: Slodnjak, Anton: Pregled slovenskega slovstva. 1934.

2.: Dolenc, Metod: Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. 1935.

3.: Ramovš, Fran: Kratka zgodovina slovenskega jezika. I. (1936).

...

5.: Valvasor (Johann Weikhard): Berilo. Izbral in prevel Mirko Rupel. I. (1936).

6.: Prijatelj, Ivan: Dostojevski in Tolstoj ... 1936.

7.: (Joannes Baptista à Sancta Cruce): Sacrum promptuarium. Izbral in uredil Mirko Rupel. 1937.

Akademska biblioteka je založniška zbirka, ki šteje posamezne kose, njen obseg je neomejen, zaključek zbirke nedogleden. Vsak posamezni kos dobi kazalko, če je treba tudi po več kazalk kot n. pr. 7. zvezek. Naslov 7. zvezka se glasi: *Sacrum Promptuarium Janeza Svetokriškega. Izbral in uredil dr. Mirko Rupel. Na svetlo dala Akademska založba. V Ljubljani MCMXXXVII. (Akademska biblioteka 7).*

Janez Svetokriški se je na svojih spisih imenoval z latinsko obliko, zato potrebujemo najprej imensko kazalko:

1. *Janez Svetokriški. Gl.: Joannes Baptista à Sancta Cruce O. F. M. Cap.*

2. (*Joannes Baptista à Sancta Cruce O. F. M. Cap.*):
Sacrum Promptuarium Janeza Svetokriškega.
 Izbral in uredil Mirko Rupel.
 V Ljubljani 1937.
 Gl.: *Biblioteka, Akademska... 7.*
3. *Rupel, Mirko: Sacrum Promptuarium Janeza Svetokriškega...*
 V Ljubljani 1937.
 Gl.: (*Joannes Baptista à Sancta Cruce*).
 Gl.: *Biblioteka, Akademska... 7.*

Po skupnem naslovu ne katalogiziramo in ga ne upoštevamo, a) kadar se posamezni deli ne štejejo, in b) če založnik posamezne kose sicer šteje, a jim ni dal skupnega naslova.

a) *K o s m o s*, zbirka poljudnoznanstvenih in gospodarskih spisov, spominov, potopisov itd., izdaja Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, brez štetja. Zato katalogiziramo vsak posamezen kos te zbirke kot samostojno delo; n. pr.: *K o s, Milko: Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Ljubljana. Jugoslovanska knjigarna, 1933. 8°.*

Primere pod a) najdemo pogostoma. V novejšem času se celo množijo primeri, da opustijo založniki pri novejših zvezkih štetje, ki ga je imela zbirka pri prejšnjih. Kadar založnik štetje opusti, je najbolje, da mu sledi tudi knjižničar, ker ne kaže uvajati nasilnega štetja. Glavni matični list s skupnim naslovom zaključimo in mu dodamo opombo: *Nadaljnji zvezki brez štetja!*

b) Naslovni list se glasi: Izdaja društvo »Pravnik« v Ljubljani. Zvezek I. Zakonik o sodnem kazenskem postopanju s kratkimi pojasnili. Priredila Metod Dolenc in Aleksander Maklecov. V Ljubljani. J. Blasnika nasl. 1938. 8°.

Prvi del naslova samo pove, da društvo »Pravnik« nekaj izdaja, kaj izdaja, kako je naslov te izdaje, tega ni izdajatelj povedal. Povedal je pač še, da je izdal I. zvezek te izdaje brez imena! Katalogizirali bomo torej brez ozira na štetje, v gornjem primeru pod značnico *D o l e n c, Metod & Aleksander Maklecov* itd.

Primeri pod b) so bolj redki in mnogokrat samo dokaz, da je izdajatelj v knjižnih stvareh, bibliografsko ali tudi jezikovno premalo poučen.

c) Nekatere knjižnice ne katalogizirajo založniških zbirk s štetjem, četudi imajo skupen naslov, ako ne hrani knjižnica cele zbirke. Po pruskih instrukcijah naj se katalogizira vsak posamezni kos, ob koncu se v oklepajih navede skupni naslov zbirke in številka, ki jo ima posamezni kos v zbirki. To pravilo moramo iz praktičnih razlogov odkloniti. Dopustno je le v majhnih ljudskih knjižnicah, ki imajo iz kake obsežne založniške zbirke le eden ali dva kosa.

Sicer pa svetujemo tudi ljudskim knjižnicam, da katalogizirajo po naših pravilih. V tiskanem katalogu, ki bo občinstvu na razpolago in ki je urejen po strokah, mora biti seveda naveden vsak posamezni kos zbirke na onem mestu, kamor po vsebini spada.

Enajsto poglavje

Stvarni katalogi.

Alfabetični katalog po piscih in naslovih potrebuje dopolnilo, ki odgovori na vprašanje, kakšne knjige ima knjižnica o posameznih predmetih, stvareh, strokah itd.? Na to vprašanje odgovori stvarni, strokovni ali realni katalog.

V realnem katalogu niso naslovi knjig urejeni po abecedi piscev in naslovov, ampak po vsebini, po predmetu, po znanstveni stroki, v katero knjige spadajo.

Vsebino vsake knjige lahko označimo na dva načina. Njen vsebinski pojem moremo uvrstiti na določeno mesto v medsebojno povezanost znanstev, ali pa ga označiti z geslom (značnico), ki ga vzamemo iz naslova ali iz vsebine knjige. V prvem primeru bomo n. pr. spis o somračnikih uvrstili v oddelek naravoslovje, pododdelek živalstvo, deblo členonožci, razred metulji. V drugem primeru bomo vzeli iz naslova samo značnico ali geslo *somračniki*.

Bralec, ki išče v knjižnici spise o somračnikih, mora v prvem primeru vzeti v roke strokovni katalog, poiskati v njem oddelek naravoslovje, pododdelek živalstvo, kjer bo preko vseh redov in razredov vretenčarjev in mehkužcev prišel do členonožcev in v njih tretjem razredu prvega reda našel metulje, med njimi tudi somračnike. V drugem primeru bomo značnico ali geslo *somračniki* uvrstili v abecedo, kjer ga bo našel bralec na določenem mestu.

Stvarne kataloge delimo torej v sistematične in v besedne kataloge po značnicah in geslih.

1. Sistematični katalog.

Sistematični katalog (catalogue méthodique ali idéologique, classified ali subject catalogue, catalogo reale) je najstarejši katalog. Nastal je pred abecednim katalogom. Odgovarja mu sistematična ureditev knjižne zaloge, ki je

veljala v starih knjižnicah kot pravilo, tako da je sistematični katalog v mnogih primerih označil mesto, kjer knjiga stoji.

a) S i s t e m a t i k a.

Osnova sistematičnega kataloga je ureditev raznovrstnosti v enotno in smotreno urejeno celoto, v kateri dobi vsaka posameznost svoje mesto, ki odgovarja njenemu razmerju do celote in drugih enot. Sistematični katalog služi praktičnim namenom. V njem mora dobiti vsak tisk svoje določeno mesto po vsebini ali predmetu, ki ga obravnava. Mesto določimo tako, da izhajamo od glavnih znanstvenih panog in njih najbolj obsežnega pojma v vedno bolj podrobne oddelke in veje do vedno manj obsežnih in najbolj ozkih pojmov.

Ako hočemo pismenstvo po medsebojni povezanosti urediti, potrebujemo do podrobnosti izdelan sistem. Takih sistemov je mnogo; lahko so filozofsko enciklopedični, strokovno znanstveni ali bibliografski.

Filozofsko enciklopedična in strokovno znanstvena sistematika izhajata od znanstev, bibliografska sistematika od pismenstva samega.

Filozofsko enciklopedična sistematika hoče podati logično urejen pregled vsega človeškega spoznanja. Izhodišče more biti subjekt znanja, nositelj znanja, torej človek in njegove duševne, to so spoznavne možnosti, razum, spomin, volja itd. Tako je izšla Platonova in Aristotelova sistematika od spoznanja, dognanja in hotenja, Baconova od spomina, razuma in domišljije. Šele pozneje je postalo izhodišče znanstvene sistematike objekt znanja, to so predmeti in pojmi. Tako so nastali razni sistemi, pri katerih pa ne gre za ono stvarno in podrobno razčlemba, ki nam je potrebna za realni katalog, ker filozofski sistemi ne upoštevajo vseh onih znanstvenih panog, ki jih potrebuje realni katalog za inventarizacijo pismenstva.

Od Platona in Aristotela do Ostwalda in Wundta so se vsi pomembnejši filozofi bavili s sistematiko znanstva in izdelali razne sisteme. Ostwald n. pr. razlikuje vede reda, to sta logika in matematika, vede energije, to sta fizika in kemija, ter vede življenja, to so fiziologija, psihologija in sociologija, a ne priznava kot vede ne prava, ne filologije in ne zgodovine. Comte ne prišteva med znanstva teologije,

metafizike in ne psihologije, Dühring pa ne prava, ne filologije in ne medicine.

Filozofska sistematika ne izhaja od pismenstva, zato je tudi za bibliografske ali bibliotečne sisteme neporabna. Za bralca, ki išče knjigo o konkurzih, dednem pravu ali albanščini, je brez pomena, ali sta pravo in jezikoslovje sprejeta v hierarhijo znanstev ali ne. Najti mora knjigo v sistematičnem katalogu, na onem mestu, kamor spada po vsebini in stroki.

Prehod filozofsko enciklopedičnih sistemov k bibliografskim sistemom tvori strokovno znanstvena sistematika, ki izhaja od fakultetnih znanstev. Tudi ta je za bibliotečne namene nesprejemljiva, ker ni njen namen, podati pregled vsega človeškega znanja, in ker vsebuje n. pr. filozofski fakultetni oddelek vrsto duhovnih in naravoslovnih ved, ki morajo dobiti v bibliografski sistematiki samosvoje mesto.

Filozofska in strokovna sistematika ne izhajata od pismenstva, kar ju najbolj loči od bibliografske sistematike, ki mora v polnem obsegu upoštevati pismenstvo. Znanstveni sistemi so okvir za pojme, bibliografski sistemi pa okvir, v katerega uvrstimo pismenstvo. Bibliografski sistem nam služi za pregledno ureditev literature, pismenstva, zato moramo uvrstiti knjigo po njeni vsebini na pravo mesto v sistemu znanstev, to je v ono znanstveno panogo, oddelek in pododdelek, kamor po vsebini spada. Vrstni red posameznih znanstev je za bibliografski sistem brezpomemben, važna so le posamezna strokovna znanstva, njih sodobna vsebina in obseg, po katerem se mora ravnati bibliotečna sistematika in bibliotečni strokovni katalog.

Zahteva, da mora upoštevati bibliografska sistematika sodobno vsebino in obseg znanstev, nam pove hkrati, da traja vsaka bibliografska sistematika le nekoliko časa, da zastari v toliko, kolikor se znanstva razvijajo in se tvorijo nove znanstvene panoge. Zato morajo biti bibliografski sistemi gibčni, da morejo upoštevati menjajoče se smeri in cilje znanstev, da morejo sprejeti pismenstvo novih nastajajočih strok, ki se razvijajo organsko iz starih znanstev in iz že obstoječih kali. Hkrati se tvorijo novi pojmi, večkrat se menja tudi vsebina starega pojma. Kako daleč in kako tesno je novo znanstvo povezano s starim pojmom, ni vedno lahko ugotoviti.

b) Splošna navodila.

Realni katalog ne bo mogel vedno v polnem obsegu slediti razvoju in specializaciji znanstev. Marsikdaj bo treba posamezne dele strokovnega kataloga predelati in na novo razvrstiti, zlasti pri vedah, ki so se tako silno razvile kot naravoslovje in tehnika. Imamo pa tudi primere, da realni katalog sploh ne more slediti časovnemu razvoju, če noče nasilno spremeniti stare upravičene razdelitve. To velja n. pr. za politične spremembe, ki jih sicer realni katalog upošteva, a ne more prilagoditi stare razdelitve novemu stanju. Kdor išče n. pr. literaturo o Slovencih in slovenski zemlji, mora pregledati tudi one oddelke kataloga, ki naštevajo literaturo o deželah, ki danes več ne obstojajo.

Ker služi realni katalog praktičnim namenom, se mu ni treba ozirati na logiko in logično povezanost znanstev, ampak samo na knjižno zalogo, ki jo knjižnica hrani. Zato ne smemo sprejeti za realni katalog bibliografske sistematike te ali one velike znanstvene knjižnice; pač pa moramo na podlagi knjižne zaloge in upoštevajoč krajevne, kulturne in znanstvene naloge knjižnice izdelati svoj sistem. Posamezna znanstva ne bomo razčlenili v preveč drobnih vej in vejic, zlasti pa ne v oddelke in pododdelke, v katere nimamo kaj vpisati. Delitev v oddelke in pododdelke se vrši le na podlagi knjižne zaloge, razčlemba je tedaj odvisna od množine knjig in njih vsebine, ne pa od vzorca za bibliografsko bibliotečne sisteme.

Razčlemba bodi zmerna. Realni katalog, ki ima preveliko število nezadostno izpolnjenih oddelkov in pododdelkov, je prav tako nepregleden, kakor realni katalog, ki ima premalo razčlenjene in prenapolnjene oddelke. Posamezne oddelke, ki postanejo sčasoma prenapolnjeni in nepregledni, moramo na novo razčleniti. Realni katalog je tesno povezan s knjižnico in raste organsko z njo, sorazmerno z njeno knjižno zalogo, njeno znanstveno in kulturno funkcijo. Zato ni realni katalog nikdar zaključen in ni nikdar popoln, ker neprestano raste in zrcali razvoj in delo knjižnice.

Realni katalog moramo redno in dosledno dopoljevati in izpopolnevati. Pomanjkljivostim, nelogičnim in nedoslednim pojavom se ne bomo mogli popolnoma izogniti. Podatki, ki bi jih želeli imeti zbrane na enem mestu, se zaradi sistematike trgajo in razvrstijo v razne skupine.

Tako n. pr. ne bo vsa literatura o Ljubljani ali Sloveniji v sistematičnem katalogu zbrana na enem mestu, ampak jo je treba iskati med zgodovinsko in zemljepisno skupino, med stavbarstvom, slikarstvom, zdravstvom, šolstvom itd. Z obširnim registrom gesel in značnic, s kazalkami za podobne pojme, z navedbo knjig, ki obravnavajo več predmetov, na raznih mestih kataloga, bomo skrbeli, da postane praktično čim bolj uporaben. Nov sistematični katalog bomo sestavili le tedaj, če so stari katalogi že popolnoma nepregledni in jih ni več mogoče prilagoditi današnjim potrebam. Tudi to delo se mora vršiti le po tehtnem preudarku in če imamo dovolj šolanega uradništva.

Realni katalog sestavljamo na podlagi knjig. Zato moramo poznati vsebino knjige, če hočemo njen naslov uvrstiti na pravo mesto. Naslov sam ne zadošča za pravilno sistematično ureditev. Mnogokrat ne pove naslov vsega, kar knjiga podaja, še večkrat nam obljubi naslov več kot knjiga izpolnjuje, ali pa je naslov netočen in medel, kar nas vse lahko zavede, da jo uvrstimo v realnem katalogu na napačno mesto. Brez avtopsije ter kritičnega pregleda naslova in vsebine ne moremo sestavljati stvarnega kataloga.

Naslove sprejmemo nespremenjene v oni obliki, ki jih imajo na matičnem listu. Pomanjkljivim naslovom smemo dodati potrebno pojasnilo ali ustvariti podnaslov, ki bolje označi vsebino knjige.

Sistematično ureditev lahko vsaj deloma nadomestimo z abecedno. To velja zlasti za kraje, države, dežele in pokrajine in vsaj deloma tudi za jezike. Pisatelje lepe književnosti lahko navedemo v abecednem ali časovnem redu ter jih razvrstimo v oddelke pesmi, dramatika, proza. Pri klasikih rabimo oddelke epiko, liriko in dramatiko. Tudi pri pravu, politiki, narodnem gospodarstvu bomo mogli sistematično deloma nadomestiti z alfabetično urejenimi gesli.

Delo pri sistematičnem katalogu si moremo olajšati, če premetrmo naslov 1. po stvarnem pojmu, 2. po znanstveni obliki, 3. po časovnem pojmu, 4. po prostornem pojmu in 5. po literarni obliki. Vsak naslov vsebuje vsaj nekaj teh podatkov, one podatke, ki jih naslov sam ne vsebuje, bomo skušali dognati iz vsebine.

Naslov »Umetnost zapadne Evrope. Oris njenih virov in glavnih dob njenega razvoja« vsebuje stvarni pojem **u m e t n o s t** (1.) in prostorni pojem **z a p a d n o E v r o p o** (4.). Iz podnaslova dobimo še znanstveno obliko **z g o d o**

vino (2.) in literarno obliko oris (5.). Stvarni pojem umetnost je za sistematični katalog preširok, zato pregledamo vsebino knjige, iz katere ugotovimo ožje stvarne pojme: slikarstvo, stavbarstvo, kiparstvo, to je likovna umetnost. Časovni pojem (3.), ki v naslovu ni označen, poiščemo zopet v knjigi; v navedenem primeru obsega stari, srednji in novi vek. Literarna oblika se določi vselej po načinu obdelave (študija, priročnik, učna knjiga, razprava itd.).

Obseg literature, ki jo sprejmemo v sistematični katalog, je pri velikih znanstvenih knjižnicah omejen in ne vsebuje mnogokrat zelo važnih prispevkov, ker se strokovni časopisi v realnem katalogu sicer navedejo, a posamezni prispevki ne zabeležijo. To je mogoče samo v majhnih knjižnicah, ki imajo le malo časopisov. Kdor hoče za svoje delo izrabiti strokovne časopise, se mora poslužiti tiskanih strokovnih bibliografij, kazal in registrov, ki jih izdajajo strokovni časopisi za več letnikov, ali sicer sam pregledati posamezne letnike. Vendar moramo sprejeti v sistematični katalog samostojne priloge znanstvenih časopisov. Serije bomo navedli s skupnim naslovom v splošnem oddelku one stroke, kateri so namenjeni, vsako posamezno delo uvrstimo v odgovarjajoči pododdelek.

Med dolžnostnimi izvodi je mnogo literature, ki je ni vredno zabeležiti v sistematičnem katalogu. Vendar morajo knjižnice zaradi teritorialnih nalog sprejeti v sistematične kataloge tudi manj pomembne tiske.

c) Sestava in oblika stvarnega kataloga.

Stvarni katalog je praktični vodnik v knjižno zalogo biblioteke. Zato ne odloča pri njegovi sestavi sistematika, pač pa knjižna zaloga, po kateri se razčlemba izvrši. Nepotrebno in nemogoče je, da bi določili za vse knjižnice enotne sisteme. Najvažnejši sistemi in primeri, ki jih bomo navedli pod točkami d), e) in f), naj služijo le kot nekako navodilo, ne pa kot pravilo.

Posamezne skupine, v katerih združimo vse, kar je znanstveno sovrstno, označimo z velikim črkami ali rimskimi številkami. Vse, kar je drugovrstno, moramo ločiti, četudi služi posamezni stroki kot pomagalo ali dopolnilo.

Samostojne skupine delimo po istem principu v oddelke in pododdelke, tako da družimo, kar je sovrstno, in ločimo od drugovrstnega. Delitev mora biti naravna in ne nasilna.

Razčlemba gre le toliko v podrobnosti, kolikor je za praktično rabo katalogov potrebna, ne sme biti nepregledna, ne sme onemogočiti hitre orientacije ter sloni na knjižni zalogi, na posebnih nalogah ali specialnih zbirkah knjižnice (glej str. 29—33).

Knjige uvrstimo po vsebini, to je po stvarnem pojmu (gl. str. 237); znanstvena oblika, časovni in prostorni pojmi odločajo šele v drugi vrsti za uvrstitev v pododdelke. Literarna oblika odloča samo za vrstni red v oddelku ali pododdelku. Jezik, v katerem je knjiga pisana, se pri sistematični uvrstitvi ne upošteva, razen kadar gre za slovarje, slovnice in ona dela, ki jih moramo uvrstiti v jezikovne in narodne skupine.

Naslove smemo v sistematičnem katalogu krajšati, vendar le toliko, da je vsebina knjige dovolj jasno označena. Če je potrebno, dodamo sami naslovu v oklepajih še podnaslov ali značnico za točnejšo opredelitev. Navesti moramo tudi signaturo knjige, letnico, izdajo in format.

Naslove pišemo na pole (f^o), ki jih pozneje vežemo v knjigo. Levo stran pustimo prazno za nove prirastke. Namesto knjige rabimo tudi liste, ki jih združimo v posebne mape. Pozneje lahko vrinemo po potrebi vedno nove liste ali pa izločimo prenapolnjene in jih vnovič prepíšemo. Tudi novo razčlemba bomo lažje izvedli, če rabimo liste.

Sistematični katalog lahko pišemo tudi na listkih, ki jih razvrstimo po strokah, oddelkih in pododdelkih. Posamezne stroke in oddelke napišemo na glavo večjih listov, ki nam služijo kot vodilnice. Za vodilnicami uvrstimo liste z naslovi.

Skupine lahko označimo s tekočimi številkami. Vsak list dobi številko, ki odgovarja oddelku in pododdelku, v katerega spada knjiga po svoji vsebini. Na glavi vodilnic označimo številko in skupino, za njo sledijo vsi listki, ki nosijo isto številko, po časovnem ali abecednem redu.

Vrstni red je pri posameznih strokah vedno isti. Na prvem mestu stojijo bibliografije, splošna dela, časopisi, enciklopedije, viri, nato sledijo učbeniki in priročniki, končno monografije in drugi doneski. Pri posameznih pisateljih stojijo na prvem mestu zbrani spisi v časovnem redu, nato izbrani spisi, posamezna dela, končno prevodi, razlage in tako dalje.

Uvod v sistematični katalog tvori rotulus, ki vsebuje natančen pregled razčlemba vseh oddelkov in pod-

oddelkov. Vsaka samostojna znanstvena panoga ima svoj rotulus, ki tvorijo v celoti sistematično razdelitev znanstev.

Zaključek sistematičnega kataloga tvori *abecedno kazalo*, ki je tako važno kakor rotulus. Abecedno kazalo, register ali realni repertorij obsega samo značnice, ki pokažejo na ono mesto strokovnega kataloga, kjer so navedeni naslovi knjig, ki obravnavajo pojem značnice. V realnem repertoriju bomo dali prednost značnicam z ozkimi pojmi. Mogli bi se celo odločiti, da ne sprejmemo vanj onih značnic, ki jih vsebuje sistematična razčlemba, katero smo sprejeli za rotulus. Vendar se to ne priporoča. Za abecedno kazalo odločajo praktični oziri in potrebe obiskovalcev. Misliti moramo tudi na to, da se do podrobnosti razčlenjen rotulus težje pregleda kot abecedno kazalo. Abecednega kazala piscev sistematični katalog ne potrebuje, ker imamo tako abecedne knjižne ali listkovne kataloge.

d) Najvažnejši bibliografski sistemi.

Bibliografski in bibliotečni sistemi so mnogoštevilni. Skoraj vsaka starejša znanstvena knjižnica je izdelala svoj sistem, ki je služil kot podlaga za ureditev knjižne zaloge.

Najbolj znane nemške sisteme so izdelali K. Gessner (1545), Joh. Mich. Francke (1750), A. A. E. Schleiermacher (1852) in O. Hartwig (1888). Po njih sistemih so se ravnale knjižnice in jih hkrati prilagodile svojim namenom in potrebam. Najbolj se je razširil Hartwigov sistem, ki je ločil duhovne vede od naravoslovnih ter uvrstil kot vmesni člen zemljepis. Hartwig se je trudil ustvariti praktičen sistem, ni se oziral na logično izgraditev in je rabil pogostoma abecedno ureditev.

V Franciji se je najdalje ohranila srednjeveška delitev v pet skupin, ki je služila tudi za podlago sistemu, ki ga je izdelal Joannes Garnarius (Garnier) za pariško jezuitsko knjižnico (1678), akoravno je rabil Garnier od kraja le štiri, pozneje sedem razredov. Garnierovo delitev je končno izboljšal J. C. Brunet (Manuel du libraire et de l'amateur de livres, t. VI. 1865), ki je prevzel zopet delitev v pet skupin (Théologie, Jurisprudence, Sciences et Arts, Belles Lettres, Histoire).

Na Angleškem se dolgo niso zanimali za sistematiko. Antonio Panizzi je izdal abecedne sezname knjižnice britanskega muzeja s stvarnimi registri in s tem vplival tudi

na druge knjižnice. Leta 1825 je izdelal Thomas Hartwell Horne sistem, ki sloni na francoskem vzorcu. Za javne ljudske knjižnice je izdelal Edward Edwards potrebno sistematiko (1859). Njemu so sledili tudi drugi.

Iz Amerike, kjer so začeli gojiti bibliotečno sistematiko šele v sedemdesetih letih minulega stoletja, je izšla decimalna klasifikacija, ki je kmalu zaslovela po vsem svetu. — Leta 1876 je izdal tedaj pet in dvajsetletni knjižničar Melvil Dewey knjigo *Decimal Classification and Relativ Index*. Njegov sistem je leta 1895 izboljšal Mednarodni bibliografski institut v Bruxellesu z namenom, da bi služil kot podlaga za nameravano svetovno bibliografijo. Dewey ni postavil novega znanstvenega sistema, obdržal je običajno razdelitev v teologijo, filozofijo itd. A posamezne stroke, oddelke, pododdelke, veje in panoge je označil s številkami po desetinah.

Dewey je razvrstil človeško znanje v deset razredov: 1. filozofija, 2. verstvo, 3. socialne vede, pravo in uprava, 4. jezikoslovje, 5. matematika in naravoslovje, 6. uporabne znanosti, medicina, tehnika, 7. umetnost, 8. lepa književnost, 9. zgodovina in zemljepis. Z ničlo 0 je označil vselej splošna dela vsakega razreda in njih obliko: 01 teorija, 02 priročniki, 03 slovarji, 04 predavanja, 05 časopisi, 06 družbe, 07 študije, 08 zbirke, 09 zgodovina.

Šesti razred, uporabne vede, se n. pr. deli od 1 do 9: 60 splošno, 61 medicina, 62 inženirstvo, 63 kmetijstvo... 66 kemična tehnologija... 69 stavbarstvo.

Vsak teh oddelkov se deli v pododdelke od 1 do 9; n. pr. 66 tehnologija: 660, 661, 662... 669 rudoslovje, kovinoznanstvo.

Vsak pododdelek in vsaka nadaljnja veja in panoga se zopet delijo; n. pr. 669 rudoslovje se deli: 669 1 železo in jeklo, 669 2, 669 3... 669 9.

669 1 se deli: 669 12, 669 13... 669 16 izdelovanje surovega železa, ... 669 19.

669 16 se deli: 669 161, 669 162 talitev, 669 163... 669 169.

669 162 se deli: 669 162 1, 669 162 2 plavži, 669 162 3... 669 162 9.

669 162 2 se deli: 669 162 21, 669 162 22 vetrniki, 669 162 23... 669 162 29 itd.

Mednarodni bibliografski institut v Bruxellesu je Deweyovo klasifikacijo izboljšal, izpopolnil, a tudi kompliciral.

Uvedli so posebne znake: oklepaj () za geografske pojme, narekovaj » « za čas, literarno obliko označuje ničla 0 in sledeče številke od 1 do 9, enačaj = jezik. Z decimalnim sistemom in z navedenimi znaki lahko označimo vsebino knjige do vseh podrobnosti, a številke rastejo v neskončnost, in brez posebnih seznamov so številke in znaki nerazumljivi. Tako pomeni n. pr. (43) Nemčijo, 55(43) je geologija Nemčije, 52(04) znači razpravo o astronomiji, 52(04) = 3 isto razpravo v nemščini.

Kot primer, kako daleč gredo kombinacijske možnosti, se navaja značnica 52 388 : 3983 (4336) »1403« (04) = 3, to je: p r e d a v a n j e (04) v nemškem jeziku = 3 o luninem mrku 52 388, ki se je videl leta »1403« na severnem Bavarskem (4336) in njegov odnos : do praznovanja 3983.

Decimalna klasifikacija se rabi večinoma v manjših znanstvenih ali ljudskih knjižnicah Severne Amerike, Anglije, Belgije, Skandinavije, Rusije in Španije.

e) Primer strokovne razčlenbe za večje
ljudske knjižnice.

- A. Splošna dela: 1. Enciklopedije.
2. Bibliografije in biografije.
3. Zborniki.
4. Revije in časopisi.
- B. Lepslovje: 1. Pesmi.
2. Drame.
3. Operni teksti.
4. Pripovedništvo: a) družabno in ljubavno, b) moderno socialno in kulturnopolitično, c) biografsko, č) zgodovinsko, d) iz svetovne vojne, e) pomorsko, f) potopisno, eksotično in pustolovno, g) fantastično, okultistično in utopično, h) kriminalno, i) humoristično in satirično, j) živalske in naravoslovne zgodbe, k) bajke in pravljice.
5. Mladinsko slovstvo: a) pesmi, igre in pripovedništvo, b) mladinske poučne knjige, c) mladinski časopisi, č) slikanice in razno.
- C. Verstvo: a) Teksti in viri, b) liturgija, c) apologetika, č) kritika, d) zgodovina...
- Č. Modroslovje: a) Zgodovina, b) logika, c) psihologija, č) spoznavna teorija, d) metafizika...

- D. Vzgojeslovje in šolstvo.
- E. Kulturna in slovstvena zgodovina, jezikoslovje.
- F. Zgodovina (splošna, posameznih držav in narodov po abecednem redu), avtobiografije, spomini.
- G. Umetnost, glasba, slikarstvo, kiparstvo, gledišče, ples, kino, radio.
- H. Državo- in pravoznanstvo.
- I. Politika: a) Splošno, b) posamezne politične stranke, c) svetovna vojna, č) povojna doba, d) fašizem, e) nacionalni socializem, f) posamezne države in pokrajine...
- J. Socializem: a) Splošno, b) socialna demokracija, c) krščanski socializem, č) komunizem...
- K. Narodno gospodarstvo: a) Splošno, b) kapitalizem, c) racionalizacija, č) etatizem, d) socialna politika, e) delavsko strokovno gibanje, f) kmečko gibanje, g) delavsko in kmečko zavarovanje, h) mezde, stavke...
- L. Zemljepisje, geologija, narodopisje, potopisi, turizem...
- M. Naravoslovje: a) Rastlinstvo, b) živalstvo, c) biologija...
- N. Zdravstvo, higiena, telesna kultura, spolno vprašanje, šport, živinozdravništvo.
- O. Matematika, fizika, kemija, tehnika, stavbarstvo.
- P. Trgovina, obrt in industrija.
- R. Kmetijstvo, vrtnarstvo, sadjarstvo, gospodinjstvo*

Vsaka knjižnica se mora pri strokovni razčlembi ravnati po knjigah, ki jih ima, ne pa po teoretičnem vzorcu. Zato bo knjižničar oddelke in pododdelke primerno krčil, združil ali sploh opustil. V eno skupino lahko n. pr. združimo verstvo, modroslovje in vzgojeslovje, združimo lahko tudi splošno zgodovino s kulturno in slovstveno zgodovino ter umetnostjo; skupine državo- in pravoznanstvo, politika, socializem in narodno gospodarstvo postavimo pod skupno značnico pravne in socialne vede itd. Najmanjše ljudske knjižnice potrebujejo le pet, štiri ali tudi samo tri skupine (n. pr.: Mladinski spisi, zabavni spisi in poučno slovstvo).

f) Primer sistematične razčlembे za znanstvene knjižnice.

Vse človeško znanje in vednosti uvrstimo v deset obsežnih skupin, ki jih razdelimo v oddelke, pododdelke, veje in panoge. Izmed spodaj navedenih skupin bomo kot vzorec

bolj podrobno razčlenili samo prvo, peto, šesto in sedmo skupino. Vsak knjižničar si mora sistematično razčlemba sestaviti tako, da odgovarja nalogam knjižnice in njenim knjižnim zakladom.

Splošna razčlemba.

- I. Splošna dela.
- II. Verstvo.
- III. Modroslovje.
- IV. Čista znanstva.
- V. Uporabna znanstva in tehnologija.
- VI. Lepe umetnosti.
- VII. Jeziki in slovstva.
- VIII. Zemljepisje.
- IX. Zgodovina narodov.
- X. Socialne vede.

I. Splošna dela.

A. Bibliografije:

1. Bibliografije bibliografij:
 - a) splošne,
 - b) posamezne.
2. Bibliografije po piscih:
 - a) mednarodne,
 - b) narodne in pokrajinske,
 - c) poklicne.
3. Strokovne bibliografije:
 - a) splošne mednarodne,
 - b) splošne narodne,
 - c) posebne mednarodne,
 - č) posebne narodne.
4. Tipografske bibliografije:
 - a) splošne,
 - b) po krajih,
 - c) po tiskarjih.
5. Bibliografije ilustriranih knjig.
6. Bibliografije zbirk:
 - a) krajevne,
 - b) posamezne.

7. Trgovski katalogi:
a) založnikov,
b) antikvarjev.
- B. Splošne enciklopedije.
- C. Splošne periodične publikacije:
1. Letniki.
2. Revije.
3. Časopisi.
II. ...
III. ...
IV. ...
- V. Uporabne vede in tehnologija.
- A. Bibliografija.
- B. Splošno. Zgodovina uporabnih ved.
- C. Uporabna matematika:
Splošna matematika. Statistika. Finančna matematika (računovodstvo, zavarovanje, bančni računi). Grafični računi. Mehanični računi. Geodezija. Topografija. Zemljemerstvo. Opisna geometrija. Perspektiva. Obdelovanje kamnov in lesa. Industrijsko risanje. Računske in hazardne igre. Razne uporabe: Tajne pisave, itd. ...
- Č. Uporabna mehanika:
Splošna uporabna mehanika. Mehanična konstrukcija. Urarstvo. Stroji za orodje. Dvigala. Vozovi. Avtomobili. Traktorji. Ladje (konstrukcija, pogon, vodstvo) itd. ...
- D. Uporabna astronomija:
Navigacija. Astrologija itd. ...
- E. Uporabna aerodinamika:
Aerostatika. Aviacija itd. ...
- F. Uporabna hidravlika:
Motorji. Turbine. Kotli itd. ...
- G. Uporabna akustika:
Glasbila. Fonograf. Zvočni film. Sirene in zvočni signali itd. ...
- H. Uporabna optika:
Očala in daljnogledi. Fotografija. Kinematografija itd.
- I. Elektrotehnika:
Splošna dela. Merjenje. Poskusi. Produkcija električne energije. Transmisija in razdelitev. Transformacija. Po-

gon. Razsvetljava. Električni žarki. Elektrobiologija. Elektrokemija. Elektrometalurgija. Telegraf. Telefon. Brežični telefon. Visoka napetost itd. ...

J. Uporabna fizikokemija:

Radioskopija. Radioterapija itd. ...

K. Industrijska kemija:

Splošna dela. Ureditev delavnic. Goriva in njih izkoriščanje. Industrijski minerali. Metalurgija. Organske industrije.

L. Uporabna geologija:

Rudokopi. Metalurgija. Kamnolomi. Izviri (slatine in toplice) itd. ...

M. Uporabna botanika:

Kmetijstvo. Vrtnarstvo. Vinogradništvo. Gozdarstvo itd.

N. Uporabna mikrobiologija:

Industrija kvasov. Pivo. Siri itd. ...

O. Uporabna zoologija:

Živalstvo. Vzreja. Ribarstvo. Čebelarstvo. Perutninarstvo. Lov itd. ...

P. Uporabna psihologija:

Pedagogika. Grafologija. Fizionomija itd. ...

R. Uporabna biologija:

Medicina:

1. Medicinska bibliografija.

2. Metoda, zgodovina in filozofija medicine.

3. Splošna dela. Medicinski slovarji.

4. Anatomija. Histologija. Embriologija. Teratologija (spački).

5. Biološka in medicinska fiziologija, fizika in kemija.

6. Patologija in klinika.

7. Diagnostika in metoda preiskavanja.

8. Terapevtika:

a) Splošna dela.

b) Vzorci.

c) Metode.

č) Organi in funkcije.

d) Bolezni.

e) Socialne kategorije bolezni.

9. Farmakologija.

10. Sodna medicina.

11. Higiena in profilaksa.
 12. Veterinarstvo.
- S. Kompleksne tehnike:
1. Tehnika in ekonomija gospodarstva in gospodinjstva.
 2. Tehnika trgovstva. Administracija.
 3. Stavbe. Zasebne stavbe.
 4. Javna dela. Mostovi in ceste. Železnice. Luke.
 5. Mornarstvo.
 6. Vojaštvo.
- Š. Razne tehnologije (v abecednem redu).

VI. Lepe umetnosti.

- A. Bibliografija.
- B. Estetika. Filozofija umetnosti.
- C. Splošna zgodovina lepih umetnosti:
1. Svetovna.
 2. Po deželah.
 3. Po dobah.
- Č. Teoretična glasba.
- D. Praktična glasba.
- E. Ples.
- F. Arhitektura.
1. Splošna dela.
 2. Stavbe.
 3. Vrtovi.
 4. Notranja dekoracija.
- G. Kiparstvo.
- H. Risarstvo.
- I. Slikarstvo.
- J. Graverstvo.
- K. Dekorativna umetnost:
1. Dekorativne umetnosti v splošnem.
 2. Glineni izdelki: Keramika, steklenine, emajl, mozaik, cerkvena okna.
 3. Kovinski izdelki: Kovaški izdelki, izdelki iz zlata in srebra, medalje in kovanci.
 4. Lesni izdelki: Pohištvo, leseni oboji, žgane slike.
 5. Tkanine: Blago, čipke, preproge, tapete.
 6. Knjižna umetnost: Tiskarstvo, miniature, ilustracije, vezava.

7. Razne umetnosti: Izdelki iz slonovine, draguljarstvo, usnjarstvo.

L. Gledališka umetnost.

M. Kinematograf.

N. Noše.

O. Muzeji. Zbirke. Razstave.

P. Razno.

(Pododdelki vsakega oddelka):

1. Estetika.

2. Tehnika.

3. Splošna zgodovina (svetovna, po deželah, po dobah).

4. Zgodovina v monografijah.

5. Viri.

VII. Jeziki in slovstvo.

A. Jeziki:

1. Bibliografija.

2. Metoda, zgodovina in filozofija jezikoslovja.

3. Izvor jezikov.

4. Splošne študije o jezikih.

5. Študije o posameznih jezikih:

a) (v abecednem redu).

(Za vsak jezik):

1. Zgodovina.

2. Pravopis.

3. Etimologija.

4. Slovarji.

5. Fonetika.

6. Slovnice.

7. Prozodija.

8. Narečja.

6. Pisava.

B. Literature:

1. Splošne slovstvene bibliografije.

2. Metoda, zgodovina in filozofija literarnega študija.

3. Književnosti stare dobe (v abecednem redu).

4. Orientalne književnosti (v abecednem redu).

5. Moderne književnosti (v abecednem redu).

(Za vsako literaturo):

a) Filologija in metoda.

b) Slovstvena zgodovina:

1. Bibliografija.

2. Splošna zgodovina.
 3. Splošne in razne študije.
 4. Zgodovina literarnih vrst (v abecednem redu).
 5. Zgodovina literarnih snovi (v abecednem redu).
 6. Slovstvena zgodovina po dobah (v časovn. redu.)
 7. Slovstvena zgodovina po pokrajinah in deželah (v abecednem redu).
 8. Slovstvena zgodovina po piscih (v abecedn. redu).
- c) Književna umetniška dela:
1. Poezija.
 2. Dramatika.
 3. Romani, povesti in novele.
 4. Moralisti in esejisti.
 5. Govorništvo.

6. Primerjalna literatura.

VIII. ...

IX. ...

X. Socialne vede.

A. ...

B. ...

.

.

.

F. Pravo:

1. Splošna dela.
2. Filozofija prava in prirodno pravo.
3. Pravna zgodovina.
4. Kanonsko in cerkveno pravo.
5. Mednarodno pravo:
 - a) Zasebno pravo.
 - b) Kazensko pravo.
 - c) Državno pravo.
6. Narodno pravo:
 - a) Civilno pravo (trgovsko, pomorsko itd.).
 - b) Kazensko pravo.
 - c) Vojaško pravo.
 - č) Administrativno, javno, ustavno pravo.

- d) Fiskalno pravo.
- e) Delavsko in industrijsko pravo.
- f) Kolonialno pravo.

7. ...

·
·
·

G. ...

·
·
·

2. Besedni katalog.

Sistematični katalog v knjižni obliki lahko dopolnjemo vedno le do neke meje. Ko je ves prostor izrabljen, in če smo razčlenbo sproti prilagodili razvoju znanstvenih panog, postane nepregleden, ne glede na to, da je v podrobnosti razčlenjen rotulus za povprečnega obiskovalca le teže umljiv. Kdor hoče n. pr. najti literaturo o jabolčnem zavijaču, mora v sistematičnem katalogu pregledati vso razčlenbo živalstva in kmetijstva. Hitreje bi se mogel poučiti, če bi našel vso literaturo navedeno na enem mestu pod značnico ali geslom *jabolčni zavijač*.

Za hitrejšje podatke, kaj ima knjižnica o posameznih predmetih, služi besedni katalog, ki je urejen po abecedi, in kjer najdemo n. pr. pod značnicami *jabolčni zavijač*, *severni tečaj*, *stavke* itd. vso potrebno literaturo, ne da bi bilo treba pregledati sistematično razčlenbo naravoslovne skupine, zemljepisa, geologije in meteorologije, socialnih ved itd. Besedni katalog združi na istem mestu vse, kar je sistematični katalog razčlenil in razdelil na oddelke in pododdelke.

Besedni katalog so poznale že nekatere samostanske knjižnice srednjega veka, v začetku 19. stoletja ga je M. Schrettinger kot prvi uvedel pri dvorni knjižnici v Münchenu. Razširil, zagovarjal ter teoretično in praktično utemeljil se je šele v našem stoletju. Danes ga poznajo že povsod: Subject Catalogue, Catalogue par matières, ... analytique, ... idéologique, Catalogo per soggetto, Schlagwortkatalog, heslový katalog, katalog przedmiotowy itd.

Besedni katalog je samostojna tvorba; ločiti ga moramo od sistematičnega kataloga in od njegovega realnega repertorija, kateremu je sicer podoben, a ima svojo teorijo, svoja pravila in svojo obliko.

a) Splošna navodila.

Besedni katalog je abecedno urejena zbirka značnic ali gesel, ki so jezikovni izraz za pojme, s katerimi označimo najbolj kratko, točno in nedvomljivo vsebino posameznega spisa.

Vsak naslov je sicer povezan in navezan na vsebino knjige. A vsak naslov nam še ne pove, kaj je vsebina knjige. Tujec, ki bere prvič naslov: *Župančič, Oton: Mlada pota*, more iz naslova sklepati na pesmi, dramo, povest, slovestvene ali umetniške eseje, splošno kulturno razpravo in tudi na potopis. Iz naslova *Šušteršič, Ivan: Moj odgovor* lahko sicer sklepamo na polemičen spis, a o čem se v spisu polemizira, je razvidno šele iz vsebine, ne pa iz naslova. Nasprotno nam naslov *Šerko, Alfred: O psihoanalizi* točno pove, o čem knjiga razpravlja.

Kakor za sistematični katalog, tako moramo tudi za besedni katalog pregledati vsebino knjige in ne samo njen naslov. Ako ugotovimo iz vsebine, da je naslov dovolj točen, vzamemo značnico (Stichwort) iz naslova, ako je naslov premalo jasen ali celo dvoumen in ne označuje dovolj natančno vsebine knjige ali predmeta, ki ga knjiga obravnava, bomo ustvarili iz naslova, podnaslova in vsebine umetno značnico ali geslo (Schlagwort).

V prej navedenih primerih bomo Šerkovo knjigo vpisali pod značnico *psihoanaliza*, za Šušteršičev spis pa izberemo geslo *slovenska politična zgodovina*. Ker je pa pisec Šušteršič sam viden tvorec slovenske politike, bomo njegov spis navedli tudi pod značnico *Šušteršič, Ivan*.

Naslov *Moravski, Maryan S. J.: Večeri ob Lemanu* nam ponuja sicer krajevno značnico *Lac Léman, Ženevsko jezero*, a že iz kazala je razvidno, da moramo knjigo uvrstiti pod geslo *katoliški svetovni nazor*.

Imamo pa tudi besedne kataloge, ki vzamejo značnico vedno le iz naslova, ne glede na to, ali je vsebina ali predmet knjige dovolj jasno opredeljen ali ne. To so knjigotrški katalogi, ki služijo v prvi vrsti onim kupcem, ki vedo sicer naslov ali se ga vsaj medlo spominjajo, a ne vedo piščevega imena. Take kataloge priporočajo tudi za ljudske in mladinske knjižnice, ako ne more knjižničar sam iz svojega znanja dopolniti pomanjkljive navedbe primitivnih bralcev.

Besedni katalog ne vsebuje vseh knjig, ki jih knjižnica hrani, ker imamo skupine spisov, za katere ne moremo iz

naslova, a tudi ne iz vsebine izbrati primernege gesla ali značnice. Formalne literarne vrste (zbrani spisi, razni spisi, zbirka člankov itd.) ne vsebujejo določenega pojma, ki bi ga mogli označiti z geslom ali značnico. Jerneja Kopitarja *Kleinere Schriften* bi mogli uvrstiti samo pod splošnima značnicama *jezikoslovje* in *slovstvo*. Sem spadajo tudi mnogi časopisi, časniki, serije, zborniki itd. Posameznih časopisnih člankov ne sprejmemo ne v sistematični in ne v besedni katalog. Vendar moramo znanstvene časopise, ki gojijo eno ali več znanstvenih panog, sprejeti v besedni katalog z eno ali več značnicami, četudi posameznih člankov ne katalogiziramo. Na splošno ne sprejmemo v besedni katalog, kar se brez težave najde v abecednem katalogu, v prvi vrsti ne bomo torej sprejeli leposlovja.

Za besedni katalog znanstvenih knjižnic je večina leposlovja brez pomena. Mogli bi sicer misliti na značnice in gesla kot *epika*, *dramatika*, *lirika*, *roman* itd., ali na seznam piscev, združenih pod jezikovnim geslom (*francoščina*, *nemščina*...), vendar zadoščajo za vse to splošni abecedni katalog, literarnozgodovinska dela, bibliografije itd. To seveda ne velja za življenjepise, komentarje itd. o posameznih pesnikih in pisateljih, ki jih moramo v besednem katalogu uvrstiti pod imensko značnico. Isto velja za dela upodablajočih umetnikov in glasbenikov, ki jih je ravno tako iskati v abecednem katalogu, spise o njih in njihovem delu, razlage itd. pa v besednem katalogu pod imensko značnico.

Iz leposlovja bomo sprejeli v besedni katalog kvečjemu one pesnitve, drame, romane in povesti, za katere moremo iz naslova ali vsebine določiti zgodovinsko, imensko ali pokrajinsko značnico ali geslo. N. pr.: Župančičevo *Veroniko Deseniško*, Kreftovo Veliko puntarijo (geslo: *kmečki upori*), Gagernov roman *Ljudstvo* (geslo: *Udmanič*) itd. V vseh teh primerih moramo navesti v besednem katalogu literarno obliko (roman, drama itd.), da ne bo bralec morda pričakoval zgodovinske razprave.

b) Obseg in oblika značnic in gesel.

Pri izberi značnic in gesel imamo razne možnosti. Včasih bo že značnica v naslovu dopustila razne jezikovne oblike ali zahtevala bolj točno formulacijo, gre pa tudi za vprašanje širšega ali ožjega pojma. Kako naj ravnamo z značnicami, ki vsebujejo sicer en sam pojem, a obstojijo iz enega

ali dveh pridevnikov in samostalnika. Za Humkov spis Boj sadnim škodljivcem lahko vzamemo značnico *sadni škodljivci* ali tudi *škodljivci sadni*, sistematiki pa se približamo z značnicami: *Sadjarstvo: sadni škodljivci* ali *Kmetijstvo: Sadjarstvo: sadni škodljivci*.

Imamo pa tudi v naslovih pojme, ki so sicer povezani z vsebino knjige, a kot značnice popolnoma nerabljivi, ker so preširoki. V naslovih *Umor v Sarajevu* ali *Zaton Avstro-Ogrske* nam morejo služiti kot geslo samo *Sarajevo* in *Avstro-Ogrska*, nikdar pa ne *umor* ali *zaton* kot presplošna pojma. V drugih primerih bomo našli zopet naslove, za katere ne zadošča ena sama značnica. Dragaš, B.: *Pravila za kopanje, sončenje in zračenje*... potrebuje tri značnice, ako se morebiti ne zadovoljimo z eno samo *higiena*, s katero se pa zopet vračamo k sistematičnemu katalogu. Iv. Prijatelja knjiga *Tolstoj in Dostojevski* potrebuje dve imenski značnici.

Značnice se torej razlikujejo vsebinsko po ožjem ali širšem pojmu, po podrejenosti ali nadrejenosti, po njih vrstnem redu in slovnično po besedni vrsti. Vse to določa mesto, kamor se značnica v abecednem redu uvrsti. Zato moramo za izbiro značnic in gesel, za njih pojmovno vsebino in njih slovniško obliko določiti pravila, po katerih se bomo ravnali, da bo besedni katalog enakomeren. Ako bomo rabili poljubno včasih širše pojme, drugič zopet le ožje, ako rabimo značnico v pridevniški, drugič v samostalniški, v tuji ali domači obliki brez reda in doslednosti, bo postal besedni katalog nepregleden, iskanje zamudno in mnogokrat tudi brezuspešno.

Po pravilu, ki velja za vse bibliotečno delo, ne bomo brez nujne potrebe spreminjali smernic, ki smo jih od kraja sprejeli. Mislili bomo tudi na to, da pišemo besedni katalog za obiskovalce, od katerih pozna le najmanjši del znanstveno sistematiko. V dvomljivih primerih bomo vedno pisali kazalke.

Značnice in gesla so besedni izrazi za pojme. Če hočemo množico gesel in značnic smotreno urediti, dosledno izbirati med različnimi možnimi gesli in njih oblikami, moramo pojme razčleniti.

1. **Osebn i p o j m i.** Pod osebnim imenom uvrstimo vse življenjepise, avtobiografije, jubilejne spise in zbornike; pesnitve, povesti, romane in drame, ako stoji v središču zgodovinska oseba. V vsakem primeru je treba še dognati, ali potrebujemo še drugo geslo, n. pr. pri avtobiografijah

politikov za politično zgodovino, pri jubilejnih zbornikih znanstvenikov za znanstveno stroko itd. Z osebnim imenom bomo označili kataloge kolektivnih razstav, slavnostne, žalne, pogrebne in druge priložnostne spise, polemike, pravde itd. N. pr.: Bericht über die Gründung und Enthüllung des Stefan-Denkmal in der Universität zu Wien... Wien 1896. 4°, dobi v besednem katalogu značnico *Štefan, Josip*.

2. **Krajevne pojme**, deželne, pokrajinske in narodne pojme bomo za besedni katalog redno upoštevali. Kakršne koli spise in opise Ljubljane, njenih delov, stavb, ustanov itd. bomo vedno postavili pod značnico *Ljubljana*. Kronika mestne občine ljubljanske. Izdaja mestna občina v Ljubljani... 1934— mora dobiti splošno geslo *Ljubljana*, ne glede na to, da je treba za Kroniko še drugo geslo *Slovenska mesta*.

3. **Časovni pojmi** lahko obsegajo krajšo ali daljšo določeno dobo, desetletja, stoletja, tisočletja. Mnogokrat rabimo namesto časovnih pojmov

4. **stvarne pojme**, n. pr.: *preseljevanje narodov, tridesetletna vojna, tabori* itd., ki nam razbremenijo zlasti krajevne in časovne skupine, da ne postanejo preveč obširne in nepregledne.

5. **Oblikovni pojmi** označijo zunanjo in notranjo obliko, ne pa vsebine. Roman, drama, novela itd. označuje literarno vrsto; slovar, slovnica, antologija itd. označuje tehnično obliko. Tretja vrsta oblikovnih pojmov se tiče načina objave: poročilo, zbornik, letopis, časopis itd.

K oblikovnemu pojmu prištevamo tudi jezik, v katerem je knjiga napisana, akoravno ga lahko združimo s krajevnim in narodnim pojmom in se izenači s stvarnim pojmom, kadar gre za slovnice, slovarje itd.

Za besedni katalog bomo po možnosti izbrali osebne, krajevne in časovne pojme, vendar nam bodo tudi oblikovni pojmi mnogokrat koristili in so zlasti potrebni za ljudske knjižnice in njih kataloge. Brez potrebe ne bomo upoštevali oblikovnih pojmov, zlasti ne bomo učbenikov, slovarjev in slovnice uvrstili po njih obliki, ampak po stvarnem pojmu, to je po jeziku, ki ga opisujejo ali učé.

6. **Ožji in širši pojmi**. Raba ožjih ali širših pojmov je za besedni katalog posebno važna, ker je od tega odvisna vsa sestava in tudi porabljenost besednega kataloga. Nekateri priporočajo, naj bi izbrali razredne ali skupinske pojme, drugi priporočajo zopet najožje pojme. Če rabimo

širše pojme, se bo bližal besedni katalog sistematiki, kar ni njegova naloga. Besedni katalog, ki rabi redno le najširše pojme, je za povprečnega bralca težjeumljiv, a je tudi manj pregleden. Zato priporočamo najožje pojme, ki jih vzamemo iz naslova le tedaj, če je dovolj točen, sicer pa ustvarimo sami geslo, ki naj bo po možnosti ena sama beseda, katera nedvoumno označi predmet ali vsebino spisa. Izhodišče je naslov, a o končni obliki odloča vedno le vsebina knjige.

Opis Ljubljane, Kroke, Kamne gorice itd. bomo uvrstili pod značnice *Ljubljana*, *Kropa*, *Kamna gorica*, ne pa pod značnico *Slovenija* ali *Jugoslavija: dravska banovina*, tudi če se na naslovu ta značnica nahaja. Pod geslom *Slovenija* bomo navedli le one spise, ki obravnavajo vso Slovenijo ali vsaj njen pretežni del. Zlasti pa ne bomo sami ustvarjali širših pojmov. Štrekljev spis o belušu dobi značnico *beluš*, ne pa morda *enokaličnice: lilije: beluš* ali morda *vrtnarstvo: beluš*.

Nekateri priporočajo, naj bi pisali *k a z a l k e* od ožjih pojmov na širše in od širših na ožje; torej za geslo *sadni škodljivci* kazalko na geslo *sadjarstvo* ali *kmetijstvo*, za geslo *beluš* kazalko *vrtnarstvo*, za geslo *Kamna gorica* kazalko *Slovenijo* itd. Kazalke od ožjih pojmov na širše pojme so nepotrebne. Kdor išče literaturo po ožjem pojmu n. pr. o sadnih škodljivcih, o Kamni gorici itd. ve, da dobi podatke tudi pod širšim pojmom, v sistematični knjigi o *sadjarstvu*, v splošnem opisu *Slovenije*.

7. Ako vsebuje naslov dva ali več enakovrednih ali nasprotujočih si pojmov, dobi v besednem katalogu vsak pojem svoje mesto. N. pr.: Humek, *Breskev* in *marelica*; Andrejka, *Kropa* in *Kamna gorica*, *Fašizem* in *demokracija* itd.

8. Ako je v naslovu več stvarnih pojmov, ki pa skupno označijo le eden predmet, bomo izbrali onega, ki je bolj točen, ožji, in pod katerim se bo verjetno spis iskal. Odar, Alojzij: Pravilnik Katoliške akcije za Slovenijo vsebuje oblikovni pojem *pravilnik*, stvarni pojem *katoliška akcija* in zemljepisni pojem *Slovenija*. Po pravilu, da dajemo zemljepisnim pojmom prednost, bi mogli dati knjigi značnico *Slovenija: Katoliška akcija*. Za spis pa je vsekakor bolj značilno geslo *Katoliška akcija*. Pač pa bomo pri spisu o zunanji politiki Jugoslavije dali prednost zemljepisnemu pojmu *Jugoslavija: Zunanja politika*.

9. Značnica ali geslo obstoji pogostoma iz več besedi, ki jim lahko damo različen vrstni red, pridevniško ali samostalniško obliko, domače ali tuje lice. Odločiti se moramo za eno ali drugo ter rabiti tudi kazalke.

Za besedni katalog ne velja pravilo abecednega kataloga, da postane prvi samostalniik v imenovalniku značnica. Pridevnik in samostalniik, ki izražata en sam pojem, rabimo v besednem katalogu v onem vrstnem redu, kakor jih rabimo v govoru; *sadni škodljivci*, *katoliška akcija*, *komunistični manifest*, *nalezljive bolezni* itd. značijo določen pojem, zato jih rabimo v njih naravni obliki in ne bomo pisali za samostalniike kazalk (manifest, komunistični; gl.: komunistični manifest).

Kadar je označen pojem z dvema ali več besedami iste besedne vrste, n. pr. z dvema samostalniikoma, od katerih stoji eden v imenovalniku, drugi v rodilniku, torej pri samostalniških atributih, bomo vzeli za značnico ožji pojem, naj je slovniško podrejen ali nadrejen. Zgodovina socialnih bojev dobi značnico *socialni boji*: zgodovina. Boj nalezljivim boleznim (stavčna oblika) dobi značnico odnosno geslo *nalezljive bolezni*: zdravljenje.

10. Pri tujkah se bomo ravnali po pravilu, da rabimo domačo besedo, če nam popolnoma nadomešča tujko po pojmu in obsegu. Tujkam damo prednost, če je domači izraz le malo znana umetna tvorba, in če bi jo morali v domačem jeziku opisati. Pisali bomo torej *zemljepis*, *živalstvo*, *rastlinstvo* itd., vendar pa *eshatologija* in ne *poslednje štiri reči*, ki jim napišemo kazalko na eshatologijo.

11. Ako se družita stvarna in oblikovna pojma, ima prvi prednost, oblikovni pojem nam služi le kot pomagalo. N. pr.: Antologija francoske lirike dobi značnico *francoska lirika*. Oblikovnih pojmov mnogokrat sploh ne upoštevamo. Učbenike, priročnike, slovarje, slovnice, antologije itd. uvrstimo vedno pod stvarnim pojmom. Oblikovne pojme bomo dodali po potrebi na koncu naslova ali pa jih rabimo za razčlenbo, kadar se nam nabere pri stvarnih pojmih preveč enako se glasečih značnic, ki jih potem ločimo z vodilkami po oblikovnem pojmu. N. pr.: *Angleščina*: slovarji. — *Angleščina*: slovnice.

Besedni katalog pišemo na listke svetovnega formata. Na glavi stoji značnica ali geslo, pod značnico ime pisca

in naslov, ki ga smemo krajšati, a ne izpustiti stvari, ki so za vsebino knjige značilne. Letnico in izdajo moramo vedno navesti, prav tako tudi signaturo knjige.

Teorija in praksa besednega kataloga še nista tako izdelani, da bi mogli podati pravila, ki so za vsak primer veljavna. Subjektivni nazori posameznih katalogizatorjev bodo še dolgo odločali, preden bomo mogli napisati splošna objektivna pravila, ki morajo sloneti na opazovanju vseh možnih primerov, in ki bodo v končni obliki nastala iz praktičnih izkušenj.

Za vsak besedni katalog moramo sestaviti in voditi seznam gesel in značnic, ki ga sistematično uredimo po znanstvenih skupinah in oddelkih. Ta seznam vrši dvojno nalogo; združi zopet pojme, ki so vsebinsko podobni, in ki jih je abecedni red besednega kataloga ločil, ter služi katalogizatorju, da more rabiti enotne oblike značnic.

Dvanajsto poglavje

Tehnika izposojevanja.

Še v začetku 19. stoletja je označil knjižničar Friedrich Ebert univerzitetne knjižnice kot prašne, puste in zapuščene dvorane, kjer se knjižničar po uradni dolžnosti nahaja nekaj ur na teden, da je ves ta čas sam.

Ebertova sodba danes ne drži več. Vse notranje delo moderne knjižnice se vrši danes po načelu, da so zaloge vsake knjižnice namenjene javni rabi, in da morejo knjižni zakladi širiti umsko in strokovno izobrazbo, podpirati literarni in znanstveni študij le v tesnem sodelovanju z bralci. Moderna knjižnica je po svojem bistvu organizacija, ki posreduje med knjigami in bralci. Osnovni problem te organizacije je v tem, kako najti najhitrejšo, najkrajšo in najbolj uspešno pot, po kateri morejo knjige v roke bralcev.

1. Posamezne vrste knjižnic.

Organizacija te poti ni v vseh knjižnicah enaka. Po velikosti knjižnice je pot knjige iz skladišča v bralčeve roke bolj preprosta ali bolj komplicirana, traja več ali manj časa. Največja je razlika med ljudskimi in znanstvenimi knjižnicami.

Ljudske knjižnice, ki so dostopne najširšim plastem, izposojajo svoje knjige predvsem izven knjižnice, zanje še nimajo čitalnice — vsaj v naših krajih — posebnega pomena. Pri znanstvenih knjižnicah je razmerje nasprotno: čitalnica je središče, kjer se neposredno srečata bralec in knjiga in kjer se izposodi največ knjig. Izposojevalnica znanstvenih knjižnic je manj obremenjena.

Razlika med znanstvenimi in ljudskimi knjižnicami se najbolj zrcali v številčnem razmerju izposojenih knjig. Knjižnica Delavske zbornice v Ljubljani je imela leta 1930 13.123 knjig in izposodila 46.971 knjig, to je 357 odstotkov. Knjižnica Prosvetne zveze v Ljubljani je približno ob istem

času dosegla 170 odstotkov, pri njej včlanjene podružnice 125. V Nemčiji sta najvišja odstotka 714 (mestna knjižnica v Stolbergu) in 633 (Hamburg). Znanstvene knjižnice ne dosežejo nikdar tako visokih odstotkov. Pruska državna biblioteka v Berlinu, ki ima izmed nemških znanstvenih knjižnic največ obiskovalcev, je dosegla le 35 odstotkov (1928). Drž. biblioteka v Ljubljani brez čitalnice, v kateri se statistika ne vodi, le 5 odstotkov, ki se zvišajo morda na 30 odstotkov po približni cenitvi v čitalnici rabljenih knjig (1936). Še manjši je seveda odstotek v knjižnicah znanstvenih društev, akademij itd., torej v knjižnicah, ki so namenjene le ozkemu krogu upravičencev.

Bolj ali manj intenzivna raba knjižnice je odvisna od predpisov, ki urejajo poslovanje v čitalnici in izposojevalnici. Knjižnice, ki imajo svobodoljubne predpise, ki ne utesnijo po nepotrebem izposojevanja in ga ne otežijo z nepotrebniimi formalnostmi in posojajo vsako knjigo brez izjeme, bodo imele več bralcev in izposojevalcev kot one, ki iz kakršnih koli vzrokov izposojevanje omejujejo. Znanstvene knjižnice bodo v tem oziru vedno zaostajale za ljudskimi zaradi potrebnih omejitev glede rokopisov, starih in dragocenih knjig, priročnikov itd.

Še bolj utesnijo izposojevanje one znanstvene knjižnice, ki so si postavile pravilo, da mora biti vsaka knjiga ob vsakem času bralcu v čitalnici na razpolago, in zato sploh ne izposojajo knjig izven knjižnice. Večina teh prezenčnih knjižnic služi le manjšemu številu znanstvenikov in strokovnjakov ter jih najdemo pri raznih znanstvenih, strokovnih ali uradnih organizacijah. Med velikimi znanstvenimi knjižnicami je tip prezenčne knjižnice le redek (n. pr. Museum Library v Londonu), v mnogih primerih pa je tudi le dokaz ozkosrčnega nebibliotekarskega pojmovanja nalog knjižnic. Ogromna večina znanstvenih knjižnic se zadovoljuje s tem, da ne posoja enciklopedij, bibliografij, slovarjev in drugih pripomočkov za hitro informacijo, ki jih postavijo kot priročno knjižnico v čitalnico ali njeno neposredno bližino, kjer so bralcem vedno na razpolago.

Višina obiska je torej odvisna od značilne oblike knjižnice, iz katere izvirajo tudi določila, v kakšni meri je knjižnica javnosti dostopna in odprta.

2. Kdo sme knjižnico rabiti?

Stare knjižnice deželnih knezov in vladarjev, ki so bile dostopne samo družinskim članom, višjim dvornim uradnikom, najvišjim vojaškim in duhovskim dostojanstvenikom ter morda še malemu izbranemu številu znanstvenikov, so služile samo privilegiranim stanovom. Moderni knjižničar ne vprašuje več po stanu obiskovalca. Danes sme stopiti v javno knjižnico vsakdo, ki potrebuje njene knjižne zaklade za tisti namen, kateremu knjižnica služi, ako izpolni hkrati pogoje in obveznosti, ki jih stavi knjižnica svojim obiskovalcem.

Potrebno je torej, da poišče bralec knjižnico, ki vrši one posebne naloge, ki odgovarjajo njegovim potrebam in namenom, da poišče n. pr. splošno znanstveno, tehnično ali juridično knjižnico po svojih znanstvenih in študijskih ciljih, da poišče javno ljudsko knjižnico, kadar si želi zabavnega berila, leposlovja ali pa poljudnoznanstvene knjige.

Vsaka knjižnica stavi svojim obiskovalcem neke pogoje. Knjižničar mora vedeti, kdo je novi gost, in ali je upravičen rabiti knjižnico. Novi obiskovalec se mora legitimirati, kar je zlasti tedaj potrebno, če ne zahteva knjižnica posebnih pristojbin za porabo ali posebne varščine za posojene knjige.

Pristojbine za porabo knjižnice zahtevajo pri nas še vse javne ljudske in društvene knjižnice, ker so te pristojbine mnogokrat njih najvišji in edini dohodek za nabavo novih knjig in za vezavo. Vendar ne smemo iz sedanje prakse zagovarjati upravičenosti pristojbin za izposojevanje. Geslo »daj — dam« naj velja v trgovskem, ne pa v duhovnem svetu. Javne ljudske knjižnice bi morale svoje knjige posojati vedno le brezplačno. Pri znanstvenih knjižnicah se običajno pristojbine ne plačujejo. Vendar morajo visokošolci na raznih univerzah plačati pri vpisovanju tudi neki znesek za knjižnico. Moderni knjižničarji na splošno odklanjajo uvedbo pristojbin in so mnenja, da mora biti raba vseh knjižnic brezplačna. Kjer je to iz fiskalnih razlogov, ki jih knjižničar ne more spremeniti, nemogoče, naj se vsaj znižajo na najnižjo mero, manj premožnim obiskovalcem pa sploh opustijo. Prispevke visokošolcev bi morala vsaka univerzitetna knjižnica posebej knjižiti in porabiti za na-

kupe onih knjig, ki jih visokošolci potrebujejo. Popolnoma neupravičeno in za moderno knjižničarstvo nedostojno pa je, predpisati visokošolcem pristojbine za knjižnice, ki so jim potem dostopne »v drugi vrsti« ali »samo izjemoma«, kar je tipični izrastek primitivnih razmer, kjer vlada o bibliotečni politiki še popolna tema.

V a r š č i n a in **j a m s t v o** naj varujeta knjižnice pred škodo, ki bi jim jo mogel prizadeti nemaren in nediscipliniran izposojevalec. Nekatere knjižnice zahtevajo, da deponirajo izposojevalci primeren znesek, ki se vrne, ko je izposojevalec uredil vse svoje obveznosti. Višina varščine je različna, njen uspeh dvomljiv. Dve do tri knjige so lahko vredne 200 din, 1000 din in še mnogo več. Kako visoka naj bo varščina, ki jo položi izposojevalec za pol leta ali eno leto? Ali naj zahtevamo varščino po vrednosti vsake na novo izposojene knjige, kar bi nam dalo brezkončno delo pri blagajni? Varščina je le ostanek iz srednjega veka, ko so morali za vsak izposojen rokopis založiti drugo primerno vrednost. Moderni knjižničarji se je poslužijo le v izjemnih in nujnih primerih.

J a m s t v o za neznanega izposojevalca prevzame knjižnici znana oseba s posebno pismeno izjavo, ki se hrani v knjižnici. Tudi jamstvo, ki ga imajo še danes mnoge znanstvene knjižnice, je stara navada; prvotno je moral porok podpisati vsako prejemnico osebno. Vendar ne bomo pismenega jamstva stavili kot pogoj za nove obiskovalce. Zadošča naj pismeno ali ustno priporočilo znane osebe, urada itd.

Bolj smotrene kot varščina in jamstvo so **l e g i t i m a - c i j e**, ki jih izda knjižnica sama svojim obiskovalcem za pol leta, za eno leto ali tudi za več let. Kot podlaga nam služi kakršen koli osebni dokument, s katerim se nova in neznanca stranka predstavi. Čim manj formalnosti bomo uvedli pri poslovanju s strankami, tem lažje bo vršila knjižnica svoje znanstvene, kulturne in socialne naloge, in tudi brez jamstva in varščine mora knjižničar znati najti pota, da varuje svojo knjižnico pred škodo in da navadi svoje obiskovalce na red.

3. Bibliotečni red.

Bibliotečni red vsebuje vse določbe, ki urejajo promet v knjižnici, določa pravice obiskovalcev in varuje knjižnico pred škodo.

Predhodniki modernega bibliotečnega reda so bila srednjeveška navodila za menihe. Leta 1761 pa beremo v prvem členu göttingškega bibliotečnega reda, naj nudi knjižnica čim več koristi. Ko so knjižnice rastle, se je moral tudi bibliotečni red prilagoditi novi ureditvi in bolj kompliciranemu uradovanju. Postal je navodilo za bibliotekarje in obiskovalce. Polagoma so ločili navodila za bibliotekarje in redno natisnili le navodila in predpise za obiskovalce. Tako se je bibliotečni red razbremenil in vsebuje danes samo določbe o pravicah in dolžnostih obiskovalcev.

Bibliotečni red naj pove, kdaj, ob katerih dnevih in urah je knjižnica odprta, kdo ima dostop vanjo, kako je urejeno posojevanje, to je za koliko časa in pod kakšnimi pogoji se knjige posojajo. Ako vsebuje še najbolj nujna opozorila, kako se s knjigami ne sme ravnati, in da dobi obiskovalec vsa potrebna pojasnila in navodila pri uradnikih, ne potrebuje bibliotečni red nobenih drugih paragrafov.

Kadar določimo dneve in ure, ob katerih bo knjižnica odprta, se moramo ravnati po občinstvu, kateremu je knjižnica namenjena. Knjižnice na kmetih poslujejo najbolje ob delavnikih v večernih urah in ob nedeljah. Javne ljudske knjižnice po trgih in mestih morajo biti odprte ob večernih urah, predpoldne in popoldne po krajevnih potrebah in razmerah. Upoštevati je treba, iz katerih poklicnih skupin prihajajo obiskovalci in kdaj jim je najlažja in najbolj udobna pot v knjižnico. Znanstvene knjižnice v velikih mestih so ves dan odprte od jutra do večera, v manjših mestih pa po krajevnih potrebah.

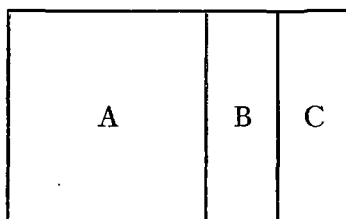
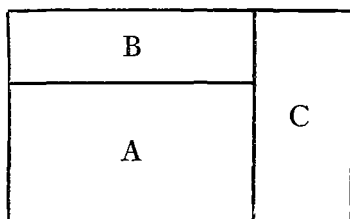
4. Izposojevanje knjig v znanstveni knjižnici.

Knjige naročajo stranke ustno ali pismeno. Začetnika mora uradnik poučiti o rabi katalogov in o signaturah. Nekatere knjižnice zahtevajo, da mora naročnik sam najti tudi signaturo, drugod vrši to delo uradništvo. Ako so občinstvu primerni katalogi na razpolago, ni vzroka, da bi obiskovalec sam ne napisal na naročilu tudi signature. Rabili bomo posebne naročilnice. Za vsako delo se napiše posebna naročilnica. Po barvah ločimo naročilnice za čitalnico, za izposojevalnico in za specialne čitalnice in delavnice. Na-

ročilo se izvrši takoj in ne sme tudi v največjih znanstvenih knjižnicah potrebovati več ko 15 minut. Za naročilnice postavimo tudi posebne nabiralnike, ki jih izpraznimo dvakrat na dan; dopoldanska naročila so na razpolago popoldne, popoldanska drugo jutro.

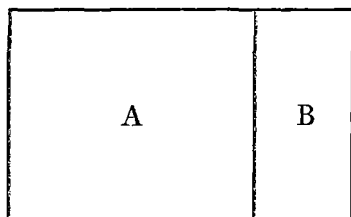
Ako ima naročilnica dva dela, vložimo odrezek v skla-dišču na mesto, kjer stoji knjiga, naročilnica sama gre s knjigo vred v čitalnico ali izposojevalnico, kjer se izroči knjiga naročniku. Naročilnico hrani uradnik, ki vrši nad-zorstvo v čitalnici, toliko časa, dokler se knjiga zopet ne vrne.

Za knjige, ki jih posodimo na dom, morajo stranke na-pisati posebne p r e j e m n i c e, ki so trodelne ali dvodelne. Trodelne prejemnice lahko imajo tile obliki (normalni ali Din format):

A, pobotnica, in B, prvi odrezek, se hranita v abecednem redu po priimkih izposojevalcev, drugi odrezek C po signaturah. Kadar vrne stranka knjigo, se ji izroči pobotnica A kot dokaz, da je knjigo vrnila, pozneje izločimo z odrezkom B tudi odrezek C. B služi torej samo kot most med A in C.

Ako pa izločimo C hkrati, ko nam izposojevalec vrne knjigo in ko mu izročimo pobotnico A, tedaj ne potrebujemo mosta B, to pomeni, da potrebujemo samo dvodelne prejem-nice, ki imajo lahko takole obliko:

Pobotnica **A** vsebuje v levem kotu zgoraj signaturo, sledi naslov knjige, število zvezkov in kosov, dan izposoje, termin vrnitve, priimek, ime, poklic in stanovanje izposojevalca. Odrezek **B** vsebuje priimek in ime izposojevalca, signaturo knjige, kratek naslov, število zvezkov in kosov ter dan izposoje. **A** hranimo po signaturah, **B** abecedno po priimkih izposojevalcev. Ob spodnjem delu prejemnice **A** se priporoča natisniti opozorilo, da jamči izposojevalec za knjigo, dokler se hrani pobotnica v knjižnici, na zgornjem delu pa opozorilo za čitljivo pisavo.

Znanstvene knjižnice izposojajo knjige na dom na štiri tedne ali mesec dni, znanstvene zbornike in časopise, ki jih ne hranimo v ročni knjižnici, pa na dva tedna. Rok vrnitve lahko izposojevalec ustno ali pismeno podaljša. Podaljšanje je odkloniti, če se je javila že druga stranka in si dala knjigo prihraniti. Rezervirane knjige hranimo tri dni; ako se stranka ne javi, gredo zopet v skladišče in v promet.

Zamudnike reklamiramo. Ker nimamo pri dvodelnih prejemnicah pod dnevom vrnitve zbranih odrezkov, mora uradnik sproti pregledati vse prejemnice, tako da začne vsak mesec pregledovanje od kraja. Pri trodelnih prejemnicah bi mogli tretje odrezke urediti po datumu vrnitve, kar bi bil njih pravi in edini smisel. Drugo reklamacijo odpošljemo najkasneje v desetih dneh po prvi, tretjo pet dni po drugi. Po tretji brezuspešni reklamaciji prosimo za posredovanje urad, kjer zamudnik službuje, odnosno upravne, policijske ali končno sodne oblasti. Od teh skrajnih korakov nas ne sme odvrniti tudi morebitna skušnja, da upravne oblasti naši prošnji ne ugodijo. Knjižničar naj varuje javno lastnino ter interese vseh izposojevalcev.

5. Izposojevanje v ljudski knjižnici.

Tehnika izposojevanja znanstvenih knjižnic je za ljudske knjižnice nesprejemljiva. Ljudske knjižnice morajo delati hitreje in po možnosti izločiti vse nepotrebno pisanje, zlasti pa ne smejo nalagati strankam zamudnega pisanja naročilnic in prejemnic. V ljudski knjižnici naj se vrši izposojevanje u s t n o ; bralec pove svoje želje knjižničarju, ki poišče primerno knjigo. Bralec, ki že znajo rabiti kata-

loge, poiščejo sami naslov in signaturo, ki jo povedo knjižničarju ali napišejo na kakršen koli listek.

Tudi za najmanjše ljudske knjižnice velja pravilo, da mora knjižničar ob vsakem času vedeti, katere knjige so izposojene, kdo jih ima in kdaj jih mora vrniti. Najmanjše ljudske in društvene knjižnice rabijo še danes izposojevalno knjigo, to je zvezek, ki mu lahko sami načrtamo potrebne stolbce.

cm					
2	2	8	5	0-8	3
Datum	Signatura	Pisec in naslov knjige	Izposojevalec	Število zvezkov	Opomba (vrnil itd.)
		<i>Leto 1937.</i>			
3. I.	B 18	<i>Kelemina, Bajke . . .</i>	<i>Lj. Mlakar h. št. 35</i>	1	<i>urn. 15. I.</i>
	L 33	<i>Cankar, Hlapec Jernej</i>	<i>J. Tratar h. št. 3</i>	1	<i>17. I.</i>
8. I.	Z 15	<i>Gruden, Zgod. slov. nar. itd.</i>	<i>M. Maleš h. št. 2</i>	1	<i>19. II.</i>
1.	2.	3.	4.	5.	6.

V prvo rubriko vpišemo dan izposoje, v šesto datum vrnitve, odnosno izgubo knjige, ali in kdaj jo je bralec nadomestil itd. Izposojevalni knjigi lahko damo tudi drugačno obliko in jo uredimo po izposojevalcih tako, da damo vsakemu izposojevalcu eno stran, pol strani, četrt strani ali tudi le 1—3 vrstic.

Pri tej najbolj primitivni vknjižbi izposojenih knjig bomo kaj kmalu imeli razne težave, če promet v knjižnici raste. Bralci, ki knjige vračajo, ne vedo, kdaj so knjigo izposodili, in knjižničar mora iskati po seznamu naslov vrnjene knjige itd. Tem težavam se ognemo tako, da napišemo v knjigo na notranjo stran platnic ali na zaščitni list, ki se nahaja med platnicami in naslovnim listom, s svinčnikom dan izposoje. Bolj se priporoča, da nalepimo na notranjo stran platnic kontrolni listek, na katerega napišemo ali s štopiljko pritismo dan izposoje. Kadar bralec knjigo vrne, nam pove kontrolni listek, kdaj je bila knjiga izposojena in jo moremo brez zamudnega iskanja izknjižiti

1·5 do 2 cm				} 0·5 do 0·8 cm
1934	5. XII.			
28. II.	1938			
1. IV.	15. I.			
. . .	13. III.			
itd.	. . .			

v izposojevalni knjigi. — Bolje je, če vodimo izposojevalno knjigo in kontrolni listek po datumu vrnitve, ne pa po dnevu izposoje. Če so bile knjige n. pr. izposojene 3. I. in 8. I., vpišemo v prvi stolbec izposojevalne knjige in na kontrolni listek datum 17. I. in 22. I., ako izposojamo knjige na štirinajst dni, 3. II. in 8. II., ako jih izposojamo za mesec dni.

Doslej opisana tehnika izposojevanja zadošča le v najmanjših knjižnicah. Ako knjižnica stalno raste in če raste tudi število bralcev, bomo opustili zamudno pisanje naslovov knjig in izposojevalčevih priimkov v izposojevalni knjigi in bomo vodili kontrolo o izposojenih in vrnjenih knjigah s pomočjo listkov, ki nam nudijo razne prednosti, v prvi vrsti pa hitrejše poslovanje. Tudi pri majhnih ljudskih in društvenih knjižnicah bomo že od kraja uradovali rajši po novejših in modernejših principih, da nam ne bo treba pozneje poslovanja preurediti. Manjše knjižnice lahko dobijo od centralne knjižnice vse potrebne tiskovine za moderno poslovanje.

6. Tiskovine za ljudske knjižnice.

Tiskovine, ki jih potrebujemo za redno in brezhibno poslovanje v srednje velikih in velikih ljudskih in društvenih knjižnicah, so: a) knjižni listek, b) izposojevalni listek ali bralčeva legitimacija, c) bralčev konto ali interni bralčev listek.

Za navedene tiskovine, ki so vse iz tanke lepenke, še nimamo enotne oblike in ne enotnih stolbcev. Vsaka knjižnica se ravna po svoji tradiciji ali po navodilih in vzorcih osrednje organizacije, zato tudi ne moremo dati za vse knjižnice veljavnih enotnih vzorcev za tiskovine in tudi ne pravil o tehniki izposojevanja, ki odloča o obliki in rubrikah ti-

skovin. Kot format za vse vrste listkov priporočamo internacionalno obliko $7,5 \times 12,5$ cm, ki vsem potrebam zadošča.

Knjižni listek ima dva dela; glavo, kamor napišemo naslov knjige in signaturo, označimo pa lahko tudi stroko, datum, ko smo knjigo kupili ali izročili prometu, in tekočo številko inventarja. Na drugem spodnjem delu, ki ima načrtane vrstice, zabeležimo v posebnih stolbcih, komu in kdaj smo knjigo posodili, kdaj je bila vrnjena, odnósno, kdaj jo mora izposojevalec vrniti. Knjižni listek nam pove torej ob vsakem času zgodovino knjige, kolikokrat in katerim bralcem je bila izposojena, on nam knjigo nadomešča in jo zastopa v njeni odsotnosti.

Vsaka knjiga dobi svoj knjižni listek. Knjižnica ima toliko knjižnih listkov, kolikor ima knjig (kosov), ker mora dobiti n. pr. tudi vsak posamezni letnik Mladike ali vsak zvezek Mohorjeve knjižnice svoj knjižni listek, četudi imajo vsi letniki Mladike in vsi zvezki Mohorjeve knjižnice isto signaturo.

Knjižne listke hranimo v knjigi sami ali v posebnih predalih (škatlah).

Ako hranimo knjižne listke v knjigi, naročimo pri knjigovezu, da prilepi v spodnji, notranji, levi kot vrhnjih platnic trikotno vrečico iz papirja, v katero vtaknemo knjižni listek. Vrečica ni neobhodno potrebna. Knjižni listek lahko položimo med platnice in zaščitni list; skušnja nas uči, da se izgubi le prav majhno število knjižnih listkov.

Ako hranimo knjižne listke v predalih ali škatlah, jih uredimo po signaturah ali alfabetično po piscih in naslovih, ali še bolje po strokah in pri posameznih strokah alfabetično po piscih in naslovih.

Knjižni listki nam lahko služijo ob vsakem času kot katalog razpoložljivih odnosno odsotnih knjig. Pri izposojevanju izločimo iz predala knjižni listek izposojene knjige ter ga položimo v drug predal. Listki prvega predala tvorijo prezenčni katalog, seznam vseh knjig, ki so doma, kar nam koristi pri izposojevanju, ker nam ni treba hoditi k policam, da ugotovimo, ali je knjiga doma ali ne. Ako je prezenčni katalog urejen po strokah, moremo hkrati ponuditi bralcu iz iste stroke, za katero se je zanimal, knjigo, ki ni izposojena. Listki drugega predala tvorijo seznam vseh izposojenih knjig.

Izposojevalni listek ali bralčeva izkaznica: Glava mora povedati priimek in ime bralca in njegovo številko, pod katero smo ga vpisali v seznam bralcev ali izposojevalcev. Lahko dodamo tudi poklic in stanovanje. Na drugi del vknjižimo v posebne stolbce signaturo izposojene knjige, dan izposoje, termin vrnitve in dan vrnitve, namesto treh datumov zadoščata tudi le dva (dan izposoje in dan vrnitve) ali celo en sam (termin vrnitve). Izposojevalni list hrani bralec sam. Iz njega razvidi, katere knjige ima izposojene in kdaj jih mora vrniti. Po vrnitvi mu služi hkrati kot potrdilo vrnitve.

Bralčev konto ali interni bralčev listek: Glava vsebuje priimek in ime bralca, njegov poklic in stanovanje, starost in po možnosti tudi druge podatke, iz katerih razvidi knjižničar, kateri socialni in svetovno-nazorski skupini pripada, kakšna je njegova formalna izobrazba, sploh vse, kar more služiti knjižničarju kot pomoč pri izposojevanju, da bo mogel nuditi bralcu one knjige, ki so njegovi formalni, umski in duševni izobrazbi ter njegovi življenjski povezanosti primerne. V drugi del bralčevega konta vknjižimo v posebne stolbce signaturo izposojene knjige, kratico za njeno strokovno označbo in termin vrnitve. Zadnji stolbec prihranimo za opombe. Ako naj služi bralčev konto tudi za kontrolo denarnih prispevkov, potrebujemo posebno rubriko za plačano izposojevalnino, zamudnino itd.

Bralčev konto pove knjižničarju ob vsakem času, katere knjige ima bralec izposojene in kdaj jih mora vrniti. Njegovo bistvo je, da nudi verno sliko bralčevega zanimanja, ako navedemo pri vsaki knjigi tudi stroko. Listke hranimo v knjižnici in jih uredimo po številkah ali abecedno po priimkih.

Četrta tiskovina, ki se pa pri nas ne rabi, je bralčev seznam zaželenih knjig ali naročilnica. Listek more biti iz navadnega papirja, na katerega napiše bralec sam naslove knjig, ki jih želi brati. V izposojevalnici izroči naročilnico knjižničarju, ki poišče prvo knjigo, katera ni izposojena, prečrta njen naslov na naročilnici in izroči knjigo z naročilnico vred bralcu. Naročilnice v obliki zveščiča, ki so hkrati opremljene z rubriko za vrnitveni rok, služijo tudi namesto izposojevalnega listka in zrcalijo zanimanje bralca do podrobnosti.

Vzorci.

Naravna velikost 7,5 × 12,5 cm.

Knjižni listek:

Sign. : 3155		Stroka : Tehnika	
Inv. št. : 103/21		Datum : 3. I. 22	
Gulič, Gvidon : Parni hotel. Učna knjiga za kurjače ... V Lj. 1921.			
Štev. bralca	Izposojeno dne	Vrnjeno dne	
98	2. 8. 22	15. 8. 22	
15	15. 12. 22	3. 1. 23	
113	20. 3. 24		
itd.			
75	2. 4. 38	16. 4. 38	

Gulič, Gvidon :			3155
Parni hotel. Učna knjiga za kurjače. V Lj. 1921.			Tehnika
			103/21
			3. 1. 1922
Štev. bralca	Rok vrnitve	Štev. bralca	Rok vrnitve
98	2. 8. 22		

Bralčeva izkaznica :

(Žig knjižnice.)		Št. 8303	
Ime : Mlakar Alojzija			
Poklic, rojstvo : šivilja, 1904.			
Signatura	Posojeno dne	Vrnjeno dne	
3855	5. 8. 37	27. 8. 37	
	itd.		

(Žig knjižnice.)		Št. 8303	
Ime : Mlakar Alojzija			
Poklic, rojstvo : šivilja, 1904			
Signatura	Rok vrnitve	Signatura	Rok vrnitve
3855	26. 8.		

Bralčev konto:

Št. 8803					
Ime: <i>Režek Anton</i>					
poklic: <i>ključavničar</i> r. l.: <i>1907</i>					
stanovanje: <i>Ljubljana, Lončarska 3</i>					
Str. (kult.) org.:					
Signatura	Stroka	Rok vrnitve	Izposojevaln.	Zamudnina	Opomba

Št. 8803			
Ime: <i>Režek Anton</i>			
poklic: <i>ključavničar</i> r. l.: <i>1907</i>			
stanovanje: <i>Ljubljana, Lončarska 3</i>			
Str. (kult.) org.:			
Signatura	Rok vrnitve	Signatura	Rok vrnitve

Seznam izposojevalcev

po tekočih številkah pišemo v posebno knjigo s stolpci: tekoča številka, dan prijave, priimek in ime, poklic, stanovanje, ali pa na listke, ki so urejeni pa tekočih številkah:

Št. 1218
<i>Stepančič Franjo</i>
<i>zidarški mojster</i>
<i>Ljubljana, Poljanska 12</i>
<i>13. okt. 1925</i>

7. Izposojevanje s tiskovinami.

Izposojevanje in vračanje knjig se lahko vrši A: s knjižnim listkom in bralčevo izkaznico, B: s knjižnim listkom in bralčevim kontom ter C: s knjižnim listkom, bralčevo izkaznico in bralčevim kontom.

A. Izposojevanje s knjižnim listkom in bralčevo izkaznico.

Ko smo vzeli s police knjigo, ki jo bralec želi, odstranimo iz nje, odnosno iz posebnega predala ali škatle, knjižni listek in vpišemo v odgovarjajoče stolbce številko bralčeve izkaznice in dan izposoje, odnosno pri drugem vzorcu (gl. zgoraj) številko bralca in rok vrnitve. V bralčevi izkaznici izpolnimo stolbec signature in dan izposoje, odnosno, če rabimo drugi vzorec (gl. zgoraj), signaturo in rok vrnitve. Nato izročimo bralcu knjigo in njegovo izkaznico. Knjižni listek izposojene knjige shranimo v posebnem predalu (škattli), in sicer uredimo vse knjižne listke izposojenih knjig a) po signaturah, ali b) po številki bralca, ali c) po datumih vrnitve.

Kadar bralec knjigo vrne, vpišemo v tretjo rubriko njegove izkaznice dan vrnitve, pri drugem vzorcu pa udarimo datumovo štampljko poševno nad rok vrnitve. Bralec ima zdaj potrdilo v rokah, da je knjigo vrnil. Nato poiščemo še knjižni listek, ki ga zopet položimo v knjigo ali v predal vseh knjižnih listkov (prezenčni katalog, gl. zgoraj). Knjigo samo postavimo na njeno mesto šele pozneje, ko smo jo pregledali, v kakšnem stanju je bila vrnjena, ali je potrebna popravi itd.

A, a) Ako je izposojevanje urejeno po točki A, a), tvori pri vrnitvi most od bralčeve izkaznice h knjižnemu listku signatura knjige, ki je zabeležena na knjigi sami in na bralčevi izkaznici. — O vsaki knjigi, ki manjka na polici, lahko takoj po signaturi ugotovimo, kdaj se bo vrnila. Ime izposojevalca sicer ni razvidno, a znana nam je njegova tekoča številka. Njegovo ime in naslov poiščemo po potrebi v seznamu izposojevalcev po tekočih številkah. Tudi nam ni znano, katere knjige se morajo na določen dan vrniti, zato moramo knjižne listke vseh izposojenih knjig sproti pregledovati in zamudnike reklamirati.

A, b) Knjižne listke izposojenih knjig moramo hraniti v kuvertah, ki nosijo številko in ime izposojevalca, ali jih pa razvrstiti pred ali za listki tekočega seznama izposojevalcev. V tem primeru morajo biti listki za seznam izposojevalcev višji od knjižnih listkov, ker služijo kot vodilke. Pri vrnitvi tvori most od bralčeve izkaznice h knjižnemu listku bralčeva tekoča številka, ki je zabeležena na njegovi izkaznici. — O knjigah, ki na polici manjkajo, ne moremo

brez zamudnega iskanja med knjižnimi listki izposojenih knjig ugotoviti, kdo jih ima in kdaj jih mora vrniti. Tudi nam ni znano, katera knjiga se mora na določen dan vrniti, zato vršimo reklamacije kakor pod a).

A, c) Knjižne listke izposojenih knjig združimo pod dnevom izposoje (prvi vzorec knjižnega lista) ali še bolje po roku vrnitve (drugi vzorec knjižnega lista). Združimo jih v kuvertah, na katere zabeležimo dan izposoje ali rok vrnitve, odnosno jih uvrstimo pred ali za posebnimi vodilkami, ki imajo vsaj 2 cm višji rob, na katerega napišemo dan izposoje ali rok vrnitve. Pri vrnitvi nam služi kot kazalka od bralčeve izkaznice h knjižnemu listku dan izposoje ali rok vrnitve, kakor je zabeležen na bralčevi izkaznici. — O knjigah, ki na policah manjkajo, ne moremo ugotoviti brez zamudnega iskanja, kdo jih ima in kdaj se vrnejo. Pregledno pa imamo zbrane vse knjižne listke onih knjig, ki se morajo vrniti na določen dan. Zamudnike reklamiramo sproti, njih ime in naslov poiščemo v tekočem seznamu izposojevalcev.

B. Izposojevanje s knjižnim listkom in z bralčevim internim listkom.

Ta način izposojevanja se manj priporoča, ker nima bralec nobene izkaznice v rokah, ne ve tedaj točno, kdaj mora knjigo vrniti, in ob vrnitvi ne dobi v roke dokaza ali potrdila, da je knjigo vrnil.

Preden izročimo bralcu knjigo, izpolnimo oba stolbca knjižnega listka ter prvi do četrty (pri drugem vzorcu le dva) stolbec bralčevega konta. Knjižne listke izposojenih knjig uredimo po signaturah; bralčev konto uredimo a) po bralčevi številki, ali b) po dnevu vrnitve. Kadar bralec knjigo vrne, tvori signatura knjige most h knjižnemu listku, od knjižnega listka pokaže v primeru a) bralčeva številka (v prvem stolbcu) k bralčevemu kontu, v primeru b) pa rok vrnitve (v drugem stolbcu). Ureditev po b) je možna le tedaj, če ima vsak bralec le eno knjigo izposojeno. — O knjigah, ki na policah manjkajo, moremo brez težave ugotoviti, kdo jih ima in kdaj se morajo vrniti. V primeru a) ne vemo, katere knjige se morajo vrniti na določen dan. Pač pa vemo to v primeru b), za katerega rabimo posebne vodilke z datumom kakor pod A, c).

Izposojevanje po B se manj priporoča, ker nima bralec sam nobenega pregleda o delovanju knjižnice in se vrši vse delo, ne da bi vedel ali in kako se knjižijo in izknjižijo njegove izposoje. Bralčeve izkaznice nismo namreč uvedli samo zato, da se izposojevalec z njo knjižničarju legitimira, temveč tudi zato, da je bralec s poslovanjem knjižnice tesno povezan, da more takoj, ko knjigo dobi ali jo vrne, pogledati, če je knjižničar vse v redu vpisal in izbrisal, in da more ob vsakem času pogledati, koliko in katere knjige ima še izposojene ter kdaj jih mora vrniti.

Teoretično in praktično je poslovanje po A in B možno, ravnali pa se bomo po njem le v manjših knjižnicah, kjer ne tvorijo pomanjkljivosti obeh sistemov nepremagljive ovire.

C. Izposojevanje s tremi tiskovinami.

Najlaže, najhitreje, najbolj sigurno in pregledno bomo poslovali v knjižnici, če rabimo hkrati vse tri tiskovine, namreč knjižni listek, bralčevo izkaznico in bralčev konto. Pri izposojevanju z dvema tiskovinama smo morali večkrat rabiti za pomoč kuverte ali listke vodilke, seznam izposojevalcev itd. S tremi tiskovinami bomo shajali brez drugih pomagal.

Ko smo našli knjigo, ki jo izposojevalec želi, izpolnimo vse potrebne rubrike v bralčevi izkaznici, v knjižnem listku in bralčevem kontu. Bralcu izročimo knjigo in izkaznico. Knjižni listek in bralčev konto uredimo po njih prvem znaku, torej knjižni listek po signaturi, bralčev konto po tekoči številki. Vrnitev knjige potrdimo in zabeležimo na bralčevi izkaznici, knjižnem listku in bralčevem kontu.

V predalu združeni in po signaturah urejeni listki tvorijo seznam vseh izposojenih knjig. O knjigi, ki na polici manjka, nas pouči pogled v seznam izposojenih knjig, kdaj se bo vrnila; njena številka bralca nas napoti k tekočim bralčevim kontom, kjer takoj ugotovimo, kdo je izposojevalec in ga opomnimo, naj knjigo vrne, če je rok že zamudil. Ako si hoče gost rezervirati izposojeno knjigo, zabeležimo številko njegove izkaznice na knjižnem listku; to bo opomin knjižničarju, da ne bo vrnjene knjige postavil na njeno mesto, ampak prihranil novemu izposojevalcu. Nimamo pa na enem mestu združenih vseh knjig, ki se morajo na do-

ločen dan vrniti, zato pregledujemo knjižne listke ali tudi bralčeve interne listke sproti, da ugotovimo in opomnimo zamudnike.

Seveda lahko uredimo knjižne listke tudi po datumih izposoje ali vrnitve, kakor pod A, c). To nam koristi le toliko, da imamo združene knjige, ki se morajo vrniti na določen dan; zato pa potrebujemo zopet kuverte ali vodilke, ne glede na to, da ne moremo brez zamudnega iskanja določiti, kdo ima knjigo, ki manjka na svojem mestu. Ravno tako nepraktična bi bila ureditev knjižnih listkov po A, b), odnosno ureditev kontov po terminih ali signaturah. To so le teoretične možnosti brez kakršne koli praktične koristi.

Konti, ki so urejeni po tekočih številkah, vršijo hkrati naloge tekočega seznama izposojevalcev (četrt tiskovina) v knjižni ali listkovni obliki, ki postane kajpak nepotreben. Vsak novi gost dobi številko, ki sledi zadnji v kontih zastopani številki.

8. Delo v čitalnici.

Čitalnica in izposojevalnica — pogostoma združena v en sam prostor — sta najbolj plodni križišči, kjer se srečata knjiga in bralec. Omenili smo tudi, da je čitalnica v javnih ljudskih knjižnicah manj pomembna in se vrši glavni promet v izposojevalnici. Pri znanstvenih knjižnicah pa je redno čitalnica bolj obremenjena kot izposojevalnica. Ta razlika med znanstveno in javno ljudsko knjižnico je razumljiva iz načina znanstvenega in študijskega dela, pri katerem ne gre za veliko število prebranih knjig, temveč za zbiranje gradiva.

A tudi v znanstvenih knjižnicah ni čitalnica vselej enako pomembna. Javne znanstvene knjižnice, ki sploh ne posojajo knjig izven svojih prostorov, prezenčne knjižnice, pri katerih se vrši ves promet med knjigo in obiskovalcem samo v čitalnici, morajo temu primerno urediti tudi poslovanje v čitalnici. Vsekakor morajo biti čitalnice prezenčnih knjižnic ves dan odprte in ne morda samo nekaj ur na dan ali nekaj dni v tednu. Knjižnice, ki posojajo knjige na dom brez posebnih omejitev, razbremenijo s tem delo v čitalnici.

Tri probleme moramo rešiti pri organizaciji poslovanja v čitalnici in izposojevalnici: kako bomo najhitreje pripravili knjige, ki jih obiskovalci želé ali potrebujejo, iz skladišč v čitalnico in izposojevalnico; katere knjige bomo postavili v čitalnico samo ali v njeno neposredno bližino,

da so vedno in takoj na razpolago, ter kako uredimo to prezenčno knjižnico; kako obvarujemo knjižnico in knjige pred škodo.

Rešitev prvega problema je odvisna od raznih okoliščin. Zadostno število uslužbencev je prvi pogoj, drugi pogoji se tičejo tehničnih pomočkov in stavbe same (gl. XIII. pogl.).

V priročno ali prezenčno knjižnico postavimo one knjige, ki jih bralci najbolj pogostoma rabijo: splošne in specialne enciklopedije, mednarodne in narodne biografije, splošne in specialne bibliografije, atlante, vse vrste jezikovnih in strokovnih slovarjev, najpomembnejše in najbolj rabljene strokovne časopise in zbornike ali vsaj njih generalne registre in indekse, statistike, zgodovinske in gospodarske podatke ter adresarje svojega kraja, pokrajine, dežele in države, letna poročila najbolj pomembnih gospodarskih in kulturnih organizacij, iz leposlovja najpomembnejše klasike svojega naroda, grške in latinske klasike, klasike modernih jezikov. V čitalnicah univerzitetnih knjižnic ne smejo manjkati učbeniki in priročniki vseh posameznih strok, v čitalnicah splošnih javnih knjižnic pa ne adresarji, vodniki in praktična pomagala za gospodarsko življenje. Stare izdaje nadomestimo z novimi; če opazimo, da se ta ali ona knjiga sploh ne rabi, bomo skušali dognati vzroke in jo bomo po potrebi nadomestili z drugo.

Prezenčna knjižnica šteje tudi v srednje velikih knjižnicah okrog 6000 zvezkov in več; zanjo bomo sestavili poseben, po možnosti tiskan in po strokah urejen katalog. Knjige postavimo sistematično. V prvo splošno skupino uvrstimo konverzacijska leksika, enciklopedije, splošne biografije in bibliografije, ostala dela uredimo po fakultetah, filozofsko fakulteto ločimo v filozofijo, pedagogiko, umetnostno zgodovino, jezikoslovje, zgodovino, geografijo, naravoslovje in matematiko.

Veliko čitalnico razbremenimo z drugimi manjšimi čitalnicami. Univerzitetne knjižnice imajo redno posebno čitalnico za profesorje in druge že znane obiskovalce, vsaka večja znanstvena knjižnica pa posebne čitalnice ali delavnice za časopise, za študij rokopisov in zemljevidov itd.

Knjižnici škoduje, kdor z njenimi knjigami nepravilno ravna, kdor vanje piše, besedilo podčrtava, liste pregiba, kdor rabi odprto knjigo kot podlogo za pisanje, kdor slike kopira s prozornim papirjem itd. Tudi tatvine niso v čitalnicah redek pojav. Da varujemo knjižnico pred škodo, mo-

ramo čitalnico nadzorovati, prihajajoče in odhajajoče obiskovalce kontrolirati. Oboje vršimo tako, da strank ne nadlegujemo, da so vse določbe, ki nam v resnici služijo za kontrolo, hkrati tudi v korist rednega in hitrega poslovanja, torej po možnosti prikrite, maskirane in neopazljive. Uspešno nadzorstvo v čitalnici je odvisno od nastavljenecv knjižnice, njihove osebne spretnosti in vestnosti. Vsekakor ne sme biti čitalnica nikdar brez nadzorstva, nadzorujoče osebe morajo biti vedno na svojem mestu.

Omenili smo že, da naše ljudske knjižnice čitalnice skoraj ne poznajo in kjer jo imajo, kot n. pr. knjižnica Delavske zbornice v Ljubljani, so imeli z njo le slabe skušnje. Tudi druge ljudske knjižnice tožijo, da so čitalnice pozimi samo ogrevalnice, v toplih mesecih pa prazne, ali da prihajajo obiskovalci, ki berejo samo dnevnike.

Neuspehi naših ljudskih čitalnic nam vsilijo vprašanje, ali so bile te čitalnice tako urejene, da so mogle služiti svojemu namenu, in ali so nudile obiskovalcem to, kar je za vsako čitalnico bistveno, namreč možnost mirnega in nemotenega branja in študija. Ako teh pogojev ne moremo izpolniti, je bolje, da čitalnice niti ne odpremo. Nemogoče pa je v javnih ljudskih knjižnicah z velikim prometom združiti čitalnico in izposojevalnico v istem prostoru, kjer onemogoča prihajanje in odhajanje izposojevalcev, poslovanje s knjižničarjem itd. toliko nemira, da ne more biti govora o možnosti mirnega branja.

V naših razmerah moramo razen drugih vzrokov ugotoviti še to, da nam manjkajo za čitalnice javnih ljudskih knjižnic potrebni slovenski priročniki in da nimamo vanje postaviti primerne temeljne zaloge! A tudi občinstvo naših ljudskih knjižnic ni vzgojeno na rabo priročnikov in branje časopisov in revij, kar bi takoj dvignilo število obiskovalcev javnih čitalnic. Predolgo smo organizirali ljudske knjižnice kot karitativne ustanove in se nismo brigali, da bi naučili ljudstvo poti v knjižnico, in kako je rabiti knjige tudi kot priročnik za vsakdanje življenje.

Odlični uspehi, ki so jih dosegle javne čitalnice v Angliji in Ameriki in njih razvoj v severnih deželah nas sili, da bomo morali tudi pri nas najti zanje primerno obliko.

Trimajsto poglavje

Stavba, prostori in pohoštvo.

Baročne knjižne dvorane so se že ob koncu 18. in začetku 19. stoletja preživele, ker niso mogle rešiti novih problemov, ki so nastali zaradi ogromne knjižne produkcije, porasta obiskovalcev in pomnoženega notranjega dela, za kar je bilo treba novih prostorov, preureditev starih in njih posebno medsebojno povezanost. Tradicija baročnih knjižnih dvoran je sicer še do sredine 19. stoletja vplivala na marsikatero novo stavbo, a od leta 1850 so se množile po vsem kulturnem svetu bibliotečne stavbe, ki so zavedno odklonile parade velikih knjižnih dvoran z galerijami in ostro ločile med prostori za knjige, za obiskovalce in za uradništvo.

1. Lega in floris.

Knjižnica naj stoji po možnosti v središču mesta, ne pa morda na periferiji. Sicer pa odloča pri izberi stavbnih prostorov tudi bližina drugih kulturnih in znanstvenih zavodov, univerze, univerzitetnih inštitutov itd. V središču ali vsaj v bližini glavnih prometnih žil bomo izbrali prostor, ki naj ga ne obdajajo druge visoke stavbe in ki je po možnosti miren. Park v ozadju ali ob straneh more nuditi najbolj idealno lego, ker dopušča tudi možnost poznejšega dozidanja novih prostorov.

Pravilo o legi v središču velja tudi za velike javne ljudske knjižnice, na periferiji namestimo podružnice ali manjše ljudske knjižnice.

Prostore knjižnice delimo v pet skupin. Prva skupina so skladišča, kjer se knjige hranijo, druga so javni prostori za bralce in izposojevalce, za razstave, torej prostori, kjer se knjige rabijo. Tretja skupina so upravni ali uradni prostori, kjer se knjige za rabo pripravijo. V četrti skupini so vse priprave za zračenje, kurjavo, razsvetljavao itd., peta skupina so hodniki in stopnišča, torej prometna pota.

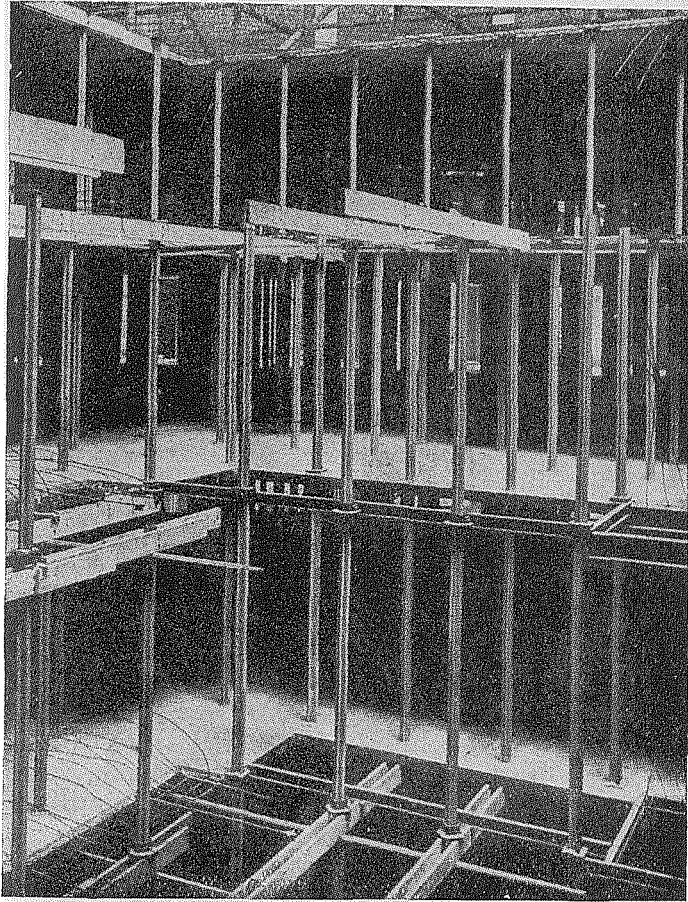
Smotrnost posameznih prostornih skupin je glavni problem, ki ga mora rešiti bibliotечna zgradba. Oblika in lega ter medsebojna povezanost prostornih skupin mora služiti prometu v knjižnici. Zveza med njimi mora biti kratka, pota naj se ne križajo. Od prihoda knjige v biblioteko, preko inventarizacije in katalogizacije do uvrstitve na policah mora voditi ravna pot. Tudi pot knjige iz skladišča v čitalnico in izposojevalnico ter pot domov mora biti enosmerna. Ovinki in križišča morejo delo komplicirati.

Drug problem se tiče bodočnosti. Pri vsaki novi bibliotечni stavbi moramo že od kraja misliti na to, da bo treba hišo širiti, prizidati ali nadzidati nove prostore. Dolgi in ozki tlorisi niso priporočljivi, ker je treba dolgih poti po skladiščih. Če priključimo skladišča središču glavne stavbe, dobi tloris obliko obrnjene črke T; v vodoravnem delu so upravni prostori in čitalnice, v navpičnem delu skladišča. Po potrebi lahko pozneje dozidamo še desni in levi navpični del, ki jih končno združimo z drugim vodoravnim delom. Tako nastanejo štirikotne stavbe s štirimi ali petimi trakti in dvema svetliščema: □

V novejšem času se ta rešitev ne zagovarja več v polnem obsegu. Svetlišča so v bistvu nepotrebna, stavbni prostor ni do kraja izrabljen. Zato zidajo danes skladišča v obliki stolpov in v centralni legi cele stavbe. Stolpe je mogoče vedno nadzidati, ni pa vedno mogoče hraniti v središču mesta desetletja neobzidane prostore za poznejše trakte. Tudi je vertikalna pot v skladiščih z dvigali hitrejša in krajša kot vodoravna. O višini stolpov naj ugotovimo le to, da ima skladišče knjižnice v Yale 16 in v Rochesteru 19 nadstropij. Imamo sicer tudi načrte za petdesetnadstropna skladišča, a v Leningradu so se odločili le za 16 nadstropij in razširjenje skladišč v vodoravni smeri.

2. Skladišča.

Naraščanje knjižne produkcije v 19. stoletju je povzročilo prve spremembe v bibliotечnih stavbah. Sredi stoletja sta morali dve najpomembnejši knjižnici sveta, londonska British Museum Library in pariška Bibliothèque Nationale, zidati nove shrambe za knjige in sta ustvarili prve vzorce modernih knjižnih shramb. V Parizu so problem boljše rešili kot v Londonu, akoravno so morali zaradi pomanjkanja stranske svetlobe in zaradi višinske razsvetljave zgraditi šest

Sl. 8. Moderno, še nedograjeno skladišče. Ameriški sistem.
(Po: L'Architecture d'aujourd'hui, mars 1938, str. 57.)

metrov širok hodnik in uporabiti mrežaste pode. Po pariškem vzorcu so se ravnale nekatere nove stavbe, ki so včasih brez potrebe prevzele preširoke hodnike in mrežaste pode, torej stvari, ki niso bile pri pariškem vzorcu bistvene. Ponekod so celo prezrli najpomembnejšo pariško rešitev, da so postale namreč knjižne police konstrukcijski del stavbe in niso bile več pohištvo, ki se kamor koli postavi v knjižno dvorano.

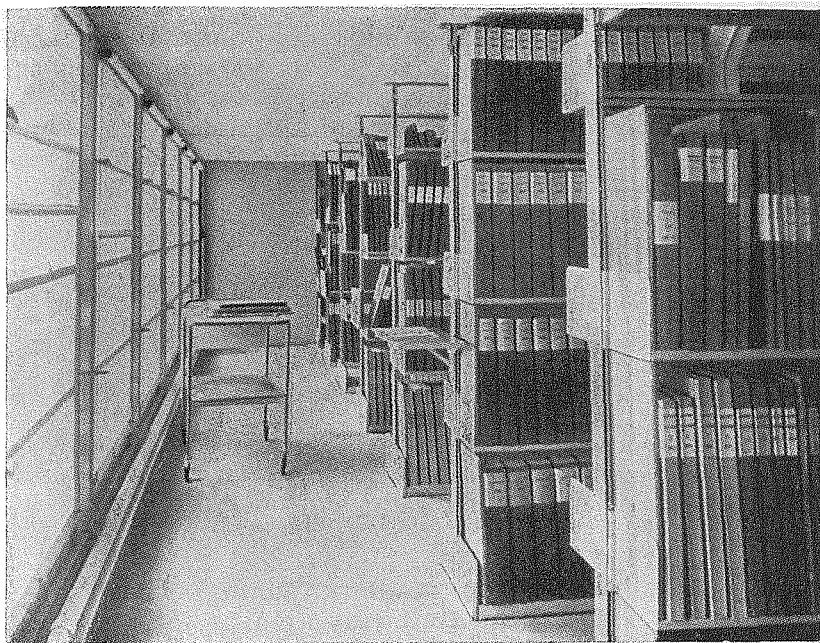
Odkar je postala knjižna polica konstrukcijski del skladišča, je odmrta tudi njena stara okorna oblika. V modernih skladiščih ne vidimo več lesa. Višina, dolžina in globina polic so se prilagodile stvarnim potrebam, hodniki med policami so le tako široki, kolikor je potrebno. Danes rabijo povprečno tele mere: dolžina posamezne police 1 m (91 do 106 cm), globina dvojnih polic za 4° in 8° 50 cm, za 2° 72 cm, hodniki med policami 72—77 cm, hodniki pod 70 cm so pretesni, nad 85 cm ali celo nad 100 cm preširoki. V skladiščih, ki imajo razsvetljava od obeh strani, postavimo police v dolžini 6—7 m levo in desno od vmesnega hodnika, ki je približno 1,50 cm širok. Če računamo za hodnika ob stenah in oknih 60 cm, znaša povprečna širina modernega skladišča 14,70 do 16,70 m. Možna je seveda še drugačna razdelitev, ako zidamo skladišča, ki imajo samo umetno luč ali pa stene iz samega stekla in jekla. Skladišča so le tako visoka, da se dosežejo najvišje police brez lestve in podstavkov, povprečna višina je 208—225 cm.

Skladišča morajo imeti primerno temperaturo; mraz škoduje knjigam ravno tako kakor vročina, ki se je v visokih knjižnih dvoranah širila na galerijah. Zračenje je potrebno. Skladišča v kletih ali z umetno razsvetljava, ki nimajo oken, morajo dobiti električno napravo za zračenje. Skladišča z naravno svetlobo potrebujejo na sončni strani zastore ali katedralno steklo, ki varuje knjige pred škodljivimi sončnimi žarki. Električna razsvetljava je potrebna za delo v zgodnjih jutranjih in večernih urah, žarnice so pritrjene na stropu, prenosnih električnih svetilk ne potrebujemo.

Med pomembnejše naprave v skladiščih spadajo prometna sredstva za prenos knjig. Stara ročna dvigala nadomeščamo z električnimi dvigali z vsemi potrebnimi svetlobnimi signalnimi napravami. Naročilnice gredo po ceveh v najbolj oddaljena skladišča. Moderne električne naprave omogočajo n. pr., da pride v kongresni knjižnici v Washingtonu knjiga iz najbolj oddaljenega skladišča v petih minutah v čitalnico.

Redke knjige, inkunabule in rokopisi se hranijo v posebnih skladiščih (tresorih), ki so izredno skrbno zavarovana proti vsem nezgodam.

Med posebne prostore v skladiščih spadajo »c a r r e l s«, to so študijske celice ob oknih skladišč, ki jih imajo v ne-

Sl. 9. Moderno skladišče švicarske narodne knjižnice v Bernu. Šesto nadstropje. (Po: M. Godet, La bibliothèque nationale suisse, Berne 1952, str. 54.)

katerih ameriških knjižnicah. Delovni prostori v skladiščih imajo le tedaj smisel, če ima stranka vso literaturo, ki jo potrebuje, zbrano v neposredni bližini, torej le v knjižnicah, kjer so knjige postavljene po strokah, ne pa po tekočih številkah.

3. Javni prostori.

V javnih prostorih knjižnice, v čitalnici in izposojevalnici, se vrši promet s strankami. Še v 19. stoletju so imele le prav redke knjižnice javne prostore, ki bi služili izključno prometu. V knjižne dvorane, kjer so hranili knjige, so postavili mize in stole za bralce, tu so se knjige izposojevale in tu so vršili svoje delo tudi knjižničarji. Šele v drugi polovici 19. stoletja so prostore diferencirali in ločili ter upoštevali potrebe bralcev in potrebe uprave. Kot prvi samostojni prostor se je pojavila velika čitalnica, skoraj hkrati

posebne čitalnice za privilegirane bralce. Ob prehodu 19. in 20. stoletja so dobile čitalnice največji pomen in v stavbi sami središčno lego. Primeroma pozno so se pojavile posebne čitalnice za časopise, za študij rokopisov, grafičnih zbirk in zemljevidov. Izmed posebnih čitalnic dobiva zlasti čitalnica za časopise vedno večjo veljavo v znanstvenih knjižnicah.

V angloameriškem svetu se je še v 19. stoletju vršil ves promet v knjižni dvorani, a nadaljnji razvoj je šel po samostojni poti in se je ravnal po potrebah posebnega tipa javnih knjižnic, ki so bolj kot pri nas namenjene vsem plastem naroda. Veliki čitalnici, čitalnici za časopise in čitalnici za mladino so se kmalu pridružile razne specialne čitalnice, ki ima vsaka svojo priročno knjižnico. Newyorška Public Library (1906—1912) ima v veliki čitalnici, ki tvori središče stavbe, 800 sedežev in priročno knjižnico 30.000 zvezkov. Po vseh nadstropjih pa je še 18 posebnih čitalnic s skupno 1000 prostori in priročnimi knjižnicami pol milijona zvezkov.

Za ameriške knjižnice je torej značilno veliko število specialnih čitalnic s specialnimi priročnimi knjižnicami, ki omogočajo bolj intenzivno izrabo knjižnih zakladov, tako da je skoraj vsa knjižnica ali vsaj njen pretežni del razdeljen v specialne zbirke, ki pa ne odgovarjajo stari sistematiki evropskih knjižnic, ker je razdelitev navezana na povsem realne krajevne, gospodarske in praktične potrebe. Zaradi tega se v teh knjižnicah tudi lahko uvede prost dostop v skladišča in imajo prej navedeni študijski prostori v skladiščih svoj poseben namen in pomen.

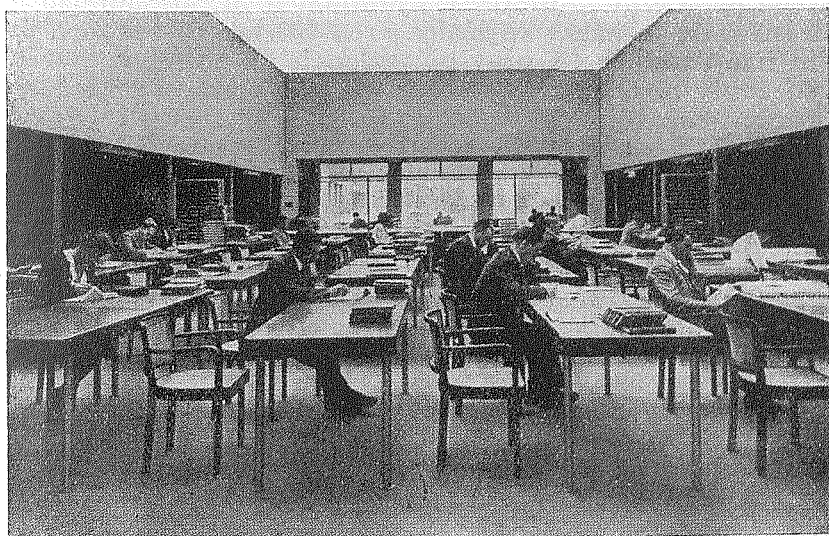
Izposojevalnica je središče javnih prostorov. Tu se knjige naročajo, izposojajo in vračajo. Biti mora v neposredni bližini skladišč in čitalnice. Vanjo spadajo vsi katalogi, ki so namenjeni občinstvu. Tu se združijo vse naprave za naročanje in prevažanje knjig. Za izposojevalnico in vse druge prostore, ki ležijo v središču, je posebno važno, da jim že od kraja odmerimo dovolj prostora. Čitalnico lahko pozneje, če postane pretesna, razbremenimo tako, da uredimo večje ali manjše sobe kot specialne (fakultetne) čitalnice. Izposojevalnice ne moremo povečati, ker jo od vseh strani obdajajo drugi prostori, ki jih ni mogoče brez prezidave priključiti kot nov del izposojevalnici.

Izposojevalnica ima dva dela, oddelek za stranke in oddelek za uradnike, ki sta ločena z mizami. V oddelek za stranke spadajo vsi javni katalogi, zadostno število miz in

stolov, pisalne potrebščine, sezname najnovejših nakupov in na steno objave uprave o delu in redu v knjižnici. Za vse knjižnice brez izjeme pa velja, da moramo skrbeti za primerno zunanost izposojevalnice. Temna in tesna izposojevalnica, vegaste mize in stoli, umazana tla, črnilniki brez črnila, vse, kar kaže na zanemarjenost, ne more privabiti gostov in jih privaditi na red, točnost in obzirnost ter na primerno ravnanje s knjigami.

V izposojevalnici se začne najvažnejše delo bibliotekarja, ki gre za tem, da vzgoji odnos med knjižnico in javnostjo. Kjer se vrši izključno ves promet s strankami samo v izposojevalnici (javne ljudske knjižnice), ji moramo posvetiti največjo pažnjo, da postane prostor, ki vabi s posebno domačnostjo in udobnostjo. Razkošje ni nepotrebno, vendar bodi pohištvo okusno in prostor dostojno urejen (Ladewig).

Čitalnica ima pravilno lego, ako je v neposredni zvezi z izposojevalnico, oziroma s sobo za kataloge in s skladišči. Neposredni dostop v skladišče je potreben, da se naročila hitro izvršijo; brez ovinkov in dolgih potov mora na-

Sl. 10. Moderna čitalnica švicarske narodne knjižnice v Bernu.
(Po: M. Godet, La bibliothèque nationale suisse. Berne 1932.)

ročilnica, ki jo izroči gost uradniku, takoj v skladišče, od koder pride naročena knjiga na uradnikovo mizo, od tod v bralčeve roke. Knjiga se vrača po isti poti.

Čitalnica in izposojevalnica, oziroma čitalnica in katalogna soba morajo biti ravno tako najtesneje povezani. Vmesni hodniki, veže med čitalnico in izposojevalnico ovirajo hitro poslovanje. Strankam v čitalnici moramo dati možnost, da si izposodijo knjigo, ki jo beró, tudi na dom brez novih potov v izposojevalnico. Ravno tako mora imeti gost v izposojevalnici možnost, da gre z naročeno knjigo v čitalnico, ako vidi, da je ne bo potreboval doma. Oba prostora morata biti torej v tesni zvezi in hkrati v neposredni bližini skladišč. Teoretično pravilna lega bi bila n. pr.: izposojevalnica, za njo glavni vhod v skladišča, desno in levo od izposojevalnice ležijo čitalnice, ki imajo tudi dostop v skladišče.

O notranji opremi čitalnice velja to, kar smo povedali o opremi izposojevalnice. — Prostor za uradnika, ki vodi poslovanje v čitalnici, mora biti nekoliko vzvišen.

Pri novih stavbah je treba odgovoriti na vprašanje, kako velika naj bo čitalnica in za koliko obiskovalcev je treba pripraviti prostore. V Ljubljani n. pr. ne moremo iz dejstva, da je imela knjižnica pred 100 leti 60 sedežev, da jih ima danes le 18, prav nič sklepati na potrebno število sedežev v novi stavbi. Predlog, da tvori osnovo za število sedežev ena četrtnina povprečnega števila dnevnik obiskovalcev, ne zadošča, ker ni mogoče šteti obiskovalcev, ki v knjižnico zato ne prihajajo, ker ni v njej prostora in ne možnosti mirnega študija.

Laže je dognati število prostorov za one knjižnice, ki so namenjene neki skupini obiskovalcev. Tako n. pr. znaša v novih univerzitetnih knjižnicah v Illinoisu, Minnesoti in Michiganu skupno število sedežev vseh čitalnic 20, 16 in 14 odstotkov vseh članov univerze. Vendar zahtevajo zdaj v Minnesoti 20, v Illinoisu in Michiganu 30, v Chicagu 33 in v Princetону celo 35 odstotkov kot najnižjo mejo.

Kot normalna mera za prostor, ki ga potrebuje vsak bralec, velja 90 dm², to je miza, ki je 1 m dolga in 90 cm globoka. Rabijo tudi druge mere: 100, 110, 120 × 75 ali 90. Najbolj priporočajo dolge dvojne mize ali mize z dvema vzporednima sedežema. Vmesni hodniki znašajo 1,20 m. V znanstvenih knjižnicah odmerimo bralecem več prostora kot

v ljudskih, po stvarnih potrebah odmerimo prostore za študij rokopisov, zemljevidov itd.

Na tloris čitalnice je dolgo vplivala rotunda in kupola britanskega muzeja, ki ju danes pač nihče več ne posnema. Na novejšje stavbe je vplivala čitalnica newyorške Public Library, ki je 88 m dolga, 23 m široka, 15 m visoka in ima 800 sedežev.

Za podolgaste pravokotne čitalnice, ki niso preširoke, je najbolj primerna stranska razsvetljava, pri kvadratnem tlorisu je treba misliti že tudi na višinsko razsvetljavo.

Problem stranskih oken je tesno povezan z vprašanjem, kako in kje namestimo v čitalnici priročno knjižnico. Ako zidamo okna dva metra od tal, porabimo ves prostor ob stenah pod okni za police. Drugod zopet porabijo za police le one stene, ki nimajo oken, in zvišajo njih kapaciteto z galerijami, kar se zlasti priporoča za podolgaste čitalnice, ki imajo samo enostranska okna. Police lahko postavimo tudi počez, vendar tako, da ne ovirajo prometa.

4. Upravni prostori.

Potreba po posebnih upravnih prostorih se je pojavila šele v moderni knjižnici, ko se je izvršila delitev knjižne dvorane v čitalnico in skladišča.

Odgovor na vprašanje, koliko in kakšne prostore potrebujemo za upravo, je odvisen od knjižnice, njenega obsega in dela. Napačno je, če jih odmerimo po številu uradništva, pravilno, če jih določimo po načinu dela. Upravni prostori morajo biti tako razvrščeni, da gre delo iz roke v roko. Od prihoda v knjižnico mora vsaka knjiga napraviti neko pot, preden dobi stalno mesto v skladišču. Te poti se ne smejo križati, biti morajo enosmerne. Od prve postaje, od vhoda, naj se knjiga na vsaki prihodnji postaji vedno bolj bliža svojemu končnemu cilju, to je skladišču. Ako se pota križajo, tratimo čas in delovne moči, knjiga se lahko tudi »založi« in marsikdaj zgubi.

Zahtevi, da se mora vršiti vse delo v eni smeri, so skušali ugoditi na razne načine. V Ameriki so že 1876 izdelali načrt, po katerem ima samo vodja knjižnice svojo sobo, vse drugo notranje delo se vrši v enem samem velikem prostoru, kjer gre knjiga iz roke v roko. Ta rešitev je brez dvoma ugodna za manjše knjižnice. V večjih knjižnicah se je najbolj obnesla združitev vseh upravnih prostorov v

celoto, ki tvori zraven javnih prostorov in skladišč svojo skupino.

Tudi manjše knjižnice potrebujejo prostor, kamor pridejo vse nove knjige, od tu gredó v posamezne oddelke, v oddelek za nakupe, za dolžnostne izvode, za periodica in *continuanda*, v delavnice, kjer se pripravijo za knjigoveza, kjer se katalogizirajo za abecedni in strokovni katalog in od koder nastopijo končno svojo pot v skladišče. V vseh teh prostorih mora biti dovolj miz za delo in odlaganje, dovolj polic za nove knjige in potrebne priročnike za uradnike.

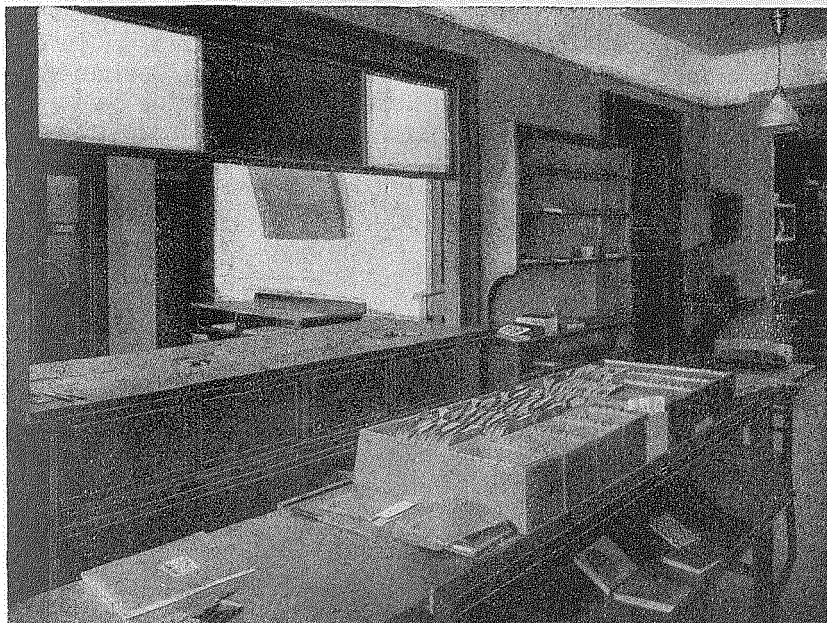
Središče upravnih prostorov je katalogizacijska soba, kjer dobi vsaka knjiga matični listek in signaturo. Za kataloge same potrebujemo dva prostora. Kataloge za javnost postavimo v izposojevalnico ali javno katalogno sobo, matične kataloge hranimo v interni katalogni sobi, kjer se lahko vrši tudi katalogizacija. Ako imamo samo eno skupno katalogno sobo, mora dobiti tako lego, da je občinstvu in uradnikom hitro dostopna, da se čim manj križajo javna in notranja pota, javni in notranji interesi. Najboljša je seveda prva rešitev: javne kataloge postavimo v izposojevalnico, čitalnico ali v javno katalogno sobo, interne kataloge (matični listi) pa v skupino upravnih prostorov.

Medsebojna lega javnih in upravnih prostorov je v posameznih knjižnicah zelo različna. V mnogih knjižnicah ležijo upravni prostori v sprednjem, javni prostori v zadnjem delu, kateremu se potem še priključijo skladišča. Drugod zopet so postavili upravne prostore v zadnji del stavbe ali v stranske trakte, kar se bo morebiti pokazalo kot najboljša rešitev. Teoretično je vsekakor možno, da ima tudi stranski trakt neposredno zvezo s skladiščem. V drugem stranskem traktu bi mogli namestiti ostale upravne prostore (ravnateljstvo, pisarne, računovodstvo itd.) ter specialne delavnice, ki bi se vedno bolj bližale skladišču.

Iz tega, kar smo povedali o izposojevalnici, čitalnici in o upravnih prostorih, ki morajo imeti vsi tesno zvezo s skladiščem, spoznamo šele vso pomembnost skladišča in njegove lege. Knjige vedno potujejo; ko so prepotovale od prihoda v knjižnico vse njene notranje delavnice in dobile mesto v skladišču, se začne potovanje v obratni smeri, iz skladišča v javne prostore in zopet nazaj v skladišče. Skladišče je torej tisti del stavbe, ki je njeno idejno središče, njeno osišče. Vanj se iztekajo pota upravnih in javnih delavnic.

5. Javne ljudske knjižnice.

Mnogo tega, kar smo povedali doslej o bibliotečnih prostorih, velja tudi za vse večje in manjše ljudske knjižnice. Tudi zanje bomo izbrali prostor v središču in v bližini glavnih prometnih žil. V predmestjih ali na periferiji namestimo podružnice ali manjše knjižnice. Stavbo je treba označiti s potrebnimi napisi, zvečer s primerno razsvetljavo. Iz ceste

Sl. 11. Izposojevalnica mestne ljudske knjižnice v Leipzigu. Notranji oddelek. (Po: W. Hofmann, Der Raum der Bücherei. Leipzig 1925.)

pelje dohod obiskovalca naravnost v izposojevalnico ali čitalnico brez nepotrebnih hodnikov in stopnišč.

Vse ljudske knjižnice, ki nimajo svojih stavb, ki imajo na razpolago le nekaj prostorov v zasebnih in drugih javnih stavbah, morajo svoje izposojevalnice in čitalnice smotno urediti. Glavni princip se glasi: Ljudska knjižnica, ki hoče vršiti med ljudstvom izobraževalno delo, ki ga hoče privabiti v veliko družino bralcev in ljubiteljev knjig, ne bo

svojih ciljev dosegla v tesnih, temnih, umazanih in neokusno opremljenih prostorih. Manjše knjižnice ne potrebujejo za izposojevalnice in čitalnice velikih dvoran, zadostuje ena sama ali dve srednje veliki sobi s stransko razsvetljavo.

Tudi najmanjša knjižnica potrebuje police ali omare, kjer se knjige hranijo. Železne štelaže za večje knjižnice, v manjše knjižnice postavimo lesene police ali omare. A tudi pri teh morajo biti posamezne deske premakljive, da uvrstimo knjige po formatih. Omare so enodelne, dvodelne ali tridelne, 1—1,40 ali tudi do 1,90 cm široke, 1,80 do 2 m visoke, globina znaša 20—25 cm. Z dvema mizama, ki ju potrebujemo za izposojevanje in vračanje knjig, ločimo sobo v dva prostora, v prostor za stranke in v prostor za knjižničarja, kjer stojijo tudi omare. Na eno mizo položimo kataloge za stranke, pri drugi mizi se izposojajo in vračajo knjige.

Štirinajsto poglavje

Statistika.

Podatki najstarejših knjižnic o številu njihovih rokopisov so prvi zametki bibliotečne statistike. Drugih in bolj obširnih statističnih podatkov v srednjem veku še niso poznali in tudi ne potrebovali. Potrebe po statističnih podatkih, po točnem številu hranjenih knjig in po številu prirastka so se pojavile pač šele tedaj, ko so postale knjižnice javne ustanove z redno dotacijo, ki jo je bilo treba razdeliti po stvarnih potrebah za nakupe, za knjigoveza, za kurjavo, razsvetljavo in za uradništvo, in o kateri je bilo treba ob koncu proračunskega leta podati obračun. Poseben pomen pa je imela statistika pri novih stavbah, kjer je bilo treba vnaprej določiti, koliko prostora se rabi za staro zalogo, kako se stara zaloga množi in koliko prostora je treba za prirastek bodočih desetletij.

Vsaka knjižnica, ki vrši svojo nalogo pravilno, ima od leta do leta večje potrebe glede nakupov, izdatkov za knjigoveza, prostorov in uradništva. Te potrebe, ki so vsako leto višje od prejšnjega, je treba številčno zajeti, kar je mogoče le tedaj, če se vodi statistika.

Namen statistike je dognati stanje, razvoj, delovanje in uspeh knjižnice, primerjati jih s podatki iz prejšnjih let in z delovanjem drugih podobnih knjižnic. Iz primerjanja mora slediti spoznanje, ali in v katerem delokrogu je knjižnica pravilno rastle, ali je morda zaostala, in končno mora na teh ugotovitvah sloneti načrt za delo prihodnjih let.

1. Štetje knjižne zaloge.

Enotnih pravil za bibliotečno statistiko nimamo. Količkor imamo različnih bibliotečnih tipov, toliko bomo verjetno imeli tudi bibliotečnih statističnih sistemov, in le v osnovah bomo mogli najti enotnost. Te enotnosti danes še ni. Celo za navidezno najbolj preprosto statistiko, kot je n. pr. štetje knjižne zaloge, še nimamo enotnih pravil. Nekatere knjiž-

nice štejejo samo dela, druge samo zvezke, drugod zopet dela in zvezke posebej. Povsem različno štejejo drobne tiske, brošure, letake itd. Nekatere knjižnice jih štejejo posebej, druge po več brošur skupaj kot en knjigoveški zvezek. Po navodilih društva nemških knjižničarjev iz l. 1901 naj bi se vedno le šteli knjigoveški zvezki. Vse, kar ima en *omot, ovoj* (*to je vezava, mapa, škatla*), ali kar je v en *omot* povezano, se šteje kot enota. Od nevezanih drobnih tiskov, ki nimajo skupnega ovoja, se šteje deset kosov kot knjigoveška enota. Posamez se štejejo zemljevidi, bakrorezi itd. Kadar štejemo zalogo posameznih znanstvenih panog, bomo skrčili sistematiko na maloštevilne skupine.

Ako upoštevamo vse raznolikosti, moremo postaviti kot skupno osnovo statistike samo neke formalne pojme, ki veljajo za vse knjižnice. Okrog njih se morajo smiselno in logično razvrstiti vse posameznosti, ki jih je mogoče utesniti ali razširiti po obsegu in namenu knjižnice same.

2. Stanje in promet.

Statistika, ki naj v številkah poda sliko knjižnice, mora ugotoviti njeno stanje in promet. Podatke o stanju knjižnice razvidimo iz poslovnih knjig. Ako jih pravilno in sproti vodimo, moremo ugotoviti vsak trenutek brez truda zaključno stanje.

Med podatke o stanju knjižnice spadajo vsi obračuni o dohodkih in izdatkih, torej ves denarni promet. Izdatke ločimo v štiri skupine, izdatke za hišo in pohištvo, za upravo in osebje ter končno za knjige. Za bibliotečno politiko ima največji pomen zadnja skupina. Tu se priporoča delitev izdatkov za nakup novih knjig, za nakup nadaljevanj, periodik in continuand, in za knjigoveza. Potrebno je, da vemo že iz prejšnjih let, kolikšen del dotacije potrebujemo za stara nadaljevanja, za periodica in continuanda, kolikšen del za knjigoveška dela in koliko nam ostane za nove nakupe. Vsi ti podatki usmerijo nabavno politiko. Nepoznanje razmerja med izdatki za nove knjige, periodica in continuanda ter za knjigoveška dela, preveliki in nesorazmerni izdatki za eno skupino, vse to mora škodovati drugim skupinam.

Statistika o prometu podaja končne številčne zaključke vsega dela posameznih dni, mesecev in let v vrstnem redu. Iz končnih številk razvidimo ves promet v knjižnici: na-

kupe, izdatke, dohodke, izposoje, vse, kar nam more služiti kot podlaga za sodbo o našem delu. Statistika o prometu vodi obračun A. o izdatkih, B. o prirastku in C. o uporabi knjižnice.

A. Statistika o izdatkih.

Za statistiko o izdatkih potrebujemo največ tri obrazce. Prvi obrazec za nakup knjig ima tele stolbce: Nove knjige, nadaljevanja, časopisi, stare knjige (15.—17. stol.), rokopisi, skupna vsota. Drugi obrazec ima sistematično razčlenbo, ki ne bo za vse knjižnice enaka, a tudi ne za vse knjižnice potrebna. V manjših ljudskih knjižnicah bomo razčlenili nakupe samo na zabavno in poučno slovstvo, v večjih ljudskih knjižnicah bomo razčlenili poučno slovstvo na tri do pet pododdelkov, v največjih znanstvenih knjižnicah bomo rabili največ 14 oddelkov (splošno, teologija, pravo, državne vede, zdravstvo, naravoslovje in matematika, tehnika, zgodovina in pomožne vede, jezik in književnost, filozofija in pedagogika, umetnost, stari tiski, rokopisi, zemljevidi). V tretjem obrazcu združimo vse izdatke v stolbcih nakup, vezava, drugi stvarni izdatki.

B. Statistika o prirastku.

Statistika o prirastku mora ločiti način prirastka. Prvi obrazec bi mogel tedaj imeti stolbce za nakupe, dolžnostne izvode, darove, zamenjave in za skupno število. Drugi obrazec, ki naj razčleni prirastek po posameznih skupinah in znanstvenih panogah, se ne razlikuje od drugega obrazca pod A.

C. Statistika o uporabi.

Statistiko o uporabi knjižnice vodijo danes že skoraj vse knjižnice. Po številu izposojevalcev in bralcev ter izposojenih knjig merimo delo, ki ga knjižnica v svojem kraju vrši. Število v čitalnici ali na dom izposojenih knjig primerjamo s številom knjižne zaloge in s številom prebivalstva, kateremu je knjižnica namenjena. Indeks ali merilo (M) dobimo, ako delimo vsoto v čitalnici branih (Č) in na dom izposojenih (D) knjig s produktom iz števila prebivalstva (P) in števila knjig (K). $M = \frac{\dot{C} + D}{PK}$. Brez ozira na število prebivalstva, kateremu je knjižnica namenjena $M = \frac{\dot{C} + D}{K}$. Ravno tako izračunamo indeks za vsako po-

samezno stroko. Ako smo razdelili knjižno zalogo v deset znanstvenih panog in vodimo statistiko tudi po strokah, tedaj sta \check{C} in D le vsoti iz $\check{C}1 + \check{C}2 + \check{C}3 + \dots \check{C}10$, oziroma $D1 + D2 + \dots D10$. Indeks za uporabo knjig iz tretje stroke bi bil $M3 = \frac{\check{C}3}{K3}$, za izposojevalce izven knjižnice $M3 = \frac{D3}{K3}$, skupni indeks pa $M3 = \frac{\check{C}3 + D3}{K3}$.

Indeks in vsa nadaljnja statistika o uporabi knjižnice nam le tedaj koristi, če primerjamo rezultate s številkami prejšnjih mesecev in let in s statističnimi podatki drugih knjižnic. Ako bi n. pr. indeks pokazal, da je izposojevanje v tej ali oni stroki ali tudi v vseh strokah nazadovalo, mora knjižničar poiskati vzroke in se truditi, da dvigne indeks na prejšnjo višino. Knjižnica vrši le tedaj pravilno svojo nalogo, ako indeks stalno in brez velikih skokov raste. Veliki skoki morejo nastati le iz zunanjih okoliščin, kot n. pr. nova stavba, nenaden prirastek, pomembni nenadni politični ali gospodarski dogodki itd. Tudi iz primerjanja s statističnimi podatki drugih knjižnic bomo dobili marsikatero novo pobudo in merilo za lastno delo. Celotno najmanjše knjižnice naj vodijo vsaj statistiko bralcev in izposojenih knjig, naj primerjajo rezultate s prejšnjimi leti in s podatki sosednjih knjižnic. Počasnega nazadovanja ne bo knjižničar, ki statistike ne vodi, nikdar pravočasno opazil, opazil ga bo šele, kadar bo knjižnica v popolnem razsulu. Vedeti pa mora vsak knjižničar, da ne začne nazadovanje šele tedaj, kadar indeks pada, temveč že mnogo prej, kadar indeks več stalno ne raste. Ako bi se bile društvene, učiteljske in šolske knjižnice ravnale po tem principu, bi danes ne imeli v Sloveniji toliko bibliotečnih mrličev.

Prvo vprašanje, na katero potrebujemo točen odgovor, se glasi: Kakšno je razmerje med številom knjig (K) in številom prebivalstva (P)? To razmerje nam pove, kako gosto (G) je ozemlje prepreženo s knjigami.

Kot izhodišče nam more služiti število prebivalcev (P) ali pa število knjig (K). $G = \frac{K}{P}$. V kraju, ki ima 600 prebivalcev, deluje knjižnica, ki ima 300 knjig. $G = 300 : 600 = 0,5$; to pomeni, da pride na vsakega prebivalca polovica knjige. Da se decimalkam in ulomkom izognemo, bomo rajši izračunali število knjig, ki pride na 10, 100 ali 1000 pre-

bivalcev: $G = \frac{10 (100 \text{ ali } 1000) K}{P}$. — V gornjem primeru ($G = 10 \times 300 : 600 = 5$) pride na deset prebivalcev pet knjig.

Kot izhodišče nam služi število knjig, ki jih knjižnica hrani: $G = \frac{P}{K}$. V gornjem primeru: $G = 600 : 300 = 2$, to pomeni, da pride na vsakega drugega prebivalca ena knjiga.

Ti splošni podatki o gostoti lahko služijo knjižničarju za propagando, za dokaz, da ima knjižnica premalo knjig, da potrebuje večje dohodke, ali da ima vsa dežela premalo knjižnic.

Važnejši so podatki, ki nam povedo, koliko knjig pride na posameznega bralca ali obiskovalca knjižnice, ker le to nam more dati pravo sliko specifične gostosti (G_s). Kot osnova nam torej ne služi število prebivalcev, ampak izposojevalcev in bralcev (B), ki so knjižnico obiskali, in število knjig (K). Ako je imela knjižnica vpisanih 60 bralcev in 480 knjig, tedaj pride na vsakega bralca osem knjig: $G_s = \frac{K}{B} = 480 : 60 = 8$. Za ljudske knjižnice računajo kot primerno specifično gostost 10 do 12 ali tudi le 8 do 10 knjig za enega bralca.

Število knjig, ki jih knjižnica hrani, ni nikdar identično s številom izposojenih knjig. Znanstvena knjižnica, ki ima 150.000 zvezkov, je morda posodila le 3000 zvezkov; ljudska knjižnica pa, ki ima 3000 knjig, jih je morda posodila 9000, to pomeni, da se je vsaka knjiga povprečno trikrat posodila. Število izposoj (I) more biti nižje ali višje od števila knjig, ki jih knjižnica ima. V znanstvenih knjižnicah je I vedno le nek odstotek od K , v ljudskih knjižnicah pa je praviloma I mnogokratnik od K .

Izposoje primerjamo s številom prebivalstva, da dobimo splošne podatke, koliko se bere, to je torej gostost izposoj (G_i). Knjižnica je zabeležila 1600 izposoj in deluje v kraju, ki ima 1200 prebivalcev. Na vsakega prebivalca pride 1,4 ($G_i = \frac{I}{P}$) ali na 10 prebivalcev 14 ($G_i = \frac{10 I}{P}$) izposojenih knjig. Primerjanje izposoj s številom prebivalstva služi zopet v prvi vrsti propagandnim in splošnim bibliotečno političnim ciljem.

Bolje bomo presodili delo knjižnice, če tudi tu ne upoštevamo števila prebivalstva, temveč število resničnih bralcev, ki so knjižnico obiskovali, in število izposojenih knjig ter izračunamo specifično gostost izposoj (G_{si}). Knjižnica je imela 120 bralcev in je izposodila 1600 zvezkov. Na vsakega bralca odpade povprečno 13,4 knjig ($G_{si} = \frac{I}{B}$). Specifična gostost izposoj je lahko zelo različna. V vaških knjižnicah se smatra 8 do 10 izposoj za vsakega bralca kot povprečno dober uspeh, v mestnih knjižnicah 20 izposoj.

Ker smo ločili število bralcev od števila prebivalstva, se nam vsili vprašanje po številčnem razmerju bralcev in prebivalcev, kolikšen odstotek prebivalcev se sploh poslužuje knjižnice, kolikšna je gostost bralcev (G_b). To razmerje lahko izračunamo na dva načina: $G_b = \frac{100 B}{P}$ ali pa tudi $G_b = \frac{P}{B}$. V kraju s 1200 prebivalci je obiskalo 80 ljudi knjižnico. Prva enačba nam pove, da znašajo bralci knjižnice 6,64 odstotkov prebivalstva, druga enačba pa pove, da je vsak petnajsti prebivalec gost knjižnice. Splošno razmerje more biti seveda zelo različno od 4 do 8 odstotkov, ali vsak trinajsti do petindvajseti prebivalec.

S tem seveda nismo izčrpali vseh možnosti bibliotečne statistike. Statistiko knjižne zaloge lahko razčlenimo po sistematiki v leposlovje in posamezne znanstvene stroke, leposlovje zopet v drame, romane itd., romane po njih vsebini v ljubavne, družabne, pustolovne . . . romane. Statistiko bralcev razčlenimo po starosti, spolu in poklicnih skupinah. Tako dobimo vrsto novih možnosti za primerjavo. Raziskujemo lahko, kako se ločijo biološke in poklicne skupine bralcev po njih razmerju do knjig, ali dajejo posamezne skupine bralcev prednost nekim posebnim literarnim ali znanstvenim skupinam in katerim. Iz tega primerjanja lahko dobimo gradivo za smotrno bibliotečno vzgojno delo, a tudi za vprašanje, ali odgovarja naša knjižna zaloge in v njej zastopane skupine potrebam in zanimanju bralcev. Seveda ne bomo mogli v vseh knjižnicah voditi take podrobne statistike, a iz večjih ljudskih knjižnic, ki imajo dovolj bibliotečno šolanega uradništva, bi mogli dobiti podatke, ki bi ne ostali brez vpliva na razvoj bibliotečne po-

litike. Pri nas bi mogle take študije usmeriti tudi delo založnikov in prevajalcev.

Pri strokovni razčlembi knjižne zaloge gre v prvi vrsti za razmerje zabavne in poučne književnosti, ki ga izračunamo v odstotkih. Knjižnica ima skupno (S) 843 knjig, od teh je 633 zabavnih (Z) in 210 poučnih (P). Odstotek izračunamo po znanem vzorcu $\frac{100 Z}{S}$ ali $\frac{100 P}{S}$. V našem primeru ima knjižnica 75,1 odstotkov zabavnega in 24,9 odstotkov poučnega slovstva. 65 do 70 % zabavnega berila je za ljudske knjižnice nekako srednje merilo.

Podobno bomo izračunali, koliko odstotkov izposoj pride na leposlovje, koliko na poučno slovstvo, koliko na posamezne oddelke poučnega slovstva. Tudi iz teh podatkov moremo dobiti pomembna navodila za delo v knjižnici in za izbero novih nakupov. Odstotek prebranega poučnega slovstva naj ne bo nižji od 15 %, 25 % je že prav lep uspeh. Pri nakupih iz posameznih strok poučne književnosti nam more koristiti še bolj podrobna statistika o izposojah iz posameznih strok. Glavni odstotek tvori običajno zgodovina, zlasti spomini, potem potopisi, po krajevnih razmerah spisi o socialnih problemih itd.

Statistika bralcev po bioloških in poklicnih skupinah in njih razmerje do literarnih skupin je šele v začetkih. Sama delitev bralcev v skupine ne zadošča, treba je poiskati zveze in razmerje med skupinami bralcev in literarnimi vrstami. Tudi za to delo je treba šolanega uradništva in kvalitetnih knjižnic, ki se zavedajo odgovornosti in pomembnosti svojega dela. Enosmerne knjižnice ne bodo mogle dati gradiva, ki bi bilo popolnoma zanesljivo.

Bibliotečna statistika nam koristi le tedaj, če sloni na resničnih številkah. Ker nam mora danes bibliotečna statistika še vedno služiti kot propagandno sredstvo, da zbudimo za bibliotečna vprašanja zanimanje javnosti in vseh onih, ki imajo v rokah ključ do javnih blagajn, je zelo važno, da je statistično gradivo pregledno in smotrno urejeno. Popolnoma napačno bi ravnali, če bi z izmišljenimi številkami varali javnost in same sebe, kar bi se v najkrajšem času bridko maščevalo. Prav malo nam tudi koristijo še tako vzpodbudne statistike posameznih društvenih knjižnic na kmetih, ker moramo končno le objeti večje okraje in

pokrajine in upoštevati pri obračunu tudi vse bibliotečne polmrtvece.

Statistični podatki zajamejo le zunanje delo knjižnice in njene vidne uspehe. Prav nič nam ne povedo o vplivu knjig na bralce, o vplivu na njih duhovni in duševni razvoj. Tu nam morejo koristiti podatki, ki upoštevajo literarne vrste in znanstvene panoge na eni strani, poklicne skupine na drugi strani. Iz številčnih ugotovitev, iz menjajočih se smeri bi mogli meriti duhovno in duševno povezanost bralcev, spoznati spremembe, ki sproti nastajajo, slediti in usmerjati kulturno rast naroda.

Petnajsto poglavje

Posamezne skupine knjižnic.

V prejšnjih poglavjih smo se ozirali na potrebe, delo in smernice znanstvenih in ljudskih knjižnic kot dveh najbolj vidnih tipov. Nismo pa upoštevali bolj podrobne razčlenbe znanstvenih in ljudskih knjižnic.

Za razne kategorije znanstvenih knjižnic, za fakultetne, seminarske, razne strokovne in uradne knjižnice veljajo v glavnem načela in navodila, ki smo jih dali za splošne znanstvene knjižnice. Knjižno zalogo bomo uredili morda nekoliko drugače, numerus currens nadomestili s sistematično ureditvijo s posebnimi signaturami za posamezne pododdelke. Vprašanje mrtve literature, to je onih knjig, ki so za znanstveni študij zastarele, še ni v naših razmerah tako dozorelo, da bi ga bilo treba že zdaj načeti. Bolj potrebno je, da opozorimo na one knjižne zbirke, ki so še danes neurejene in nedostopne in ki bi mogle izpolniti razne vrzeli, kot n. pr. knjižnica Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, knjižnice raznih uradov, društev, knjižnice okrajnih učiteljskih društev, ki jih že desetletja pokriva neprodirna tema, i. dr.

Tudi problemov ljudskega knjižničarstva še nismo izčrpali. Ostala nam je velika skupina nemestnih, torej vaških ali podeželskih knjižnic, ki jim moramo Slovenci posvetiti posebno pozornost.

1. Podeželske knjižnice.

Ljudske knjižnice v mestih in trgih morejo ob ustanovitvi z gotovostjo pričakovati bralce; v začetku jih bo morda le malo, a s smotrnim delom bo število rastlo. Drugače je na vaseh, kjer pride le primeroma majhno število bralcev v poštev. Vaške knjižnice morajo v nekem oziru rešiti težje naloge kot mestne knjižnice.

Iz zgodovinskega pregleda našega knjižničarstva vemo, da je povzročila mnogo neuspehov vaških knjižnic njih

dobrodelna usmerjenost, primitivnost izbrane književnosti in nepotrebna skrb, obvarovati odrastle bralce in bralke pred »pohujšljivimi« knjigami. Da se še danes ne zavedamo problemov podeželskih društvenih knjižnic, nam priča izbor, ki ga je priporočil Vestnik prosvetnih zvez decembra 1936 pod udarnim naslovom »Velikopotezna akcija za naše društvene knjižnice...«. V tem seznamu je res mnogo pomembnih del, a med mladinskimi spisi je še dolga vrsta Krištofa Šmida, med poezijami celo Blaž Bevk, zato pa ni med njimi ne Župančiča in tudi ne Medveda. Komu naj služi v vaških knjižnicah Krajčev ponatis Kranjske Čbelice, je nerazrešljiva uganka. O Alešovcu, Andrejčkovem Jožetu, Kodru itd. naj mi bo vsaj dovoljeno dvomiti, ali imajo res več vzgojnih in izobraževalnih sil kot Ivan Cankar, ki ga zastopa v seznamu ena sama knjiga: »Moje življenje! Ves ta seznam dopušča sklep, da se ta izbor ni sestavil po potrebah ljudskih knjižnic, ampak po željah založništva oziroma knjigotržca, ki misli, da so ljudske knjižnice najbolj primerno mesto, kamor lahko odloži svojo zastarelo zalogo, ki je nihče več ne bere in ne kupuje.

Iz tega primera sledi, da knjigotrštvo in knjigotrški sezname ne pridejo v poštev kot literarni voditelji ali svetovalci za ljudske knjižnice, a tudi ne organizacije, ki ne morejo zavzeti kritičnega stališča ob dobičkanosnih domislicah založništva.

Bistvene naloge ljudskih knjižnic so povsod iste ali vsaj podobne, le metoda mora biti drugačna. Upoštevati moramo duhovne, duševne in socialne razlike med vasjo in mestom, med kmetom in meščanom. Na metodo dela vpliva tudi dejstvo, da imajo vaše knjižnice manj knjig, manj bralcev in manjši okoliš kot mestne ali trške knjižnice. Že pri izbihi knjig moramo biti v vaški knjižnici bolj previdni. Nekaj neprimernih in manj vrednih knjig se v mestni knjižnici v množici drugih knjig izgubi, v vaški knjižnici pa obremenjuje nakup neprimerne knjige pičila denarna sredstva bolj kot v mestu, in prvemu neuspehu — če smo dali bralcu knjigo, ki ga ne zanima — bo sledila prej ko v mestih, kjer je izbira večja, obsodba knjižnice; bralci bodo izostali. Od knjižničarja na vasi ne moremo zahtevati, da bi za nakup temeljne zaloge 100 do 300 zvezkov mogel sam izbrati knjige, ki bodo privabile bralce. Preskrbeti mu moramo sezname z naslovi primernih knjig ali prepustiti vso izbero središčni

organizaciji, ki ima strokovne moči in možnosti za pravilno sestavo vaše knjižnice.

Tudi pri ljudskoknjižničarskem delu na vasi moramo upoštevati biološke in socialne skupine. Naše podeželje že dolgo nima več enotnega kmečkega prebivalstva. Le v krajih, ki ležijo daleč stran od prometnih žil, moremo govoriti še o starem kmečkem življenju in kmečki kulturi. Drugod se je preobrazil kmet v poljedelca in bajtar v poljedelskega proletarca. Mesto sega vedno bolj globoko v podeželje, industrija preobrazuje vaško življenje in vaščana, ki stoji umsko in duševno nepripravljen pred popolnoma novimi problemi. Spremenile so se socialne in gospodarske razmere, spremenil se je kmet, njegov duhovni in duševni prerez; kmečka patriarhalnost, ki diha še iz Levstikovih, Stritarjevih in Jurčičevih spisov, se je morda še ohranila v nekaterih oddaljenih vaseh, drugod jo je do dna porušila moderna problematika.

Če so stare vaše knjižnice nudile kmetu v prvi vrsti mladinsko in nabožno slovstvo, pravljice in pripovedke, romantične slike kmečkega življenja, moramo danes že upoštevati, da se je življenjski krog kmečkega prebivalstva izdatno razširil, da sega mesto in mestno življenje na vas in da silijo kmečki elementi v mesto in v mestne življenjske kroge. Seveda ni segel ta razvoj povsod enako daleč in enako globoko. Razlike so krajevne in individualne. Iz tega izvirajo vaškim knjižnicam posebno težke naloge, zlasti kjer se križajo v posameznih vaseh stari in novi življenjski krogi. Principielno pa se moramo odločiti, ali naj vaško ljudsko knjižničarstvo današnji razvoj pospešuje, ali naj ga skuša ovirati na ta način, da si zavedno stavi nalogo pridržati kmeta v starem življenjskem krogu? Ali naj razgrnemo pred kmečkimi bralci današnjo duševno in gospodarsko problematiko, ali naj mu pokažemo samo slike preteklosti in minulo romantičnost? Odgovor ne bo težak, ker vemo, da se razvoj ne da ustaviti in da ni naloga ljudskih knjižnic prikrivati resnične probleme.

Kjer je gospodarski razvoj ustvaril sredi podeželja industrijske ali polindustrijske vasi in otoke, stoji ljudski knjižničar pred podobnimi nalogami kot v industrijskih krajih. Skrbeti mora za delavca, ki je prišel naravnost od kmečkega dela v tovarno, in za vse one poljedelske delavce, ki živé od dela na tujem posestvu. Vsi ti tovarniški delavci kmečkega rodu in kmečki proletarci so v vaseh in

industrijskih otokih socialno, gospodarsko in politično najšibkejša plast, ki nima toliko moči kot mestni proletariat in si ne more sama ustvariti potrebne izobraževalne organizacije. Zato mora zanje skrbeti vaška knjižnica in upoštevati vso to socialno diferenciranost.

Bolj kot v mestu se moramo na vasi ozirati tudi na tehnično spretnost branja, ki ni povsod enaka in je na vasi povprečno manj popolna kot v mestih. Kmečki bralec se v mnogih primerih razlikuje od mestnega bralca tudi glede dojemljivosti, to je notranje tehnike branja. Tehnična spretnost in dojemljivost morata biti v mestih na višji stopnji, ker vpliva nanje vsa okolica. Časopisje, gledišče, predavanja, kino, radio itd. ustvarjajo pri duševno bolj razgibanih mestnih bralcih neke zmožnosti, ki jih pri kmečkih bralcih pogrešamo. Zato se mora vaški knjižničar potruditi, da pospešuje spretnost branja in dojemljivost. Vaška knjižnica je najbolj primeren kraj za predavanja in bralne večere, ki bodo najhitreje privabili poslušalce in bralce v knjižnico. Ako ni knjižničar sam dovolj spreten, mora skrbeti centralna organizacija za predavanja in bralne večere.

Koristi bralnih večerov so za vaše knjižnice izredno pomembne. Predavatelj berilo oživi, da se poslušalci ločijo od neme črke, da dojemajo zvok, da ločijo govorico od govornice, da zaslutijo zvočne in stilistične raznolikosti, s katerimi je pisec označil osebo in govorico. Ljudski knjižničar naj bi izobraževalno delo na vasi začel z bralnimi večeri, s katerimi bo najlažje priključil vaščane h knjižnici in zbudil zanimanje za knjige. Berilo mora biti primerno izbrano, ne gre za recitacijo pomembnih umetnin, izbrati je treba berilo, ki je poslušalcem po vsebini blizu in dojemljivo; kratke povesti z živahnim pripovedovanjem bodo najbolj koristile. Smoter bralnih večerov je, da vzgojimo med poslušalci zanimanje za knjigo in veselje do branja, kar pa more slediti le iz pravilnega dojetja tiskane besede, iz fantazijskega doživljanja opisanih dogodkov, iz umevanja stvarnih in zvočnih vrednot. Bralni večeri morajo tedaj tehnično znanje branja poglobiti in razširiti v smiselno branje.

Katere in kakšne knjige naš kmet najrajši bere, še danes ne vemo. Iz naših društvenih knjižnic še nismo dobili zanesljivega gradiva, da bi se mogli pri novih nakupih ravnati po resničnih željah in potrebah kmečkih bralcev.

Vaški knjižničar ima v tem oziru celo več možnosti kot mestni knjižničar, da izve sodbe in želje svojih bralcev. Njegova družina je številčno majhna, z malim trudom lahko spozna življenjske razmere in svetovnonazorsko povezanost svojih bralcev, pri izposojevanju bo imel tudi skoraj vedno dovolj časa, da se z bralcem razgovori, da ga vpraša, kako mu je knjiga ugajala, in tako bi si mogel nabrati dragocene skušnje o razmerju kmečkega bralca do knjige.

Iz starih zalog vaških knjižnic ne moremo sklepati, katere literarne vrste bi bile za kmečke bralce primerne. Naše stare vaške knjižnice so bile usmerjene v patriarhalnost in konservatizem, obvarovati so hotele kmečkega bralca pred vprašanji in problemi novega življenja, zato so njih stare zaloge samo slika primitivnosti naših ljudskih knjižnic in ljudske književnosti, ne pa resničnih potreb kmečkih bralcev.

Pomanjkanje podatkov o resničnem razmerju kmečkega bralca do knjige je zakrivilo, da je tudi še danes mnogokrat od slučaja odvisno, ali pridejo v vaške knjižnice primerne knjige, zakrivilo pa je tudi, da imajo mnoge vaške knjižnice le malo bralcev. Boljše uspehe bomo dosegli le tedaj, če bomo nudili kmečkemu bralcu književnost, iz katere diha resnično življenje, če bomo opustili prikrivanje življenjskih problemov, in kadar ne bomo več smatrali mladinske književnosti za najbolj primerno sestavino vaških knjižnic.

Stanovska skupnost, ki se je kmet vedno bolj zaveda, skupni gospodarski problemi in cilji nas učé, da spadajo v vaške knjižnice tudi one kmečke povesti, v katerih bo našel kmečki bralec sliko svojih težav, svojega resničnega življenja in problematiko svojega današnjega položaja. Popolnoma neprimerne so kmečke povesti, ki odevajo življenje na vasi v romantično neresničnost koledarskih povesti o izgubljenem sinu, ki se skesano vrne — kajpak na božični večer — na domači grunt. Propadanja kmečkih domov, izseljevanja kmečkih fantov in deklet v mesta in tovarne ne bomo preperečili z naukom o ponižnosti in skromnosti v obleki, obutvi in hrani in z idiličnimi slikami kmečkega življenja, kakršno sploh nikdar ni bilo. Stanovska zavest se izoblikuje pod težo enakih ali podobnih gospodarskih razmer in jo more knjižnica podpreti le z življenjsko resničnimi knjigami.

Kmečki bralec je realist in išče v knjigi resničnost. Zato je tudi njegovo razmerje do poučnih knjig prilično

ugodno, akoravno moramo upoštevati, da je splošna formalna izobrazba nižja kot v mestu. Statistika iz drugih krajev nam dokazuje, da je odstotek prebranih poučnih knjig v vaseh višji kot v mestih! Iz poučnega slovstva bomo postavili le malo in le najvažnejše kmetijske strokovne knjige. Bolj pomembne so poučne knjige, ki se po obliki približujejo pripovednemu slovstvu, kot n. pr. potopisi, poljudne naravoslovne in zgodovinske knjige. Zlasti potopisne knjige in opisi tujih krajev in pokrajin bi mogli zadostiti kmečkemu bralcu, v katerem je zelo živa potreba po raznolikosti, po fantazijskem doživljanju napetega dejanja, po spoznavanju tujih in čudovitih krajev in ljudi, morda ravno zato, ker je po svojem poklicu vezan na domačo zemljo in ozek življenjski krog. Potrebovali bi tudi primerne zgodovinske povesti, ki bi poživile zgodovinsko, politično in narodno zavest.

2. Potovalne in stalne knjižnice.

Glede oblike vaških knjižnic ločimo med stalnimi javnimi, med društvenimi in med potovalnimi knjižnicami. Končni cilj vaškega knjižničarstva mora biti stalna knjižnica, ki naj postane za šoli odraslo mladino in za vse prebivalstvo tako pomembna izobraževalna ustanova kakor ljudska šola za deco. Stalna knjižnica mora dobivati primerne dohodke iz javnih virov in spada v delokrog občine. Potovalne knjižnice morejo le začasno in v omejenem obsegu zadostiti nalogam stalne knjižnice le v primitivnih razmerah in za manjše naselbine v hribih ali stran od domače občine. Potovalna knjižnica je vedno le začasna ustanova, ki naj pripravi pot stalni knjižnici.

Potovalne knjižnice so dolga leta smatrali kot najboljšo rešitev podeželskega knjižničarstva. Na prvi pogled bi jim res mogli dati prednost za vse manjše občine, kamor bi poslali n. pr. vsako leto novo izbero knjig. Kot osnovno napako potovalnih knjižnic so označili, da dobi knjižničar nenadoma večje število knjig, ki jih po vsebini ne pozna, in da ne more svojim bralcem nasvetovati, kaj naj bero, in ne more izpolniti osebnih želj posameznih bralcev. Tej pomanjkljivosti se lahko vsaj deloma izognemo z modernim listovnim katalogom.

Moderni listovni katalog javne ljudske knjižnice naj bi namreč ne vseboval samo prepisa naslova, ampak kratko označbo vsebine, podatke o avtorjevem stališču, za katere

bralce pride knjiga v poštev itd. Tako bi mogel knjižničar iz kataloga dognati, katerim bralcem more priporočati to ali ono knjigo. A takih listovnih katalogov naše knjižnice še nimajo, ker nimajo tudi knjižničarjev, ki bi mogli to delo izvršiti. Še manj je seveda pričakovati, da bi pisali za potovalne knjižnice, ki so vedno le nadomestilo za stalne knjižnice, listovne kataloge s prej navedenimi podatki.

Sistem potovalnih knjižnic bi mogli izboljšati tako, da se sestavi in izbere pošiljka v dogovoru s knjižničarjem onega kraja, kamor je knjižnica namenjena. A tudi za ta izbor bi potrebovali v najmanjših krajih, katerim so potovalne knjižnice v prvi vrsti namenjene, človeka, ki ne pozna samo življenjske povezanosti svojega kraja, ampak tudi književnost, ki pride za njegove bralce v poštev. Teoretično bi bilo seveda možno dvigniti kvaliteto in uspehe potovalnih knjižnic, če bi imeli v najmanjših krajih izučene knjižničarje s širokim obzorjem, ki bi mogli sami izbrati in sestaviti seznam knjižnih pošiljk po krajevnih razmerah in potrebah. V praksi se sestavljajo potovalne knjižnice samo po nekih splošnih vidikih, po sredstvih in knjigah, ki so na razpolago. Potovalne knjižnice tudi ne morejo ustvariti tradicije in povezanosti bralcev s knjižnico, ki bo toliko bolj tesna, če bo knjižnica stalno v istem kraju in rastla pred očmi in s sodelovanjem občinarjev. Le stalna knjižnica more biti pravna in postati duševna last svojih bralcev.

Na vprašanje, kako velik mora biti kraj, da more uspešno vzdrževati in rabiti stalno knjižnico, ni odgovora, ki bi mogel veljati kot pravilo. Vsekakor ni uspeh vaše knjižnice odvisen samo od števila prebivalcev. Razen primerne knjižne zaloge in spretnega knjižničarja odloča način naselitve, bližina mest in trgov, industrija v vasi ali njeni bližini. Izkušnje so različne, za naše razmere nam manjkajo podatki za primerjanje. Na Schleswig-Holsteinskem n. pr. so dognali, da se stalne knjižnice v vaseh z 200 do 300 prebivalci le težko vzdržijo, pri 300 do 400 prebivalcih so težave manjše, najbolje uspevajo v vaseh s 500 do 600 prebivalci. Te številke ne povedo nobenega pravila. Spreten knjižničar bo mogel tudi v vasi z 200 prebivalci doseči lepe uspehe. Vendar bo od 200 prebivalcev težje dobiti dovolj denarnih prispevkov za vzdrževanje knjižnice kot od 600 in več prebivalcev. Pri teh številkah gre v prvi vrsti za denarno stran, za gmotne razmere. Kadar bo bodočnost rešila finančno

vprašanje tako, da bo mogla tudi najmanjša občina vzdrževati stalno knjižnico, bodo njeni uspehi pač samo še odvisni od zmožnosti knjižničarja.

3. Središčne knjižnice in posvetovalnice.

Težave, ki grozijo knjižnicam v majhnih občinah in ki jim ovirajo razvoj, so sicer skušali premagati s potovalnimi knjižnicami (gl. zgoraj), a to je le začasna pomoč, to ni rešitev problema. Vse podeželsko knjižničarstvo bi mogli z uspehom organizirati, ako bi ustanovili za večje število občinskih ali krajevnih knjižnic okrajne ali središčne knjižne zaloge. To bi bile v bistvu centralne knjižnice, iz katerih bi ne dobivali knjig samo prebivalci onega kraja, kjer je sedež centrale, ampak tudi vse druge centrali pripadajoče občine in občinarji. Iz središčne okrajne knjižnice bi dobila tudi najmanjša knjižnica ono knjigo, za katero bi se kdor koli zanimal in ki bi je sama ne imela. Iz okrajnih knjižnic bi tudi osvežili knjižno zalogo manjših občinskih knjižnic tako, da bi jim poslali za daljšo dobo manjšo kolekcijo knjig, ki bi se čez leto vrnila ali poslala drugam.

Središčne knjižnične ustanove, naj so že okrajne ali v višji stopnji pokrajinske in deželne knjižnice, imajo še druge pomembne naloge kot posvetovalnice za knjižnice in knjižničarje svojega okraja. Pomagati morajo pri sestavi knjižne zaloge, nasvetovati in urediti poslovanje novo ustanovljenih knjižnic, urediti torej vse tehnično delo v knjižnicah in končno skrbeti za izobrazbo knjižničarjev.

Pri sestavljanju knjižne zaloge more posvetovalnica voditi izbero knjig. Za manjše knjižnice bo imela vedno na zalogi potrebno garnituro z vsemi katalogi in sezname. Pred oddajo je treba zalogo pregledati in dopolniti po posebnih razmerah kraja, kamor je zaloga namenjena. Nasveti glede ureditve knjižnice se ne tičejo samo izbere, ampak vsega tehničnega dela v knjižnici, torej pouka in nasveta o sestavi katalogov in inventarja, o vodstvu denarnega prometa, o poslovanju s strankami, o prostorih za knjižnico, omarah za knjige itd. Poslovalnica bi morala imeti vse potrebne tiskovine, vzorce in načrte vedno na razpolago. Za one knjižnice, ki nimajo v bližini knjigoveza, bi mogla tudi oskrbovati trpežno vezavo.

Razen tehničnih nasvetov in pomagal bi morale okrajne ali deželne posvetovalnice skrbeti za izobrazbo knjižni-

čarjev. Kaj mora ljudski knjižničar vedeti in znati, smo že večkrat omenili; v manjših krajih je njegova služba toliko bolj odgovorna, ker mora postati knjižnica središče vsega izobraževalnega dela. Za to delo pa ne zadošča znanje, ki si ga je pridobil učitelj, ali kdor koli vaško knjižnico vodi, na strokovnih ali srednjih šolah. Za vse knjižničarje po deželja in mesta morajo prirediti posvetovalnice ali središčne organizacije tečaje, na katerih jih teoretično in praktično seznanijo z vsemi problemi knjižničarstva in ljudske prosvete vobče.

Za modernega ljudskega knjižničarja ne zadošča znanje o tehnični ureditvi knjižnice, vedeti mora, kako se najdejo pota, po katerih privede bralce h knjigam, in sicer vsakega bralca k pravi knjigi, ki mu umsko in duševno koristi. Prikleniti mora ljudstvo h knjigi, da postane delo naših pisateljev tudi duševna lastnina naroda. Poznati mora duševnost svojih bralcev, njih značaj, življenjske nazore, njih socialno povezanost, sploh vse, kar more vplivati na njih razmerje do knjige. Znan mu mora biti razvoj človeške družbe in vsa današnja problematika. Brez predsodkov in inkvizitorične vsiljivosti mora najti pri posameznih bralcih ono umsko-duševno pripravljenost in usmerjenost, ki naj odloča za izbero knjige. Vse to spada k pedagoški izobrazbi, ki jo more dobiti knjižničar vsaj do neke mere v tečajih središčne posvetovalnice.

Knjižničar mora poznati književnost. Ne gre za literarno-zgodovinsko znanje; posvetovalnica, ki bi knjižničarje vabila na predavanje o zgodovini slovenske književnosti od Trubarja do naših dni, bi vršila brezpomembno delo. Literarno-zgodovinsko znanje si more pridobiti knjižničar sam, za kar ima dovolj pripomočkov. Gre za one značilne vrednote, ki obogatijo bralca. Razen umetniške kakovosti moramo razčleniti vse druge značilnosti knjige in šele po njih soditi, na katere skupine bralcev bi mogla knjiga vplivati, za katere skupine bi bila življenjsko, umsko ali duševno res živa in plodna. Ne gre torej za njeno mesto v literarni tradiciji. Ciglerjeva povest Sreča v nesreči je brez dvoma literarnozgodovinsko pomemben pojav, njena navzočnost v vaški knjižnici pa več kot samo problematična. Mnogo tega dela bo moral ljudski knjižničar sam opraviti z branjem in primerjanjem. Na tečajih bi morali teoretična predavanja združiti s praktičnimi vajami ob knjigah, ki obdelujejo podobne probleme. Razčlenili bi n. pr. knjige po njih vsebini

v kmečke, proletarske, malomeščanske, ljubavne, pustolovne, razvojne, zgodovinske ... romane in povesti, poiskali v njih vse značilne in pomembne vrednote, ki morejo vplivati na posamezne skupine bralcev, in bi preiskali možnosti teh vplivov in njih smeri. Vse to delo je treba opraviti, če hočemo narod privedi v veliko bralno družino in med odjemalce slovenske knjige.

Tretji del učne snovi tvori tehnika knjižnične organizacije, vse delo in poslovanje v knjižnici. Uprava, gmotno vprašanje, razni sistemi izposojevanja, zunanost knjižnice, katalogizacija, inventarizacija, signiranje, statistika. Upoštevati je potrebe vaških, malomestnih in mestnih knjižnic.

Razen tečajev, sestankov in predavanj se bo poslužila posvetovalnica za izobrazbo ljudskih knjižničarjev tudi pisma. Posameznim knjižničarjem se pošiljajo pismena navodila in odgovori na vprašanja ali pa pošilja posvetovalnica iz lastnega nagiba okrožnice, v katerih se obravnavajo sodobni knjižničarski problemi, priporočajo in v prej navedenem smislu karakterizirajo nove knjige. Posvetovalnica naj bi tudi zbirala statistično gradivo, za kar bi morala dati posameznim knjižnicam potrebna navodila.

Mnogo bi mogel koristiti oddaljenim knjižničarjem in knjižnicam potovalni učitelj knjižničar, ki bi praktično pokazal, kako naj se delo v knjižnici vrši. Organizacija okrajnih ali deželnih knjižnic in posvetovalnic ne more uspevati brez redne dotacije iz javnih dajatev. Zavedati pa se moramo tudi, da bodo vse manjše vaše knjižnice brez središčne organizacije in posvetovalnice še dolgo nihale med delom in brezdeljem, zgubile mnogo dragocenega časa, energije in gmotnih sredstev. Trajne uspehe bomo imeli le tedaj, če bomo izobrazili vaše knjižničarje za pravilno pojmovanje in pravilno tehniko knjižničarskega dela. Brez strokovnega znanja in pouka bo tudi najbolj iniciativen knjižničar zgrešil pravo pot, kar bo zmanjšalo njegove uspehe in ohladilo njegovo vnemo.

Vsaka knjižnica bodi samostojna organizacija, vso odgovornost nosi njen knjižničar. Višja organizacijska enota naj mu stoji ob strani, naj mu bo v pomoč. Organizacija knjižničarjev, ki bi prirejala predavanja o knjižničarskih problemih, ki bi na željo dajala navodila in pouk, bi bila v naših razmerah prvi pogoj za boljši uspeh vaških knjižnic in prvi korak h knjižničarski posvetovalnici.

4. Šolske knjižnice.

Šolske knjižnice služijo kot dopolnilo in za poglobitev znanja in spretnosti, ki jih je pridobil otrok pri pouku. Šolska čitanka ne more zadostiti kot učna knjiga za tehniko branja, za jezikovno izobrazbo, za pravilno dojetje umetniške pesmi in povesti, torej za literarno izobrazbo in za stvarno znanje, ter potrebuje dopolnila.

Potreba po dopolnilu čitanke in šolskih knjig vobče se pojavi pri otroku, ko si pridobi ono tehniko branja, da more sam slediti tiskani besedi. Otrok seže po knjigi, ki mu je doma ali kjerkoli na razpolago. To je elementarna potreba mladega duha po izživiljanju svojih sil in svojega znanja, na višji stopnji tudi že potreba po spoznavanju zunanjega sveta, ki ga obdaja. Iz pridobljene tehnike branja se rodi potreba po branju. Ako zgubi mladina zanimanje za knjige, je to pogostoma znamenje, da ni dobila primernih knjig v roke, da ni našla tega, kar je nezavestno iskala ali pričakovala, da mladinsko slovstvo ne odgovarja bralnim potrebam onih, katerim je namenjeno.

Mladinsko slovstvo je nastalo ob koncu 18. stoletja; na slovenski zemlji smo dobili v tretjem in četrtem desetletju prve prevode iz Christofa Schmida. Mladinsko slovstvo je bilo že od kraja tendenciozno, njegov namen je bil poučevati in vzgajati v določenih smereh, vcepiti otrokom pokorščino do staršev, učiteljev, vladarjev in do vseh nositeljev in predstavnikov družabnega reda. Neverjetnih zgodb in sentimentalnosti je bilo do vrha, v neštevilnih variantah je dosegel pridni, ponižni in vzorni šolarček ali mladenič zemeljsko srečo in zadovoljstvo, njegov črni zopernik je žalostno propadel. Ob prelomu 20. stoletja je padlo mladinsko slovstvo v rokah Schmidovih epigonov na najnižjo stopnjo. Kot mladinski pisatelji so nastopali ljudje brez slehernih umetniških zmožnosti, dokler se niso prepozno spomnili izreka Th. Storma, da če pišeš za mladino, ne smeš pisati za mladino, in postavili pretirano zahtevo, da morajo biti mladinski spisi popolne umetnine. Popolnoma brez pomena je za mladinske knjižnice tudi ogromna večina patriotske literature z vsiljivo tendenco in plitko vsebino.

Danes zahtevamo, da bodi mladinsko slovstvo povezano z ono realnostjo, ki obdaja mladega bralca v življenju. Vsebina in način pripovedovanja mora biti za čustvovanje in miselnost otrok dojemljiva, stvarno zanimiva. Glede umet-

niške kakovosti moramo pač vedeti, da je med mladinskim slovstvom vseh narodov le prav malo velikih umetnin, vrzeli bomo skušali dopolniti iz književnosti za odrastle, kolikor je za otroke razumljiva.

Šolske knjižnice ljudskih, meščanskih in srednjih šol morajo biti organski del šole in ne samo malopomemben privesek. Njih namen ni, da napolnijo otroške duše s kakršnimi koli gesli, uvesti morajo bralca v književnost in ga dovesti do knjig, ki naj mladim bralcem koristijo ter vzgojne in izobraževalne naloge šole podpirajo. Končno je tudi njih namen, da nauče svoje obiskovalce občevati s knjigami, da jih navadijo za vsa poznejša leta poti v knjižnico in kako se knjige rabijo. Šolska knjižnica naj vsebuje one knjige, ki odgovarjajo bralnim, izobraževalnim in vzgojnim potrebam mladine, njenemu fantazijskemu, čustvenemu in umskemu razvoju.

Starost od 8. do 19. leta, ki pride za vse vrste šolskih knjižnic v poštev, je po možnosti dojemanja, po čustvenih in umskih potrebah močno diferencirana. Za to življenjsko dobo je že treba pripraviti vse vrste knjig od slikanic do splošnega enciklopedičnega priročnika, od pravljic in pripovedk do znanstvene knjige, vmes stoje pustolovne ali junaške povesti, zgodovinski romani, realistični opisi in vrhovi domače in svetovne književnosti. Na tej dolgi poti mora spremljati šolska knjižnica posameznika in mu nuditi ob vsakem času to, kar more po starosti, duševnem in umskem razvoju sprejeti. Že iz navedenega je razvidno, kako odgovorna in vsestranska mora biti izbira za šolske knjižnice, kako pomembno je izposojevanje, da pride prava knjiga v prave roke.

Šolska knjižnica je pomožna ustanova za pouk, dopolnjuje čitanke, šolske knjige in v šoli predelano gradivo. Služi kot vzgojno sredstvo, da pomaga izoblikovati vse umske in duševne zmožnosti otrok, in jih vodi k npravstvenim, humanitetnim in svobodoljubnim idealom. Zaseduje znanstvene cilje in hoče vzgojiti v mladini samostojno iskanje in raziskovanje, ki vodi v samostojno mišljenje in presojanje. Pomagati mora pri razvoju kritičnih zmožnosti. Pogovor med knjižničarjem in bralcem o prebrani knjigi, zakaj knjiga ne ugaja ali kaj je posebno ugajalo, je prva podlaga, da razvijemo v mladih bralcih samostojno premišljevanje o knjigi. Sodba otrok o prebrani knjigi nam nudi dragoceno gradivo za študij otroške duše in za vprašanje

razmerja otrok do književnosti. Daljšo in utemeljeno pismeno sodbo bo mogel dobiti le razredni učitelj. Knjižničar sam se mora zadovoljiti z bolj splošno in neutemeljeno sodbo, ki jo poda bralec na njegovo vprašanje, kadar knjigo vrne.

Pouk o občevanju s knjigami se tiče zunanjega občevanja in uporabe knjig. Glede zunanosti veljajo ista pravila kot pri vseh knjižnicah. Otroke poučimo, kako se po knjigi ne lista, kako se njena zunanost varuje. Strgane in zamazane knjige moramo izločiti in nadomestiti z novimi. Na višji stopnji moramo bralce poučiti, kako se rabijo priročniki, slovarji, enciklopedije itd. Vsaj na meščanskih in srednjih šolah bomo dali kataloge tudi dijakom v roke. V katalogih naj bo pri posameznih knjigah na kratko označena vsebina ali tvarina, v kolikor naslov sam ne zadošča. Priporoča se zmerna razčlemba leposlovne in poučne skupine.

Šolske knjižnice vršijo torej trojno nalogo. Kot dopolnilo šolske čitanke in šolskih knjig uvajajo bralce v leposlovno in znanstveno književnost. Kot vzgojno in izobraževalno sredstvo služijo umskemu in duševnemu razvoju in etičnim ciljem. Njih znanstveni cilj je zbuditi in razvijati spoznavne zmožnosti.

Vse to odloča tudi izbera knjig, pri kateri je treba še upoštevati starostne skupine in starostne razlike med osem- do devetnajstletniki moške in ženske mladine. Redni nakupi novih knjig so prvi pogoj za uspešno delo šolskih knjižnic, brez njih bo šolska knjižnica zastarala in zgubila svoje bralce. Knjižničar, ki vodi nakupe, mora podrobno poznati vse mladinsko slovstvo, vse za mladino primerne knjige, njih vzgojne in izobraževalne vplive, na višji stopnji pa tudi poljudno znanstveno in strokovno slovstvo. Poznati mora bralne potrebe mladine, duševno rast otrok, potrebe in zanimanje posameznih starostnih skupin, ki se razvijajo in menjajo iz leta v leto, življenjsko povezanost svojih bralcev, gospodarske in socialne razmere okolice in vse sile, ki od zunaj izoblikujejo otroško dušo. Izbera knjig in izposojevanje mora sloneti na treh osnovah, na biološki osnovi, na pedagoških in književnih potrebah in na življenjski povezanosti.

Otroška duša se hitro razvija, med starostnimi in spolnimi skupinami so velike razlike. Knjige vplivajo na nekatere razvojne stopnje močnejše kot na druge. V pubertetni

dobi pojema mnogokrat zanimanje za knjige. Mladoletnik hoče sam najti odgovor na vprašanja in probleme, ki jih opazi v življenju. Razlike niso samo med posameznimi razredi, pogostoma tudi v razredu samem, kjer so duševno zrelejši in manj zreli bralci.

Pedagoškim, izobraževalnim, vzgojnim in književnim namenom ne zadoščajo vse knjige v enaki meri. Nekatere ne vplivajo na otroke, ne zbudijo v njih sodoživljanja in sodelovanja. Močni vplivi se hitro pokažejo, otrok pripoveduje o vsebini knjige, pri igri posnema junaka, na njegovo delo in mišljenje vplivajo dejanja in usode, o katerih je v knjigi bral. Otroci intenzivno doživljajo, so močno snovno interesirani in podobni odraslim primitivnim bralcem, ki potrebujejo močno snovnost, da se fantazijsko razgibajo. Zato ne vplivajo nanje odstavki ali knjige, ki opisujejo lepoto narave, razpoloženje. Preko te dobe moramo privedi otroka do razumevanja umetniških vrednot, da se ne izgubi v snovnem branju, ki bi ga privedlo k manjvredni literaturi in končno k plaži, kar mora šolska knjižnica preprečiti.

Življenjska povezanost šolske knjižnice se krije z zahtevo po resničnosti. Popolnoma zgrešeno se mi zdi, če bi hoteli prikrivati otrokom resnično življenje z neresnično sentimentalnostjo, ki bi jim mogla vcepiti napačne pojme in predstave o življenju. Zakrivili bi, da bi šestnajst- ali dvajsetletniki stopili popolnoma nepripravljeni v svet, kjer bi se morali zaradi napačne vzgoje boriti s težkimi notranjimi konflikti ali sploh propasti. Zato mora biti šolska knjižnica povezana z današnjim življenjem, biti mora sodobna. Berilo mladoletnikov na najvišji stopnji mora že pripraviti bralca na naloge in probleme, ki jih bodo morali v poznejšem življenju reševati.

Knjige, ki jih postavimo v šolske knjižnice, obsegajo vse literarne vrste. Pravljice, pripovedke, šaljivke, slikanice, ki naj izpopolnjujejo otroški svet in življenje, spadajo na nižjo stopnjo. Ko odrastejo otroci pravljam in pripovedkam, si ustvarijo nov fantazijski svet, kateremu odgovarjajo najbolj napeti potopisi, junaški pohodi in pustolovščine v nevarnih situacijah (doba indijanaric). To je najbolj nevarna doba, v kateri se more nagon po fantazijskem doživljanju tujega sveta izmaličiti v snovno branje in privedi k pustolovnim povestim in romanom najnižje vrste. Pri pravilni vzgoji je ta doba samo prehod k drugim literarnim vrstam, k opisom in povestim iz resničnega živ-

ljenja, k zgodovinskim in živalskim povestim. Snovno zanimanje moramo premagati in pravilno usmeriti na višjo stopnjo, da bo mladi bralec mogel dojemati ubrane slike iz narave in se približati razumevanju umetniških kakovosti.

Razen zabavnih in splošno poučnih knjig potrebujejo šolske knjižnice stvarne delovne knjige. Med nje štejemo potopise, naravoslovne opise, knjige o živalstvu in rastlinstvu, fiziki, kemiji, astronomiji, tehniki itd. Kot delovne knjige označimo vse pripomočke za kakršno koli samostojno delo ali raziskavanja, torej slikanice, knjige in vzorce za deška in dekliška ročna dela (slikarstvo, kiparstvo, rezbarstvo itd.), knjige in navodila za fizikalne in kemične poskuse, vse knjige s stvarnimi podatki v tabelah in slikah, splošne priročnike, atlante, slovarje, enciklopedije. Stvarne in delovne knjige morejo najlažje privaditi mladino na reden obisk knjižnice, ker jim nudijo gradivo za samostojno delo in za delo, ki ima realne in vidne uspehe, kar najbolje zadovoljuje naravni nagon po lastnem ustvarjanju in doživljanju. Mnogo teh potrebnih knjig še popolnoma pogrešamo v našem slovstvu. Razen tega je upoštevati pri nakupu tudi one knjige, ki naj služijo za skupno branje v razredu.

Delo knjižnice morejo izdatno podpreti učitelji, ki požejejo šolski razredni in strokovni pouk s knjižnico in njeno zalogo. Na višjih stopnjah naj dajo učencem samostojne naloge in jih naj opozorijo na pripomočke, ki jih dobijo v knjižnici. Učitelji morajo vedeti, kaj šolska knjižnica vsebuje, poznati morajo njeno zabavno, poučno in strokovno zalogo.

V praksi bomo morali premagati še mnogo ovir, preden bomo imeli šolske knjižnice, ki to ime tudi zaslužijo. Vrzeli naše mladinske književnosti, strokovnih in delovnih knjig, zanemarjenost in zastarelost naših šolskih knjižnic bomo mogli izpolniti in odstraniti le s smotrenim delom in v daljši dobi. Nabavna politika šolskih knjižnic ni omejena samo zaradi knjig, ki jih še nimamo, temveč tudi zaradi nezadostnih sredstev, ki se nakažejo po finančnih možnostih, ne pa po potrebah, pomenu in namenu šolskih knjižnic, ki morajo postati bistveni del šole, njen inventar in najpomembnejše učilo.

Urejevanje in poslovanje šolske knjižnice se ne razlikuje bistveno od drugih knjižnic, zlasti ne od manjših ljudskih knjižnic. Vsaka šolska knjižnica potrebuje seznam prirastkov z običajnimi stolpci, alfabetični in po veli-

kosti tudi strokovni katalog. Knjige morajo biti vezane, signiramo jih po tekočih številkah ali po strokah.

Izposojevanje se vrši neposredno in na nižjih stopnjah tudi brez katalogov. Na višjih stopnjah se priporočajo posebni katalogi za bralce, iz katerih si more mladina sama izbirati čtivo. Tako se bo naučila rabiti kataloge in bo pozneje brez posebnega truda in iskanja tudi v ljudski knjižnici našla, kar potrebuje. Katalog za bralce mora biti sistematično urejen, potrebujemo le prav malo skupin: slikanice, pesmi, pravljice in pripovedke, povesti, poučne knjige. Na višji stopnji in v večjih šolskih knjižnicah delimo skupino povesti v pododdelke, zgodovinske, potopisne, živalske povesti i. dr., tudi poučno književnost delimo v stroke.

V šolski knjižnici je izposojevanje še bolj odgovorno delo kot v ljudski knjižnici. Knjiga more vplivati dobro ali kvarno, zbuditi more plemenita in zdrava čustva ali tudi izkriviti umsko in duševno rast. Knjižničar naj zasleduje, kaj njegovi mladi gostje berejo, zato svetujemo, naj si za beleži zraven signature tudi naslove izposojenih knjig.

V najmanjših knjižnicah rabimo izposojevalno knjigo ali zvezek. Vsak bralec dobi eno stran, po velikosti tudi le pol strani. Na vrh napišemo priimek in ime bralca, njegovo starost in razred, ki ga obiskuje. V posamezne stolbce vpišemo po vrsti signaturo knjige, kratek naslov, dan izposoje in dan vrnitve. Pri večjem številu bralcev bomo hitreje delali z izposojevalnimi listki v internacionalnem formatu ($7,5 \times 12,5$ cm). Glava vsebuje potrebne osebne podatke, posamezni stolbci so: signatura (1 cm), naslov knjige (4,5 cm), dan izposoje (1 cm) in dan vrnitve (1 cm). Naslov se seveda močno krajša, toliko da knjižničar ob pregledu listka ve, za katere knjige se bralec zanima. Listke uredimo po razredih, pri vsakem razredu po abecedi. Stolbec za vpis dneva vrnitve lahko tudi opustimo in razširimo stolbec za naslov na 5,5 cm. Kadar se knjiga vrne, prečrtamo signaturo ali dan izposoje.

Večje šolske knjižnice lahko uredimo kot središčne knjižnice za vso šolo in za vse dijake, ali pa jih razdelimo po stopnjah za nižje in višje razrede, oziroma tudi v razredne knjižnice. Poslednje se ne priporoča. Večje šolske knjižnice uredimo po principih ljudske knjižnice, razen potrebnih katalogov dobi vsaka knjiga tudi knjižni list, ki jih uredimo po strokah v večje ali manjše število skupin

in oddelkov. Tudi tu ne gre za znanstveno sistematiko, ampak za stvarne literarne skupine. Posamezne skupine ločimo med seboj z vodilnimi listki, ki imajo višji rob, na katerega napišemo skupino.

Knjižne listke lahko rabimo tudi za izposojevanje. Na knjižnem listku izposojene knjige zabeležimo razred (0,8 cm), priimek in ime izposojevalca (5,5 cm), dan izposoje (1 cm) in eventuelno še dan vrnitve. Knjižne listke izposojenih knjig uredimo po signaturah, kar je najbolj preprosto, ker ima knjižni listek na prvem mestu glave signaturo, na drugem pisca in naslov, ali alfabetično po izposojevalcih ali po razredih, in jih hranimo v posebni škatli. Knjižni listki, ki ostanejo v prvotni škatli, tvorijo katalog navzočih knjig.

Razen knjižnih listkov bomo rabili za poslovanje v velikih šolskih knjižnicah tudi **bralni listek**, ako se je knjižničar odločil, da hoče slediti zanimanju in razvoju svojih gostov, z njimi individualno ravnati in jim pomagati pri izbihi knjig. Bralni listki so podobni bralčevi izkaznici ali bralčevemu internemu kontu ljudskih knjižnic. Bralni listki učencev so lahko dvodelni, njihova običajna oblika je $7,5 \times 12,5$ cm, le da jih rabimo v povprečni legi. Na prvo stran napišemo vse potrebne osebne podatke, druga, tretja in četrta stran imajo stolbec za signaturo, naslov, dan izposoje in dan vrnitve. Naslov knjige napiše dijak sam, knjižničar izpolni signaturo in datum. Bralni listek hrani dijak. Kadar vrne knjigo, potrdi knjižničar v zadnjem stolbcu vrnitev in ima v roki vse potrebne podatke, kaj je dijak že prebral, za kaj se zanima in more nasvetovati pri nadaljnji izbihi. Pri izposojevanju z bralnimi listki mora voditi knjižničar seveda še posebno kontrolo s knjižnimi listki.

Izposojevalni listek:

Semrajc Jože		III. r. r. 1923	
Signatura	Naslov	Izposojeno	Vrnjeno
513 a	Seliškar, Rudi itd.	5. 3.	2. 4.

Knjižni listek:

Seliškar, Tone: Rudi		513a
V Lj., 1929 (Knjižnica Mladinske Matice 5)		
Razred	Ime	Datum
III.	Semrajc, Jože itd.	5. 3.

Bralni listek:

<i>Kosmač Franc</i>		<i>Vil. a roj. 1920</i>	
		<i>Ljubljana, Gosposvetska 5</i>	
Signatura	Ime	Dan izposoje	Dan vrnitve
815	<i>Cankar, Uvod v likovno umetnost</i>	4. III.	

Pri izposojevanju in vračanju mora knjižničar vedno upoštevati, da nimajo vsi otroci enake potrebe po branju, tudi ne vsi dovolj prostega časa, da so želje in dojemljivost tudi na isti starostni stopnji zelo različne, da berejo nekateri počasi, drugi hitreje. Nekateri učenci preberejo v enem letu le nekaj knjig, drugi berejo le nekaj mesecev in prekinejo branje za dlje časa. Učitelj naj počasnih bralcev ne sili k branju, naj tudi ne stavi kot pogoj, da mora učenec vsako izposojeno knjigo prebrati, preden dobi drugo.

Manj razširjene kot šolske knjižnice, ki so namenjene vsem razredom, so razredne knjižnice, ki jih sestavijo razredni učitelji ob začetku šolskega leta iz skupne šolske zaloge po starostni skupini posameznih razredov. Poslovanje se vrši kakor v najmanjših šolskih knjižnicah. Razredne knjižnice imajo le eno prednost, da more razredni učitelj lažje pregledati potrebe, umsko in duševno zrelost svojih učencev kot učitelj, ki vodi skupno knjižnico za vse razrede.

Statistika naj se vodi tudi v šolskih knjižnicah. Treba je ugotoviti odstotek učencev, ki prihaja po knjige, število izposoj, in odgovoriti na vprašanje, ali je število izposojevalcev v pravem razmerju s številom učencev. Od te statistike nas ne sme odvrniti niti slutnja, da bi v naših krajih in razmerah dobili v večini primerov porazne podatke. Te podatke potrebujemo, da ugotovimo vzroke neuspehov, ki morejo izvirati samo iz napačne izbire knjig, iz napak pri izposojevanju in iz pomanjkanja knjig, torej samo iz organizacijskih napak.

Statistika šolske knjižnice bi mogla tudi upoštevati glavne skupine zabavnega in poučnega slovstva, starostne (razredne) skupine, vpliv rojstne hiše, socialnega položaja

staršev, vpliv okoliša. To gradivo za psihologijo mladih bralcev bi mogli še izpopolniti, če bi redno zbirali in zabeležili sodbo bralcev o prebrani knjigi. Vestno in kritično zbrano statistično gradivo šolskih knjižnic bi bilo dragocen prinos za psihologijo otroških bralcev in bi dalo tudi mladinskim književnikom marsikatero pobudo.

Šolske knjižnice imajo v bistvu iste naloge in cilje kakor šole. Razviti in vzgojiti umske in duševne zmožnosti otrok in jih pripraviti za delo v poznejšem življenju. Pripravijo naj tudi svoje bralce, da bodo znali kot odrasli rabiti knjigo kot razvedrilo in kot pomoč pri poklicnem delu, da bodo našli pot v javne knjižnice in se priključili narodni kulturni skupini. Šolska knjižnica mora postati sestavni del vsake šole, navezati mora med mladino in književnostjo vezi, ki naj bodo trajne za vse bodoče življenje.

5. Mladinske javne knjižnice in čitalnice

so v angloameriškem svetu urejene po principu javnih ljudskih knjižnic in tvorijo njih poseben, samostojni del. V srednji Evropi poznamo tri tipe. Mladinsko čitalnico pri ljudskih knjižnicah, združeno z mladinsko izposojevalnico. Mladinske čitalnice, ki jih vzdržujejo razna društva za mladinsko skrbstvo in ki so združene z igralnicami, delavnicami in zabavišči, ter imajo socialne, dobrodelne naloge. Njih namen je, da zaposlijo otroke onih staršev, ki so ves dan od doma, da preprečijo pohajkovanje po ulicah, da nudijo otrokom primerno razvedrilo ali jim dajo možnost za ročna dela. Čitalnica je le en del teh ustanov, ne njih glavni namen. Tretji tip so šolske čitalnice, ki jih pri nas še ne poznamo in ki bi se mogle razviti v pomembne ustanove zlasti v mestih in trgih in na večjih šolah. A tudi zanje je prvi pogoj primerna dotacija, primerni prostori in pohištvo, posebni nastavljeni, torej stvari, ki jih pogrešamo še pri drugih knjižnicah.

Javne mladinske knjižnice in čitalnice kot samostojne ustanove ali v okviru ljudskih knjižnic naj nudijo otrokom primerno berilo v prostorih, ki odgovarjajo bibliotečnim zahtevam. Čitalnica mora biti prijazna in svetla, stoli in mize odmerjene za devet- do šestnajstletne bralce v treh višinah; stoli 38, 42 in 44 cm visoki, mize 68, 74 in 78 cm. V bližini čitalnice naj bi bila vsaj ena manjša soba za reci-

tacije, predavanja in prednašanje, ki je najboljša priprava, da se naučijo otroci razumnega branja.

Za vsakega čitalniškega gosta napišemo bralni listek z osebnimi podatki (priimek in ime, starost, stanovanje, šola in razred, ime in poklic očeta ali matere, oziroma varuha). Na drugo, tretjo in četrto stran zabeležimo, kaj naš gost bere, da spoznamo njegovo umsko in duševno zrelost in da moremo slediti njegovemu zanimanju in mu individualno svetovati. Najbolje bi bilo, če bi knjižničar ali bralec sam napisal vselej naslov knjige, a ker bi bilo to v večjih mladinskih čitalnicah preveč zamudno, se bomo zadovoljili s signaturo in znakom za stroko in literarno vrsto.

V mladinski javni čitalnici je treba zlasti paziti na disciplino, naučiti mlade bralce, kako se s knjigo ravna, kako po njej lista. Nadzorstvo in pouk morata biti nevsiljiva, knjižničar vedno prijazen, a dosleden, in ne sme dopustiti nereda in ropota, ki bi bralce motil.

Za izposojevanje zahtevamo dovoljenje staršev in njih obvezno izjavo, da bodo poravnali izgubo ali poškodbo izposojenih knjig.

Vse drugo poslovanje (tiskovine, katalogi itd.) se ravna po šolskih, odnosno ljudskih knjižnicah.

Šestnajsto poglavje

Bibliotečna zakonodaja.

Javne knjižnice so javnopravni zavodi, zbirke knjig za rabo javnosti in morejo biti lastnina države, dežele, občine, društev in organizacij ali kakršne koli druge pravne osebe. Knjižnice same le upravljajo lastnino javnopravne osebe v korist javnosti, morejo pa biti tudi same lastnice zbirke, ako so samostojne javne ustanove, torej juridične osebe. To so pa le bolj redki primeri, ker biblioteke same nimajo dohodkov, odnosno ne dovolj dohodkov, da bi se same vzdrževale. Vzdržujejo jih država, dežela, občina, društva itd., ki so hkrati lastniki knjižne zaloge.

Bibliotečni zakoni in naredbe določajo pravice in dolžnosti knjižnic. Podlaga bibliotečne zakonodaje mora biti samo namen, kateremu knjižnice služijo; upoštevati mora torej dvojni namen knjižnic, namreč zbiranje knjig in izkoriščanje zbirke za javnost, urediti mora to dvojno smer knjižničarskega dela, notranje poslovanje in poslovanje z javnostjo, ter s tem hkrati pravice in dolžnosti obiskovalcev, bralcev, knjižničarjev, torej vseh, ki so kakor koli povezani z javno funkcijo knjižnice.

Zakoni in naredbe za knjižnice se morejo omejiti na čisto bibliotečne zadeve ter prepustiti marsikaj splošni zakonodaji ali drugim zakonom, ki urejajo one druge splošne odnose, ki veljajo tudi za knjižnice. Pri pogodbah s knjigarnarji (nakupovanje), knjigovezi in drugimi dobavitelji, glede priposestevanja, nadomestitve zgubljenih ali poškodovanih knjig, pri tatvini knjig itd. morajo pač veljati le splošni zakoni in ni treba posebnih bibliotečnih zakonov, kvečemu le predpisov za interno rabo knjižničarjev, s katerimi se ravnanje v takih primerih ureja. Bibliotečni zakoni morajo tedaj upoštevati le one posebnosti bibliotečnega dela, bibliotek in njih odnosov do javnosti, ki jih drugi zakoni ne poznajo. Bibliotečni zakoni in naredbe bodo tedaj obsegale določbe in navodila za ustanovitev vseh vrst knjižnic, odmerile vsakemu tipu njegov posebni delokrog,

zagotovile knjižnicam dohodke, uredile njih delovanje in poslovanje, odnose med javnostjo in knjižnicami ter pravice in dolžnosti knjižnic in javnosti.

Bibliotečni zakoni in naredbe spadajo v širši pojem prosvetne zakonodaje. A med tem, ko so že vse države s prosvetnimi zakoni in naredbami uredile šolstvo od najnižje do najvišje vrste, je bibliotečna zakonodaja ponekod še pomanjkljiva, bodisi da še ni zajela vseh vrst knjižnic ali da ni zadostno upoštevala vseh njihovih bistvenih potreb, se ozirala samo na eno vrsto knjižnic in pustila drugo v nemar. Šolski zakoni urejajo izobrazbo in vzgojo mladine, bibliotečni zakoni posegajo že v izobrazbo odraslih, v njih splošne kulturne, literarne in znanstvene potrebe, torej v lastno delo posameznikov in v samoizobrazbo, pri kateri išče posameznik sam svojo pot, sledeč lastnim osebnim interesom, ter bi upravičeno odklonil pri svojem delu, pri izgraditvi svojega mišljenja in nazorov naredbe in zakone, ki bi kakor koli hoteli usmeriti ali celo utesniti njegovo svobodno umsko delo in izobraževanje. Zato ne more bibliotečna zakonodaja izdelati tako podrobnih zakonov in naredb kot šolska zakonodaja. Razumljivo je torej, da so v začetku prepustili zlasti javne ljudske knjižnice svobodnemu razvoju, iniciativi posameznikov, društev in kulturnih organizacij. Šele ko se je ljudsko knjižničarstvo v posameznih državah razvilo in doseglo pomembne uspehe, je bil pravi čas, da se tudi to prosvetno delo z zakonodajo normalizira, standardizira, da se na podlagi doseženih uspehov ustvarijo zakonite določbe, ki naj omogočajo stalno rast že doseženih uspehov, ki naj hkrati po možnosti preprečijo njih nazadovanje in propadanje in ustvarijo materialne temelje kot prvi pogoj uspešnega dela knjižnic. Zato tudi ne spadajo v bibliotečne zakone določila, ki bi utesnjevala delo knjižnic; pač pa lahko določimo posameznim knjižnicam večje ali manjše okraje, v katerih in za katere naj delujejo, posebne znanstvene ali splošne izobraževalne naloge, kar pa mora biti vse dobro premišljeno in tako razdeljeno, da ne ovira rasti nobene knjižnice.

1. Znanstvene knjižnice.

Velike znanstvene knjižnice so po večini državne ustanove. Razen zakona o njih ustanovitvi so zanje potrebne določbe, s katerimi jim je odmerjen delokrog. V poštev

prihajata predvsem dva tipa znanstvenih knjižnic, univerzitetne in narodne knjižnice. Univerzitetne knjižnice imajo v prvi vrsti nalogo, da zbirajo ono strokovno znanstveno literaturo, ki je potrebna za študij in znanstveno delo na univerzah. Narodne knjižnice pa naj zbirajo vse, kar se na teritoriju, na katerem delujejo, tiska ali sicer na kateri koli grafični način pomnoži, vse, kar se o tem teritoriju tiska izven njegovih mejá, rokopise, stare knjige, ki so na tem teritoriju nastale ali z njim v kaki zvezi, in rokopisne stvari ter pisma pomembnih kulturnih delavcev, ki so na tem teritoriju živeli ali iz njega izšli. Razen te teritorialne naloge imajo narodne knjižnice splošne znanstvene naloge, ki jim zadostijo z nakupovanjem del trajne vrednosti vseh znanstvenih panog in književnosti vseh kulturnih, zlasti pa sorodnih in sosednih narodov.

2. Dolžnostni izvodi.

Med najpomembnejša določila bibliotečne zakonodaje spadajo predpisi o dolžnostnih izvodih. Danes imajo že skoraj vse države ali vsaj njih ogromna večina zakone ali naredbe o dolžnostnih ali obveznih izvodih, ker morejo narodne knjižnice samo na tej podlagi dobivati in hraniti vso knjižno produkcijo svojega ozemlja. Zlasti pa se drobni tiski kot n. pr. polemične in politične brošure, izveštja in poročila šol, društev, gospodarskih in industrijskih podjetij in organizacij, denarnih zavodov, koledarji, letaki, razglednice itd., ki se natisnejo mnogokrat le v majhni nakladi in pridejo le deloma na knjižni trg ter se razdelijo med interese, člane, društvenike in družabnike, prav kmalu popolnoma razgubé, ako niso tiskarji ali založniki po zakonu dolžni, da izročijo od vsakega tiska po en izvod določeni knjižnici. Ker je že na majhnem ozemlju težko, na velikem pa naravnost nemogoče sproti bibliografsko zajeti vso množico drobnih tiskov, je uvedba dolžnostnih izvodov iz kulturnozgodovinskih vidikov utemeljena. Utemeljena pa je le tedaj in toliko časa, dokler se knjižnice, ki dolžnostne izvode dobivajo, zraven svojih pravic zavedajo tudi dolžnosti, da vse te izvode pripravijo za rabo javnosti in jih v polnem obsegu ter po možnosti v sodobni opremi ohranijo tudi bodočnosti. Dolžnostni izvodi ne smejo torej biti v nobenem primeru za knjižnico izmenjevalni, to je v bistvu kupčijski objekt.

Današnji predpisi o dolžnostnih izvodih segajo daleč nazaj še v dobo rokopisov in prvih preventivnih cenzurnih določb, ki so se množile v isti meri, kakor se je širil tisk, dokler ni končno bula papeža Leona X. »*Inter sollicitudines*« od 4. maja 1515 določila, da ne sme nihče tiskati v Rimu ali kjer koli drugod knjig brez dovoljenja papeškega vikarja in cenzorja v Rimu, v drugih državah in škofijah pa ne brez dovoljenja škofa ali inkvizitorja za krivoverstvo. Pariška Sorbona pa, ki je še leta 1469 kumovala prvi pariški tiskarni, je zahtevala dobrih šestdeset let pozneje, naj se v Franciji tiskarstvo sploh prepove »*pour sauver la religion attaquée et ébranlée de toutes parts*«, čemur je francoski kralj leta 1534 ugodil z naredbo, ki se pa v praksi ni nikdar izvajala.

Preventivna cenzura se je mogla izvajati seveda le tako, da so nadzorstvene oblasti, ki so vršile cenzuro, zahtevale tudi tiskane izvode, da so jih mogle primerjati s cenzuriranimi rokopisi in ugotoviti, ali ni pisec še po cenzuri kaj spremenil ali dostavil. Ti kontrolni izvodi, ki so bili v začetku lastnina učenih cenzorjev in hkrati nagrada za njih delo, so prvi zametki dolžnostnih izvodov v študijske ali znanstvene namene. V nekaterih državah so zahtevali brezplačne izvode tudi za zasledovanje neupravičenih ponatisov, torej v zaščito avtorskih pravic, in so te izvode hranili v knjižnicah.

Razvoj od cenzurnega izvoda do brezplačnega obveznega izvoda vsakega tiska za znanstvene knjižnice ni šel v posameznih državah enako hitro in tudi ne vselej po isti poti. Danes že skoraj ni več kulturne države, ki bi ne imela kakršnih koli določil glede dolžnostnih izvodov za znanstvene knjižnice, bodisi da jih uvajajo posebne ministrske naredbe ali specialni zakoni o dolžnostnih izvodih, posebni členi tiskovnih ali bibliotečnih zakonov.

Oddaja obveznih izvodov je juridično neka vrsta razlastitve, in sicer razlastitve brez odškodnine v korist javni knjižnici, ki ima po zakonu pravico do njih. Knjižnice, ki dobivajo dolžnostne izvode, imajo dolžnost, da vse te izvode hranijo, da so javnosti dostopni in da jih ohranijo tudi za bodočnost. Namen in cilj, ki ga zasledujejo predpisi o dolžnostnih izvodih, je tedaj, da se v nekaterih v zakonu imenoma navedenih javnih knjižnicah hranijo vsi tiski nekega ozemlja, ne glede na to, ali se nam zde pomembni, manj pomembni ali brezpomembni.

Predpisi, ki veljajo danes v posameznih državah glede dolžnostnih izvodov, so nastali po večini v prvih ali tudi poznejših desetletjih 19. stoletja; po svetovni vojni so jih prilagodili novim razmeram, jih ponekod razširili in že obstoječe naredbe tudi uzakonili; prevzele so jih tudi nasledstvene države.

V državah, kjer še nimajo zakona o dolžnostnih izvodih, so založniki sami sklenili, da bodo dajali po en izvod vsakega tiska v javno knjižnico, tako n. pr. v Švici; v Nemčiji pa so ustanovili zavod, ki ima nalogo, zbirati in hraniti vse, kar se v državi natisne ali kar drugod v nemškem jeziku izide (Deutsche Bücherei v Leipzigu). Nemčija namreč še danes nima enotnega zakona o dolžnostnih izvodih. Šest nemških dežel, ki pa obsegajo pet šestin površine nemške države in štiri petine prebivalstva, ima pravico do dolžnostnih izvodov, dvanaest dežel ni uvedlo dolžnostnih izvodov. Po priključitvi Avstrije se je številčno razmerje $\frac{5}{6} : \frac{1}{6}$ in $\frac{4}{5} : \frac{1}{5}$ še izdatno spremenilo, tako da obsegajo nemške dežele, ki še niso uvedle dolžnostnih izvodov, le neznamen del današnje Nemčije.

Na slovenski zemlji so služili dolžnostni izvodi najprej samo za cenzuro, in predlog notranjeavstrijskega gubernija iz leta 1781, naj bi dobivala graška knjižnica dolžnostne izvode, je dvorna študijska komisija odklonila z motivacijo, da bi bila to nedopustna fiskalna obremenitev tiskarske obrti. Vendar je že ob koncu istega leta dobila praška univerzitetna knjižnica pravico do dolžnostnih izvodov za Češko, vse druge avstrijske univerzitetne in licejske (študijske) knjižnice so dobile to pravico za svoje ozemlje leta 1807 in 1815, dvorna knjižnica na Dunaju pa l. 1808 za vso državo. Končno sta uredila zadevo tiskovna zakona iz leta 1852 in 1862. Poslednji je veljal do razsula Avstro-Ogrske. Ker so imele razen dvorne knjižnice na Dunaju vse druge univerzitetne in študijske knjižnice samo pravico do dolžnostnih izvodov svojega ozemlja, ni bilo na slovenski zemlji knjižnice, ki bi sistematično zbirala vse slovenske tiske. Dolžnostne izvode s Kranjskega je zbirala študijska knjižnica v Ljubljani, s Koroškega študijska knjižnica v Celovcu, s Štajerskega univerzitetna knjižnica v Gradcu, z Goriško-Gradišanskega študijska knjižnica v Gorici, iz Trsta in Istre erarični oddelek javne knjižnice v Trstu, na Ogrskem narodni muzej v Budimpešti. Tako se je razcepila knjižna produkcija Slovenije in se hranila kot torzo v šestih

knjižnicah, v celoti pa, in kolikor so tiskarji, založniki in bibliotekarji vršili svojo dolžnost, samo na daljnem Dunaju.

Na podlagi avstrijskega tiskovnega zakona iz leta 1862 je narodna vlada za Slovenijo določila 16. decembra 1918, »da morajo tiskarne službeno dostavljati po en izvod vsake za prodajo namenjene tiskovine, ki se založi in natisne na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani, nastopnim zavodom, oziroma uradom: 1. predsedništvu Narodne vlade SHS v Ljubljani; 2. licejski knjižnici v Ljubljani; 3. vseučiliškima knjižnicama v Zagrebu in Belgradu; 4. knjižnici zgodovinskega društva v Mariboru. — Razen tega se mora poslati po en izvod državnemu pravdnikstvu in pristojnemu okrajnemu glavarstvu oziroma policijskemu ravnateljstvu.« Skupno torej sedem izvodov, od katerih so bili javnim knjižnicam namenjeni štirje, trije izvodi so bili namenjeni uradom in ne javnosti! Osupne tu nesorazmerno visoko število obveznih izvodov za nadzorstvene oblasti.

Na podlagi te naredbe so tiskarji in založniki vedeli, koliko obveznih izvodov in komu jih morajo pošiljati; knjižnice so vedele, kakšne pravice imajo in kaj smejo zahtevati od tiskarjev, namreč obvezne izvode vsake za prodajo namenjene tiskovine. Ko je pa izšel leta 1925 zakon o tisku, se je začel kaos, ki traja še danes.

Člen sedmi zakona o tisku namreč določa, »da mora tiskar, preden začne razširjati natisnjene novine in periodične spise, poslati od vsakega izmed njih po pet izvodov državnemu pravdnikstvu odnosno policijskemu (političnemu) oblastvu, ki obdrži en izvod zase, izroči enega narodni knjižnici v Beogradu, enega vseučiliški knjižnici v Zagrebu, enega licealni knjižnici v Ljubljani, enega pa oblastni državni ali javni knjižnici.«

Po tiskovnem zakonu zadošča tedaj za nadzorstveno (politično, policijsko, cenurno) oblast samo en izvod, ni jih treba več treh. Glavna sprememba pa se tiče vprašanja, od katerih tiskov morajo pošiljati tiskarne obvezne primerke. Po besedilu člena 7. imajo navedene knjižnice samo še pravico, da dobivajo obvezne izvode časnikov, časopisov in periodičnih tiskov. Vseh ostalih tiskov zakon sploh ne omejuje več.

Vendar so bili tiskarji tako širokogrudni, da so pošiljali po pet izvodov vseh tiskov pristojnemu državnemu tožilstvu, nekatere tiskarne pa so se ravnale po členu 7. tiskovnega

zakona in po starih predpisih ter pošiljajo po pet, a večkrat tudi po deset izvodov vseh tiskov, ki jih pa knjižnice ne dobivajo v polnem obsegu in jih tudi ne dobiva Univerzitetna biblioteka v Ljubljani, akoravno je njena pravica do dolžnostnih izvodov stara že 130 let.

Državni tožilci namreč, ki so se krčevito držali črke tiskovnega zakona, so pošiljali upravičenim knjižnicam od prejetih obveznih primerkov samo časnike, časopise in periodica, vse druge tiske pa so si obdržali. Kje se zdaj te knjige hranijo, kdo jih ima, kako priti do knjig, ki so po našem pojmovanju dolžnostnih izvodov namenjene javnosti, tega knjižničarji ne vedo.

Vprašati pa smemo tudi, kam gre peti izvod, namenjen »oblastni, državni ali javni knjižnici«, ko je izvod za ljubljansko državno (študijsko, licejsko ali »licealno«) knjižnico tako še posebej naveden v zakonu? Ugotoviti moramo torej, da hrani po današnji praksi vsako državno tožilstvo najmanj dva izvoda vseh poslanih tiskov, ona državna tožilstva, ki se držijo črk zakona, pa hranijo celo po pet izvodov vseh onih tiskov, ki ne spadajo med »novine in periodične tiske«, zato, ker jih knjižnicam ne razdelijo.

Zakon o tisku velja zdaj že petnajsto leto, v teh 15 letih so si pridobila nekatera državna tožilstva, policijska ravnateljstva (že od l. 1918), banska uprava (od leta 1918) in prosvetni oddelek banske uprave iz dolžnostnih izvodov že prav lepe knjižnice. Vprašamo tedaj: Kje so te knjižnice, kdaj, kje in ob katerih urah so javnosti odprte?

Obveznega pošiljanja vseh tiskov si niso izmislile knjižnice ali knjižničarji kot sekaturu za tiskarje in založnike, ta uredba je nastala v dolgih stoletjih, ustvarile so jo javne in znanstvene potrebe. Zaradi javnih in znanstvenih potreb jih tiskarji tudi pošiljajo, ne pa zato, da bi jih po raznih uradih zaklepal v zaprašene omare kak novodobni Argus, ki si domišlja, da je tudi bibliotekar, ali da bi jih državna tožilstva darovala v dobrodelne namene, n. pr. knjižnicam po kaznilnicah. Obvezni izvodi so javna dajatev, o njih je dajati javen račun in jih postaviti v javne knjižnice že zato, da se ne bo zbujal neopravičen sum, da se z njimi bogatijo privatne knjižnice anonimnih knjigoljubcev.

Ob vsem tem kaosu, ki je nastal zaradi člena 7. tiskovnega zakona, je nerazumljivo samo to, da tiskarji molčijo. Pošiljajo pet do deset izvodov vsakega tiska, upravičene

knjižnice jih dobijo ali tudi ne dobijo, nihče prav ne ve, kaj se z desetimi obveznimi izvodi godi, nihče ne vodi o njih računa, javni delavci ne vedo, kje bi si jih mogli ogledati — a tiskarji molčijo in tudi ves trud organizacije jugoslovenskih knjižničarjev, da bi dobili današnjim potrebam javnih znanstvenih knjižnic ustrezajoč zakon o dolžnostnih izvodih, še ni imel uspeha.

Uvedba dolžnostnih izvodov ima n a m e n , da se hrani v nekaterih knjižnicah domača književnost v polnem obsegu. Kot dolžnostne izvode morajo tedaj dobiti knjižnice po en izvod vsakega tiska, torej posameznega dela, zbirke, zbornike, časnike in časopise z vsemi prilogami, in sicer v oni obliki, v kateri se prodajajo. Po navadi se ne zahtevajo tiski, ki niso namenjeni prodaji, torej privatni tiski, trgovski katalogi, vabila, vstopnice, družinska, družabna in društvena naznanila, letaki itd. Vendar moramo opozoriti, da je med drobižem, ki se splošno ne šteje med dolžnostne izvode, marsikaj, kar mora knjižnica, ki vrši naloge narodne biblioteke, sistematično zbirati, n. pr. kataloge umetnostnih razstav, programe glasbenih prireditev, zlasti če vsebujejo razen programnih točk tudi besedilo, programe društvenih in družabnih prireditev, tipografsko ali po umetniški opremi pomembna vabila in lepake, letake politične vsebine; javna uradna oznanila, smrtna oznanila, tudi ceniki so lahko jezikovno ali kulturnozgodovinsko pomembni. Narodna knjižnica si bo skušala pridobiti privatne tiske bibliofilskih društev ali posameznikov, četudi ne spadajo po zakonu med dolžnostne izvode, in sploh ves na kakršen koli način razmnožen drobiž, ako ima tipografski, umetniški ali kulturnozgodovinski pomen.

Tiskarji, odnosno založniki, ki imajo po zakonu dolžnost, da pošiljajo obvezne izvode, jih izročijo neposredno upravičenim knjižnicam ali kaki drugi oblasti, državnemu tožilstvu, policiji, okrajnemu načelstvu, ki jih razdelijo posameznim knjižnicam. Dolžnostne izvode, ki so redno oproščeni poštnih pristojbin, morajo tiskarji ali založniki poslati takoj po izidu. Zamudniki se reklamirajo, ako ostanejo tudi reklamacije brez uspeha, si nabavijo knjižnice neposlane obvezne izvode na stroške tiskarja ali založnika, kar pa mora biti v zakonu določeno, in kar je mnogo bolj uspešno sredstvo kakor drakonične kazni. Najboljše sredstvo za redno dostavljanje dolžnostnih izvodov pa bo, če poučimo tis-

karje in založnike, da je v njihovem interesu, da se hranijo vsi izdelki njihovih officin in založništev za vso bodočnost v znanstvenih knjižnicah, da so dolžnostni izvodi samo malenkosten davek domači kulturi, ki jim daje zaslužek, in da so sami sotrudniki znanstvenih knjižnic, katerim omogočajo ali vsaj olajšajo z dolžnostnimi izvodi, da vršijo pomembno nalogo, da hranijo sedanjosti in bodočnosti vso tiskano besedo naroda; opozorili jih bomo tudi na dejstvo, da nam še niso znana stara in velika založništva ali tiskarne, ki bi danes hranile po en izvod vsake svoje izdaje ali tiska, in da morajo pogostoma sami za nove natise iskati pomoči pri znanstvenih knjižnicah.

Število dolžnostnih izvodov je v posameznih državah zelo različno. Po en izvod dajejo na Norveškem in v Španiji, po dva izvoda v Franciji in Mehiki, tri izvode v Italiji in na Danskem, štiri izvode na Švedskem in Češko-slovaškem, pet izvodov na Angleškem, v Južnoafriški uniji, Avstriji, na Finskem in v Chile, sedem izvodov na Poljskem, devet na Estonskem, deset v Litvi in 36 v Rusiji, kjer so pa založništva državna podjetja. V predvojni Avstriji je znašalo število dolžnostnih izvodov za periodične tiske pet, za vse druge tiske štiri izvode, in sicer tri odnosno dva izvoda za nadzorstvene oblasti, po en izvod za dvorno in pristojno krajevno knjižnico.

Pri številu dolžnostnih izvodov morajo odločati stvarne, kulturne in geografske razmere, upoštevati je centralne knjižnice in izrazita pokrajinska kulturna središča. Splošno mora veljati pravilo, naj bo število dolžnostnih izvodov čim nižje. Neupravičeno je, če bi hoteli z dolžnostnimi izvodi ustanavljati in vzdrževati razne mestne, pokrajinske (banovinske) knjižnice, ki morajo biti pač tako dotirane, da kupujejo same ono literaturo, ki jo potrebujejo. Pravica do dolžnostnih izvodov gre znanstvenim knjižnicam, ki vršijo večinoma že iz prejšnjih stoletij funkcije narodnih knjižnic na svojem ozemlju, ki se more po zgodovinskih dogodkih širiti ali tudi ožiti. Tudi zahteva po več izvodih za eno samo knjižnico ni nikdar upravičena. Visoko število dolžnostnih izvodov more več škodovati ko koristiti, zlasti tedaj, če se hkrati — kakor pri nas — ne vodi niti račun o tem, kam ti izvodi gredo, katere knjižnice jih dobivajo, kje se hranijo, kje in kako so javnosti dostopni.

3. Ljudske knjižnice.

Velike znanstvene knjižnice so po večini državne ustanove, vzdržuje jih država z rednimi letnimi prispevki. Ljudske knjižnice so zasebne, društvene ali občinske, le v redkejših primerih tudi državne ustanove. Vzdržujejo jih zasebniki, društvene organizacije ali občine. Zato se tudi zakonodaja o ljudskih knjižnicah zelo razlikuje od zakonodaje za znanstvene knjižnice, ker mora upoštevati vse njih raznovrstne značilne oblike, zlasti pa njih razmerje do bralcev, njih ljudskoprosvetne naloge, ki se bistveno razlikujejo od znanstvenih knjižnic. Javne ljudske knjižnice so tudi zelo občutljive; neprimerna določila in nepotrebne omejitve jim morejo onemogočiti poslovanje.

Razlikujemo tri tipe zakonov javnih ljudskih knjižnic. V prvi tip uvrstimo bibliotečno davčne zakone, ki določajo ali dovoljujejo za ustanovitev in vzdrževanje javnih ljudskih knjižnic davek z navedbo ali tudi brez navedbe dopustne višine. Med nje spadajo vse naredbe ali zakoni, ki dovoljujejo občinam, deželam ali pokrajinam, da smejo za javne knjižnice naložiti davek ali zanje porabiti neki odstotek splošnega davčnega dohodka. Take davčne bibliotečne zakone ima angloameriški svet.

Premijski zakoni določajo za obstoječe ali novo ustanovljene javne ljudske knjižnice državno podporo, ki se razdeli po predpisanem ključu, ako izpolnijo knjižnice one pogoje, ki jih zakon zahteva. Pri premijskih zakonih ni ustanovitev javne ljudske knjižnice za občine obvezna, država sama se zaveže, da bo prispevala za ustanovitev ali vzdrževanje knjižnice neko vsoto, ako izpolnjuje knjižnica odnosno oni, ki knjižnico vzdržujejo, neke obveznosti. Najnižji ali najvišji državni prispevek mora biti pač v zakonu določen, ker s platoničnimi in neobveznimi obljubami ni mogoče ustanoviti in vzdrževati javnih ljudskih knjižnic. Premijski zakoni morajo določiti, katere oblike ljudskih knjižnic naj država podpira, po kakšnem ključu se izračuna državna podpora, kakšne pogoje mora knjižnica izpolniti, da dobi državno podporo, in katera državna ustanova vrši nadzorstvo nad knjižnicami in deli podpore, kako je ta ustanova organizirana, sestavljena in kakšne druge bibliotečno-tehnične naloge vrši? Premijske zakone imajo v nordijskih državah.

V tretji tip spadajo oni zakoni, ki določajo obvezno ustanavljanje javnih ljudskih knjižnic. Tak zakon ima Češkoslovaška republika. Občine, ki vzdržujejo šole, morajo ustanoviti in vzdrževati tudi javne ljudske knjižnice. Višina vsote, ki se mora vsako leto postaviti v proračun, je po zakonu določena in se ravna po številu občanarjev, katerim je knjižnica namenjena.

Prvi bibliotečni zakoni, ki so jih dobile Združene države Severne Amerike in pozneje Anglija, so bili davčni zakoni, s katerimi so dobila posamezna mesta ali države pravico, da smejo za knjižnice naložiti poseben davek ali porabiti neki odstotek splošnega davka. Uvedba davka za knjižnice ni bila obvezna; občine so se smele poslužiti te pravice, vendar je bila določena višina, ki je niso smele prekoračiti. Tako n. pr. je določil prvi bibliotečni zakon v državi Massachusetts, da se sme en promille vsega plačanega davka porabiti kot enkratni bibliotečni davek. Razen določb o dopustni višini bibliotečnega davka vsebujejo severnoameriški bibliotečni zakoni tudi določila o brezplačni rabi javnih knjižnic, o normalizaciji zamudnih pristojbin, o kaznih za poškodbe in tatvine in o ustanovitvi državne knjižnične komisije, ki služi kot posvetovalnica, prireja bibliotečne tečaje, razpošilja potovalne knjižnice in skrbi za razdelitev državnih podpor novo ustanovljenim knjižnicam.

Tudi na Angleškem je bil prvi bibliotečni zakon davčni zakon. Mesta, ki so imela več kot 10.000 prebivalcev, so smela porabiti za vzdrževanje javnih knjižnic polovico penija od vsakega funta šterlinga plačanega davka, kar je znašalo dva promille. Leta 1855 je zvišal parlament dopustno višino na en peni, to je štiri promille, pravico nanj so dobile vse občine, ki so imele nad 5000 prebivalcev. Pozneje se je višina na Angleškem in v Walesu sploh opustila, na Irskem in Škotskem pa zvišala na tri penije ali 12,5, v posameznih primerih tudi na 25 promille. Od l. 1904 je prevzelo vso skrb za javne knjižnice in bibliotečne zakone naučno ministrstvo, vendar odločajo posamezne grofovine (country) same, ali sprejmejo bibliotečne zakone in določbe ali ne. Na Angleškem in v Walesu je sprejelo do l. 1926 od 62 grofovin 57 bibliotečni zakon. Leta 1924 je bil pri ministrstvu ustanovljen dvanajstčlanski odsek bibliotekarjev in pedagogov, ki je predlagal, naj bi se vse bibliotečne naredbe in zakoni združili v nov bibliotečni zakon.

Bibliotečna zakonodaja angloameriškega sveta je močno vplivala na nordijske države.

Danski bibliotečni zakon iz leta 1920 je izdelal štirinajstčlanski odbor, v katerem so trije člani zastopali bibliotečni odsek, štirje člani pa dansko bibliotečno društvo. Po desetih letih je dobila Danska nov bibliotečni zakon. Država podpira vse vrste ljudskih knjižnic, samostojne, občinske, društvene in mladinske knjižnice, ako so urejene in delujejo po pravilih, ki jih odobri »knjižnični direktor«, to je državni knjižnični nadzornik. Ako znaša stalni krajevni prispevek minulega proračunskega leta od 75 do 15.000 kron, dobi knjižnica 80 % osnovnega državnega prispevka, pri nadaljnjih 10.000 kron krajevnega prispevka pa še 40 % one vsote, ki presega 15.000 kron in pri nadaljnjih 25.000 kron še 20 % vsote nad 25.000 kron. Središčne knjižnice dobijo razen tega še posebno doklado, ki znaša polovico osnovnega prispevka, a ne nad 6400 kron. Državne prispevke izračuna in razdeli knjižnični direktor, ki daje knjižnicam tudi navsote in navodila ter organizira s sodelovanjem knjižničnega sveta strokovno izobrazbo knjižničarjev.

Knjižnični svet, ki mu predseduje knjižnični direktor, šteje 12 članov, in sicer po enega zastopnika prosvetnega ministrstva, mestnih občin, kmečkih občin in »uradov«. Ostali člani so sami knjižničarji, namreč po en zastopnik obeh državnih knjižnic v Kjöbenhavnu in knjižnice v Aarhusu ter pet zastopnikov organizacije knjižničarjev. Knjižnični svet se sestane na poziv naučnega ministra ali knjižničnega direktorja, ali če to zahteva pet članov sveta, najmanj pa dvakrat na leto. Knjižnični direktor mora predložiti knjižničnemu svetu letni proračun, preden ga pošlje ministru. Minister pa mora v zadevah, ki so za knjižničarstvo osnovne važnosti, zaslišati knjižničarski svet, ki ima pravico, da tudi sam pošilja ministru vloge o bibliotečnih zadevah. — Kdaj bodo imeli jugoslovenski bibliotekarji tako pravico in moč? Najpomembnejšo vlogo, ki jo je poslala njih organizacija v korist knjižničarstva naše države na njegov poziv prosvetnemu ministrstvu, namreč načrt bibliotečnega zakona, je naslovljenec izgubil.

Švedska je dobila že leta 1905 »kraljev razglas«, ki ima na Švedskem moč zakona in ki je določil smernice za razdelitev državne podpore občinskim in društvenim knjižnicam ter knjižnicam cerkvenih občin. Leta 1912 je nov razglas ustanovil državno bibliotečno centralo pri kr. višjem

šolskem uradu, ki jo vodita dva strokovna svetovalca, danes pa velja za švedsko knjižničarstvo kraljev razglas iz l. 1930.

Švedski bibliotečni zakon spada med najbolj obširne bibliotečne zakone, ker vsebuje tudi določbe, ki jih uvrstijo drugod v izvršilne naredbe. Zato je narastel na 46 členov, ki so razdeljeni v 9 poglavij: 1. Občinske in njim enake knjižnice. 2. Delo ljudskih knjižnic v zvezi s študijskimi krožki. 3. Določila za skupno delo knjižnic v isti občini. 4. Središčne knjižnice. 5. Šolarske knjižnice. 6. Knjižnice v bolnicah. 7. Nadzorstvo knjižnic. 8. Knjižne posredovalnice (nakupovalnice). 9. Splošna določila.

Državno podporo dobivajo občinske, zlasti pa središčne knjižnice, knjižnice cerkvenih občin, krajevnih društev, šolarske knjižnice, knjižnice v bolnicah in knjižnice študijskih krožkov. V nadzorstvu, ki vodi knjižnico, mora biti vsaj en zastopnik posvetne občine, ki nadzoruje račune knjižnice. *Osnovno državno podporo dobivajo knjižnice po temle ključu:* ako znaša krajevni izdatek 401 do 600 kron, dobi knjižnica osnovno državno podporo v znesku 90 % krajevnega izdatka, najmanj pa 400 kron; pri krajevnem izdatku 601 do 800 kron znaša osnovna državna podpora 80 % ali najmanj 540 kron; za 801 do 1500 kron 70 % ali najmanj 640 kron; za 1501 do 4000 kron dobi knjižnica 50 % podpore, najmanj 2400 in največ 5000 kron. Posebno državno podporo, ki znaša največ polovico difference med krajevnim izdatkom in osnovno državno podporo, dobijo knjižnice, ki imajo javne čitalnice s strokovnim vodstvom in s priročno knjižnico, ako je čitalnica najmanj trikrat na teden po dve uri odprta. Druga posebna državna podpora, ki znaša največ polovico difference med krajevnim prispevkom in osnovno državno podporo ter največ tretjino izdatkov za osebje v knjižnici, se nakaže le, če ugotovi nadzorstvena oblast, da je osebje knjižnice za bibliotečno delo kvalificirano. Najvišja podpora, ki jo more dobiti švedska ljudska knjižnica, znaša 7000 kron, v nekaterih primerih tudi 10.000 kron.

Državna podpora se izplača le tedaj v gotovini, če dobi knjižnica hkrati tudi drugo podporo; to pomeni, da mora imeti kvalificirane bibliotekarje. Ako knjižnica ne izpolni zahtev za drugo državno podporo, dobi kot redno državno podporo samo vezane knjige, ako ne znaša državna podpora več kot 400 kron. Pri redni državni podpori do 2000 kron dobi za polovico podpore ali najmanj za 400 kron knjig, ostanek v denarju; podpora nad 2000 kron se izplača vedno

le v denarju. Knjižničarjevo kvalifikacijo mora ugotoviti in priznati višja učna oblast; izposojevanje mora biti brezplačno.

Knjižničarji, ki služijo v knjižnicah, ki dobivajo državno podporo, se sestanejo na poziv in pod predsedstvom knjižničarja občinske ali deželne knjižnice najmanj dvakrat na leto, da se posvetujejo o novih nakupih, o tisku skupnih katalogov in o drugih zadevah, kjer je želeli skupnega dela. — Kakor smo videli, polaga švedski bibliotečni zakon posebno važnost na poklicno kvalifikacijo knjižničarjev.

Tudi f i n s k i bibliotečni zakon spada med premijske zakone, dovoljuje državni prispevek v višini 50 % resničnih izdatkov knjižnice, a predvideva kot posebnost državni prispevek za stavbne stroške, ki znaša v krajih, ki nimajo 15.000 prebivalcev, 20 %, v kmečkih ali bolj revnih občinah tudi 30 %. Državna podpora se deli v denarju ali v knjigah. Knjižnice, ki dobivajo državno podporo, nadzoruje državna bibliotečna komisija, kateri predseduje predstojnik bibliotečnega oddelka pri šolski upravi. Ostalih šest članov bibliotečne komisije imenuje državni svet na tri leta iz bibliotekarskih in ljudsko prosvetnih organizacij. Bibliotečni urad vodi direktor, prideljeni so mu pomočnik, pisar, potrebne pisarniške moči ter starejši in mlajši bibliotečni nadzorniki.

Č e š k o s l o v a š k i bibliotečni zakon z dne 22. julija 1919, ki ga je že med svetovno vojno pripravil bibliotekar Ladislav Jan Ž i v n ý, predstavlja tip obveznega bibliotečnega zakona. Zakon sam je kratek, šteje le 12 členov, zelo obširne so izvršilne in razne druge dopolnjujoče naredbe.

Po zakonu mora vsaka občina, ki ima ljudsko šolo, ustanoviti in vzdrževati stalno knjižnico. Država sama ne daje podpor. Izdatki za ustanovitev in vzdrževanje knjižnic se krijejo iz rednega občinskega proračuna in znašajo najmanj 30 vinarjev, največ 1 krono za vsakega prebivalca po naslednjem ključu: Občine do 5000 prebivalcev morajo postaviti v proračun za vsakega prebivalca 50 vinarjev, občine s 5001 do 10.000 prebivalcev 60 vinarjev, do 100.000 prebivalcev 70 in za več kot 100.000 prebivalcev najmanj 80 vinarjev. Vendar se ta ključ vsakih deset let revidira.

Občine, ki imajo narodne manjšine, morajo tudi zanje ustanoviti in vzdrževati knjižnico. Ako šteje manjšina vsaj 400 prebivalcev, ali če ima občina manjšinsko ljudsko šolo, dobi manjšina svojo knjižnico. Za manjšine, ki štejejo naj-

manj 10%, se ustanovi manjšinska knjižnica za več občin, vsaka občina prispeva za knjižnico sorazmerno.

Popolne knjižnice imajo izposojevalnico, čitalnico za časopise in priročno knjižnico. Priročno knjižnico morajo ustanoviti občine, ki imajo več kot 2000 prebivalcev. Vsebuje naj zbirko češkoslovaških zakonov in naredb, primeren konverzacijski leksikon, splošno poučne knjige, slovarje, praktične učbenike, atlase, statistike in zlasti tudi ona dela, ki obravnavajo razmere kraja in okraja. Občine, ki imajo več kot 5000 prebivalcev, morajo ločiti čitalnico od izposojevalnice. V občinah z več kot 10.000 prebivalcev naj se ustanovi tudi oddelek za muzikalije.

Že obstoječe knjižnice smejo občine prevzeti ali jih tudi pustiti sedanjemu lastniku ter prispevati s podporo v višini zakonitih izdatkov.

V občinah do 2000 prebivalcev šteje javna knjižnica pri ustanovitvi najmanj 50 vezanih knjig in mora letno dokupiti vsaj deset zvezkov. Večje knjižnice morajo kupiti letno ono število knjig, ki odgovarja najmanj enemu odstotku občinskih prebivalcev.

Knjižnico vodi štiri- do osemčlanski knjižnični svet, polovico članov voli občinski zastop iz občinskih volivcev, torej lahko tudi iz občinskega sveta, vanj se sprejme poslovodja krajevne izobraževalne komisije, ostali člani se koptirajo iz rednih izposojevalcev knjig. Knjižnični svet šteje v občinah z 2000 prebivalcev štiri člane, z 2001 do 10.000 prebivalcev šest in za več kot 10.000 prebivalcev osem članov. Knjižnični svet, ki se sestane najmanj četrtletno, imenuje knjižničarja in pomožno osebje, določa višino njih plače, vodi denarne zadeve, odloča na predlog knjižničarja o novih nakupih, izloča neprimerne knjige, sestavi pravila za izposojevanje, čitalnični red in vsakoletno poročilo občinskemu svetu.

Knjižničar ima v knjižničarskem svetu posvetovalen glas, vendar je pri novih nakupih, kar se tiče literarne strani, njegovo mnenje merodajno. Občine, ki imajo nad 10.000 prebivalcev, morajo nastaviti poklicnega knjižničarja, ki od svojega dela v knjižnici in od plače živi; manjše knjižnice določajo nagrado sporazumno. Knjižničar mora biti inteligentna oseba, ki pozna književnost in poslovanje knjižnic. V občinah z več kot 10.000 prebivalcev more postati knjižničar samo absolvent srednje ali njej enake šole, ki je po enoletnem strokovnem študiju naredil državni izpit iz bi-

bliotekarstva. V knjižnicah za več kot 5000 prebivalcev ne sme biti nagrada nižja od letnih 500 Kč, v knjižnicah za več kot 10.000 prebivalcev spada knjižničar med strokovne občinske uradnike z odgovarjajočo plačo in rednim napredovanjem.

V občinah, kjer je nastavljenih več občinskih bibliotekarjev, volijo knjižničarji svojega zastopnika v knjižnični svet. Vsaj trije bibliotekarji tvorijo bibliotekarski kolegij, ki se sestane najmanj vsako četrletje, razpravlja o zadevah knjižnične uprave, stavi po svojem zastopniku predloge in sporoča svoje mnenje knjižničnemu svetu, ki ne more izvesti odločilnih sprememb v upravi, ne da bi slišal mnenje kolegija.

Knjižnice morajo imeti vsaj 20 odstotkov poučnega slovtva in ona dela, ki odgovarjajo zanimanju in opravlkom prebivalcev občine in njene okolice. V velikih občinah je treba več izposojevalnic, zlasti če so posamezne naselbine več kot 3 km oddaljene od sedeža občine. Občine z nad 40.000 prebivalci morajo organizirati izposojevalnice na raznih mestih in za vsakih 20.000 prebivalcev vsaj eno izposojevalnico.

V manjših občinah morajo biti knjižnice odprte vsaj 30 tednov na leto, v občinah z nad 5000 prebivalci vsaj 40 tednov in to ob določenih urah tako, da so knjižnice za manj kot 2000 prebivalcev odprte enkrat na teden, za 2000 do 5000 prebivalcev vsaj dvakrat na teden, za 5000 do 10.000 prebivalcev štirikrat na teden, za več kot 10.000 prebivalcev pa vsak dan.

Kot pomoč občinskim knjižnicam se ustanovijo okrajne središčne knjižnice, ki naj izposojajo občinskim knjižnicam v krajih z več kot 5000 prebivalcev drage poučne knjige za najmanj dva meseca, manjšim občinskim knjižnicam pa poučne in zabavne knjige, ako zanje prosijo.

Javne občinske in okrajne središčne knjižnice nadzoruje minister za šolstvo in ljudsko prosveto, ki skrbi tudi za bibliotečne instruktorje; to so kvalificirani strokovnjaki za okraje od 10 do 15 občin, ki nadzorujejo denarno poslovanje, ustanovitev in ureditev javnih knjižnic in čitalnic, izbero knjig in izposojevanje ter morajo ugotoviti, ali odgovarja vse poslovanje zakonu in ministrskemu odlokom. Kot strokovnjaki nadzorujejo tudi delo knjižničarjev, vse seznane in kataloge, nasvetujejo pri izberi knjig, kako bi se dvignilo število bralcev itd. Državni knjižnični instruktorji

nadzorujejo tehnično in administrativno poslovanje, predlagajo in uvajajo tehnično administrativne novosti.

Današnje visoko stanje javnega ljudskega knjižničarstva na Češkoslovaškem nam nazorujejo tile podatki: Leta 1935 je imelo 15.734 političnih občin 17.089 javnih knjižnic, in sicer so narastle knjižnice posameznih narodov kakor sledi: češke knjižnice od 2885 (l. 1920) na 9292, slovaške od 2314 (l. 1925) na 2958, ukrajinske od 290 (l. 1927) na 432, poljske od 59 (l. 1927) na 75, nemške od 458 (l. 1920) na 3570 in madžarske od 255 (l. 1925) na 732.

Češkoslovaški bibliotečni zakon in naredbe, zlasti pa določila o knjižničarjih strokovnjakih, so sprožili vprašanje izobrazbe knjižničarjev in ministrstvo za šolstvo in ljudsko prosveto je izdalo posebne naredbe o bibliotekarskih šolah in tečajih s potrebnimi učnimi načrti. Leta 1920 je bila v Pragi ustanovljena državna bibliotekarska šola, leta 1921 za nemške knjižničarje bibliotekarska šola v Ustí nad Labem (Aussig) in 1927 za znanstvene knjižničarje bibliotekarski tečaji na Karlovi univerzi v Pragi. Naslednje leto se je prejšnja praška bibliotekarska šola reformirala, nemška bibliotečna šola pa se je spremenila v nemške bibliotekarske tečaje na praški šoli. Razen tega se izobrazujejo knjižničarji za občine od 2000 do 10.000 prebivalcev v tritedenskih počitniških tečajih in tudi knjižničarji za še manjše občine morejo dobiti najnujnejši pouk v šesturnih tečajih.

Glavni predmeti bibliotekarske šole za javne knjižničarje so: češkoslovaška (odnosno nemška) moderna književnost z ozirom na javne knjižnice, svetovna moderna književnost, občinska uprava, ljudska vzgoja, metoda in organizacija ljudske vzgoje, psihologija z ozirom na ljudsko izobrazbo, domača in inozemska bibliotečna organizacija in zakonodaja, uvod v knjižničarstvo, administracija knjižnic, katalogizacija itd.

Med davčnimi, premijskimi in obveznimi bibliotečnimi zakoni so možni tudi prehodni tipi. So pa tudi države, ki bibliotečnih zakonov sploh še nimajo, in imamo tudi naredbe in zakone, ki so le viden izraz zadrege ali neznanja zakonodajne oblasti, ali tudi dokaz, da ni doseglo knjižničarstvo te ali one države že take višine, da bi mu bilo treba dati zakonito podlago, odnosno da se vlade, parlamenti, deželni ali občinski zastopi še ne zavedajo, kaj biblioteke pomenijo, kakšne koristi morejo ob ugodnem razvoju in ugod-

ni zakonodaji prinesiti ljudstvu, in da sta izobrazba in prosveta v kulturnem, gospodarskem in političnem življenju najcenejši sestavini, neznanje, umska in duševna zaostalost pa najdražji.

4. Bibliotečna zakonodaja Jugoslavije.

Bibliotečna zakonodaja Jugoslavije je glede vseh vrst knjižnic še zelo pomanjkljiva, zaostaja za bibliotečnimi zakoni drugih držav in se ni n. pr. lotila najbolj važnega vprašanja, kdo, s kakšnimi sredstvi in kateri tipi javnih knjižnic naj se redno podpirajo. Dokler pa ni v zakonodaji teh najbolj bistvenih določb, ne morejo tudi najboljša navodila za ustanavljanje in upravljanje knjižnic doseči vidnih uspehov.

Zakoni, ki vsebujejo nekaj splošnih določb o knjižnicah, so tiskovni zakon (1925) glede dolžnostnih izvodov (glej str. 322), zakon o univerzah (1930), obča univerzitetna uredba (1931) ter šolski zakoni o srednjih (1929), učiteljskih (1929) in narodnih šolah (1929). Za javne ljudske knjižnice pa veljajo naredbe prosvetnega ministrstva iz let 1920, 1931 in 1932.

Zakon o univerzah in obča univerzitetna uredba določata le to, da je »pri vsaki univerzi poleg posebnih seminarskih in zavodskih knjižnic, ki služijo posebnim potrebam poedinih strok in predmetov, tudi obča univerzitetna knjižnica, katere organizacija se predpiše z zakonom o knjižnicah. Njena glavna naloga je, da kot samostojna univerzitetna naprava pospešuje gojenje znanosti v vseh njenih panogah in smereh, kot narodna (nacionalna) knjižnica pa, da olajšuje širjenje višje narodne izobrazbe in zbira vse knjige o narodu in državi« (člen 40 zakona in člen 238 uredbe). »Univerzitetno knjižnico upravlja njen upravnik... Knjižnica je pod neposrednim nadzorstvom knjižničnega odbora in pod vrhovnim nadzorstvom univerzitetnega senata. Knjižnični odbor je sestavljen iz po enega predstavnika vsakega fakultetnega sveta, ki jih volijo za leto dni ob koncu vsakega šolskega leta. Član odbora je tudi upravnik univerzitetne knjižnice... Uprava in uporaba knjižnice se odrede s posebnimi pravili, ki jih predpisuje univerzitetni senat v sporazumu s knjižničnim upravnikom in odborom in ga odobri minister za prosveto« (čl. 239 univerzitetne uredbe).

Zakon o srednjih šolah govori o knjižnicah v členu 13: »Vsaka srednja šola mora imeti... knjižnico za nastavljenca in knjižnico za dijake, kakor tudi knjižnico za dijaške učbenike. Minister prosvete predpiše pravila o ... dopolnjevanju in ureditvi knjižnic... Knjižnice se vzdržujejo z državno pomočjo in doneski.«

»V mestih, kjer ni javne knjižnice, državne, občinske ali po privatni iniciativi ustanovljene, se lahko profesorska knjižnica po odobritvi ministra prosvete spremeni v javno knjižnico. Natančnejše naredbe o uporabi profesorskih knjižnic kot javnih knjižnic bo izdal minister prosvete.«

»V večjih mestih je lahko po odločitvi ministra prosvete posebna strokovna knjižnica za nastavljenca vseh srednjih šol.«

Zakon o srednjih šolah predpisuje torej obvezno ustanavljanje dijaških in profesorskih knjižnic. Zelo pomemben je drugi odstavek, da bi mogle prevzeti profesorske knjižnice naloge javnih študijskih knjižnic, tudi tretji odstavek bi mogel v nekaterih primerih ugodno vplivati na razvoj knjižnic. A zakon je ostal le na pol pota, ker ni rešil vprašanja materialnih sredstev in je ostalo »vzdrževanje z državno pomočjo in doneski« le obljuba, ki ni obvezna, ker ne predvideva višine prispevkov, kar bi moglo edino ustvariti temelje teh knjižnic. Tako je ostalo mnogo dijaških in profesorskih knjižnic brez sredstev; nekatere dobivajo manjšo ali večjo državno, banovinsko ali mestno podporo, nekatere dijaške knjižnice se vzdržujejo s prispevki, ki jih plačujejo dijaki pri vpisovanju, druge samo od darov, od prispevkov društev »Šola in dom« itd., skratka, usoda vseh profesorskih in dijaških knjižnic je negotova, ker nimajo redne letne dotacije, ki bi šele omogočila knjižničarju smotrno nabavno politiko in izgraditev na daljšo dobo.

Tudi zakon o učiteljskih šolah (čl. 6) določa obvezno ustanavljanje dijaških in profesorskih knjižnic ter dopušča možnost, da se profesorska knjižnica spremeni v javno knjižnico.

Podobno predpisuje zakon o narodnih šolah pri vsaki ljudski šoli učiteljsko in šolarsko knjižnico ter »po možnosti« celo javne ljudske knjižnice za vse prebivalce šolskega okoliša, določa tudi, da predlaga banovinski šolski odbor materialno pomoč za nakup šolskih učil in knjig, da predlaga učiteljska konferenca nakup knjig za knjižnice, a zopet manjkajo določila, kdo mora dati denar in v kakšni

višini, kako naj se po številu šolarjev in po številu prebivalcev učiteljske, šolarske in javne knjižnice redno dotirajo, da bi se mogle iz leta v leto primerno izpopolniti.

Le malo koristi imajo javne ljudske knjižnice od »Pravil za narodne knjižnice in čitalnice«, ki jih je izdalo ministrstvo prosvete leta 1920 in drugič leta 1931. Že visoko število členov, ki jih je 57, in 11 priloženih obrazcev, dokazuje, da ne gre tu za določila, kakršnih si želimo za bibliotečni zakon, ki naj jasno pove, kdo ustanavlja in vodi javne ljudske knjižnice ter s kakšnimi zneski se javne ljudske knjižnice dotirajo z ozirom na število prebivalcev, katerim so namenjene. Kdor bi pa pričakoval po številu členov popolna navodila za upravljanje in ureditev javnih ljudskih knjižnic, bi se tudi zmotil, ker ne vsebujejo n. pr. niti besedice o katalogih, pač pa mnogo drugih nepotrebnih stvari, ki bi jih zaman iskali po svetovni bibliotečni zakonodaji, kot na primer, da morajo biti člani upravnega in nadzorstvenega odbora pismeni, da mora upravni odbor prirejati umrlim ustanovnikom in dobrotnikom parastose, da smejo izostati člani od skupščin, sej, predavanj, koncertov in parastosov le, če so bolni ali po nujnih opravkih izven kraja, kar pa morajo dokazati itd.

Omenjena ministrska odloka imata v mislih narodne knjižnice in čitalnice, ki so združene s predavalnico, z analfabetskimi tečaji in pevskimi zbori, ki prirejajo koncerte, tekme, gledališke predstave in javne nastope vobče. Vemo pa, da uspevajo najboljše le one knjižnice, kjer se koncentrira vse delo v knjižnici sami. Društva, ki imajo izven knjižnice še pevske zборе, ki prirejajo koncerte in druge javne nastope, nimajo dovolj članov in ne dovolj sredstev, člani pa ne dovolj časa, da bi skrbeli za knjižnico in vse druge javne nastope.

Ministrska razpisa sta si zamislila javne ljudske knjižnice kot središča vsega ljudskoprosvetnega dela, ki naj se vrši po odobrenju in navodilih ministrstva prosvete. Knjižnice so sicer pod nadzorstvom prosvetnega ministra, vsi ministrski odloki so obvezni za upravni in nadzorstveni odbor knjižnice, izpolniti morajo vse naloge, ki jih ministrstvo zahteva, vršiti vse ljudskoprosvetno delo od analfabetskih tečajev do parastosov, a kdo naj vse to plača, s čigavim denarjem naj se kupujejo nove knjige, kako honorira delo predavateljev in učiteljev knjižničarjev, ako ne zadoščajo darovi in članarina, po kakšnem ključu in kako visoki pri-

spevki naj se knjižnicam delijo, kdo mora skrbeti za finančno stran knjižnice, kako naj se plačuje učitelj, ki mora to ljudskoprosvetno delo voditi, o vsem tem ni nobenih navodil in predpisov razen platonične obljube, da narodne knjižnice in čitalnice »lahko dobé podporo v knjigah in denarju od prosvetnega ministrstva in banovine v mejah njihovih proračunskih možnosti, ako imajo a) od prosvetnega ministra odobrena pravila, b) ako so za preteklo leto predložile ministru prosvete poročilo o delu in letni obračun in c) ako je to delo uspešno in odobreno od prosvetnega ministra«.

Knjižnice so torej glede vsega delovanja podrejene ministrstvu, pošiljati morajo poročila, ki jih ministrstvo zahteva, kupovati knjige, ki jih ministrstvo priporoča, učitelj knjižničar odgovarja celo svoji pristojni šolski oblasti za delo v šoli in v knjižnici, a denar si morajo knjižnice same poiskati, kakor koli in kjer koli. Ker pa vemo iz prakse, da morejo knjižnice uspevati le, če imajo dovolj materialnih sredstev, je verjetno, da ne bo moglo biti njih delo tako uspešno, kakor zahteva to prej omenjena točka c), in zato tudi ne bodo dobile knjižnice podpor niti »v mejah proračunskih možnosti«.

Naša bibliotečna zakonodaja je prevzela od nordijskih premijskih zakonov samo oni del, ki nalaga knjižnicam dolžnosti, ni pa prevzela najbolj pomembnega drugega dela, namreč ključa, po katerem se bo delila državna podpora, za katero morajo biti tudi proračunske možnosti.

Bibliotečni zakoni morajo glede javnih ljudskih knjižnic rešiti vsaj štiri vprašanja: 1. Katere oblike ali tipe javnih ljudskih knjižnic bo država podpirala, oziroma, kdo je dolžan javne ljudske knjižnice ustanavljati in kakšne naj bodo te knjižnice? 2. Kolikšna je državna podpora in po kakšnem ključu se znesek izračuna, oziroma, kolikšen del davka smejo porabiti one oblasti (občine itd.), ki so po zakonu dolžne ustanoviti in vzdrževati knjižnice? 3. Kakšne pogoje morajo izpolniti javne ljudske knjižnice, da bodo deležne državne podpore? 4. Katera državna oblast vrši nadzorstvo nad knjižnicami, izračuna višino državne podpore; odnosno, nadzoruje uporabo davkov, kako je ta urad sestavljen in kakšne druge bibliotečne naloge vrši, ter morebiti še peto vprašanje, ki se pa lahko reši že pri tretji ali četrti točki: kakšno splošno in strokovno izobrazbo morajo imeti knjižničarji?

Naša bibliotečna zakonodaja je odgovorila samo na tretje vprašanje, in še na to le deloma, vsa druga vprašanja so ostala nerešena.

Bibliotečni zakoni in naredbe morajo ustvariti knjižnicam gmotne temelje. Nič manj važni niso umski temelji, med katere spada tudi primerna izobrazba knjižničarjev.

5. Izobrazba knjižničarjev.

V 18. in skoraj do sedemdesetih let 19. stoletja niso poznali poklicnih bibliotekarjev. Znanstvene (univerzitetne) knjižnice so upravljali univerzitetni učitelji ob prostem času kot stranski poklic, ali sicer zaslužni znanstveniki, ki so izkoriščali knjižne zaklade za svoje delo ter se niso zavedali, kaj šele, da bi se bili potrudili. Služiti javnosti in obiskovalcem, katere so smatrali, kakor n. pr. brata Grimma, bibliotekarja v Kasselu, za »nadležne«, ker so jih le motili v njihovem delu. Tudi zaslužni književniki so bili mnogokrat nagrajeni z bibliotečno službo, a le malokdo je bil tako odkritosrčen ko G. E. Lessing, knjižničar v Wolfenbüttelu, ki se je zavedal in priznal, da so gledali le na to, da koristi knjižnica njemu, ne pa on knjižnici.

Princip poklicnih knjižničarjev se ni povsod enako hitro uveljavil, se je ponovno kršil — vselej v škodo knjižnice same —, a velja danes v ogromni večini vseh kulturnih držav. Viden znak, da se smatra knjižničarstvo kot samostojen poklic, za katerega je treba posebne izobrazbe, so številne bibliotečne šole z določenimi učnimi načrti, tečaji in predavanja na visokih šolah, ki jih ima v tej ali oni obliki že 25 evropskih držav. Samo v onih državah, kjer je bibliotečna zakonodaja popolnoma zaostala, še nimajo bibliotečnih šol in tečajev; v Evropi so to samo še Islandija, Luksemburška, Grška, Jugoslavija in morda tudi Albanija.

Znanstvene knjižnice potrebujejo znanstveno izobražene knjižničarje, ki poznajo znanstveno metodo, ki so se naučili znanstveno delati in ki morebiti tudi sami znanstveno delajo, ako jim to dopušča čas in slabe plače, ki jih silijo, da iščejo stranskega zaslužka ali dninarsko književno delo. Splošne znanstvene knjižnice, zlasti pa univerzitetne knjižnice, potrebujejo čim več strokovnjakov, ki znajo svojo stroko in svoj oddelek tako urediti in množiti, da je čim laže dostopen in rabljiv. Zato je tudi popolnoma neupravičeno, omejiti bibliotečno službo v znanstvenih knjižnicah

samo na absolvente ene ali dveh fakultet, kakor je hotel n. pr. neki načrt bibliotečnega zakona za našo državo prihraniti bibliotečno službo samo za filozofe in juriste. Pot mora biti prosta absolventom vseh fakultet in zastopnikom vseh znanstvenih panog, katerim je knjižnica namenjena.

Razen znanstvene kvalifikacije, to je poznanja znanstvene metode in obsežne razgledanosti v svoji stroki, poznanja tehnike znanstvenega dela, si mora knjižničar pridobiti neko splošno znanje, ki ga usposobi za občevarje s strankami raznih fakultetnih in specialnih študij. To znanje si more pridobiti šele po večletnem praktičnem delu v knjižnici in smotreni samoizobrazbi. Prvotna znanstvena stroka, znanstvena izobrazba in sposobnost samostojnega znanstvenega dela v eni stroki je izhodišče, od koder si bo knjižničar metodično širil znanje najprej na sorodne in po potrebi svoje knjižnice tudi na druge stroke. Tako si bo polagoma pridobil toliko enciklopedičnega znanja, da bo mogel s pomočjo strokovnih poročil in bibliografij samostojno reševati naloge, ki mu jih stavi delo v knjižnici. To znanje, ki je metodično pridobljeno, a tudi pravilno omejeno, mu bo služilo, da lahko pripravi strokovno literaturo, da lahko kritično vodi in izbira nove nakupe za razne stroke.

Knjižničar mora poznati gradivo svoje knjižnice, ne le površno, ampak tudi po logični, miselni, strokovno znanstveni povezanosti. Kot osnova za ta pogled mu mora služiti znanje o pojmu, vsebini in o mejah posameznih znanstvenih strok. V knjižnici z bogatimi starimi tiskami mora poznati zgodovinski razvoj znanstvenih strok, njih razvoj v današnjo diferenciranost. Brez znanja tega zgodovinskega nastajanja in razvoja v vedno tanjše veje in vejice ne bi mogli oživiti starega inventarja knjižnice za moderno znanstvo. Poznanje zgodovine in razvoja vede, poznanje strukture sodobnih znanstev, povezanosti in diferenciranosti posameznih strok bo usposobilo knjižničarja, da bo mogel izrabiti svoje knjižne zaklade in jih primerno pripraviti s katalogi za rabo svojih obiskovalcev.

Je pa še vrsta drugih vednosti, ki se jim mora knjižničar posvetiti, če hoče pri praktičnem in tehničnem delu v knjižnici zavodu koristiti in ga obvarovati škode. Gre za poznanje zgodovine pisave, tehnike in zgodovine knjige in tiska, dela v starih in modernih tiskarnah in knjigoveznicah, kakovosti papirja, platna in usnja ter sploh vsega materiala, iz katerega knjiga obstoji, in vsega dela, iz katerega nastaja.

To je široko polje znanstvenih, pomožnih znanstvenih in praktičnih strok, ki jih označujemo s pojmom bibliotečnih vednosti, h katerim spada tudi nauk o notranjem delu v knjižnici, o katalogizaciji, inventarizaciji, stavbnih problemih itd.

Podobne so zahteve, ki jih mora izpolniti knjižničar javne ljudske knjižnice. Tudi on mora biti v bibliotečnih vednostih izučen, na vodilno mesto v velikih javnih ljudskih knjižnicah spadajo samo poklicni bibliotekarji. Njih delo je toliko odgovorno, kakor delo znanstvenih knjižničarjev, četudi ga vršijo v drugem življenjskem krogu, ne med produktivnimi znanstveniki, znanstvenim naraščanjem in med občinstvom, ki je več ali manj znanstveno šolano, ampak v vseh ljudskih plasteh, torej med bralci z zelo različno formalno izobrazbo. Zato mora imeti ljudski knjižničar ljudskopedagoško in socialno znanje in zmožnosti. Poznati mora javno življenje, življenjske razmere prebivalstva, različnih skupin in plasti, mladoletnikov in odraslih najrazličnejših družabnih razredov in poklicev. Brez poznanja ekonomskih in socialnih razmer ne bo mogel reševati izobraževalnih in moralnih problemov, ki mu jih bo stavilo občevanje s strankami. Dobro poznati mora seveda moderno književnost, njeno socialno in svetovnonazorsko povezanost in vse tehnične probleme ljudskega knjižničarstva.

Za vsako knjižničarsko službo pa velja, da spadajo vanjo duševno in telesno zdravi ljudje. Napačno je nastavljeni za bibliotekarje ljudi, ki so za drugo službo zaradi svojega čudaštva manj sposobni, še bolj neprimerno smatrati jo kot sinekuro ali kot ugodno priliko za lastno znanstveno ali literarno delo, najbolj neprimerno pa, postavljati na vodilna mesta ljudi, ki jih ne teži nobeno znanje bibliotečnih vednosti, ki bi mogli torej »delo začeti v knjižnici le kot vajenci, ne pa kot mojstri«.

Tudi glede izobrazbe znanstvenih in ljudskih knjižničarjev je naša bibliotečna zakonodaja zaostala daleč za drugimi državami, ki imajo dobro urejene bibliotečne šole in tečaje. S tečaji, ki jih prirejajo za ljudske knjižničarje društvene organizacije, še ni rešen problem izobrazbe knjižničarjev, še manj seveda z določbo, da bodi učitelj knjižničar javne ljudske knjižnice in da odgovarja za delo v knjižnici svoji nadrejeni šolski oblasti kakor za delo v šoli. Če že naložimo učiteljem na kmetih in v manjših krajih dolžnosti javnih ljudskih knjižničarjev, jim moramo dati

tudi potrebno izobrazbo; vsaj v zadnjem letniku učiteljske šole osnovne pojme o ljudskoizobraževalnem delu in pozneje v posebnih tečajih še drugo potrebno teoretično in praktično znanje.

Vse naše naredbe in zakoni, ki smo jih navedli, še daleč ne zadoščajo resničnim potrebam našega knjižničarstva, ker niso uredili najbolj bistvenih vprašanj. Glede javnih ljudskih knjižnic so se postavila sicer neka navodila in smernice, ki pa knjižnicam samim ne koristijo, ker jim ne zagotovijo obstoja in ne omogočajo smotrnega ljudskoprosvetnega dela. Naše znanstvene knjižnice pa živijo od tradicije in čakajo zakona. Kjer se je pa z zakonom rešilo kako važno bibliotečno vprašanje, kot n. pr. o dolžnostnih izvodih, se je to storilo knjižnicam v škodo. Kar je zamujeno in zgrešeno, bo treba popraviti. Morda bodo žarki bibliotečnih zakonov tujih držav užgali in oplodili tudi našo bibliotečno zakonodajo, o kateri si želimo, da bi vsaj v bodočnosti kazala več razumevanja znanstvenega in ljudskoprosvetnega pomena vsega knjižničarstva ter se ravnala po duhu Vergilovega *maiora canamus!*

Zaključna vinjeta v *Colophon I* (1950),
po reprodukciji v *Philobiblon* 1955.

Seznam literature.

- Ackerknecht**, Erwin: Büchereifragen. Berlin 1924. 8°. — 168 str.
— : Büchereigesetzgebung. (Sonderdruck aus H. 3, 13. Jg. 1933 d. »Bücherei- u. Bildungspflege.) Stettin 1933. 8°. — 18 str.
— : Die kleine Eigenbücherei. 4. verm. Aufl. Stettin 1929. 8°. — 24 str.
— : Skandinavisches Büchereiwesen. Ein Überblick über d. heutige Volksbüchereiarbeit in Dänemark, Finnland, Norwegen u. Schweden. Stettin 1932, 8°. — 309 str.
- Adriani**, Gert: Die Klosterbibliotheken des Spätbarock in Österreich u. Süddeutschland... Graz 1935. 4°. — 106 str., 20 slik.
- Anderle**, Jaromir: Einige Krainer Bucheignerzeichen. s. l. a. et t. (Pos. odtis iz ?.) — 7 str.
- Architecture**, L', d'aujourd'hui. Revue mensuelle. IX. No. 3. Mars 1938. Les bibliothèques. Boulogne-sur-Seine.
- Arnoldt**, Friedrich: Die Schülerbücherei. (Zeitwende im Leben d. höheren Schule. Festschrift zur Einweihung d. höheren Schule u. d. Friedrich-Ebert-Halle in Harburg-Wilhelmsberg 8. Januar 1930. 103—107.)
- Aus dem Volksbüchereiwesen der Gegenwart.** Siebzehn Aufsätze zum fünfzigsten Geburtstag v. Dr. Erwin Ackerknecht hrsg. v. Hans Rosin. Stettin 1930. 8°. — 178 str.
- Badalić**, Josip: Javne knjižnice u Savskoj banovini. Njihovo stanje i potrebe. Zagreb 1937. 4°. — 24 str. (Izdanja Društva jugoslavenskih bibliotekara, sekcija Zagreb. Sv. 1.)
— : Američko javno knjižničarstvo. Zagreb 1939. 4°. 29 str. (Posebni otisak iz časopisa »Alma Mater Croatica« 1938-39, br. 4-5.)
- Batowski**, Henryk: La translittération et la prononciation des caractères cyrilliques bulgares et serbes. (Revue internationale des études balkaniques. II, 1936, 313—320.)
- Beiträge zur Sachkatalogisierung.** Hrsg. v. Sigismund Runge. Leipzig 1937. 4°. — VI, 124 str. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. Heft 45.)
- Bernhardi**, L[ui]se: Lehr- u. Handbuch d. Titelaufnahme. Berlin 1932. 8°. — VI, 194 str. (Schriften d. Zentrale f. Volksbücherei. III. Stück.)
- Bibliographie**, Internationale, des Bibliotheks- und Buchwesens. Bearb. v. R. Hoecker & J. Vorstius. Leipzig, 1926— . 8°.
- Biblioteca**, Le, d'Italia. Elenco generale e indici speciali. Milano 1894. 4°.
- Biblioteka**, Pokretna narodna. Spisak knjiga. [Izdalo] Ministarstvo prosvete kr. Jugoslavije. Odeljenje za narodno prosvetivanje. Beograd 1940. 8°. 28 str.
- Binder**, Julius: Geschichte d. k. k. Staatsoberrrealschule in Laibach. Festschrift... Laibach 1902. 8°. — 192 str. (Str. 67—70: Die Bücherei f. Lehrer u. Schüler.)

- Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen. Leipzig 1900—1920. 8°. Nadaljevanje od 1921: Bücherei und Bildungspflege.
- Bogen g, G[ustav] A[dolf] E[rich]: Die großen Bibliophilen. Geschichte d. Büchersammler u. ihrer Sammlungen. Leipzig 1922. 4°. — Bd. I. (Die Geschichte.) 512 str. — Bd. II. (Die Bilder.) XVI str., 329 sliki. — Bd. III. (Die Anmerkungen.) 248 str.
- : Streifzüge eines Bücherfreundes. 2 Teile. Weimar 1915. 8°. — 212; 240 str.
- Bohinjec, Peter: Semeniška slovenska knjižnica. (ZSM IV, 1902, 123-7.)
- Braun, Johannes: Anleitung f. Bibliotheksverwaltung. 3. Aufl. Berlin & Bonn 1924. 4°. — 78 str.
- Büchereifragen. Aufsätze zur Bildungsaufgabe u. Organisation d. modernen Bücherei. Hrsg. v. E. Ackerknecht u. G. Fritz. Berlin 1914. 8°. — 151 str.
- Bücherverzeichnis der deutschen Volksbücherei in Laibach. Laibach 1905. 8°. — 54 str.
- Bücherverzeichnis. Erstes, der öffentlichen Leihbibliothek von Leopold Paternolli... in Laibach. Ausgegeben bei der Eröffnung im Oktober 1853. Laibach, Jos. Blasnik. 8°.
- Bührer, K. W. & Adolf Saager: Das Melvil-Deweysche Dezimal-System. München 1912. 8°. — 40 str.
- Burgada, Gaetano: Libri rari. Milano (1937). 8°. — 170 str.
- Camerani, Vittorio: L'uso pubblico delle biblioteche. Milano 1939. 183 str.
- Costa, E[thbin] H[enrik]: Statistični spregled vseh slovenskih čitalnic. (LMS 1869, 282—296.)
- Costa, Ugo: Codice delle biblioteche italiane. Milano (1937). 8°. — 451 str.
- Crozet, Léo: Manuel pratique du bibliothécaire. Nouvelle éd. Paris 1937. 8°. — 340 str.
- Časopis československých (od 1939: českých) knihovníků. V Praze, 1921— . 8°.
- Dahl, Svend: Geschichte des Buches. Mit 74 Abblidgn. Leipzig 1928. 8°. — XVI, 256 str.
- Damiani, Enrico: Ancora sulla trascrizione dei nomi cirillici in caratteri latini sotto l'aspetto biblioteconomico e bibliografico. (Revue internationale des études balkaniques. III, 1938, 617—623.)
- Delisle, Léopold: Instructions élémentaires et techniques pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliothèque. 4ième éd. revue. Paris (1910). 8°. — 94 str.
- : Instructions pour la rédaction d'un catalogue de manuscrits et pour la rédaction d'un inventaire des incunables... Paris (1910). 8°. — VIII, 98 str.
- Denkschrift betreffend die Kataloge d. preußischen Bibliotheken u. ihre Reform durch den Druck des Gesamtkatalogs. Leipzig 1925. 4°. — 42 str.
- Doublier, Othmar: Ein Vierteljahrhundert aus d. Geschichte d. Hofbibliothek 1891—1916. (Festschrift d. Nationalbibliothek in Wien... 1926. 4°. 163—210.)
- Dziatzko, Karl: Bibliotheken. (Pauly - Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Bd. III, 1899, 406—424.)

- Eichler, Ferdinand: Bibliothekspolitik am Ausgange des 19. Jhd. Leipzig 1897. 8°. — III, 23 str.
- : Aus einer österreichischen Bibliothek... Graz 1909. 8°. — 45 str.
- Enciklopedija, Narodna, srpsko - hrvatsko - slovenačka. Zagreb. Knj. I (1925). Gl. gesla: Biblioteka — biblioteke (str. 191—202).
- Encyclopédie Française. Tome XVIII. La civilisation écrite. (I. Mé-tiers et arts graphiques. — II. Le livre. — III. La revue et le jour-nal. — IV. Les bibliothèques.) Paris 1959. 4°.
- Erjavec, Fran: Naše društveno življenje. (Slovenci v desetletju 1918 do 1928. Ljubljana 1928, 744—758. Znanstvena izdanja »Leonove družbe« v Ljubljani. Zv. I., 1928.)
- Escher, Hermann: Aus dem amerikanischen Bibliothekswesen. Beobachtungen u. Studien. Tübingen 1925. 8°. — VIII, 88 str.
- : Was es in einer Bibliothek zu tun gibt... Zürich 1928. 8°. — 29 str.
- Fava, Domenico: Il trasporto e la sistemazione della biblioteca nazionale centrale di Firenze nella nuova sede (luglio—ottobre 1955). Firenze 1957. 8°. 80 str.
- Franke, Johannes: Die Abgabe d. Pflichtexemplare von Druckerzeugnissen... Berlin 1889. 8°. — XIII, 254 str. (Sammlung bibliotheks-wissenschaftlicher Arbeiten. Heft III.)
- Frels, Wilhelm: Einheitskatalogisierung, Einheitsbibliographie und Deutsche Bücherei... Leipzig 1924. 8°. — 74 str.
- Fritz, Gottlieb: Volksbildungswesen. Bücher- u. Lesehallen, Volkshochschulen u. verwandte Bildungseinrichtungen. 2... verm. Aufl. ... Leipzig 1920. 8°. — 120 str. (Aus Natur u. Geisteswelt. 266.)
- & Otto Plate: Volksbüchereien (Bücher- u. Lesehallen), ihre Einrichtung u. Verwaltung. Berlin 1924. 8°. — 147 str. (Sammlung Göschen 552 a.)
- Gallo, Alfonso: Le malattie del libro, le cure ed i restauri. Milano (1955). 8°. — 221 str.
- Gesetze u. Verordnungen f. die öffentlichen Gemeindebüchereien in d. Tschechoslowakischen Republik. Hrsg. v. Anton Moucha. Reichenberg (1924). 8°. — 102 str.
- Glaser, Janko: Anton Lah in njegova »Družba slovenskega branja v Ljubljani«. (ČZN XXIII, 1928, 55—64.)
- Glauning, Otto: Die gegenwärtige Lage d. deutschen wissenschaftlichen Bibliotheken. München 1926. 8°. — 25 str.
- Glonar, Joža: O rabi javnih znanstvenih knjižnic. (Dijaški almanah za l. 1912/13.)
- : »Univerzitetna biblioteka« v Ljubljani. (Sodobnost I, 1953, 597, 458, 495.)
- : Vseučiliška knjižnica v Ljubljani. (Kronika slov. mest I, 1954, 81—85.)
- : Iz stare stiške knjižnice. (GMDS XVIII, 1957, 110—151.)
- : Vseučiliška knjižnica v Ljubljani. (Mladika XIX, 1958, 267—269.)
- : Naloge slovenske vsučiliške knjižnice. (Obzorja 1959, 374—378.)
- Godet, Marcel: La bibliothèque nationale Suisse. Son histoire, ses collections, son nouvel édifice. 55 illustr. Bern 1952. 4°. — 41 str.
- Godišnik na Narodna biblioteka v Plovdiv. Sofija 1910—
- Goldmann, Artur: Die Gesetze der Wiener Nationalbibliothek u. Universitätsbibliothek u. einige ältere Bibliotheksordnungen. Linz a. d. Donau 1926. 8°. — 11 str.

- Graesel, Arnim:** Handbuch d. Bibliothekslehre. 2... Aufl... Leipzig 1902. 8°. — X, 584 str.
- Grassauer, Ferdinand:** Handbuch f. Universitäts- u. Studien-Bibliotheken sowie f. Volks-, Mittelschul- u. Bezirk-Lehrerbibliotheken in Osterreich. Mit einer Sammlung v. Gesetzen... Neue Ausg. Wien 1899. 8°. — 4, 514 str.
- Croag, Edmund:** Zur Geschichte des Bücherankaufes in d. Hofbibliothek. (Festschrift d. Nationalbibliothek in Wien... 1926. 4°. 421—450.)
- Grycz, Józef:** Les bibliothèques polonaises. Varsovie 1937. 8°. 35 str.
- Handbuch der Bibliothekswissenschaft.** Hrsg. v. Fritz Milkau. Leipzig 1951— . 4°. Bd. I. Buch u. Schrift (1951). — XI, 876 str. Bd. II. Bibliotheksverwaltung (1953). — XV, 752 str.
- Haupt-Katalog der öffentlichen Leihbibliothek des Joh. Giontini... in Laibach...** (Laibach, R. Eger) 1861. 8°.
- I. Abthlg. Bücher in deutscher Sprache. 280 str. + 60 str.: Wissenschaftliche Uebersicht zum deutschen Haupt-Kataloge der Leihbibliothek des Joh. Giontini... Laibach 1861.
- II. Abthlg. Bücher in französischer, italienischer und englischer Sprache. 39 str.
- Hessel, Alfred:** Geschichte der Bibliotheken. Ein Überblick v. ihren Anfängen bis zur Gegenwart. Göttingen 1925. 8°. — VII, 147 str., 15 sliki.
- Himmelbauer I.:** Buch- u. Bibliothekswesen in Osterreich. (Internationale Ausstellung f. Buchgewerbe u. Graphik. Leipzig 1914. Osterr. Haus.)
- Hofmann, Walter:** Gestaltende Volksbildung. Sonderdruck aus dem Archiv f. Erwachsenenbildung. Leipzig 1925.
- : Die Lektüre d. Frau. Ein Beitrag zur Leserkunde u. Leserführung. Leipzig 1931. 8°. — XV, 210 str. (Leipziger Beiträge zur Grundlegung d. praktischen Literaturpflege. Aus dem Institut f. Leser- u. Schrifttumskunde in Leipzig. Heft 1.)
- : Die Praxis d. Volksbücherei... Leipzig 1922. 4°. — VII, 88 str. — 2. Aufl. 1926. — XI, 91 str.
- : Der Raum d. Bücherei. Aufnahmen u. Grundrisse aus den Städtischen Bücherhallen zu Leipzig. Leipzig 1925. 4°. — VIII, 44 str., 22 tabel.
- Ilešič, Fr.:** Iz Vrazove literarne zapuščine. III. »Družba« za zbiranje slovenskih knjig. (ČZN XXII, 1927, 46—61.)
- Imenik, Bukvarnični.** [Izd.] Katoliška družba za Kranjsko. Oktober 1869. Ljubljana 1859. 8°. — 38 str. + 1 dist f°: (Red pri bukvarnici Katoliške družbe za Kranjsko).
- Imenik družnikov Narodne čitavnice v Ljubljani v začetku leta 1864.** 8°. — (List 8.: Red za branje časopisov in knjig.)
- Imenik knjig Javne Dvorske knjižnice v Ljubljani.** Ljubljana 1929. 8°. — 221 str. Dodatek... (V Ljubljani 1934.) 8°. — 57 str.
- Imenik knjig javne ljudske knjižnice »Gospodarskega naprednega društva za šentjakobski okraj v Ljubljani«.** Ljubljana 1914. 8°. — 60 str. — (Drugi natis): 1916. 8°. — 115 str.
- Imenik knjig ljudske knjižnice »Narodne čitalnice« v Škofji Loki.** Dokončan dne 10. junija 1908. Škofja Loka (1908). 8°. — 54 str.
- Imenik knjig ljudske knjižnice Prosvetne zveze v Ljubljani.** Izd. Prosvetna zveza. V Ljubljani 1926. 8°. — 165, XVIII str. (Drugi natis): 1936. 8°. 352 str.

- I m e n i k** knjig okrajne učiteljske knjižnice v Ribnici. V Postojni (1902). 8°. — 40 str.
- I m e n i k** knjig šentjakobske knjižnice v Ljubljani. V Ljubljani 1928. 8°. — 2 [delaj]: 1. Slovenski, srbohrvatski, češki, poljski in ruski del. 170 str. — 2. Nemški, francoski, angleški, esperantski del in modni listi. 224 str. — Slovenski, srbskohrvatski, češki, nemški, francoski, italijanski in angleški dodatek. 1930. 72 str. — Drugi dodatek. 1935. 174 str.
- I n s t r u k t i o n e n** f. die alphabetischen Kataloge d. preuszischen Bibliotheken v. 10. Mai 1899. 2. Ausgabe in d. Fassung v. 10. August 1908. Berlin 1909. 4°. — X, 179 str.
- I z** naroda za narod! I. shod narodno-radikalnega dijaštva od 5. do 8. kimovca 1905 v Trstu. V Ljubljani 1905. 8°. (Str. 69—74: Breznik, Josip: Ljudsko knjižništvo.)
- I z v e s t j e** Narodne čitalnice v Spodnji Šiški ob 25letnici. 1878—1903. V Spodnji Šiški (1903). 8°. — 51 str.
- J a e s c h k e**, E[mil]: Leitfaden f. die Einrichtung u. Verwaltung v. mittleren u. kleinen Volks- u. Schulbüchereien, Kreiswanderbibliotheken u. Lesezimmern in Stadt u. Land. Berlin 1913. 8°. — 102 str.
- : Volksbibliotheken (Bücher- und Lesehallen), ihre Einrichtung u. Verwaltung... Leipzig 1907. 8°. — 180 str. (Sammlung Götschen 352.)
- J a h r b u c h** der deutschen Bibliotheken. Leipzig 1902— . 8°.
- J e s i n g e r**, Alois: Führer u. Ratgeber f. die Benutzer d. Wiener Universitätsbibliothek. Wien (1927). 8°. — III, 92 str.
- J o e c k e l**, Carleton B.: Library Service. Washington 1938. 8°. 108 str.
- J o e r d e n**, Rudolf: Zentralbücherei u. Beratungsstelle. Stettin 1929. 8°. — 48 str. (Veröffentlichungen d. Bibliothekskurse in d. Berliner Stadtbibliothek. Heft 6.)
- K a t a l o g** knjižnice Splošnega slovenskega ženskega društva v Ljubljani. V Ljubljani 1905. 8°. — 48 str.
- K a t a l o g** mladinskih knjig za učence ljudskih šol. Sestavil in knjige ocenil Anton Kržič. V Ljubljani 1907. 8°. — 80 str.
- K a t a l o g** okrajne učiteljske bukvarnice v Črnomlju. V Ljubljani 1875. 8°. — 136 str. — [Drugi natis]: 1911. 8°. — 62 str.
- K a t a l o g i** učiteljskih knjižnic srednjih šol v letnih programih:
- Celje: gimnazija 1898/99—1900/01.
- Celovec: gimnazija 1897/98—1901/02; realka 1897/98.
- Gorica: gimnazija 1897/98—1898/99; realka 1896/97.
- Kočevje: gimnazija 1910/11—1911/12.
- Kranj: gimnazija 1897/98—1899/1900.
- Ljubljana: I. gimn. 1902/03—1904/05; II. gimn. 1907/08—1910/11, 1912/13—1913/14; III. (nemška) gimn. 1912/13; realka 1898/99—1901/02 kot priloga.
- Maribor: gimnazija 1897/98—1899/1900.
- Novo mesto: gimnazija 1896/97—1897/98.
- Št. Vid nad Lj.: gimnazija 1905/06—1908/09.
- Trst: gimnazija 1897/98—1898/99.
- K a t a l o g i s i e r u n g s r e g e l n** d. Öffentlichen Bücherhalle zu Hamburg. 2. Aufl. Hamburg 1929. 8°. — 60 str.
- K a t a l o z i** na bibliotekata. Ustrojstvo. Naredba. Polzuvane. Sofija. Sofijski universitet. 1936. 8°. 44 str.
- K e y s s e r**, Adolf: Das Bibliothekswesen als Gegenstand d. öffentlichen Verwaltung. Koeln 1905. 8°. — 51 str.

- Kidrič**, France: *Biblioteški problem in univerza*, (Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Str. 421—439.)
 — : Erberg Jožef Kalasanc. (SBL I, 162—166.)
 — : *Zgodovina slovenskega slovstva*. Od začetkov do Zoisove smrti... Ljubljana 1929—1958. 4°. — 4*, 724, LXXVIII str.
- Knjiga** o knige. Lenjgrad 1927— . 8°.
- Knihověda**, Slovanská. Praha. I— . 1931— . 4°.
- Knjiga**, Spominska, za sedemstoletnico prihoda očetov frančiškanov v Ljubljano. 1233—1933. Ljubljana 1933. 8°.
- Knjige** za slovensko ljudstvo. Pregledal odbor za presojo slovenskih knjig, izvoljen ob priliki III. katoliškega shoda. V Ljubljani 1907. 8°. — 31 str.
- Knjižnica**, Javna ljudska, v Nabrežini. V spomin petletnice 1906 do 1911... V Postojni [1911]. 8°. — 10 str.
- Knjižnica** okrajnega učiteljskega društva v Černomlji konec prvega društvenega leta 1870 in imenik društvenikov. V Ljubljani 1870. 16°. 20 str.
- Koblar**, Anton: Dobrotniki nekdanjega ljubljanskega jezuitskega kolegija. (IMK X, 1900, 99—108.)
 — : *Iz letopisov ljubljanskih jezuitov*. (Izobraževalna knjižnica III. 1914, 27—47.)
- Koch**, Theodore Wesley: *Les livres à la guerre*. Préface par M. le Maréchal Foch. Paris 1920. 8°. 408 str.
- Koledarček**, Društveni, za leto... Izd. in zal. »Slovenska krščansko socialna zveza«. Letnik I—IX, 1905—1913. Ljubljana [1904—1912]. 8°.
 — Društveni, za leto... Izd. in zal. Prosvetna zveza. Letnik I— . 1931— . Ljubljana [1930—]. 8°.
- Kos**, Milko: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*... V Ljubljani 1931. 8°. — VII, 247 str.
- Kosmač**, Jurij: *Die Lyceal-Bibliothek in Laibach*. (MHK 1857, 61—66.)
 — : *Licealna bukvarnica v Ljubljani*. (Novice 1850, 94, 98, 106.)
 — : *Rokopisi ljubljanske bukvarnice* (Slov. Glasnik IX, 1863, 286, 317, 346).
- Kotnik**, Fr.: *Domače in društvene knjižnice*. (Društveni koledarček za l. 1906, str. 42.)
- Koutník**, B.: *Das tschechoslowakische Bibliothekswesen*. (Slavische Rundschau. X, 1938, 260—265.)
- Krabbe**, Wilhelm: *Bibliographie*. Ein Hilfsbuch f. Bibliothekspraktikanten. 2. durchgesehene u. ergänzte Aufl. Leipzig 1936. 8°. — 66 str. (Veröffentlichungen d. Berliner Bibliotheksschule... Heft 1.)
 — : *Kurzgefaßtes Lehrbuch d. Bibliotheksverwaltung*. Mit 2... Taf. Leipzig 1937. 8°. — 81 str. (Veröffentlichungen d. Berliner Bibliotheksschule. Heft 2.)
- Küssner**, Karl: *Englische Volksbildungsarbeit*. Stuttgart 1927. 8°. — VII, 155 str.
- Ladewig**, Paul: *Die Bibliothek d. Gegenwart*. Eine Grundlegung u. Einführung. Leipzig 1923. 8°. — 149 str.
 — : *Die kleine Bücherei, ihre Verwaltung u. Einrichtung*... Leipzig 1922. 8°. — 75 str.
 — *Politik d. Bücherei*. Eine Grundlegung ihrer Aufgaben im Kulturleben d. Gegenwart, zugleich ein Handbuch f. den Fachunterricht. 3. neugest. u. erweit. Aufl. Leipzig 1954. 8°. — X, 491 str.

- Lambros, Spyridion: Die Bibliotheken der Klöster des Athos... deutsch von Aug. Boltz. Bonn 1881. 8°. — 32 str.
- Laßmann, Alfred: Die Dorfbücherei. (Führer f. Volksbildner. Heft 8.) Wien 1925. 8°. — 50 str.
- Ledos, E. G.: Histoire des catalogues des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Paris 1936. 8°. — XX, 272 str.
- Lchmann-Haupt, Hellmut: Das amerikanische Buchwesen. Buchdruck u. Buchhandel, Bibliophilie u. Bibliothekswesen i. den Vereinigten Staaten v. den Anfängen bis zur Gegenwart unter Mitwirkung von Ruth S. Grannis u. Lawrence C. Wroth. Leipzig 1937. 8°. — XII, 386 str.
- Lesertyp u. Sachkatalog. Zwei Referate des 15. Kursus f. Leiter u. Mitarbeiter v. Volksbüchereien in Bonn. Hrsg. v. Johannes Braun. Bonn a. Rhein. 1928. 8°. — V, 70 str.
- Letopis slovenskiga družtva na Krajskim. Vredil J. Bleiweis. V Ljubljani 1849. 8°. — XVI, 44 str.
- Leyh, Georg: Die wissenschaftliche Stadtbibliothek. Tübingen 1929. 8°. — X, 77 str.
- Löffler, Karl: Einführung in die Handschriftenkunde. Leipzig 1929. 8°. — XII, 214 str.
— : Einführung in die Katalogkunde. Leipzig 1955. 8°. — 142 str.
- Meurer, M.: Schul-, Schüler-, Jugendbücherei. (Lexikon d. Pädagogik d. Gegenwart. Bd. II. 1952, 811.)
- Milkau, Fritz: Die Bibliotheken. (Die Kultur d. Gegenwart. Hrsg. v. P. Hinneberg. Teil I. Abtlg. 1. 1906. 539—588.)
— : Bibliothekswesen. (Aus fünfzig Jahren deutscher Wissenschaft. Hrsg. v. G. Abb. Berlin 1950. 22—45.)
— : Geschichte d. Bibliotheken im alten Orient... Leipzig 1955. 4°. — 58 str.
- Mission sociale et intellectuelle des Bibliothèques populaires. Son organisation, ses moyens d'action. Paris 1937. 8°. — 444 str.
- Mostra, La, delle biblioteche italiane a Palazzo Carpegna. Roma, 27 maggio—15 luglio 1954. Roma 1954. 4°. 342 str.
- Mühlendorf, Johanna: Kinderlesehallen u. ihre Verwaltung. Stettin 1928. 8°. — 24 str. (Veröffentlichungen d. Bibliothekskurse i. d. Berliner Stadtbibliothek. Heft 5.)
- Návrh na transliteraci cyrilského písma do latinky. (Slavia, XVII, 1939, str. 517—520.)
- Nelson, Ernesto: Las bibliotecas en los Estados Unidos. Nuevo York 1927. 8°. — X, 406 str. (Biblioteca interamericana VI. 1927.)
- Neveux Pol & Emile Dacier: Les richesses des bibliothèques provinciales de France. Paris 1952. 4°. 2 tomes.
- Omladina. Glasilo narodno-radikalnega dijaštva. Let. I—X. Ljubljana 1904—1914. 8°.
- Peters, Jos[eph]: Die Literaturpädagogik d. Volksbücherei u. die sexuelle Frage. Saarlouis 1954. 8°. — 258 str.
- Petindvajsetletnica Delav. bralnega društva v Idriji. 1884 do 1909. V Idriji 1909. 8°. — 40 str.
- Petindvajsetletnica Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. 1888—1915. Spominski spis. Sestavil Luka Jelenc. V Ljubljani 1915. 4°.
- Petrović, Stevo: Hrvatska kr. sveučilišna biblioteka. Historijski prikaz sa 7 slika. U Zagrebu 1915. 4°. — 51 str.

- Philobiblon. Eine Zeitschrift für Bücherliebhaber. Wien 1928— . 8°.
- Pinto, Olga: Le bibliografie nazionali. Milano (1935). 8° — 115 str.
- Pirjevec, Avgust: Bibliotečni zakon. (Sodobnost IV, 1936. 227, 280, 381.)
- Pivec-Stelè, Melita: Naše knjižnice. GMDS XIII, 1932, 71—92; XIV, 1935, 144—147.
- (Plečnik, J[če]ž & France Stelè): Projekt univerzitetne biblioteke ljubljanske. (V Ljubljani 1935.) 4°. [56] str.
- Pleško, A[libin]: Snujmo ljudske knjižnice! Navod za ustanavljanje ljudskih knjižnic in poslovanje knjižničarja ter seznam za ljudske knjižnice porabnih knjig. Izd. in zal. akad. fer. društvo »Prosveta«. (Ljubljana 1908.) 8°. — 12 str.
- Pogled na prvo četrtoletje Družbe sv. Cirila in Metoda... V Ljubljani 1910, 8°. — 104 str. (Knjižnica, Narodnoobrambna, Družbe sv. Cirila in Metoda. Zv. I.)
- Poročilo, Letno, Narodne čitalnice v Novem mestu ob novem letu... V Novem mestu 1913, 1915. 8°. — 12 str., 13 str.
- Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu... 1892. leta v Ljubljani... V Ljubljani 1893. 8°. — 290 str.
- o II. slovenskem katol. shodu... leta 1900 v Ljubljani... V Ljubljani 1901. 8°. — 252 str.
- Poslovanje v manjši knjižnici. (Poslovanje v večji knjižnici. Založilo akad. fer. društvo »Prosveta«. Ljubljana.) [1908]. 8°. — 25 str.
- Pravila društva kmetjskih fantov in deklet. V Ljubljani 1934. 8°. — 8 str.
- Pravila društva Slavjanske narodne čitavnice v Terstu... V Terstu 1861. 8°. — 8 str.
- Pravila »katoliške delavske družbe« v Idriji. V Ljubljani 1893. 8°. — 8 str.
- Pravila o inventariziranju zbirke učil, knjižnic in oprave v srednjih, učiteljskih in meščanskih šolah. Službeni list kr. banske uprave Dravske banovine. L. X. kos 2. 7. jan. 1939. (Službene novine kr. Jugoslavije z dne 18. nov. 1938, št. 265/LXXX/623.)
- Pravila o unutrašnjem uredenju i radu u Narodnoj biblioteci. Beograd 1901. 8°. — 33 str.
- Pravila slovenske čitalnice v Idriji... V Ljubljani (1866). 8°. — 7 str.
- Pravila za katoliško družbo na Kranjskem. (Ljubljana) [1868]. 8°.
- Pravila »Zveze kulturnih društev v Ljubljani«. V Ljubljani (1920). 8°. — 14 str.
- Pravilnik za alfabetski katalog univerzitetne biblioteke u Zagrebu. (119 s strojem pisanih listov, f°)
- Predeek, Albert: Das moderne englische Bibliothekswesen. 24 Taf. Leipzig 1933. 8°. — XVIII, 188 str. (66. Beiheft zum Zentralblatt f. Bibliothekswesen.)
- Prêt, Le, International. Règlement. Modèles de bulletins. [La Haye] (1936). 4°. 12 str.
- Prosveta. Glasilo poverjenišva UJU Ljubljana za organiziranje prosvetnega dela učiteljstva in šole med narodom. V Ljubljani I—VII. 1928—1935. 8°.
- Publications [de la] Fédération Internationale des Associations de Bibliothécaires. Actes du Comité International des bibliothèques. Upsala. 1930— . 4°.

- Radics, Peter:** Die Fürst Carlos Auersperg'sche Hausbibliothek im Laibacher Fürstehofe. (Oesterr. Wochenschrift f. Wissenschaft, Kunst u. öffentlichen Leben. Wien 1863, II, 642—651.)
- : Johann Weikhard Freiherr v. Valvasor... Laibach 1910. 8°. — XI, 350 str., 15 tabl.
- : Die Studienbibliothek in Laibach. (Oesterr. Wochenschrift f. Wissenschaft, Kunst u. öffentl. Leben. Beilage zur Wiener Zeitung III, 1864, 681, 720, 746.)
- Règles et usages observés dans les principales bibliothèques de Paris pour la rédaction et le classement des catalogues d'auteurs et d'anonymes (1912)...** Paris 1913. 4°. — 56 str.
- Reich, Otto:** Vorschriften f. ein abeceliches Schlagwörter-Verzeichnis. Leipzig 1958. 8°. 57 str.
- Rôle et formation du bibliothécaire. Étude comparative sur la formation professionnelle du bibliothécaire.** Paris 1955. 8°. — 384 str.
- Seznam knjig Simon Gregorčičeve javne ljudske knjižnice v Ljubljani.** V Ljubljani 1909. 8°. — 46 str.
- Sass, Dale:** Erläuterungen zu den Instruktionen f. die alphabetischen Kataloge d. preußischen Bibliotheken. 2. Aufl. Leipzig 1931. 4°. — VIII, 155 str.
- Schneider, Georg:** Einführung in die Bibliographie. Leipzig 1936. 8°. — 205 str.
- : Handbuch der Bibliographie. Leipzig 1923. 8°. — XV, 544. — Vierte, gänzl. veränd. u. stark verm. Aufl. 1950. — IX, 674 str.
- Schriewer, Franz:** Die Dorfbücherei. Stettin 1926. 8°. — 111 str.
- Schürmeyer, Walter:** Bibliotheksräume aus fünf Jahrhunderten... Frankfurt a. M. 1929. 4°. — 24 str., 48 slik.
- Schulz, Kurd & Erich Sielaff:** Die Schülerbücherei i. d. Volksschule. (Aufgabe — Aufbau — Technik — Auswertung.) Stettin 1930. 8°. — 80 str. (11. Beiheft zur »Bücherei u. Bildungspflege«.)
- Seznam knjig knjižnice Prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani.** Ljubljana 1927. 8°. — I. dodatek... (1929). II. dodatek (1929). — 296, 52, 80 str.
- knjig knjižnice prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani. Ljubljana 1928. 8°. — 340 str.
- nemških, francoskih, angleških in italijanskih knjig knjižnice Delavske zbornice v Ljubljani. Ljubljana 1930. 8°. — 192, XXXIV str.
- novejših nemških, francoskih, angleških in italijanskih knjig knjižnice Delavske zbornice v Ljubljani. Ljubljana 1936. 8°.
- slovenskih, srbohrvatskih, čeških in ruskih knjig knjižnice Delavske zbornice v Ljubljani. Ljubljana 1936. 8°.
- Shod, Letni, Katoliške družbe na Kranjskem 24. listopada 1869.** (Sestavil njen tajnik Andrej Čebašek.) V Ljubljani 1870. 8°. — 24 str.
- Shod, III. slovenski katol. v Ljubljani...** 1906. Govori, posveti in sklepi. Uredil Evgen Lampe. Ljubljana 1907. 4°. — 143 str.
- Smolnikar, Luka:** Poročilo o I. shodu katol. slov. nepolitiških društev... leta 1902 v Ljubljani. Ljubljana 1902. 8°. — 125 str.
- Sondheim, Moriz:** Richard de Bury. Ein Beitrag zur Psychologie des Büchersammelns. (Frankfurt a. M.) [1927]. 4°. — 45 str.
- Sporočilo, Letno, Katoliške družbe na Kranjskem za čas od listopada 1870 do konca grudna 1871.** V Ljubljani [1871]. 8°. — 93 str.
- Squassi, Alberico:** La biblioteca popolare. Milano (1935). 8°. — 223 str.

- Statuten des Lesevereines f. das k. k. Aufsichtspersonale in Idria. (Laibach 1877.) 8°. — 8 str.
- Stefan, Konrad: Geschichte d. Entstehung u. Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach. (MMK XX, 1907, 1—116.)
- Steska, Viktor: Academia Operosorum. (IMK X, 1900, 37—54, 77—94.)
- Svoboda, Glasilo delavske telovadne in kulturne zveze »Svoboda«. Ljubljana. I, 1925.
- [Štukelj, Ciril]: Poročilo prosvetnega odseka Delavske zbornice v Ljubljani za l. 1926—1931. Ljubljana 1931. 8°. — 29 str.
- T-č, Janko: Slovenska knjižnica v graškem bogoslovju. (Slovan 1886, 170.)
- Taschenbuch für Bibliothekare, Bibliophilen, Bibliographen. Halle (Saale) 1926— . 8°.
- Teichl, Robert: Die Wiener Bibliotheken. Führer. 2. verm. Aufl. Wien 1929. 4°. — XI, 74 str.
- Tentor, Mate: Pismo i postanak alfabeta. Sa 40 obrazaca i 1 tablom. Zagreb 1931. 8°. — VII, 120 str.
- Thyregod, Oskar: Die Kulturfunktion der Bibliothek. Haag 1936. 8°. — 219 str.
- Trebst, Hans: Studien zu einer analytischen Sachkatalogisierung. Leipzig 1931. 4°. — VII, 83 str.
- Truber, Primus: Briefe. Gesammelt u. erläutert v. Theodor Elze. Tübingen 1897. 8°. (Bibliothek des Litterarischen Vereines in Stuttgart. Bd. CCXV.)
- Verzeichnis der in d. öffentlichen Bibliothek des Lycaeums zu Laibach vorhandenen Duplikate... (Laibach) 1794. 8°. — 56 str.
- Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in Mariboru. Ljubljana I— , 1920— . 8°.
- Volkssbibliothekar, Der. Seine Aufgabe, sein Beruf, seine Ausbildung... Hrsg. v. Hans Hofmann. Leipzig 1927. 8°. — XII, 144 str.
- Volksbücherei, Die kleine. Praktische Winke f. kleine Stadt- u. Dorfbibliotheken hrsg. v. d. staatl. Beratungsstelle f. Volksbüchereien an d. Staatsbibliothek München. 2. verm. Aufl. (München 1929.) 8°. — 16 str.
- Volksbücherei und Volkswerdung. Drei Gruppen von Leitsätzen u. Richtlinien. Leipzig 1925. 4°. — 32 str.
- Vorschriften für den Schlagwortkatalog d. Nationalbibliothek in Wien... Wien 1924. 8°. — 23 str.
- Vorstius, Joris: Grundzüge der Bibliotheksgeschichte. Leipzig 1935. 4°. — VI, 96 str.
- : Die Katalogprobleme im Spiegel d. ausländischen Fachliteratur seit 1930. Leipzig 1935. 4°. — 48 str. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten. Heft 44.)
Büchersammeln. (Frankfurt a. M.) 4°. — 45 str.
- Vrhovec, Ivan: Zgodovina šentpeterske fare v Ljubljani. (ZSM V, 1903, 1—88.)
- Vrhovnik, Ivan: Kako je prišla Valvasorjeva knjižnica v Zagreb? (GMDS IX, 1928, 108—110.)
- : Valentin Mencinger, cenilec slik. (GMDS IV—VI, 1924/25, 54—61.)
- Zákon ze dne 22. července 1919 o veřejných knihovnách obecních. (Sbírka zákonů a nařízení státu československého. R. 1919, částka LXXXVIII, čís. 430.) — Nařízení ze dne 5. listopadu 1919, jímž se provádí zákon o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919, č. 430 Sb. z. a. n. (Sbírka zákonů a nařízení... R. 1919,

částka CXXIX, čís. 607.) — Nařízení ze dne 9. června 1921, jímž mění se nařízení ze dne 5. listopada 1919, č. 607 Sb. z. a n., provádějící zákon o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919, č. 450 Sb. z. a n. (Sbírka zákonů a nařízení... R. 1921, částka 51, čís. 212.)

Zapísnik knjig učiteljske knjižnice okraja postojnskega. V Postojni 1900. 8°. 104 str.

Zapísnik knjig učiteljske knjižnice okraja logaškega. V Postojni 1900. 8°. 40 str.

Zapísnik okrajne učiteljske knjižnice v Novem mestu. V Novem mestu 1898. 8°. 6 + 59 str.

Zeitschrift für Bücherfreunde. Bielefeld 1897— . 4°.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. Leipzig. Jg. I— . 1884— . 8°.

Zora. Glasilo slovenskega katoliškega dijaštva. Dunaj (Ljubljana) 1895—1921. 4°.

Zveza, Prosvetna, v Ljubljani 1926. Ljubljana (1926). 8°. — 24 str.

— — Uredil Vinko Zor. Ljubljana [1929]. 8°. — 56 str.

Žigon, Avgust: Čopova biblioteka... V Ljubljani 1917. 4°. — 58 str. [Pos. odt. iz Slovana XV. 1917.]

Žmavec, Ivan: Hospodárné řízení osvětové činnosti vědeckých knihoven... V Praze 1924. 8°. — 58 str. (Masarykova Akademie práce. Číslo 28.)

Kazalo.

Prvo poglavje

Zgodovinski pregled: 5—28

Kaj so biblioteke	5
1. Knjižnice starega veka	6
Helensko-aleksandrijska doba, egiptovski svitki 6 — Asirsko-babilonske knjižnice, Nippur in Ninive 6/7 — Grčija 7 — Uprava aleksandrijske knjižnice, »pinakes« 7/8 — Knjižnice starega Rima in rimskega imperija 8/9 — Bibliotečne stavbe starega veka 9	
2. Začetki krščanskih knjižnic	10
Postanek in obseg bibliothecae sacrae 10 — Kulturno središče in knjižnice v Carigradu, samostan Studion 10/11 — Samostani na Atosu, njih rokopisi in njih usoda 11	
3. Srednjeveške samostanske knjižnice	11
Prve knjižnice v Italiji 11 — Delo benediktincev, irskih in anglosaških menihov; reforme Karla Velikega; najvažnejše samostanske knjižnice 9.—13. stoletja 12/14 — Obseg, ureditev in prostori samostanskih knjižnic 14/15	
4. Pozni srednji vek	15
Delo karmelitov, frančiškanov in benediktincev, registrum librorum Angliae; začetek univerz in kolegijjskih knjižnic 15 — Libri catenati, arhitektura in pohištvo knjižnic 16	
5. Od humanizma do baroka	17
Humanistične knjižnice, Fr. Petrarca, R. de Bury 17 — Postanek prvih javnih knjižnic krščanske dobe: Firenza, Benetke, Cesena; Matija Korvin; papeževa knjižnica 18 — arhitektura italijanske renesančne knjižnice 18/19 — Iznajdba tiska 19/20 — Vpliv reformacije na razvoj knjižnic 20 — Prvi pojavi javnih knjižnic 20/21 Novi problemi stavbe in pohištva; baročna knjižnica in prve baročne stavbe 21 — Bibliothèque du roi in Mazarinova knjižnica v Franciji; Bodleiana v Angliji; nove univerzitetne knjižnice; splošni značaj knjižnic 22/23	
6. Začetki moderne knjižnice	23
17.—18. stoletje; G. W. Leibniz in njegovi nauki; Th. Bartolin 23 — Knjižnice v Franciji in Angliji, british museum 23/24 — Knjižnice v Nemčiji, Berlin, Wolfenbüttel, Dresden, Göttingen; Fr. Ad. Ebert 24 — Dunajske knjižnice 24/25 — Rusija; Praga; Madrid; vpliv francoske revolucije na razvoj knjižnic 25 — Knjižnice Nemčije po razpustu jezuitskega reda 25 — Nemške mestne knjižnice; prvi nemški teoretiki in praktiki bibliotečne vednosti 26 — Panizzijeve reforme v Angliji 26/27 — Načrti L. Della Santa; bibliotečne stavbe s kupolo v Evropi in Ameriki 27 — Razvoj Panizzijevih stelaž, Lipman 27/28	

Drugo poglavje

Znanstvena razčlenjenost moderne knjižnice: 29—35

Osnove in delitev modernih knjižnic	29
1. Znanstvene knjižnice in njih naloge	29
Arhivalna in študijska naloga znanstvenih knjižnic 29/30 — Omejitve na znanstveno in študijsko delo; tisk kot arhivski objekt 30 — Npopolnost knjižnih zbirk 29/31 — Delitev dela med univerzitetnimi, seminarskimi, institutskimi in fakultetnimi knjižnicami 31 — Tri skupine specialnih knjižnic 31/32	
2. Narodne knjižnice in njih naloge	32
Zgodovinski postanek narodnih knjižnic, razni tipi, njih teritorialne naloge 32/33 — Narodne in univerzitetne knjižnice, njih razmerje 33	
3. Pregled evropskega knjižničarstva	33
Srednja Evropa, deželne in pokrajinske knjižnice 33 — Centralne narodne knjižnice: Nemčija, Francija, Italija 34 — Rusija; glavni tipi znanstvenih knjižnic 35	

Tretje poglavje

Socialna razčlemba modernih knjižnic: 36—43

Javnost kot socialna funkcija knjižnice	36
1. Razlika med znanstvenimi in socialnimi knjižnicami	36
Omejitve znanstvenih knjižnic pri izposojevanju 36 — dopolnitev socialnih funkcij znanstvenih knjižnic; socialne knjižnice: javne, ljudske, društvene 37	
2. Ameriške javne knjižnice	37
Začetki ameriške Public Library (B. Franklin) 37 — Prvi bibliotetni zakoni (Massachusetts) in njih razvoj; vpliv kolonizacije na razvoj javnih knjižnic 38 — Posamezni oddelki in organizacija ameriških javnih knjižnic; razlika med evropskimi in ameriški javnimi knjižnicami 39 — Kako vabijo bralce: podružnice, katalogi, open acces, reklama 40 — mladinski oddelki 40/41	
3. Angleške javne knjižnice	41
Začetki javnih knjižnic v Angliji, Ewartov zakon; razvoj po vojni 41 — Posamezni oddelki in organizacija; the business man's library; commercial library 42	
4. Nemške ljudske knjižnice	42
Ustanovitelji Stephani, Jahn, Preusker, Raumer 42/43 — Katoliške ljudske knjižnice; Nörrenberg in Reyer; Comenijeva družba; knjižnice velikih podjetij in v obmejnih krajih 43	

Četrto poglavje

Delo v znanstveni knjižnici: 44—51

Uvodne ugotovitve	44
1. Stari in novi knjižničar	44
Stari knjižničar, knjižničarska služba kot sinekura 44/45 — Knjižničarstvo kot stranski poklic v 18.—19. stoletju; potreba kontinui-	

- tete uradništva 45 — O samostojnosti bibliotekarskega poklica; delo in smernice poklicnega bibliotekarja 46/47
2. Znanstvena knjižnica kot javen zavod 47
Obiskovalci znanstvenih knjižnic; produktivni znanstveniki, visokošolci 47/48 — Širši krogi obiskovalcev 48 — Kulturnopolitična pot znanstvene knjižnice 49
3. Leposlovje v znanstveni knjižnici 49
Leposlovje kot sestaven del znanstvenih knjižnic 49/50 — Izposojevanje leposlovnih del in njih zaščita; znanstveno raziskavanje 50
4. Prometna politika znanstvenega knjižničarja . 51
Sodobne potrebe, pojav novih interesnih skupin, občevanje s strankami 51

Peto poglavje

Delo javnih ljudskih knjižnic: 52—64

- Javne knjižnice namenjene vsemu ljudstvu 52
1. Vzgojne in izobraževalne naloge ljudskih knjižnic . . 52
Tendenčne cilje ljudskih knjižnic 52 — Starejše pojmovanje o nalogah ljudskih knjižnic in stari pojem izobrazbe 53 — O formalni in umski izobrazbi 53/54 — Težave ljudskoknjižničarskega dela 54
2. Enosmerne knjižnice 54
Njih upravičenost in njih delo 54/55 — Večna rast in razvoj idej; nasprotstva med svetovnonazorskimi skupinami 55 — Negativno stališče v svetovnonazorskih in kulturnopolitičnih vprašanjih 56
3. Potrebe ljudstva 56
Upoštevanje ljudskih potreb, krajevnih razmer in socialne strukture 56 — Obogatitev strokovnega in splošnega znanja; činitelji, ki vplivajo na izobrazbo 57
4. Bralec, knjiga in knjižnica 57
Razmerje med knjigo in bralcem 57 — Vzgoja za branje kvalitetnih knjig; sprejemanje tvornih sil knjige; plaža in manjvredna književnost 58 — Manjvredne knjige kot potrebno zlo 59
5. Nevtralne knjižnice 60
Pojem in pomen nevtralnih knjižnic, njih cilji: samovzgoja in samoopredelitev bralcev 60/61
6. Bralec in knjižničar 61
Knjižničarjevo delo pri duševnem razvoju bralca; nevtralnost pri svetovnonazorski in kulturnopolitični opredelitvi; življenjska podlaga bralčeve opredelitve 61/62
7. Narodna skupina 62
Širša podlaga za ljudskoknjižničarsko delo: teritorialne skupine, socialne in narodne skupine 62 — Skupnost bralcev in piscev 63
8. Kvalitetna ljudska knjižnica 63
Kvalitetna ljudska knjižnica brez manjvredne književnosti 63 — Priprave za kvalitetno knjižnico 64

Šesto poglavje
Tipologija in razčlemba čitateljev: 65—78

Osnove	65
1. Razmerje med bralcem in knjižnico	66
Nedostopni, plahi, samostojni, neizkušeni bralci in njih antitipi 66 — Senzacijski bralec 66 — Naivni, romantični in zavedni bralci 67 — Iskalec in izobraženi bralec, estet 68	
2. Odnos bralca do spolnega vprašanja	68
3. Sociološka razčlemba bralcev	69
4. Biološke skupine	71
5. Poklicne in izobrazne skupine	73
6. Svetovnonazorske skupine	74
7. Mestno in kmečko prebivalstvo	74
8. Socialne skupine	75
9. Časovne plasti	78

Sedmo poglavje
Razvoj knjižnic na Slovenskem: 79—129

1. Samostanske knjižnice	79
2. Plemiške in druge zasebne knjižnice	82
3. Ljubitelji in zbiratelji slovenske knjige	84
4. Začetki in razvoj javnih znanstvenih knjižnic	87
5. Novejše znanstvene knjižnice	95
6. Učiteljske knjižnice	96
7. Srednješolske knjižnice	102
8. Slovenske društvene in ljudske knjižnice	105
a) Predmarčna doba 105 — b) 1848—1849 108 — c) Farne in čitalniške knjižnice 110 — č) Knjižničarski problemi na kato- ličkih shodih 115 — d) Knjižnice socialističnega delavstva 119 — e) Nemške agresivne knjižnice in slovenska obramba 121 — f) Iz vojne dobe 123 — g) O naših neuspehih 125	

Osmo poglavje
Nabava knjig: 130—161

1. Splošna navodila	130
2. Dotacija knjižnic	134
3. Nabavna politika	135
4. Vodstvo izbire	138
5. Sistem referentov	139
6. Pomagala za akcesijo	141
7. Akcesija v znanstveni knjižnici	143
8. Izvršitev nakupov	147
9. Periodica in continuanda	148
10. Pota akcesije	149
11. Nabavna politika v strokovnih in ljudskih knjižnicah	153
12. Vezava knjig	155
13. Javni seznami novih pridobitev	160

Deveto poglavje

Ureditev knjižnice — inventarizacija in signiranje: 162—184

1. Seznam prirastka	163
2. Inventar	165
3. Listovni inventar	168
4. Signiranje	170
a) Časovna ureditev 171 — b) Ureditev po strokah 174 — c) Alfa- betična ureditev 178 — č) Ureditev po formatu 179	
5. Pregled, navodila in posameznosti	181

Deseto poglavje

Imenski katalog in katalogizacija: 185—232

1. Oblika imenskega kataloga	187
2. Splošna navodila za katalogizacijo	190
a) Vrste tiskov ali objav 192 — b) Vrste naslovov 193 — c) Posa- mezni deli naslova 194 — č) Kazalke 196	
3. Kako katalogiziramo	197
a) Imenske značnice 198 — b) Oblika priimkov in imen 203 — c) Imena starega in srednjega veka, cenkvenih in posvetnih vladarjev, svetnikov in redovnikov 205 — č) Transkripcija tujih alfabetov 207 — d) Dvojna, sestavljena in plemiška imena 208 — e) Dva in več piscev 210 — f) Anonimni spisi 211 — g) Izdajatelji in uredniki 213 — h) Antologije in zbirke 217 — i) Dramatizacije in predelave 219 — j) Zbirke pisem 220 — k) Prigodni spisi 221 — l) Katalogi, sezname in korporativni spisi 222 — m) Časopisi 224 — n) Serije, zbirke in zborniki 225	

Enajsto poglavje

Stvarni katalogi: 233—257

1. Sistematični katalog	233
a) Sistematika 234 — b) Splošna navodila 236 — c) Sestava in oblika stvarnega kataloga 238 — d) Najvažnejši bibliografski sistemi 240 — e) Primer strokovne razčlenbe za večje ljudske knjižnice 242 — f) Primer sistematične razčlenbe za znanstvene knjižnice 243	
2. Besedni katalog	250
a) Splošna navodila 251 — b) Obseg in oblika značnic in gesel 252	

Dvanajsto poglavje

Tehnika izposojevanja: 258—276

1. Posamezne vrste knjižnic	258
2. Kdo sme knjižnico rabiti	260
3. Bibliotečni red	261
4. Izposojevanje knjig v znanstveni knjižnici	263
5. Izposojevanje v ljudski knjižnici	264
6. Tiskovine za ljudske knjižnice	266

7. Izposojevanje s tiskovinami 270
 A. Izposojevanje s knjižnim listkom in bralčevo izkaznico 271 —
 B. Izposojevanje s knjižnim listkom in z bralčevim internim
 listkom 272 — C. Izposojevanje s tremi tiskovinami 273
8. Delo v čitalnici 274

Trinajsto poglavje

Stavba, prostori in pohištvo: 277—288

1. Lega in tloris 277
 2. Skladišča 278
 3. Javni prostori 281
 4. Upravni prostori 285
 5. Javne ljudske knjižnice 287

Štirinajsto poglavje

Statistika: 289—296

1. Štetje knjižne zaloge 289
 2. Stanje in promet 290
 A. Statistika o izdatkih 291 — B. Statistika o prirastku 291 —
 C. Statistika o uporabi 291

Petnajsto poglavje

Posamezne skupine knjižnic: 297—316

1. Podeželske knjižnice 297
 2. Potovalne in stalne knjižnice 302
 3. Središčne knjižnice in posvetovalnice 304
 4. Šolske knjižnice 307
 5. Mladinske javne knjižnice in čitalnice 315

Šestnajsto poglavje

Bibliotečna zakonodaja: 317—341

1. Znanstvene knjižnice 318
 2. Dolžnostni izvodi 319
 Zgodovinski razvoj 320 — Na slovenski zemlji 321 — Zakon o
 tisku iz leta 1925 322 — Namen dolžnostnih izvodov 324 — Njih
 število 325
3. Ljudske knjižnice 326
 Bibliotečno davčni in premijski zakoni 326 — Obvezno ustanav-
 ljanje 327 — Združene države Severne Amerike, Anglija 327 —
 Danski bibliotečni zakon 328 — Švedski zakon 329 — Finski
 zakon 330 — Češkoslovaški bibliotečni zakon 330
4. Bibliotečna zakonodaja Jugoslavije 334
 Zakon o univerzah 334 — Zakoni o srednjih, učiteljskih in na-
 rodnih šolah 335 — Ministrska pravila in razpisi o narodnih
 knjižnicah 336
5. Izobrazba knjižničarjev 358
 Potrebe znanstvenih knjižnic 338 — Potrebe javnih ljudskih
 knjižnic 340

- Seznam literature 342

Beri prav:

Na strani 227, vrsta 6. od spodaj: *Znanstvena*.

- » » 283, vrsta 14. od zgoraj: Razkošje je nepotrebno,
- » » 314 v 2. stolpcu bralnega lista: Naslov